

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
(HİTİTOLOJİ) ANABİLİM DALI

160066

YENİ FRAGMANLARIN IŞIĞI ALTINDA
HUKKANA (HUQQANA) ANTLAŞMASI

Doktora Tezi

Rukiye Akdoğan

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yasemin Arıkan

Ankara - 2005

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ
(HİTİTOLOJİ) ANABİLİM DALI

YENİ FRAGMANLARIN İŞİĞİ ALTINDA
HUKKANA (HUQQANA) ANTLAŞMASI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yasemin Arıkan

Tez Jürisi yeleri
Adı ve Soyadı

İmzası

Doç.Dr. Yasemin Arıkan

Prof. Dr. Ömer apar

Prof. Dr. Aygül Süel

Prof. Dr. Cem Karasu

Doç. Dr. Sevinç Günel

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi 27.05.2005

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
BİBLİYOGRAFYA LİSTESİ	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	XIX
GRAMERE AİT VE DİĞER KISALTMALAR	XXIV
TRANSKRİPSİYON VE DİĞER YERLERDE KULLANILAN İŞARETLER	XXVII
I. GİRİŞ	1
II. I. ŞUPPİLULİUMA'NIN YAPMIŞ OLDUĞU DİĞER ANTLAŞMA METİNLERİ VE HUKKANA (HUQQANA) İLE İLGİLİ DİĞER METİNLER	10
III. METİNLER	
a) Metin ve Fragmanlar Üzerinde Yaptığımız Çalışmalar	11
b) Nüshaların Listesi	20
IV. A NÜSHASI	
a) Transkripsiyon ve Tercüme	21
b) Filolojik Yorum	83
c) Kapsadığı Konular	143
V. B NÜSHASI	
Transkripsiyon	165
VI. HUKKANA (HUQQANA) ANTLAŞMASINA AİT OLMASI MUHTEMEL DİĞER FRAGMANLAR	173
VII. METİNLERİN TARİHLENDİRİLMESİ	184

VIII. SONUÇ	191

IX. SÖZLÜK

a) Hititçe Kelimeler	199
b) Sumerogramlar	225
c) Akkadogramlar	232
d) Tanrı Adları	236
e) Şahıs Adları	240
f) Coğrafya Adları	241

X. İŞLENMİŞ OLAN KELİMELERİN LİSTESİ	244

XI. LEVHALAR

a) Tabletlerin Nasıl Birleştiklerini Gösteren Çizimler	I
b) Tabletlerin Fotoğrafları	VI
c) Harita	XXIV

ÖZET

ZUSAMMENFASSUNG

ÖNSÖZ

Anadolu'da ilk devlet kurma özelliğine sahip olan Hititler hakkındaki bilgilerimizi, çivi yazılı tabletlerden edinmekteyiz. Bunların arasında Hitit Devletinin siyasal ilişkilerini göstermesi bakımından önemli olanları, şüphesiz “Politik Antlaşma Metinleri”dir.

Bu antlaşma metinlerinden, “Yeni Fragmanların Işığı Altında Huqqana Antlaşması” Hocam Prof. Dr. Yaşar Coşkun tarafından, 1997 yılında doktora tezi olarak verilmiştir. Daha sonra tezim, Hocam Doç. Dr. Yasemin Arıkan'ın denetimi altında titizlikle sürdürülerek tamamlandı. Tez hazırlama safhasında ilgi ve bilimsel desteklerinden dolayı Hocam Prof. Dr. Yaşar Coşkun'a ve Hocam Doç. Dr. Yasemin Arıkan'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca her konuda yardımlarını gördüğüm, Hocam Prof. Dr. Hayri Ertem'e, Hocam Prof. Dr. Aygül Süel'e, Hocam Prof. Dr. Cem Karasu'ya, Hocam Prof. Dr. Cahit Günbattı'ya, Dr. Oğuz Soysal'a ve Christel Rüster'e teşekkür ederim. Bunun yanı sıra, Prof. Dr. Gernot Wilhelm'e teşekkür ederim.

Tez konumuzu oluşturan, iki nüsha halinde düzenlenmiş olan antlaşma metnimizin A nüshası İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde (bu nüshanın üç küçük parçası da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yer almaktadır), B nüshasına ait parçalar da yine her iki müzede bulunmaktadır.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yer alan, antlaşma metnimize ait fragmanların alçı kopyalarını almamızı sağlayarak, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki fragmanlarla bütünleme ve kollasyon çalışmalarım sırasında her türlü kolaylığı sağlayan, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü Sn. Hikmet Denizli'ye, Müdür Yrd. Sn. Emel Yurttagül'e, fotoğrafları çeken Sn. Hüseyin Şen'e, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Sumeroloğu Sn. Asuman Dönmez'e ve Arkeolog Fotoğrafçı Sn. Turhan Birgili'ye teşekkür ederim.

Ankara 2005

Rukiye AKDOĞAN

BİBLİYOGRAFYA LİSTESİ

Alp, S.,

Hitit Kralı IV. (?) Tuthaliya'nın Askerî Fermanı, Belleten XI, Sayı: 43, Ankara 1947, 383-402.

Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı, Belleten XIII/50, Ankara 1949, 245-270.

Zu den Körperteilnamen im Hethitischen, Anatolia II, Ankara 1957, 1-47.

Beiträge zur Erforschung des Hethitischen Tempels, TTKY VI/23, Ankara 1983.

Hititlerin Dinsel Törenlerinde Kullanılan Temizlik Maddesi *TUḪḪUEŠŠAR* Üzerinde Bir İnceleme, Belleten XLVI/17, Ankara 1983, 247-259.

Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük, TTKY Sayı 35, Ankara 1991.

Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşat-Höyük, TTKY Sayı 34, Ankara 1991.

Hitit Çağında Anadolu, TÜBİTAK 140, İstanbul 2000.

Archi, A.,

Le Testimonianze Oracolari per la Regina Tawannanna, SMEA XXII, Roma 1980, 23-29.

Hapantali, Atti del II Congresso Interna Zionale di Hittitologia (Pavia 28 giugno 2 luglio 1993), Studia Mediterranea 9, Pavia 1995, 13-18.

Arıkan, Y.,

II. Murşili'nin Veba Duaları (CTH 378), Ankara 1994 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Hitit Dualarında Geçen Bazı Tanrı Adları, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16-22 Eylül 1996), Ankara 1998, 45-51.

Barré, M.L.,

^dLAMMA and Reşep at Ugarit: The Hittite Connection, JAOS 98, New Haven 1977, 465-467.

- Beckman, G.,
Hittite Diplomatic Texts (WAW 7), Second Edition, Atlanta 1999.
- Bilgiç, E.,
Apellatifler = Kapadokya Metinlerinde Geçen Yerli Apellatifler ve Bunların Eski Anadolu Dilleri İçerisinde Yeri, AÜDTCFY No: 88, Ankara 1953.
- Black, J., George, A.,
Postgate, N.,
A Concise Dictionary of Akkadian, SANTAG Arbeiten und Untersuchungen zur Keilschriftkunde Band 5, Wiesbaden 1999.
- Cavaignac, E.,
Marija, RHA 1, Fas. 1, Paris 1930, 15-17.
Le Problème Hittite, Études D'archéologie et D'histoire, Paris 1936.
- Carruba, O.,
Die Hajaša-Verträge Hattis, Fs H. Otten, Wiesbaden 1988, 59-75.
DUTU^{sr}, Anatolia Antica, Studi in memoria di Fiorella Imparati, Tomo I, Firenze 2002, 145-154.
- Cohen, Y.,
The Image of the "Other" and Hittite Historiography, CRRAI 45, 2001, 113-129.
The "Unwritten Laws" of the Hittites:* The Case of the *natta āra* Expression, StBoT 45, Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie (Würzburg, 4-8. Oktober 1999), Wiesbaden 2001, 73-82.
Taboos and Prohibitions in Hittite Society, THeth 24, Heidelberg 2002.
- Collins, B.J.,
<http://www.edu/asor/HITTITE/CTH1-220.html>
- Cornelius, F.,
Zur hethitischen Landeskunde - Ergebnisse der 2. W. Esch-Expedition 1962, BiOr 21, Leiden 1964, 11-15.
Neue Arbeiten zur hethitischen Geographie, Anatolica I, Leiden 1967, 62-77.
- Coşkun, Y.,
Boğazköy Metinlerinde Geçen Bazı Seçme Kap İsimleri, AÜDTCFY No: 285, Ankara 1979.

- Cotticelli-Kurras, P., Das hethitische Verbum "sein", THeth 18, Heidelberg 1991.
- Hethitische Konstruktionen mit *verba dicendi* und *sentienti*, Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia (Pavia 28 giugno 2 luglio 1993), Studia Mediterranea 9, Pavia 1995, 87-100.
- Daddi, F. P., Mestieri = Mestieri, professioni e dignità nell'Anatolia Ittita, Incunabula Graeca 79, Roma 1982.
- Darga, A. M., Eski Anadolu'da Kadın, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No : 2033, İstanbul 1976.
- Dinçol, A., Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi 1, 1982.
- Hititlerin Devletlerarası Antlaşmaları, Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri, (30 Nisan-2 Mayıs 1986), İstanbul 1988, 35-46.
- Dinçol, B., Eski Önyasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları : 22, İstanbul 2003.
- Edel, E., Neues zur Schwurgötterliste im Hethitertext, Fs L. Kákossy, Budapest 1992, 119-124.
- Eichner, H., Zur hethitischen Etymologie (1. *ištark-* und *ištarnik-*; 2. *ark-*; 3. *šešd-*), Gedenkschrift für Heinz Kronasser, Investigationes Philologicae et Comparativae, Wiesbaden 1982, 16-28.
- Erkut, S., Hititlerden Eski Bir Anadolu Hikayesi, Argos Gemicileri 6, Ankara 1998, 21-24.
- Ertem, H., Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini, AÜDTCFY No: 230, Ankara 1973.
- Forrer, E., Hajaša-Azzi, Caucasia 9, 1931, 1-24.
- Friedrich, J., SV = Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache (MVAeG 31/1 ve 34/1), Leipzig 1926, 1930.

Hethitisches Elementarbuch, I. Kurzgefasste Grammatik, 1940; II. Lesestücke in Transkription, 1946; 2. Aufl. Heidelberg 1960.

HW¹= Hethitisches Wörterbuch, Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter, Heidelberg 1952.

HW¹ Erg. = Hethitisches Wörterbuch, Ergänzungsheft 1, 2, 3, Heidelberg 1957, 1961, 1966.

Die hethitischen Gesetze, Leiden 1959, 2. Aufl. 1971.

-----, Kammenhuber, A.,

HW²= Hethitisches Wörterbuch. Zweite, völlig neubearbeitete Auflage auf der Grundlage der edierten hethitischen Texte, Heidelberg 1975 vd.

Garstang, J.-Gurney, O.R.,

The Geography of the Hittite Empire, London 1959.

van Gessel, B.H.L.,

Onomasticon of the Hittite Pantheon, Part II, HdO 33, Leiden-New York-Köln 1998.

Goetze, A.,

Akkadisch-Hethitisches, ZA 34, Berlin-Leipzig 1922, 170-188.

Hattušiliš, Der Bericht über seine Thronbesteigung nebst den Paralleltexten, MVAeG 29/3, Leipzig 1925.

Madd.= Madduwattaš, MVAeG 32/1, Leipzig 1928.

AO= Das Hethiter-Reich, der Alte Orient 27/2, Leipzig 1928, 1-45.

KIF= Kleinasiatische Forschungen I, Weimar 1930.

Über die hethitische Königsfamilie, ArOr II, Praha 1930, 153-163.

Die Annalen des Muršiliš, MVAeG 38, Leipzig 1933.

Über die Partikeln *-za*, *-kán* und *-šan* der hethitischen Satzverbindung, ArOr V, Praha 1933, 1-38.

The Hittite Ritual of Tunnawi, AOS 14, New Haven 1938.

Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography, Yale Oriental Series, Researches XXII, New Haven 1940.

Hittite *šani/a-*, *šannapili-*, ArOr XVII, Praha 1949, 188-297.

The Hittite Particle *-kan*, JAOS 70, New Haven 1950, 173-178.

Hittite *šek-/šak-* "(Legally) Recognize" in the Treaties, JCS 22, New Haven 1968, 7-8.

Gonnet, H.,

Un Rhyton en forme de *kurša* Hittite, Anatolia Antica, Studi in memoria di Fiorella Imparati, Tomo I, Firenze 2002, 321-327.

Güterbock, H.G.,

SBo= Siegel aus Boğazköy, Archiv für Orientforschung, herausgegeben von Ernst F. Weidner, Beiheft 5, Berlin 1940.

The Deeds of Suppiluliuma as Told by his Son, Mursili II, JCS X No: 2, New Haven 1958, 41-130.

The Composition of Hittite Prayers to the Sun, JAOS Vol. 78, New Haven 1958, 237-245.

Mursili's accounts of Suppilulima's dealings with Egypt, RHA 66, Paris 1960, 57-63.

The North-Central Area of Hittite Anatolia, JNES Vol. XX, Chicago-Illinois 1961, 85-97.

Randbemerkungen zu einigen hethitischen Gesetzen, WdO XI, Göttingen 1980, 90-92.

Hittite *kursa* "Hunting Bag", Essays in Ancient Civilisation Presented to Helene J. Kantor, Studies in Ancient Oriental Civilisation No. 47,

- Chicago: The Oriental Institute, Chicago 1989
113-123.
- Güterbock, H.G.- Hoffner, H.A., CHD= The Hittite Dictionary of the Oriental
Institute of the University of Chicago, III/1
1980; III/2 1983; III/3 1986; L-N 1989; P/1
1994; P/2 1995; P/3 1997.
- -Hoffner, H.A.-van den Hout, CHD= The Hittite Dictionary of the Oriental
T.P.J., Institute of the University of Chicago, Š/1 2002.
- Haas, V., Der Kult von Nerik. Ein Beitrag zur hethitischen
Kulturgeschichte, Rom 1970.
- Kalender- und Notzeitmythen Betrachtungen
zum Mythenzyklus vom Gott Kumarbi, Atti del
II Congresso Interna Zionale di Hittitologia
(Pavia 28 giugno 2 luglio 1993), Studia
Mediterranea 9, Pavia 1995, 183-190.
- Betrachtungen zu CTH 343, einem Mythos des
Hirschgottes, AoF 30, Berlin 2003, 296-303.
- Hagenbuchner, A., Die Korrespondenz der Hethiter, THeth 16,
Heidelberg 1989.
- Heinhold-Krahmer, S., Arzawa, THeth 8, Heidelberg 1977.
- Hoffner, H.A., The Laws of the Hittites (Dissertation, Brandeis
University), Waltham 1963.
- A Hittite in Epic Style About Merchants, JCS
XXII, New Haven 1968, 34-45.
- Hittite Myths, Second Edition, Scholars Press,
Atlanta, Georgia (1998).
- Houwink ten Cate, P.H.J., The Records of the Early Hittite Empire (ca.
1450-1380 B.C.), Leiden 1970.
- The history of warfare according to Hittite
sources : the Annals of Hattusilis I (Part II),
Anatolica XI, Louvain 1984, 47-83.
- - Josephen, F., Muwatallis Prayer to the Storm-God of
Kummanni (KBo XI 1), RHA 25/81, Paris 1967,
101-137.

- Imparati, F.,
Una concessione di terre da parte di Tudhaliya IV, RHA 32, Paris 1974, 3-207.
- Hitit Yasaları (Çeviren E. Özbayoğlu), Ankara 1992.
- Jakob-Rost, L.,
Beiträge zum hethitischen Hofzeremoniell (IBoT 1.36), MIO XI, Heft 1, Berlin 1965, 165-225.
- Josephen, F.,
Assibilation in Anatolian, Hethitisch und Indogermanisch, Innsbruck 1979.
- Kammenhuber, A.,
Studien zum hethitischen Infinitivsystem, MIO IV, Berlin 1956, 40-79.
- Hippologia Hethitica, Wiesbaden 1961.
- Die hethitischen Vorstellungen von Seele und Leib, Herz und Leibesinnerem, Kopf und Person, ZA NF 22, Berlin 1964, 150-212.
- Hethitisch, Palaisch, Luwisch und Hieroglyphenluwisch, HdO II, Lieferung 2 Leiden/Köln 1969, 119-357.
- Thes. = Materialien zu einem hethitischen Thesaurus, Heidelberg 1973 vd.
- Karasu, C.,
Hitit Kâtipleri Üzerine Bazı Düşünceler, Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 19-21 Temmuz 1990), Ankara 1992, 224-228.
- Ḫattuša*-Boğazköy Arşiv-Kitaplık Sistemleri Üzerine Bazı Yorumlar, Archivum Anatolicum, Sayı: 3, Ankara 1997, 215-238.
- Hitit Metinlerine Göre Büyük Deniz, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16-22 Eylül 1996), Ankara 1998, 357-363.
- Observations on the Similarities and Differences between the Hittite and the Babylonian-Assyrian Colophons, StBoT 45, Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie (Würzburg, 4-8. Oktober 1999), Wiesbaden 2001, 248-254.

- Some Observations on the Women in the Hittite Texts, *Anatolia Antica, Studi in memoria di Fiorella Imparati*, Tomo I, Firenze 2002, 419-424.
- Klengel, H., *Geschichte des Hethitischen Reiches, HdO I 34*, Leiden- Boston- Köln 1999.
- “An der Hand der Gottheit” Bemerkungen zur “Umarmungsszene” in der hethitischen Tradition, *Silva Anatolica, Anatolian Studies Presented to Maciej Popko on the Occasion of His 65th Birthday*, Warsaw 2002, 205-210.
- Klinger, J., *Fremde und Außenseiter in Hatti, Xenia 32*, V. Haas ed., Konstanz 1992, 187-212.
- Zu einigen hattischen Ausrufen in hethitischen Festritualen, SMEA 32*, Roma 1993, 91-110.
- Korošec, V., *Hethitische Staatsverträge, Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung*, Leipzig 1931.
- The Cuneiform State Treaties. The Growth of their Substance, RIDA 3 ser. 12*, 1965, 503-504.
- L'évolution des Traités Publics Cunéiformes, Actes du XXIXe Congrès international des Orientalistes Section organisée par Daniel Arnaud*, Paris 1975, 13-22.
- Die Götteranrufung in den keilschriftlichen Staatsverträgen, Orientalia 45*, Roma 1976, 120-129.
- Koschaker, P., *Zum Levirat nach hethitischem Recht, RHA 2*, Fas.10, Paris 1933, 77-89.
- Košak, S., *Konkordanz der hethitischen Keilschrifttafeln 0,2 (www.hethiter.net)*
- Kronasser, H., *EHS = Etymologie der hethitischen Sprache*, Wiesbaden 1966 vd.
- Kümmel, H. M., *Ersatzrituale für den hethitischen König, StBoT 3*, Wiesbaden 1967.

- Laroche, E.,
Recherches sur les noms des dieux hittites, RHA VII/46, Paris 1947, 7-139.

Les Noms des Hittites, Paris 1966.

Études de Linguistique Anatolienne, III, RHA XXVIII, Paris 1970, 22-43.

CTH = Catalogue des textes hittites, Paris 1971; Catalogue des textes hittites, premier supplément, RHA XXX, 1972, 94-133.

Les Noms des Hittites: Supplément, Hethitica IV, Cabay 1981, 3-58.
- Lebrun, R.,
Textes religieux hittites de la fin de l'empire, Hethitica II, Louvain 1977, 93-153.
- Luraghi, S.,
Hittite, Languages of the World/Materials 114, München-Newcastle 1997.
- Martino, de S.-Imparati, F.,
Observations on Hittite International Treaties, StBoT 45, Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie (Würzburg, 4-8. Oktober 1999), Wiesbaden 2001, 347-363.
- Mascheroni, L. M.,
A Propos d'un Groupe de Colophons Problématiques, Hethitica V, Cabay 1983, 95-109.
- McMahon, G.,
The Hittite State Cult of the Tutelary Deities, Assyriological Studies No. 25, Chicago-Illinois 1991.

A Public Ritual for the Tutelary Deity of the Hunting Bag and the Heptad, Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia (Pavia 28 giugno 2 luglio 1993), Studia Mediterranea 9, Pavia 1995, 263-268.
- Melchert, H.C.,
Hittite *ḫašša- ḫanzašša-*, RHA 31, Paris 1973, 57-70.
- Meriggi, P.,
Zu einigen Stellen hethitischer historischer Texte, Fs H. Otten, Wiesbaden 1973, 199-208.

- del Monte, G.F.- Tischler, J., Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte, *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes*, Band 6, Wiesbaden 1978.
- del Monte, G.F., Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte Supplement, *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes*, Band 6/2, Wiesbaden 1992.
- Nakamura, M., Das hethitische *muntarriyašša*-Fest, Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten, Leiden 2002.
- Neu, E., Interpretation der hethitischen mediopassiven Verbalformen, StBoT 5, Wiesbaden 1968.
- Das hethitische Mediopassiv und seine indogermanischen Grundlagen, StBoT 6, Wiesbaden 1968.
- Der Anitta-Text, StBoT 18, Wiesbaden 1974.
- Zum sprachlichen Alter des Hukkana-Vertrages, ZVS 93, Göttingen 1979, 64-84.
- Hethitisch *kurur* und *taksul* in Syntaktischer Sicht, *Studia Mediterranea Piero Meriggi dicata II*, Pavia 1979, 407-427.
- Althethitische Ritualtexte in Umschrift, StBoT 25, Wiesbaden 1980.
- Die hethitischen Verben des Kaufens und Verkaufens, WdO XI, Göttingen 1980, 76-89.
- Studie über den Gebrauch von Gevetivformen auf *-uas* des hethitischen Verbalsubstantivs *-uar*, Gedenkschrift für Heinz Kronasser, *Investigationes Philologicae et Comparativae*, Wiesbaden 1982, 116-148.
- Glossar zu den althethitischen Ritualtexten, StBoT 26, Wiesbaden 1983.
- Nugae Hethiticae, *Hethitica XIV*, Louvain 1999, 63-69.
- Oettinger, N., Die Militärischen Eide der Hethiter, StBoT 22, Wiesbaden 1976.

Die Stammbildung des hethitischen Verbums,
Nürnberg 1979.

Otten, H.,

Inschriftliche Funde der Ausgrabung in
Boğazköy, MDOG 87, Berlin 1955, 13-25.

Neue Fragmente zu den Annalen des Muršili,
MIO Band III, Berlin 1955, 153-179.

Zwei althethitische Belege zu den Hapiru
(SA.GAZ), ZA 52, Berlin 1957, s. 216-223.

HTR = Hethitische Totenrituale, Berlin 1958.
Eine Beschwörung der Unterirdischen aus
Boğazköy, ZA NF Band 20, Berlin 1961, 114-
157.

Sprachliche Stellung und Datierung des
Madduwatta-Textes, StBoT 11, Wiesbaden
1969.

Sororat im alten Kleinasien?, Saeculum 21,
Freiburg-München 1970, 162-165.

Ein hethitisches Festritual (KBo 19.128), StBoT
13, Wiesbaden 1971.

Eine althethitische Erzählung um die Stadt
Zalpa, StBoT 17, Wiesbaden 1973.

Zu einigen Mittelhethitischen *-sk-* Formen,
Studia Mediterranea Piero Meriggi dicata II,
Pavia 1979, 439-443.

Die Apologie Hattušiliš III., StBoT 24,
Wiesbaden 1981.

Die Bronzetafel aus Boğazköy. Ein
Staatsvertrag Tuthalijas IV (StBoT Beiheft I),
Wiesbaden 1988.

----- - Rüster, C.,

Textanschlüsse von Boğazköy-Tafeln (1-10),
ZA 62, Berlin-New York 1972, 102-108.

Textanschlüsse von Boğazköy-Tafeln (11-20),
ZA 62, Berlin-New York 1972, 230-235.

Petersen, W.,	Zur hethitischen Etymologie, ArOr IX, Praha 1937, 201-214.
Pirenne, J.,	La Politique D'expansion Hittite, Envisagée à Travers Les Traités de Vassalité et de Protectorat, AO 18, Praha 1950 , 373-382.
Puhvel, J.,	HED = Hittite Etymological Dictionary, Berlin1984 vd. Hittite alpu- and dampu-, RHA XXXIII, Paris 1975, 59-62.
Puukko, A.F.,	Die Leviratsehe in den Altorientalischen Gesetzen, ArOr 17, Praha 1949, 296-299.
Rieken, E.,	Untersuchungen zur nominalen Stammbildung des Hethitischen, StBoT 44, Wiesbaden 1999.
Riemschneider, K. K.,	Die hethitischen Landschenkungsurkunden, MIO VI, Berlin 1958, 321-381. Babylonische Geburtsomina in hethitischer Übersetzung, StBoT 9, Wiesbaden 1970. Die Glasherstellung in Anatolien nach hethitischen Quellen, Anatolian Studies Presented to Hans Gustav Güterbock on the Occasion of his 65th Birthday, İstanbul 1974, 263-278.
Rosenkranz, B.,	Zu einigen Verbalformen des Hethitischen, ZA NF 20, Berlin 1961, 105-113.
Rüster, Ch.,	Materialien zu einer Fehlertypologie der hethitischen Texte" Fs H. Otten , Wiesbaden 1988, 295-306.
Rüster, Ch.- Neu, E.,	HZL= Hethitisches Zeichenlexikon , StBoT Beiheft 2, Wiesbaden 1989.
Schachermeyr, F.,	Zur staatsrechtlichen Wertung der hethitischen Verträge, MAOG 4 (1929)= Fs Meissner, 180-186.
von Schuler, E.,	Hethitische Dienstanweisungen für höhere Hof- und Staatsbeamte. Ein Beitrag zum antiken Recht Kleinasiens, AfO Beiheft 10, Graz 1957.

Staatsverträge und Dokumente hethitischen Rechts, *Historia, Zeitschrift für alte Geschichte-Revue d'histoire Ancienne*. Einzelschriften Heft 7, Neuere Hethiterforschung, Wiesbaden 1964, 34-53.

Die Kaškäer, ein Beitrag zur Ethnographie des alten Kleinasien, Berlin 1965.

Sonderformen hethitischer Staatsverträge, *Anadolu Araştırmaları II*, Helmuth Theodor Bossert'in Hatırasına Armağan, İstanbul 1965, 445-464.

Schwartz, B., The Hittite and Luwian Ritual of Zarpiya of Kezzuwatna, *JAOS* 58, New Haven 1938, 334-353.

Singer, I., The Hittite KILAM Festival, *StBoT* 27, Wiesbaden 1983.

Hittite Prayers, Atlanta, Georgia 2002.

von Soden, W., Akkadisches Handwörterbuch, Wiesbaden 1959 vd.

Sommer, F., AU = Die Aḫḫijavā-Urkunden, München 1932.

Starke, F., Die Funktionen der dimensional Kasus und Adverbien im Althethitischen, *StBoT* 23, Wiesbaden 1977.

Die keilschrift-luwischen Texte in Umschrift, *StBoT* 30, Wiesbaden 1985.

Süel, A., Direktif Metni = Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni, *AÜDTCFY* 350, Ankara 1985.

Ortaköy-Şapinuwa Tabletlerinin Tarihlendirilmesi, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16-22 Eylül 1996), Ankara 1998, 551-557.

Sürenhagen, D., Zwei Gebete Hattušilis und der Puduḫepa, *AoF* 8, Berlin 1981, 83-168.

- Paritätische Staatsverträge aus hethitischer Sicht, zu historischen Aussagen und literarischer Stellung des Textes CTH 379, *Studia Mediterranea* 5, Pavia 1985.
- Tischler, J.,
Zur Entstehung der *-hi-* Konjugation: Überlegungen an Hand des Flexionsklassenwechsels, *Gedenkschrift für Heinz Kronasser, Investigationes Philologicae et Comparativae*, Wiesbaden 1982, 235-249.
- HEG = Hethitisches etymologisches Glossar (IBS 20) Innsbruck 1983 vd.
- Trémouille, M.-C.,
Une "fête du mois" pour Teššup et Hebat, *SMEA* 37, Roma 1996, 79-104.
- Ünal, A.,
Fal Metni = Hitit Sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni (KUB 22.70 = Bo 2011), AÜDTCFY No: 343, Ankara 1983.
- Hititler Devrinde Anadolu I, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Eski Anadolu Uygarlıkları Dizisi* : 7, İstanbul 2002.
- Watanabe, K.,
Mit Gottessiegeln versehene hethitische "Staatsverträge", *Acta Sumerologica* 11, Japan 1989, s. 261-276.
- Watkins, C.,
NAM.RA GUD UDU in Hittite: Indo-European poetic language and the folk taxonomy of wealth, *Hethitisch und Indogermanisch, Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft* 25, Innsbruck 1979, 269-287.
- Weidner, E.F.,
Politische Dokumente aus Kleinasien, Die Staatsverträge in akkadischer Sprache aus dem Archiv von Boghazköi, *Boghazköi-Studien* 8, Leipzig 1923.
- Werner, R.,
Hethitische Gerichtsprotokolle, *StBoT* 4, Wiesbaden 1967.
- Yahukyan, G.B.,
The Hayaša Language and its Relation to the Indo-European Languages, *ArOr* 69, Praha 1961, 353-405.

- Yoshida, D., Untersuchungen zu den Sonnengöttern bei den Hethitern, THeth 22, Heidelberg 1996.
- Zimmern, H. Lexikalisches zu den hethitischen Gesetzen, OLZ XXV 7, Leipzig 1922, 298-301.
- Zuntz, L., Die hethitischen Ortsadverbien arḫa, parā, piran als selbständige Adverbien und in ihrer Verbindung mit Nomina und Verba, München 1936.

KISALTMALAR LİSTESİ

ABoT	Ankara Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Boğazköy Tabletleri (Boğazköy-Tafeln im Archäologischen Museum zu Ankara), İstanbul 1948.
AfO	Archiv für Orientforschung, Berlin, Graz 1926 vd.
AHw	Akkadisches Handwörterbuch, Wiesbaden 1958 vd.
Alakšandu	II. Muwattalli ve Wiluşalı Alakšandu arasında yapılmış olan antlaşma.
Anatolia/Anadolu	Révue annuelle de l'Institut d'Archéologie de l'Université de Ankara, Ankara 1956 vd.
Anatolica	Anatolica. Annuaire International pour les Civilisations de l'Asie Antérieure (Institut Historique et Archéologique Néerlands à İstanbul) Leiden.
AoF	Altorientalische Forschungen, Berlin 1974 vd.
AOS	American Oriental Series, New Haven.
ArOr	Archiv Orientální, Prag 1929 vd.
AÜDTCFY	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
Aziru	I. Şuppiluliuma ve Amurrulu Aziru arasında yapılmış olan antlaşma.
Bentešina	III. Hattuşili ve Amurrulu Bentešina arasında yapılmış olan antlaşma.
BiOr	Bibliotheca Orientalis, Leiden 1943 vd.
BoTU	E. Forrer, Die Boghazköi-Texte im Umschrift, WDOG 41/42, Leipzig 1922, 1926.
CAD	The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago 1956 vd.
CHD	H.G. Güterbock, H.A. Hoffner, Jr., The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago 1980 vd.

CRRAI	Compte rendu de la ... Rencontre Assyriologique Internationale.
CTH	E. Laroche, Catalogue des textes hittites, Paris 1971; Catalogue des textes hittites, premier supplément, RHA 30, 1972, 94-133.
Fs Bossert	Anadolu Araştırmaları II, Helmuth Theodor Bossert'in Hatrasına Armağan, İstanbul 1965.
Fs L. Kákosy	Studia Aegyptiaca XIV. Studies Presented to L�szl� K�k�sy by Friends and Colleagues on the Occasion of his 60th Birthday, Edited by Ulrich Luft, Budapest 1992.
Fs H. Otten	Festschrift Heinrich Otten 27. Dezember, Wiesbaden 1973.
Fs H. Otten ²	Documentum Asiae Minoris Antiquae. Festschrift für H. Otten zum 75. Geburtstag, E. Neu & Ch. Rüster, eds., Wiesbaden 1988.
Fs Meissner	Altorientalische Studien Bruno Meissner zum 60. Geburtstag gewidmet (MAOG 4), Leipzig 1928-29 (1972).
Hapiri	Bir Hitit kralı ve Hapiri adamları arasında yapılmış olan antlaşma.
HdO	Handbuch der Orientalistik, Leiden- Boston- Köln 1952 vd.
HKM	Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşat-Höyük, TTKY Sayı 34, Ankara 1991.
HT	Hittite Text in the cuneiform Charakter from tablets in the British Museum, London 1920.
Huqqana	I. şuppiluliuma ve Huqqana arasında yapılmış olan antlaşma.
IBoT	İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri I-IV, İstanbul 1944, 1947, 1954, 1988.
İşmerika	I. Arnuwanda ve İşmerikalı Adam arasında yapılmış olan antlaşma.

JAOS	Journal of the American Oriental Society, New Haven 1849 vd.
JCS	Journal of Cuneiform Studies, New Haven 1947 vd.
JNES	Journal of Near Eastern Studies, Chicago 1942 vd.
JSOR	Journal of the Society of Oriental Research, Toronto.
KBo	Keilschrifttexte aus Boğazköy, Leipzig-Berlin 1916 vd.
KIF	Kleinasiatische Forschungen I, Herausgegeben F. Sommer, H. Ehelolf, Weimar 1930.
KUB	Keilschrifturkunden aus Boğazköy, Berlin 1921 vd.
Kupanta-Kurunta	II. Muršili ve Mira-Kuwalyalı Kupanta-Kurunta arasında yapılmış olan antlaşma.
Kurunta	IV. Tuthalya ve Tarhuntaššalı Kurunta arasında yapılmış olan antlaşma.
KZ	Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiet der indogermanischen Sprachen. –Begründet von A. Kuhn. Ab Band 41 1907: Neue Folge vereinigt mit den Beiträgen zur Kunde der indogermanischen Sprachen, Göttingen 1877 vd. (krş. ZVS)
MDOG	Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin, Berlin 1899 vd.
Manapa-Tarhunta	II. Muršili ve Šeha Nehri Ülkesinden Manapa-Tarhunta arasında yapılmış olan antlaşma.
MAOG	Mitteilungen der Altorientalischen Gesellschaft, Leipzig 1925 vd.
MIO	Mitteilungen des Instituts für Orientforschung, Berlin 1953 vd.
MVAeG	Mitteilungen der vorderasiatisch-ägyptischen Gesellschaft, Leipzig 1922-1944.
NF	Neue Folge.
Niqmepa	II. Muršili ve Ugaritli Niqmepa arasında yapılmış olan antlaşma.

OLZ	Orientalistische Literaturzeitung, Berlin und Leipzig 1898 vd.
Paddatiššu	Bir Hitit krali ve Kizzuwatnalı Paddatiššu arasında yapılmış olan antlaşma.
Pilliya	II. Zidanta ve Kizzuwatnalı Pilliya arasında yapılmış olan antlaşma.
Ramses	III. Hattušili ve Mısırlı II. Ramses arasında yapılmış olan antlaşma.
RHA	Revue Hittite et Asianique, Paris 1930 vd.
RIDA	Revue Internationale des Droits de l'Antiquité, Bruxelles.
SMEA	Studi Micenei ed Egeo-Anatolici, Roma
StBoT	Studien zu den Boğazköy-Texten, Wiesbaden 1965 vd.
Šattiwaza "CTH 51"	I. Šuppiluliuma ve Mittannili Šattiwaza arasında olan antlaşma.
Šattiwaza "CTH 52"	I. Šuppiluliuma ve Mittannili Šattiwaza arasında yapılmış olan antlaşma.
Šaušga-muwa	IV. Tuthalya ve Amurrulu Šaušga-muwa arasında yapılmış olan antlaşma.
Šunaššura	II. Tuthalya ve Kizzuwatnalı Šunaššura arasında yapılmış olan antlaşma.
Talmi-Šarrumma	II. Muwattalli ve Halepli Talmi-Šarrumma arasında yapılmış olan antlaşma.
Targašnalli	II. Muršili ve Hapallalı Targašnalli arasında yapılmış olan antlaşma.
Tette	I. Šuppiluliuma ve Nuhaššili Tette arasında yapılmış olan antlaşma.
Tuppi-Tešup	II. Muršili ve Amurrulu Tuppi-Tešup arasında yapılmış olan antlaşma.
THeth	Texte der Hethiter, Heidelberg 1971 vd.

TTKY	Türk Tarih Kurumu Yayını.
Ulmi-Tešup	III. Hattušili ve Tarhuntaššalı Ulmi-Tešup arasında yapılmış olan antlaşma.
VAT	Texte der Vorderasiatischen Abteilung der Staatlichen Museen in Berlin nach Museumsnummern.
VBoT	Verstreute Boghazköi-Texte, Herausgegeben von A. Goetze, Marburg 1930.
WdO	Die Welt des Orients, Wissenschaftliche Beiträge zur Kunde des Morgenlandes, Göttingen 1947 vd.
WVDOG	Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft, Leipzig 1900 vd.
ZA	Zeitschrift für Assyriologie und verwandte Gebiete-Vorderasiatische Archäologie, Berlin 1886 vd.
ZA NF	Zeitschrift für Assyriologie und verwandte Gebiete, Neue Folge, Berlin 1924 vd.
ZDMG	Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Leipzig- Wiesbaden 1847 vd.
ZDMG NF	Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Neue Folge, Leipzig/ Wiesbaden 1922 vd.
ZVS	Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, Göttingen 1877 vd. (krş. KZ)

GRAMERE AİT VE DİĞER KISALTMALAR

A.	= Akkusativ
Abl.	= Ablativ
Adj.	= Adjektiv
Adv.	= Adverb
a.g.e.	= adı geçen eser
a.g.y.	= adı geçen yer
Akk.	= Akadça
ay.	= arkayüz
Bkz. (bkz.)	= bakınız
c.	= communis generis
D.	= Dativ
D.-L.	= Dativ-Lokativ
d.not	= dip not
Dur.	= Durativ
e.H.	= eski Hititçe
Enk.	= Enklitik
Fas.	= Fasikül
G.	= Genetiv
H.	= Hititçe
Idgr.	= Ideogram
Imp.	= Imperativ
Inf.	= Infinitiv
Instr.	= Instrumental

Interj.	= Interjektion
İst. Ark. Müz.	= İstanbul Arkeoloji Müzeleri
It.	= Iterativ
Konj.	= Konjunktion
Krş. (krş.)	= Karşılaştırınız
Lief.	= Lieferung
lk.	= links
Med.	= Medio-passiv
M.Ö.	= Milattan Önce
n.	= neutrum
N.	= Nominativ
o.H.	= orta Hititçe
öy.	= önyüz
örn.	= örneğin
Pl.	= Plural
Poss.Pron.	= Possessiv Pronomen
Postpos.	= Postposition
Prv.	= Preverb
Pron.	= Pronomen
Prs.	= Präsens
Prt.	= Präteritum
Ptz.	= Partizip
Rd.	= Rand
s.	= sayfa

Sg.	= Singular
st.	= satır
stat. constr.	= status construtus
Sum.	= Sumerce
Tml. (tml.)	= Tamamlama
Trans.	= Transkripsiyon
Terc.	= Tercüme
vd.	= ve devamı
Verbals.	= Verbalsubstantiv
Vok.	= Vokativ
Vol.	= Volume
vs.	= ve saire
y.H.	= yeni Hititçe
y.y.	= yüz yıl

TRANSKRİPSİYON VE DİĞER YERLERDE KULLANILAN İŞARETLER

[]	: Tablet o kısmının kırık olduğunu gösterir.
[()]	: Yuvarlak parantez içindeki kısmın metnin duplikatı ya da paralelinden tamamlandığını belirtir.
<< >>	: Kâtip tarafından fazladan yazılmış olan işaretleri gösterir.
< >	: Metni yazan kâtip tarafından unutulmuş olan işaretleri içine alır.
┌ ┐	: Tablette yarısı korunabilmiş işaretler için kullanılmıştır.
()	: Tercümenin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan ilaveyi gösterir.
+	: Direkt "join"ları gösterir.
(+)	: İndirekt "join"ları gösterir.
?	: Kendinden önce gelen işaretin okunuşunun kesin olmadığını gösterir.
!	: İşaretin beklenenden farklı olarak yazıldığını belirtir.
____, ____	: Tablet paragraf ayrımını ve sütun bitimini gösterir.
_____	: Asıl metin ile dip notlar arasını gösterir.
*	: Kesin olamayan sayılarda kullanılır.
.	: Ünlüler altında belirtilen noktaların sayısı işaretin kırık durumunu belirtir.
+, X	: İki Sumerogram arasında artı veya çarpı işareti yer alırsa onun bir ligatür olduğunu gösterir.
[x]	: Kırık metin yerlerindeki işaretler için kullanılmıştır.

- ' : Satır sayısı üzerinde kullanılır. Tabletın baş kısmının tam olmadığını, numaralamanın görülen ilk satırdan başladığını belirtir.
- : Hititçe ve Akadça kelimeleri içeren işaretlerin arasına konur.
- . : Sumerce birden fazla işaretlerden oluşan kelimelerde işaretlerin arasına konur.
- 𐎶 : Luwice veya bir başka yabancı dilden kelimelerin başında kullanılır (Glossenkeil).
- § : Paragraf başını belirtir.
- x : Okunamayan işaret veya işaret kalıntılarını gösterir.

I. GİRİŞ

Çivi yazısı ile yazılmış devlet antlaşmaları, Hitit devletinin siyasi ilişkilerini göstermesi bakımından, en önemli tarihî belgeler arasında yer alır. Bu antlaşma metinlerinin yarısından fazlasının Hitit arşivleri içinde bulunduğu gerçeği, Hitit siyasetinin ulaşmış olduğu seviyeyi göstermesi açısından oldukça önemlidir ve Hatti ülkesinden bu belgelerin yaklaşık olarak 35 kadarına sahibiz, diğer metinlerde bahsedilenler ise henüz elimize geçmemiştir¹.

Hititler, yabancı ülkeleri dost ve düşman olanlar şeklinde ikiye ayırmakta idiler. Hitit yabancı politikasının amacı, uluslararası dengelerin kendi lehinde gelişmesini sağlayarak, düşman ülkelerin sayısını azaltmaktır. Hitit kralları, bu ülkeleri ya vasal olarak kendilerine bağlamak ya da eşit bir müttefik olarak yanlarına çekmek sureti ile kendileri için zararsız hale getirmeye çalışmışlardır¹.

Hitit devlet antlaşmaları, genellikle siyasî olayların yoğun olarak yaşandığı büyük imparatorluk dönemine aittir. Buna karşılık şimdiye kadar tespit edilen Hititlere ait en eski antlaşma, büyük kral ile Hitit devletine askeri hizmette bulunan Hapiri adamları arasında yapılmıştır². Daha sonra sırasıyla, Telipinu ile Kizzuwatnalı Išputahšu arasında yapılan antlaşma, II. Zidanta ile Kizzuwatnalı Pilliya arasında yapılmış olan antlaşma ve bu antlaşmayı takiben, adı belli olmayan bir Hitit kralı ile Kizzuwatnalı Paddatiššu ile imzalanan antlaşma belgelenmektedir³.

Şimdiye kadar elimize geçen en eski devlet antlaşması olarak ise, Lagaşlı Eannatum ile Umma kent devleti arasında yapılan barış antlaşmasını görmekteyiz

¹ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 1.

² Bkz. E. von Schuler, *Staatsverträge und Dokumente hethitischen Rechts* (1964) s. 42. Hapiri için bkz. CAD Vol. 6 s. 84 vd.; AHw I, s. 322a. Hapiri'nin Sumerce okunuşu SA.GAZ'dır, krş. H. Otten, ZA 52 (1954) s. 216 vd. N. Oettinger, StBoT 22 (1976) s. 76 vd.'da, askeri yeminlerin lânet formülü içerdiklerini belirterek antlaşmalardaki lânet formüllerine de değinmiştir; Hapiri adamlarının yer aldığı (KUB 36.106) metin hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir: "H. Otten (ZA 52, 1954, s. 222), söz konusu metni, duktus ve yazıdan dolayı, şimdiye kadar herkes tarafından kabul edilen, M.Ö. 1500 yılından önceye Eski Hitit dönemine tarihlemiştir".

³ G. Beckman, a.g.e. s. 6'da sıralama yukarıda belirtildiği biçimdedir.

(yaklaşık M.Ö. 2400)⁴. Devlet antlaşmaları, bu en eski antlaşmadan, Asur devletinin son on yılına kadar uzanan yaklaşık 1800 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadırlar⁵.

Pek çok Hitit antlaşması, Hititler tarafından da kullanılan, devrin diplomatik dili Akadça ile düzenlenmiştir. Genel bir kural olarak Anadolu sınırları içinde bulunan diplomatik taraflar, antlaşmaları Hitit dilinde yazarken, Suriye ve ötesinde bulunan ülkeler Akadça yazmışlardır⁶. Her iki dilde de bu belgeler, “antlaşma ve yemin” anlamına gelen bir sözcük çifti ile (H. *išhiul ve lingai*-, Akk. *rikiltu / rikištu / riksu ve māmītu*) anılmaktadır. Vasal antlaşmalar, Hitit kralı için *rikiltu* (antlaşma), vasal için de *māmītu* (yemin) anlamını taşımaktadır. Aynı zamanda, görev ve sorumluluk sahibi çeşitli memurlara özel olarak verilen direktifler de *išhiul*’dur⁷. *išhiul* ve *riksu*’nun karşılığı olarak, Romalılarda *lex* (antlaşma) kelimesinin kullanıldığı görülmektedir⁸.

Devlet antlaşmaları, Hitit krallarının kendileri ile aynı seviyede olan krallar ile yaptıkları paritetik (eşitlik prensibine dayanan) antlaşmalar ve vasalları ile yaptıkları antlaşmalar şeklinde ikiye ayrılabilir. Eşitlik prensibine dayanan antlaşmalar grubunun en güzel örneği, III. Hattuşili ve II. Ramses arasında yapılan antlaşmada görülmektedir. Bunun yanında Hitit Devletinin, uluslararası hukuka uygun antlaşmalar yaptığı bilinmektedir: Šuppiluliuma ve Muwatalli’nin Mısır ile yaptıkları, III. Hattuşili’nin Babil ile yaptığı (KBo 1.10) ve Šuppiluliuma’nın Hurri ile yaptığı (Šuppiluliuma-Šattiwaza antlaşması CTH 51, KBo 1.1) antlaşmalar⁹. G. Beckman, bu antlaşmaların arasına ismi bilinmeyen bir Hatti kralı ile Kizzuwatnalı Paddatiššu arasında yapılan antlaşmayı da dahil etmiştir ve bunlardan sadece Paddatiššu ile Ramses antlaşmalarının korunmuş olduklarına değinmiştir¹⁰.

⁴ E. von Schuler, Fs Bossert (1965) s. 455; V. Korošec, *Orientalia* 45 (1976) s. 120’de, bu tarihi “yaklaşık M.Ö. 2470” olarak vermiştir.

⁵ V. Korošec, a.g.y.

⁶ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 1.

⁷ Bkz. A. Süel, *Direktif Metni* (1985) s. 1.

⁸ V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 30.

⁹ V. Korošec, a.g.e. s. 5.

¹⁰ G. Beckman, a.g.e. s. 4.

Eşitlik prensibine dayanan antlaşmalarda taraflardan herhangi biri, diğeri üzerinde söz sahibi değildir ve her ikisinin özgür iradesi sonucu ortaya çıkan antlaşma söz konusudur. Örn., Hattuşili ve Ramses arasındaki antlaşmada, her iki ülke arasında, iyi bir barış ve kardeşliğin kurulduğu belirtildikten sonra, karşılıklı savunma ve karşılıklı kaçakların teslim edilmesi gibi konularda anlaşmış olduklarını görüyoruz¹¹.

Hitit kralları merkezden uzakta bulunan eyaletlerin yönetimini, kendilerine ve Hatti ülkesine karşı mutlak sadakat isteyerek güvenilir kişilere, özellikle de hanedan üyelerine verirlerdi¹². Bu nedenledir ki Hatti ülkesinde karşılaşılan en yaygın antlaşma türü, vasal antlaşmalardır. Bu antlaşmalar, Hitit kralı tarafından hazırlanıp vasale sunulurdu. Hitit çıkarlarının üstün tutulduğu ve vasalın hiçbir etkisinin bulunmadığı antlaşmaya, vasal sadece antlaşmada belirtilen şartlara uyacağına dair yemin ederdi. F. Schachermeyr'e¹³ göre, Hitit devletine bağlı küçük krallara yönelik hazırlanan bu belgeler, esas itibari ile Hitit kralının tek taraflı isteklerini yansıtan bir "emirname" olarak anlaşılmalıdır.

Vasalın başlıca görevi, büyük kralı ve Hatti ülkesini korumaktır. Tez konumuzu oluşturan Huqqana antlaşmasında (§ 2, 3, 4) olduğu gibi, Hitit kralına olan sadakat, Hatti ülkesine olan sadakatin önüne geçmiştir. Bununla birlikte, vergi ödeme, kaçakların iadesi, Hitit sarayına ziyaret gibi daha pek çok konuda, vasalların tek taraflı olarak yükümlü kılındıkları anlaşılmaktadır. Vasal kral olarak atanan Hitit prensleri de, diğer vasallar gibi bir antlaşma ile Hitit kralının koruması altına alınmakta idi. Bu tarzda kaleme alınan en eski belge, I. Šuppiluliuma'nın oğlu Telipinu'yu Kizzuwatna ülkesinin rahipliğine atadığı metindir¹⁴.

Öğelerinin sıralanışında farklılık gösteren bazı istisnalar olsa da, vasal antlaşmaların büyük bir bölümü aşağıdaki şemayı izlemektedir:

¹¹ Hattuşili-Ramses antlaşması ile ilgili olarak, D. Sürenhagen, *Paritätische Staatsverträge aus hethitischer Sicht* (1985) s. 65-88 ile A. Dinçol, *Hititlerin Devletlerarası Antlaşmaları* (1988) s. 41-44 arasına bakılabilir.

¹² V. Korošec, *L'évolution des Traités Publics Cunéiformes* (1975) s. 18.

¹³ F. Schachermeyr, *MAOG 4* (1929) 180 vd.

¹⁴ E. von Schuler, *Staatsverträge und Dokumente hethitischen Rechts* (1964) s. 41.

I. Giriş : Antlaşmayı hazırlayan Hitit kralının ismini, unvanını, daha sonra babasının ismini, bazen soy ağacını (Šaušga-muwa ve Kurunta antlaşmalarında olduğu gibi) ve kahraman lâkabını içerir. Bu kısımda vasalden bahsedilmez.

II. Tarihsel Geçmişe Bakış: Bu bölümde, Hatti ülkesi ya da kralı ile vasal ya da ona tahsis edilen ülke arasındaki önceki ilişkilerin seyrine değinilir.

III. Antlaşma Şartları: Bu şartlar, her antlaşma metninin yapılış amacı doğrultusunda farklılıklar gösterir. Fakat genellikle bütün vasallerin, vergi ödemek, topraklarına giren Hititli kaçakları iade etmek, bütün bağımsız yabancı diplomatik ilişkilerden vazgeçmek, büyük kralın istediği durumlarda askerî yardım sağlamak, Hitit sarayını ziyaret etmek gibi yükümlülükleri vardı.

Ayrıca Hitit vasallerinin kendi aralarında savaşmaları yasaklanmıştı; sorunları bir hakem kararı ile halletmek için, Hitit kralına veya onun vekiline sunmaları gerekiyordu (örn. Targaşnalli §§ 8-10), pek çok antlaşma metninde, vasal krallığın sınırlarının tespit edildiğini de görmekteyiz (örn. Kurunta §§ 2-4)¹⁵.

IV. Antlaşma Belgesinin Tapınağa Yerleştirilmesi ve Yüksek Sesle Okunması ile ilgili Şartlar : Antlaşmanın yazılı olduğu metal tablet, tanrıların gözetimi altında, vasal ülkenin baş tanrısının tapınağında saklanıyor (örn. Šattiwaza “CTH 51” § 13) ve belirli aralıklarla vasalın huzurunda, yüksek sesle okunuyordu (örn. Alakşandu § 16)¹⁵.

V. Şahit Tanrılar Listesi: Her iki tarafın tanrılarının antlaşma şartlarına ve vasal tarafından yapılan yemine şahit olmak üzere çağrıldıkları, tanrılar listesini içeren bölümdür.

¹⁵ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 3. G. Beckman, a.g.e. s. 2’de, vasale sunulan antlaşma metninin metal bir tablet (bazen gümüşten, fakat genellikle bronz ya da demirden) üzerine çivi yazısı ile hakkedildiğini belirtmektedir. A. Ünal, *Hittitler Devrinde Anadolu I* (2002) s. 177’de, kıymetli madenlerden yapılmış diğer alet ve gereçler gibi, eskiçağlarda bu tür tabletlerin de sık sık çalındığına ve ikinci kez kullanıldığına değinmektedir.

VI. Lânet ve lütuf : Vasal antlaşmalarında, lânet ve lütuf ifadeleri sadece vasal için kullanılır. Antlaşmayı ihlâl etmesi durumunda, tanrılar, vasali tamamen mahvedecek, antlaşma maddelerine uyması durumunda ise tanrılardan ve majesteden iyilik görecektir.

Çivi Yazılı Devlet Antlaşmalarının Gelişimi:

V. Koroşec,¹⁶ çivi yazılı devlet antlaşmalarının gelişimini, üç ayrı periyodda imzalanmış karakteristik antlaşmalar ile özetlemiştir:

1- Üçüncü bin (M.Ö. 2400 ve 2150)

- Lagaşlı Eannatum ile Umma kent devleti arasında yapılan ilk barış antlaşması (yaklaşık M.Ö. 2400¹⁷),
- Lagaşlı Entemena ile Uruklu Lugal-kineş-dudu arasında yapılan ilk ortaklık ("kardeşlik") antlaşması,
- Akadlı Naram-Sin'in bir Elam prensiyle yaptığı ilk vasal antlaşması.

2- İkinci bin (M.Ö. 1800-1200 arası)

- Antlaşmaların gelişiminde klasik dönem olarak adlandırılır. Babilli kâtipler standart bir şablon oluşturmaya başlamışlar ve antlaşma için *rikiltu* (= bağlamak) terimini kullanmışlardır. Antlaşma, taraflardan biri tarafından hazırlanıyor ve *mamitu* (= yemin) ile güvence altına alınıyordu. Bu dönemde imzalanan Hitit vasal antlaşmaları, karşılıklı korumaya dayanır.

3- Birinci bin (M.Ö. 823-670 arası)

Bu dönemde, Asur'da yapılan vasal antlaşmalarında sadece kralın elde edeceği kazanç göz önünde tutulurdu.

Devlet antlaşmalarında, büyük kralın tarafları şöyledir: Kral; kral ve sınırlı ölçüde bütün olarak halk (Šuppiluliuma'nın, Šattiwaza ile yaptığı antlaşmalar); halkın doğal temsilcisi olan büyükler ve yaşlılar (KUB 23.72, ismi korunmamış bir Hitit kralı ve Išuwa, Zuhma, ... şehirleri arasında; esas antlaşma tarafı, tablet alt

¹⁶ V. Koroşec, *The Cuneiform State Treaties* (1965) s. 503 vd.

¹⁷ Bkz. tezimiz d.not 4.

yazısına göre Pahhuwa ülkesidir; KUB 23.68, kral Arnuwanda ile Işmerika ülkesi arasındaki antlaşma: KUB 26.29+31.55, Ura şehri kralı ile onun hinterlandı arasındaki antlaşma)¹⁸.

Eşitlik prensibine dayanan antlaşmalar, antlaşmanın yenilenmesine gerek duyulmadığı sürece, sonsuza kadar yapılmış oluyordu. Vasaller ile yapılan antlaşmalarda ise, eğer vasale büyük kral tarafından antlaşma maddelerinde, herhangi bir ayrıcalık verilmediyse, o zaman antlaşmanın geçerliliği, vasalin ölümü ile –ama hiçbir zaman büyük kralın ölümü ile değil– sona ererdi¹⁹.

Hitit krallık tahtında en uzun kalan büyük kral I. Šuppiluliuma'nın (M.Ö. 1380-1340) askeri faaliyeti oğlu, II. Murşili tarafından kaleme alınmış "Šuppiluliuma'nın Kahramanlıkları" adlı metinlerden öğrenilmektedir. Šuppiluliuma, krallık tahtına çıktığında uzun bir süre Anadolu'daki kargaşayı yatıştırmakla uğraştı. Yayılma siyasetini başlatabilmek için yapılması gerekli işlerin başında bu gelmekte idi. Bundan dolayı Anadolu'nun doğusundaki Hayaşa ülkesi ile bir antlaşma yaptı.

Tez konumuzu oluşturan ve Huqqana antlaşması adı ile anılan metin iki antlaşmayı içermektedir: İlki, I. Šuppiluliuma ile Huqqana arasında yapılan antlaşmadır, ikincisi de, daha önce (?) yapılan, bilinmeyen Hitit kralının²⁰ Hayaşa halkı ve Mariya ile yapmış olduğu antlaşmadır. Daha önceki yıllarda ise antlaşmaların, I. Šuppiluliuma ile Huqqana ve Hayaşa halkı arasında yapıldığı kabul edilmekte idi²¹. Her iki antlaşma metni, Hayaşa ve Mariya adlarını içermesinden dolayı bir tablet üzerine kaydedilmiş olabilir. Burada olduğu gibi konu yönünden iki benzer metnin bir tablete kaydedilmesi, Boğazköy'den ele geçen başka belgelerde de görülmektedir: KUB 26.71, Anitta'nın (CTH 1), Ammuna'nın (CTH 18) ve I. Hattuşili'nin (CTH 39, 6) askeri faaliyetini içeren bir metin, çift çizgi ile ayrılan 3

¹⁸ E. von Schuler, Fs Bossert (1965) s. 455 vd.

¹⁹ V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 106 vd.

²⁰ O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 72'de, bu kralın III. Tuthalya olabileceğini ileri sürmektedir.

²¹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 104; E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 65.

bölümde sunulmaktadır, yine KUB 7.1+KBo 3.8 (CTH 390) üç farklı, fakat konu açısından birbirine benzeyen ritüeller²².

Huqqana antlaşması, genel olarak, iç ve dış tehlikelere maruz kalan Hitit kralına karşı sadakatin belgelenmesi şeklinde nitelenebilir.

Huqqana ile yapılan antlaşma, Hayaşa ve Hatti'deki cinsel âdetlere değinmektedir. Antlaşmada, diğer antlaşmalara göre evlilik ile ilgili bazı hususlara daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Bu özelliği ile de diğer antlaşmalardan ayrılmaktadır. § 29*'da bulunan şu cümle ile Hayaşa'nın, Hatti ülkesinden kültür olarak daha aşağı seviyede olduğu ortaya çıkıyor: "*šu-me-en-za-an KUR-e dam-pu-u-pi ku-i*" (sizin ülkeniz cahil olduğu için). Antlaşmadan, saray kadınına bakmanın, onunla konuşmanın veya herhangi bir şekilde ilişkiye girmenin yasak olduğunu; III. Tuthalya zamanında, Mariya adlı birinin saray kadınına bakması yüzünden öldürüldüğünü öğrenmekteyiz.

A IV nolu sütunun başlangıç kısmındaki eksik olan yaklaşık 18 satırlık (bizim düzenlememizle 16 satır oldu) bölümde, Huqqana ile yapılan antlaşma bir sonuca bağlanarak, Hayaşa halkı ve Mariya ile daha önceden (?) yapılan antlaşmadan bahsedilmeye başlanır.²³ İncelediğimiz metindeki ikinci antlaşma, A IV nolu sütunda yer alan, daha önce (?) yapılmış olan, bilinmeyen Hitit kralının²⁴ Hayaşa halkı ve Mariya ile yaptığı antlaşmadır. A III. sütuna kadar Şuppiluliuma, Sg.2. kullanarak, Huqqana'ya hitap ederken, A IV. sütundan itibaren Pl.2. kullanımına geçilir.

Huqqana antlaşması, 1930 yılında J. Friedrich²⁵ tarafından bütün halinde işlendikten sonra, günümüze kadar yapılan çalışmalarda bir bütün halinde işlenmemiş olduğunu görüyoruz. J. Friedrich'in çalışması ve ondan sonra yapılan

²² O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 64 d.not 11.

²³ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 32.

²⁴ Bkz. tezimiz s. 6 d.not 20.

²⁵ J. Friedrich, SV II (1930).

alışmaların incelenmesi sonucunda, bütn halinde işlenen metnimiz hakkındaki bilgilerimiz oldukça genişlemiştir.

“Yeni Fragmanların Işığı Altında Hukkana (Huqqana) Antlaşması” adlı çalışmamızda şunlar hedeflenmiştir:

- Birleşen metin ve fragmanları saptamak,
- Nüşhaların adedini belirlemek,
- Nüşhaların birbiriyle uyarlığını belirlemek,
- En iyi korunmuş durumda olan A nüşhasını (KBo 5.3), B nüşhasının yardımı ile genişleterek transkripsiyon yapmak ve kırık olan kısımları tamamlama denemelerinde bulunmak,
- B y.’n daha nce yapılmamış olan join denemesinde bulunmak,
- Bugne kadar yayınlanmış ivi yazılı 110’a yakın ivi yazılı metin (KBo 1-41, KUB 1-60, ABoT, IBoT 1-4, HKM, VBoT, HT) taranarak, işlenmiş olan kelimeleri filolojik yorumda kullanmak sureti ile diğer metinlerden rnekler vermek ve kendi yorumumuzu katmak,
- Filolojik yoruma gre yeni bir tercme vermek,
- Antlaşma metnimizi, yeri geldike rnekler vererek, diğer antlaşmalardan ayıran zelliklerini belirtmek,
- Hukkana (Huqqana) antlaşmasına ait olması muhtemel fragmanları değerlendirmek,

- A ve B nüshalarına ait Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan tablet - tablet parçalarının fotoğraflarını bilgisayar yardımı ile bir araya getirmek, çizimlerini yapmak,

- B nüshasına ait birleşen iki fragmanın, daha önce yapılmamış olan birleşmiş halinin kopyasını yapmak (1476/u = KBo 19.44) ile 59/w = KBo 19.44 b),

- A nüshasında, B nüshasının yardımı ile yaptığımız yeni satır düzenlemesi sonucunda, verilmesi gerekli olan B nüshasının, A nüshasının yardımı ile tamamlanmış transkripsiyonunu sunmak.

Yukarıda sıraladığımız hedefler doğrultusunda çalışmamızı oluştururken, bir metin işlemesi niteliği kazandırmaya çalıştık.

II. I. ŠUPPILULIUMA'NIN YAPMIŞ OLDUĞU DİĞER ANTLAŞMA
METİNLERİ VE HUKKANA (HUQQANA) İLE İLGİLİ DİĞER METİNLER

a) I. Šuppiluliuma'nın Yapmış Olduğu Diğer Antlaşma Metinleri

CTH No		Dil
46	I. Šuppiluliuma ve Ugaritli II. Niqmaddu	Akadça
50	I. Šuppiluliuma ve Kargamışlı Šarri-Kušuh	Hititçe
49	I. Šuppiluliuma ve Amurrulu Aziru	Akadça ve Hititçe
51	I. Šuppiluliuma ve Mittannili Šattiwaza	Hititçe ve Akadça
53	I. Šuppiluliuma ve Nuhaššili Tette	Akadça

b) Hukkana (Huqqana) ile İlgili Diğer Metinler

^m <i>Hu-uq-qa-na-aš</i>	KUB 18.2 III 10 (bkz. tezimiz s. 83)
^m <i>Hu-uq[-qa-na-aš]</i>	KBo 19.35 5' (kırık metin)

III. METİNLER

a) Metin ve Fragmanlar Üzerinde Yaptığımız Çalışmalar

İncelediğimiz metinde iki antlaşma bulunmaktadır: Bunlardan biri, A I-III. sütunlar arasında yer alan I. Šuppiluliuma ile Huqqana arasında yapılan antlaşmadır. Diğeri ise, A IV. sütunda yer alan ve daha önce (?) yapılmış olan, bilinmeyen Hitit kralının²⁶ Hayaša halkı ve Mariya ile yaptığı antlaşmadır. Daha önceki yıllarda ise antlaşmaların, I. Šuppiluliuma ile Huqqana ve Hayaša halkı arasında yapıldığı kabul edilmekte idi²⁷. Boğazköy Hitit Devlet Arşivinden ele geçen aynı metin içerisinde yer alan iki antlaşma, eskiden olduğu gibi bugün de Huqqana antlaşması olarak anılır ve iki nüsha halindedir. Biz de aşağıda, her iki metinden bahsederken Huqqana antlaşması adını kullanacağız. Bu nüshaları E. Laroche, 42 katalog numarası ile bir araya toplamıştır. A nüshasının kopyalarını F. Hrozný, KBo 5.3 ve KBo 5.12'de; H. Otten, KBo 19.43 ve KBo 19.43 a'da; A. Goetze, KUB 26.38'de, H. Klengel, KUB 40.35'de; B nüshasının kopyalarını ise (bu nüshanın I ve II numaralı tabletleri Huqqana ile yapılan antlaşmaya aittir, III. tablet de bu durumda diğer antlaşmaya ait olacaktır, nüshanın II. tableti korunmuştur); A. Goetze, KUB 19.24'de, KUB 14.6'da, KUB 23.73'de, KUB 26.37'de, KUB 23.74'de; H. Otten, KBo 19.44, KBo 19.44 a, KBo 19.44 b; H. Otten ve C. Rüster, KBo 22.40'da²⁸ metin kopyalarını yayınlamışlardır.

Huqqana antlaşmasının, trans. ve terc. J. Friedrich tarafından SV II s. 106-136 arasında, 1930 yılında yayınlanmıştır. Yine J. Friedrich, a.g.e. s. 172-174 arasında ek olarak, A nüshasını işledikten kısa bir süre önce bulunan B nüshasına ait Bo 3552 + Bo 8670 (Bo 3552 = KUB 23.73) + KUB 19.24 (bunların hepsinin join yapılmış kopyaları daha sonra KUB 26.37'de yayınlandı) ve s. 174-175 arasında da KUB 23.74'de yayınlanan bir parçanın trans. ve terc.'lerini sunmuştur. Ancak 1930 yılından sonra Huqqana antlaşmasının gerek A, gerekse B nüshasına ait ortaya çıkan fragmanlar, çeşitli yerlerde yayınlanan makaleler halinde dağınık olarak kalmış ve şimdiye kadar bunlar bir bütün halinde işlenmemiştir.

²⁶ Bkz. tezimiz s. 6 d.not 20.

²⁷ J. Friedrich, SV II (1930) s. 104; E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 65.

²⁸ E. Laroche, CTH Premier supplément, RHA XXX (1972) s. 95.

Çalışmamız, Huqqana antlaşmasına ait bütün fragmanların ele alınarak, bir bütün halinde işlenmesinden oluşmuştur. B nüshasının yardımıyla A nüshasının kırık olan satırlarının tamamlanmasına çalışılmış, ayrıca içeriğe göre tarafımızdan yapılan tamamlamalara da yer verilmiştir. Bu tamamlamalar sonucunda A ve B nüshasında yeni satır düzenlemeleri yaptık. Çalışmamızda, B öy.'ün daha önce hiçbir yerde yapılmamış olan Join Denemesinde bulunduk (bkz. Levha III, V, XI). Aynı zamanda, B öy.'e ait 1476/u (KBo 19.44) ile 59/w'yi (KBo 19.44 b) Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yapıştırdıktan sonra, iki tablet parçasının daha önce bulunmayan birleştirilmiş halinin kopyası tarafımızdan yapılarak sunulmuştur (bkz. Levha V).

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan, A nüshasına ait fragmanların alçı kopyaları ile birlikte, gerek Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde gerekse İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan Huqqana antlaşmasına ait tablet ve fragmanların fotoğrafları da çalışmamızda levhalar halinde sunulmuştur.

Huqqana antlaşmasının, J. Friedrich tarafından SV II, 1930 yılında yayınlanmasından sonra günümüze kadar ortaya çıkan fragmanlar şöyledir:

A nüshasına ait fragmanlar:

KBo 19.43 öy. I = öy. I 58- 62. satırların son kısımlarına join olmuştur.

KBo 19.43 öy. II = öy. II 50- 64. satırların baş kısımlarına join olmuştur.

KUB 26.38 ay. III = ay. III 5- (5)²⁹ 24. satırların baş kısımlarına join olmuştur.

KBo 19.43 a = ay. III (9) 28 – (22) 41. satırlar arasının ortadaki kırık kısımlarına join olmuştur.

KUB 40.35 = ay. III (48) 67 – (62) 81. satırlar arasının son kısımlarına join olmuştur.

KUB 26.38 ay. IV = ay. IV 14 – (2) 18. satırların son kısmına join olmuştur.

²⁹ Yeni joinler ve yaptığımız tahmini yeni satır düzenlemesi ile yayındaki satır sayıları, III. ve IV. sütunlardaki transkripsiyon satır sayılarından farklıdır. Burada ve bundan sonra parantez içinde göstereceğimiz satır sayıları, okuyucunun kontrolünü kolaylaştırmak için yayındaki satır sayıları içindir.

Yaptığımız yeni düzenleme ile A nüshasının satır düzeni şöyle olmuştur:

A	KBo 5.3 + 5.12 + 19.43 + 19.43 a + KUB 26.38 + 40.35
öy. I	1 - 62
öy. II	1 - 92
ay. III	1 - (71) 90
ay. IV	1 - (60) 76

En iyi korunmuş durumda olan nüshadır. Her bir sütunun 90-92 satır olduğunu kabul ettiğimizde, I. sütunun sonunda takriben 30 satırlık kırık alan yer alır. A öy. II 60. satır, duplikatı B öy. 1. satıra karşılık gelmektedir. A öy. II. sütunun yer yer kırık olan 63. satırdan itibaren, duplikatı B öy.'ün yardımı ile tamamlanmasına başlanır. A öy. II 83. satırda korunan tek bir dikeyin (J. Friedrich, SV II s. 173 d.not 1'e göre de A II 83'ün sonu?) *-m*)]a'ya ait olduğunu düşünerek, kırık olan sütunun 84. satırından itibaren B öy.'den tamamlanmasına devam edilmiştir. A öy. II. sütunun sonu, 84. satırdan itibaren korunan herhangi bir işaret kalıntısı olmaksızın, tamamıyla kırıktır.

A nüshası iki sütunlu olup, B nüshası ise tek sütunludur. B, A nüshasına göre daha uzun satırlara sahiptir. A öy. II. sütunun, B öy.'den tamamlanması esnasında, B nüshasının daha uzun satırlara sahip olduğunu göz önünde bulundurduk. Aynı zamanda A nüshasına ait tabletin ölçülerini İstanbul Arkeoloji Müz.'de almıştık; bu ölçülere göre bir satırın kaç cm olduğundan ve bir satıra kaç işaretin sığabileceğinden hareket ettik. Bu arada A nüshasının uzunluğu ± 28 cm, genişliği ise 21,5 cm'dir. Kırık olan A öy. II. sütunun son kısmında kaç satır olması gerektiğine, II. sütunun arka tarafına denk gelen A ay. III. sütunun baş kısmında korunmuş satırlarının olması ve orada kaç satırın bulunduğu da katkı sağladı. Bu hesaplama ile A öy. II. sütunda 92 satır olması gerektiği sonucunu, O. Carruba'nın açıklaması da destekler niteliktedir³⁰.

³⁰ O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 64'de, A I-III. sütunların her birinin yaklaşık 92 satır olduğunu açıklamaktadır.

J. Friedrich'in, SV II s. 120 vd.'da transkripsiyonunu verdiği ve belki A öy. II- III arasına ait olarak gördüğü KUB 19.24, daha sonra, Friedrich, a.g.e. s.172 vd.'da KUB 26.37'de diğer join olan fragmanlar ile yayımlanmıştır. B öy.'e ait KUB 26.37, A öy. II 74- ay. III 4. satırlar arasına karşılık gelmektedir. A ay. III'ün baş kısmını B öy.'den aldığımız (31-34) 4 satır ile tamamladık. A ay. III 5. satırda KUB 26.38'de korunabilmiş olan tek işaret kalıntısından sonra paragraf çizgisinin yer alması, bizim yaptığımız tamamlamanın isabetli olduğunu göstermektedir; zira bir paragraf çizgisinden önce 4-5 satırın bulunması normaldir. J. Friedrich, SV II'nin (1930) basımından sonra bulunan ve 1933 yılında yayınlanan, antlaşmamıza join olan KUB 26.38'in 15 satırının da eklenmesi ile A ay. III'ün baş kısmına 19 satır daha kazandırılmış oldu. Yaptığımız yeni düzenleme ile de III. sütun 90 satır oldu.

A ay. III 1, B öy. 31. satıra karşılık gelmektedir. A ay. III 9. satıra karşılık gelen, B öy. 39. satırda son kısımları korunmuş 3 işaret kalıntısından sonra, metin kopyasında (KBo 19.44 ay. Rand) 1 satırın sığacağı boşluk bırakılmış, fakat tablet üzerinde 1 satırın sığamayacağı boşluk bulunmaktadır (bunun için bkz. tarafımızdan yapılan yeni kopyanın bulunduğu B öy. Join Denemesi Levha V).

A ay. III 13'e denk gelen, B öy. 43. satır sonunda metin kopyasında (KBo 19.44 ay.) gözden kaçmış bir işaretin son kısmına ait korunmuş bir dikey ve yatay kalıntısı tarafımızdan yapılan kopyaya eklenmiştir (bkz. Levha V). Ayrıca A ay. III 16. satır, B öy.'de kırık olan 46. satırın başına denk gelmektedir ve bu satırın sığacağı kadar boş alan yoktur, dolayısı ile bu satır B öy.'de bulunmamaktadır. B öy.'ün 56. satırındaki dikey kalıntısı, 1970 yılında yapılan kopyasında gözden kaçmıştır ve tarafımızdan eklenmiştir (bkz. Levha V).

A ay. III (19) 38. satırda metin kopyasında (KBo 19.43 a) *iš-ta-a-i* şeklinde görülen *-ta-* işaretinin *-ša* olduğunu belirledik, zaten B ay. 8 de bunu destekler niteliktedir.

A ay. III (11) 30, B ay. 1'e karşılık gelmektedir. A ay. III (48) 67. satıra denk gelen, B ay. 34'de metin kopyasında (KUB 19.24) *ARAD-KA-ia-ua* şeklinde

yapılmış olan işaretin, İst. Ark. Müz.'de tablet üzerinde yaptığımız kollasyona göre ARAD-KA-*ia-ši* olduğunu tespit ettik. A ay. III'ün son satırı (71) 90, B ay. 55. satıra karşılık gelir. Böylece B ay.'den devam eden son 4 satırı da A ay. IV'ün baş kısmına ekledik. Takriben 9 satırlık bir kırık alandan sonra, metin kopyasında (KUB 26.38 ay. IV 1) çok belli olmayan, bu satırdaki korunmuş olan tek işaret kalıntısının, İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyon sonucunda üst üste iki köşe çengeli şeklinde olduğunu tespit ettik. Daha sonra 2 satırlık kırık bir alan yer almaktadır. Böylece bu yaptığımız yeni düzenleme ile de A ay. IV'ün baş kısmında 16 satırın yer alabileceğini saptadık. Bu saptamamızı diğer araştırmacıların bu konudaki görüşleri de doğrulamaktadır. O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 65 d.not 14'de, A IV. sütunun kırık olan baş kısmının yaklaşık 16-18 satır olduğunu belirtmiştir. O. Carruba, a.g.e. s. 64'de, A IV. sütunun yaklaşık 75 satır olduğunu açıklamaktadır, bizim yeni satır düzenlememiz ile de A IV. sütun 75 satır olmuştur (IV. sütun sonundaki QA-TT'nin yer aldığı satır hariç). O. Carruba, a.g.e. s. 64'de, A nüshasının toplam (I. sütunun kırık olan son kısmında olması gereken 30 satır ile birlikte) 350 satıra sahip olduğunu ifade eder. Bizim yaptığımız yeni satır düzenlemesi ile de, A nüshasında toplam 350 satır yer almıştır (I. sütunun kırık olan son kısmında olması gereken 30 satır ve IV. sütun sonundaki QA-TT'nin yer aldığı satır ile birlikte).

A ay. IV (2) 18. satırda, İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyonda, metin kopyasında (KUB 26.38 ay. IV 3) sunulan "x-at" şeklindeki kopyanın yanlış olup, bu işaretlerin *ku-it* olduğunu belirledik.

Yaptığımız yeni düzenleme ile B nüshasının satır düzeni şöyle olmuştur:

B KUB 19.24 + 14.6 + 26.37 + 23.73 + 23.74 + KBo 19.44 + 19.44 a + 19.44 b
 + 22.40
 öy. 1 – 56
 ay. 1 – 59

J. Friedrich, SV II (1930) s. 172 vd.'da, B nüshasına ait KUB 26.37 ile KUB 23.74'ün trans. ve terc.'sini sunmuştur. B nüshasına ait diğer fragmanlar ise 1930 yılından sonra ortaya çıktıkları için, J. Friedrich'in çalışmasında yer almamaktadır.

Nüshaların uyarlığı ise şöyle olmaktadır:

B öy. 1 = A II 60,

B öy.'ün korunmuş olan son satırı 56 = A III (10) 29,

B ay. 1 = A III (11) 30,

B ay. 59 = A IV 4.

B nüshası daha önce de belirttiğimiz gibi tek sütunlu olup, A nüshasına göre daha uzun satırlara sahiptir. B öy.'ün, B ay.'e göre eksik parçaları da çoktur. B ay.'ün ise son satırlarda bazı kırık yerler bulunmasına rağmen, birkaç küçük eksik olan yerinin A nüshasından tamamlanması sureti ile nerede ise tamamına yakını elde edilmiş durumdadır.

B öy. 1, A öy. II 60. satıra karşılık gelmektedir. B öy.'ün sağ üst köşesini oluşturan KBo 19.44'ün korunmuş olan son 10. satırından sonra, KUB 23.73 arasında kalan kırık alana ancak 4 satır sığabileceğini hesapladık. Bu 4 satırlık alanı da A öy. II 70-74. satırlar arasından tamamladık. Yine KBo 19.44'ün kırık olan baş kısımlarının tamamlamasını A öy. II 60. satırdan itibaren yaptık. KBo 19.44 a, yayında içindekiler kısmında, “§ 21'in satır sonları” şeklinde bir açıklama yer almakta idi. Yaptığımız inceleme sonucunda, bu parçanın B öy. 18-21. satırlar arasının son kısımlarına denk geldiğini gördük ve böyle de yerleştirdik (bkz. Levha V). Bu yerleştirme, KBo 19.44 a'nın sonundaki paragraf çizgisinin, KUB 23.73'deki paragraf çizgisinin sonu olduğunu göstermektedir.

B öy. 11-17. satırlar arasının baş kısımlarının, A öy. II'de karşılık gelen 70-78. satırlar arasının baş kısımlarının da kırık olması nedeniyle tamamlanması yapılamamıştır. B öy. 34. satırdan sonra, KBo 19.44'e kadar olan kırık alanda takriben 4 satırlık bir alan yer aldığını saptadık. B öy.'de kırık olan alanlarda kaç satır olması gerektiğini şöyle hesapladık: B nüshasına ait parçalar, Ankara ve İstanbul Müzelerinde yer almaları nedeniyle bir bütün halinde değildir. B ay.'ün

bazı eksik parçaları olmasına rağmen -bunlar tabletin uzunluğunun ölçülmesine engel teşkil edecek şekilde uzunluğa ait eksik parçalar değildir- nerede ise tam olmasından dolayı, her iki müzede bulunan parçaların ölçülerini birleştirdiğimizde, B ay.'ün uzunluğu takriben 28,5 cm olmaktadır. Genişliği ise 14 cm'dir. B öy.'de ait elimizde bulunan parçaların toplam uzunluğu 24,5 cm'dir. Yani B öy.'de 4 cm'lik bir kırık alan bulunmaktadır ve B öy.'de 2cm'ye 4 satır sığmaktadır. Biz de bu hesaplama ile B öy.'ün kırık alanlarına toplam 8 satır yerleştirdik. Ve bu 8 satırı da A nüshasının yardımı ile tamamlamaya çalıştık.

KUB 23.74 (Bo 8396) nolu metin hakkında, E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 72'de, bu parçanın yaptığımız satır düzenlemesi ile A ay. III 13'ün, B nüshasına ait KUB 23.74 43. satırına karşılık geldiğini açıklamaktadır. Yaptığımız incelemede, bu açıklamanın isabetli olduğunu gördük ve buna dayanarak B nüshasına ait KUB 23.74'ü B'nin öy. 41- 48. satırlar arasına yerleştirdik. B öy. yukarıda değindiğimiz yeni satır düzenlemesi ile ilgili açıklamalarla toplam 56 satır oldu. Yayında yer almayıp tarafımızdan eklenen 56. satırdaki dikey kalıntısından sonra kırık olan tablet alt kenarı yer almaktadır. Yaptığımız satır düzenlemesine göre B öy.'ün alt kenarında yazılı satır bulunmamaktadır. B ay.'ün 59 satır olup (bunun 2 satırı alt kenardadır), B öy.'ün yaptığımız satır düzenlemesine göre 56 satır olmasının en önemli faktörü olarak, B öy.'ün satır aralarında hafif boşluk bulunmasını ve ay.'e göre daha seyrek yazılmasını görüyoruz. B ay.'de ise, B öy.'e göre satır aralarında boşluk yoktur ve daha sık yazılmıştır (bkz. B öy. ve B ay.'e ait fotoğraflar).

Nerede ise tamamına yakını korunmuş olan B ay.'ün eksik ve kırık olan küçük parçaları da A ay. III'den tamamlanmıştır. B ay.'ün sadece, 56-59. satırlar arasının baş ve son kısımları kırıktır ve bu satırlar A ay. IV'de de kırık olduğundan tamamlanamamıştır. B ay.'ün birleşen bütün fragmanları, (sonradan join olan KBo 22.40 hariç) KBo 19.44'de yayınlanmıştır.

Bununla birlikte B öy.'ün, ay.'e göre daha parçalı ve eksik olan çeşitli metin yerlerinde yayınlanmış fragmanlarının, şimdiye kadar bir araya getirme denemesi hiçbir yerde yapılmamıştı. Çalışmamızda B öy.'ün Join Denemesinde bulunduk (bkz.

Levha III - V - XI). Aynı zamanda, B öy.'e ait 1476/u (KBo 19.44) ile 59/w'yı (KBo 19.44 b) Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yapıştırdıktan sonra, iki tablet parçasının daha önce bulunmayan birleştirilmiş halinin kopyası tarafımızdan yapılmıştır (bkz. Levha V).

B öy.'e ait, KUB 26.37'de yayınlanan Bo 3552'nin 2. satırındaki kopya hatalıdır ([*ti-it-ta-nu-z*][*i*] şeklinde, -*u*[*n*] işareti yerine yanlışlıkla *z*[*i*] işareti yapılmıştır ve ikinci bir -*nu* işareti gözden kaçmıştır. İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyona göre KUB 23.73'deki kopyanın (*ti-it-ta-nu-nu-u*[*n*]) doğru olduğunu belirledik). Bunu, B öy. Join Denemesinde KUB 26.37'deki Bo 3552'nin hatalı olan kopyasının yerine KUB 23.73'deki doğru olan kopyasını ekleyerek düzelttik (bkz. Levha V).

B nüshası ile ilgili yaptığımız diğer düzeltmeleri, A nüshasına karşılık gelen satırlarda yeri geldikçe, A nüshası ile ilgili daha önceki sayfalarda belirttik.

Yeni satır düzeni ile ilgili yukarıda yaptığımız açıklamalara dayanarak, B nüshasının trans.'nunu da vermek zorunda idik ve çalışmamızda B öy. ve B ay.'ün trans.'nunu sunduk.

O. Carruba'nın, Fs Otten² (1988) s. 64 vd.'da, B nüshası ile ilgili görüşleri şöyledir: "B nüshası bize ulaşan metne göre iki tablete bölünmüştür, bunlardan ikincisi korunmuş, birincisi ise tamamen yok olmuş görünüyor. A'nın yaklaşık 350 satırını % 10 azaltırsak (çünkü tek sütunlu B metni daha uzun satırlara sahiptir), o zaman B'nin tahmini toplam satır sayısı olarak yaklaşık 315 satırı kalır, şayet bu nüsha, A gibi aynı içeriğe sahip ise. B metninin I ve II. tableti (A I-III) toplam 255 satırdan oluşmuş olsa gerek. B'nin yaklaşık 315 satırından, 255 satırını çıkarınca, B'nin şu ana kadar kabul edilen III. tableti için yaklaşık 60 satırı kalır. Bu da demektir ki, B III sütununun sadece ön yüzü yazılı, arka yüzü ise tamamen boş kalmıştır."

O. Carruba, a.g.e. s. 65'de, I. Šuppiluliuma'nın Huqqana ile yaptığı antlaşmasının, A III'ün sonunda veya A IV'ün başlangıcından hemen sonra son

bulduğuna ilişkin bir kanıtın da, B II ay.'ün sonunda bulunan yaklaşık 2-3 satırlık boş alanın bulunmasını göstermektedir. Metin kopyasında B ay.'ün sonunda, Carruba'nın da belirttiği gibi 2-3 satırlık bir boşluk görünüyor. Ancak tablet üzerinde böyle bir boşluk yoktur (bkz. Levha XII - XIX, 2). Yayında yer alan son satır, “]x-x 'le²-e²' [] ” alt kenarda yer almaktadır ve de bu satırdan sonra görülen çizgi, B ay.'ün alt kenarında yer alan tabletin bitiş çizgisidir.

Ayrıca, A ve B nüshalarına ait, Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan tablet - tablet parçalarının fotoğraflarını, bilgisayar yardımı ile bir araya getirdik, çizimlerini yaptık (bkz. Levha I- II -III - IV- IX - X- XI - XII).

b) Nüshaların Listesi

$$A = \text{KBo } 5.3 + 5.12 + 19.43 + 19.43 a + \text{KUB } 26.38 + 40.35$$

$$B = \text{KUB } 19.24 + 14.6 + 26.37 + 23.73 + 23.74 + \text{KBo } 19.44 \\ + 19.44 a + 19.44 b + 22.40$$

IV. A NÜSHASI (KBo 5.3 + 5.12 + 19.43 + 19.43 a + KUB 26.38 + 40.35)

a) Transkripsiyon ve Tercüme

öy. I

§ 1

- 1 [U]M-MA ^DUTU^{ŠI} ^mŠu-up-pí-lu-li-u-ma LUGAL KUR ^{URU}Ha-at-ti
 2 ka-a-ša tu-uk ^mHu-uq-qa-na-a-an ap-pí-iz-zi-in UR.SAG-an
 3 ša-ra-a da-a-aḫ-ḫu-un nu-ut-ta SIG₅-in i-ia-mu-un
 4 nu-ut-ták-kán ^{URU}Ha-at-tu-ši A-NA LÚ^{MES} ^{URU}Ha-ia-ša-ia aš-šu-li iš-tar-na
 5 te-uk-uš-ša-nu-nu-un nu-ut-ta am-me-el NIN-IA AŠ-ŠUM DAM^{UT-TIM} AD-DIN

§ 2

- 6 nu-ut-ta KUR ^{URU}Ha-at-ti ḫu-u-ma-an-za KUR ^{URU}[Ha-ia]a-ša KUR.KUR^{MES}-ia
 7 ḫu-u-ma-an-te-eš a-ra-aḫ-zé-ne-eš an-tu-u-re[-e-e]š ar-ḫa iš-ta-ma-aš-šir
 8 nu-za zi-ik ^mHu-uq-qa-na-a-aš ^DUTU^{ŠI}-pát AŠ-ŠUM BE-LU-TIM ša-a-ak
 9 DUMU-IA-ia ku-in ^DUTU^{ŠI} te-mi ku-u-un-ua-za ḫu-u-ma-an-za ša-a-ak-du
 10 na-an-kán iš-tar-na te-ek-ku-uš-ša-mi nu-za zi-ik-ka ^mHu-uq-qa-na-a-aš
 11 a-pu-u-un ša-a-a[k]

§ 3

- 12 nam-ma-ma ku-i-e-eš am-me-el DUMU^{MES}-IA ŠEŠ^{MES}-ŠU am-me-el-la
 ŠEŠ^{MES}-[IA]
 13 na-aš-za aš-šu-li AŠ-ŠUM ŠEŠ^{UT-TIM} Û AŠ-ŠUM LÚ^{UT}TAP-PU-UT-[TIM]
 14 ša-a-ak nam-ma-ma-za da-ma-in BE-LAM ku-i-e-ša-aš ku-iš [ÜKU-aš]³¹

³¹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 106 d.not 1: "Tml. II 33'e göre."

öy. I

§ 1

- 1 Hatti ülkesi kralı majeste Šuppiluliuma şöyle (der):
- 2 Bak, seni, Huqqana'yı, arkadaki kahramanı³²
- 3 yücelttim ve sana asalet ünvanı verdim(?)³³.
- 4 Ve seni Hattuša'da ve Hayaşalılar arasında iyilikle (dostça)
- 5 tanıttım³⁴. Ve sana kız kardeşimi zevce olarak³⁵ verdim.

§ 2

- 6 Ve seni bütün Hatti ülkesi, Hayaşa ülkesi ve
- 7 dışarıdaki (ve) içerideki bütün ülkeler, uzaklara kadar işittiler.
- 8 Ve artık sen Huqqana, sadece majestemi hâkimiyet bakımından tanı!
- 9 Ben majeste hangi oğlumu söylersem: "Herkes onu tanısin!"
- 10 Ve onu (herkesin) ortasında tanıtacağım ve sen Huqqana
- 11 onu tanı!³⁶

§ 3

- 12 Ayrıca benim oğullarımı, onun erkek kardeşlerini, benim
- erkek kardeşler[imi],
- 13 kardeşlik bakımından ve arkadaşlık bakımından iyilikle
- 14 tanı! Ayrıca başka bir beyi, [insanı] kim olursa (olsun)

³² J. Friedrich, SV II (1930) s. 107: "... einen einfachen (?), (aber) tüchtigen (Mann)". KUB 3.61 nolu, göndereni ve alıcısı belli olmayan Akadça bir mektupta, muhtemelen esir düşen Zuwa adında bir haberci? mektup partneri tarafından aşağılanıyor: öy. 6 ve ay. 6. satırlarda, "Zuwa kimdir? O bir köpektir" ifadesi yer alıyor; krş. A. Hagenbuchner, THeth 16 (1989) s. 455 ve 456. Ayrıca bkz. Filolojik Yorum öy. I 2. G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 27: "a lowly dog."

³³ Terc. için bkz. J. Friedrich, a.g.e. s. 107. Kelime kelime: iyi yaptım.

³⁴ Bu kısmı, J. Puhvel, HED Vol. 2 s. 480'de, "at Hattusas I have singled you out amongst the men of Hayasa"; O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 69'da "Ich habe dich in Hattuša und unter den Leuten von Hayaša freundlich vorgestellt"; G. Beckman, a.g.e. s. 27'de, "In Hattusa I have distinguished you among the men of Hayasa" şeklinde tercümesini yapmışlardır.

³⁵ Kelime kelime: zevcelik için.

³⁶ G. Beckman, a.g.e. s. 27: "“Everyone shall recognize this one,” and thus distinguish among <his brothers(?)>".

öy. I

- 15 A-NA ^DUTU^{ŠI} EGIR-an ar-ḥa le-e ku-in-ki ša-a-ak-ti ^DUTU^{ŠI}-i[n-za-pát]³⁷
 16 ša-a-ak pa-aḥ-ši-ia-an ^DUTU^{ŠI} nu ^DUTU^{ŠI} ma-aḥ-ḥa-an tu-uk ^mHu-uq-qa[-na-
 a]-an
 17 [SIG₅-in]³⁸ i-ia-nu-un zi-ga ma-a-an ^mHu-uq-na-a-aš ^DUTU^{ŠI} zi-la-ti-ia³⁹
 18 [I-NA EG]IR UD^{MI} aš-šu-li Ú-UL pa-aḥ-ḥa-aš-ti nu-ut-ta ma-a-an
 19 tu-él ma-aḥ-ḥa-an SAG.DU-KA na-ak-ki-iš nu-ut-ta-ma⁴⁰ ma-a-an
 20 SAG.DU ^DUTU^{ŠI} QA-TAM-MA Ú-UL na-ak-ki-iš pí-ra-an-na-at-ta
 21 ŠA ^DUTU^{ŠI} Ú-UL ya-aḥ-nu-an ḥar-zi

§ 4

- 22 mu-za ma-a-an tu-él ma-aḥ-ḥa-an A-NA SAG.DU-KA ZI-KA Ú A-NA RA-MA-
 NI-KA
 23 ge-en-zu ḥar-ši ŠU^{HLA}-uš-za a-ra-aḥ-za-an-da ḥar-ši nu ma-a-an A-NA
 SAG.DU ^DUTU^{ŠI}
 24 ZI ^DUTU^{ŠI} RA-MA-A-AN ^DUTU^{ŠI} gi-im-zu QA-TAM-MA Ú-UL ḥar-ši
 25 ŠU^{HLA}-KA-ia-mu a-ra-aḥ-za-an-da QA-TAM-MA Ú-UL ḥar-ši
 26 pí-ra-an-na-at-ta ŠA ^DUTU^{ŠI} Ú-UL ya-aḥ-nu-ya-an ḥar-zi
 27 na-aš-ma-kán ma-a-an ^DUTU^{ŠI} ku-e-da-ni an-da i-da-a-lu iš-ta-ma-aš-ti
 28 na-at-mu-kán ma-a-an ša-an-na-at-ti na-at-mu Ú-UL me-ma-at-ti
 29 a-pu-u-un-na-mu an-tu-uḥ-ša-an Ú-UL te-ek-ku-uš-ša-nu-ši
 30 na-an an-da im-ma mu-un-na-a-ši

³⁷ Tml. için bkz. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, -T.P.J.van den Hout, CHD Vol. Š Fas. 1 (2002) s. 29. J. Friedrich, SV II (1930) s. 108'de, ^DUTU^{ŠI}-i[n-pát] tamamlaması ile beraber d.not 1'de, "tml. için krş. IV 61 (45) ve I 8" notunu görmekteyiz.

³⁸ J. Friedrich, a.g.e. s. 108 d.not 2: "Tml. I 3'e göre."

³⁹ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 80'de, *zilatiia* zarfının sadece burada korunduğundan ve *ziladu* eş anlamlısı karşısında, *zilatiia*'nın daha eski form olması gerektiğini vurgulayarak şu açıklamayı yapmaktadır: "(krş. StBoT 18, 51; *ziladu* için KUB 32.133 I 7, CTH 482, bu metinde M.Ö. 13. y.y. başı yazısı söz konusu; krş. StBoT 21,3; *ziladu* ayrıca Tuppi-Tešup antlaşmasında da yer alır)."

⁴⁰ -ma işareti için yayında "Rasur" yazmaktadır, işaret okunabilmektedir.

öy. I

15 majestemin arkasında olan(ı) tanımayacaksın⁴¹. [Yalnız] majestemi
 16 tanı ve onu majeste olarak koru! Ve sen Huqqana'ya ben majeste nasıl
 17 [asalet ünvanı] verdiğem (?)⁴², sen Huqqana (da) majestemi gelecek
 18 günler[de] iyilikle korumazsan ve nasıl
 19 senin başın senin için önemliyse, eğer senin için
 20 majestemin başı da aynı şekilde önemli olmazsa ve senin önünde
 21 majestemin (işleri) öncelikli olmazsa⁴³,

§ 4

22 nasıl sen kendi başına, kendi canına ve kendi bedenine karşı
 23 sevgi duyarsan ve ellerini etrafında (koruyarak) tutarsan, eğer
 majestemin başına,
 24 canına ve bedenine karşı aynı şekilde sevgi duymazsan
 25 ve ellerini etrafında aynı şekilde sarmazsan⁴⁴
 26 ve senin önünde majestemin (işleri) öncelikli olmazsa
 27 veya eğer majeste hakkında orada birisinden kötü (bir şey) işitirsen
 28 ve onu benden gizlersen ve onu bana söylemezsen
 29 ve o insanı bana göstermezsen
 30 ve hele onu (benden) gizlersen⁴⁵,

⁴¹ S.de Martino-F. Imparati, StBoT 45 (2001) s. 347'de, *ANA x appan arha eš-* için "to be behind the back of someone" (birinin arkasında olmak) ifadesinin birine karşı düzenlenen bir suikasti göstermek için mecazi bir biçimde kullanıldığını belirtmektedirler.

⁴² Kelime kelime: nasıl iyi yaptıysam.

⁴³ Krş. J. Friedrich, SV II (1930) s. 109.

⁴⁴ Kelime kelime: tutmazsan. Ayrıca 18-26. satırlar arasının terc. için A. Kammenhuber, ZA NF 22 (1964) s. 159'a bakılabilir.

⁴⁵ J. Friedrich, a.g.e. s. 109 d.not 3'de, bundan sonra şöyle bir cümle beklenileceğini açıklamaktadır: "o zaman bu yemin tanrıları seni mahvedecekler".

öy. I

§ 5

- 31 *mu zi-ik^m Hu-uq-qa-na-a-aš^DUTU^{ŠI}-pāt aš-šu-li pa-aḥ-ši EGIR-pa-an-na*
 32 *A-NA^DUTU^{ŠI}-pāt ar-ḥu-ut nam-ma-ma-za da-ma-a-in le-e ku-in-ki*
 33 *ša-a-ak-ti nu-ut-ta^DUTU^{ŠI}-ia aš-šu-li pa-aḥ-ḥa-aš-ḥi kat-ta-ma-at-ta*
 34 *DUMU^{MEŠ}-KA pa-aḥ-ḥa-aš-ḥi kat-ta-ma tu-el DUMU^{MEŠ}-KA am-me-el*
DUMU-IA pa-aḥ-ša-ri

§ 6

- 35 *nu m[a-a]-an SIG₅-in ku-ua-pi iš-ša-at-ti nu^D[UTU]^{ŠI} aš-šu-li pa-aḥ-ḥa-aš-ti*
 36 *nu-ut-ta^DUTU^{ŠI} kat-ta-ia A[-N]A [DU]MU^{MEŠ}-KA [SI]LIM⁴⁶.BI i-ia-mi*
 37 *nu am-me-el DUMU-IA DUMU^{MEŠ}-KA-ia kat-ta aš-šu-li pa-aḥ-ša-ri^DUTU^{ŠI}-*
ma
 38 *tu-uk pa-aḥ-ḥa-aš-ḥi nu-ut-ta ka-a-ša ke-e ud-da-a-ar ŠA-PAL NI-IŠ*
DINGIR^{LIM}
 39 *te-eḥ-ḥu-un nu ka-a-ša ke-e-da-ni ud-da-ni-i LI-IM DINGIR^{MEŠ}*
 40 *tu-li-ia ḥal-zi-ú-en⁴⁷*

§ 7

- 41 *^DUTU ŠA-ME-E^DUTU^{URU} A-ri-in-na^DU ŠA-ME-E^DIM^{URU} Ḥa-at-ti*
 42 *^DIM^{URU} Ḥa-la-ap^DIM^{URU} PÚ-na^DIM^{URU} Z[i-i]p-pa-la-an-da*
 43 *^DIM^{URU} Ša-pi-nu-ua^DIM^{URU} Ne-ri-ik^DIM^{URU} [Ḥi-i]š-ša-aš-ḥa-pa^DU^{URU} Ša-*
aḥ-pi-na
 44 *^DU KARAŠ^DU KILAM^DU^{URU} U-da^DU^{URU} [Ki-iz-z]u-ua-at-na*
 45 *^DU^{<URU>} Pūt-te-ia-ri-ik^DU^{URU} Ša-[mu-ḥa^DU^{URU} Ša-]ri-iš-ša⁴⁸^DU^{URU} Hur-ma*

⁴⁶ J. Friedrich, SV II (1930) s. 110, d.not 1'de işaretin muhtemelen DI olduğu belirtilmektedir. İst. Ark. Mfz.'de yaptığımız kollasyona göre bu işaretin DI'ye benzediği tarafımızdan doğrulandı.

⁴⁷ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 73'de, ḥal-zi-ú-en fiil formunun da-i-ú-en, da-a-i-ú-en formlarının sonucuyla karşılaştırılabileceğini ve bunun KUB 26.39 IV 5'de (CTH 43) de bulunduğunu, metnin Huqqana antlaşmasına aitliği konusunun incelendiğini ve de açık olarak Muḫatalli zamanında ortaya çıkan ḥal-zi-ia-ú-en/ḥal-zi-ia-u-en yazımlarından farklı olduğunu açıklamaktadır.

⁴⁸ J. Friedrich, a.g.e s. 110 d.not 2 : "Tml. KBo 1.1 II 42. Alakšandu § 20 (A IV 6)'ya göre, fakat ikisinde sıralama başka türldür."

öy. I

§ 5

31 sen Huqqana, (sadece) majestemi iyilikle koru ve (sadece)
 32 majestemin arkasında (koruyucu olarak) dur; başka hiç bir kimseyi
 33 tanıma. Ben majeste de seni iyilikle koruyacağım. Senden sonra⁴⁹
 34 oğullarını da koruyacağım. (Bundan) sonra benim oğlum, senin oğullarını
 koruyacak.

§ 6

35 Ve eğer sen daima iyi davranırsan ve [majeste]mi iyilikle korursan;
 36 (o zaman) ben majeste sana ve (daha) sonra⁴⁹ senin [oğ]ullarına iyi
 davranacağım
 37 ve benim oğlum, senin oğullarını da (bundan) sonra⁴⁹ iyilikle koruyacak. Ben
 majeste de
 38 seni koruyacağım. İşte bu sözleri senin için yemin altına
 39 koydum. İşte bu mesele için bin tanrıyı
 40 meclise çağırdık:

§ 7

41 Göğün Güneş Tanrısı, Arinna kentinin Güneş Tanrıçası⁵⁰, Göğün Fırtına
 Tanrısı, Hatti kentinin Fırtına Tanrısı,
 42 Halap kentinin Fırtına Tanrısı, Arinna kentinin Fırtına Tanrısı, Zippalanda
 kentinin Fırtına Tanrısı,
 43 Şapinuwa kentinin Fırtına Tanrısı, Nerik kentinin Fırtına Tanrısı, [Hi]ššašhapa
 kentinin Fırtına Tanrısı, Šahpina kentinin Fırtına Tanrısı,
 44 Karargâhın Fırtına Tanrısı, Pazar Yerinin⁵¹ Fırtına Tanrısı, Uda kentinin Fırtına
 45 Pittijarik <kentinin> Fırtına Tanrısı, Ša[muḫa] kentinin Fırtına Tanrısı,
 [Ša]rišša [kentinin Fırtına Tanrısı], Hurma kentinin Fırtına Tanrısı,

⁴⁹ Bkz. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. P, Fas. 1 s. 4 vd.; krş. J. Friedrich, SV II (1930) s. 111: "entsprechend(?)".

⁵⁰ Arinna kentinin Güneş Tanrıçası hakkında geniş bilgi için bkz. Y. Arıkan, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (1996) s. 46 vd.

⁵¹ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 28'de, "Market(?)" olarak tercüme etmiştir.

öy. I

- 46 ^DU ^{URU}Li-ih-zi-na ^DU DU₆⁵² ^DU ^{UR}U^U -n]a⁵³ ^DU ^{URU}Hu-ul-la-aš-ša
 47 ^DHé-pát ^{URU}U-da ^DHé-pát ^{URU}Ki-iz-zu[-ua-at]-na

§ 8

- 48 ^DLAMMA ^DLAMMA ^{URU}Ha-at-ti ^DZi-it-ḥa-ri-ia-aš ^DKar-zi-iš
 49 ^DHa-pa-an-da-li-ia-aš ^DLAMMA ^{URU}Ga-ra-aḥ-na ^DLAMM[A LÍL^R] ^I54
^DLAMMA ^{KUŠ}kur-ša-aš
 50 ^DA-a-aš ^DIŠTAR ^DIŠTAR LÍL ^DIŠTAR ^{URU}Ni-nu-ua ^D[IŠTAR ^{URU}]Ha-at-ta-ri-na
 51 ^DIŠTAR MUNUS.LUGAL ŠA-ME-E ^DNi-na-at-ta-aš ^D[Ku-li-i]t-ta-aš ^DZA-BA₄BA₄
 52 ^DZA-BA₄BA₄ ^{URU}El-la-ia ^DZA-BA₄BA₄ ^{URU}A[r-zi-ia⁵⁵ DIN]GİR^{MES} KARAŠ
 53 ḥu-u-ma-an-te-eš ^DAMAR.UTU ^DAL-LA-TUM tág-na-a-[aš ^DUTU-uš
^{UR}]U^Uḥu-pi-iš-na-aš
 54 ^DHu-ua-aš-ša-an-na-aš⁵⁶ ^{URU}Ša-mu-ḥa-aš ^DA-a-[pa-ra-aš ^{URU}Hur-ma-aš]⁵⁷
^{URU}Ha-an-ti-ta-aš-šu-uš⁵⁸

⁵² İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyona göre bu işaretin DU₆ olduğu tarafımızdan doğrulandı, dolayısıyla J. Friedrich, SV II (1930) s. 110'daki (TÍL?) soru işaretine gerek yoktur.

⁵³ J. Friedrich, a.g.e. s. 111 d.not 3: "Tamamlamaya yönelik çok sayıda yer adı mevcut: *Garaḥna* (krş. KUB 6.45 II 5), *Ḥupišna* (a.g.y. 15), *Apzišna* (a.g.y. 72 = 46 III 37), *Alazḥana* (a.g.y. 43 = 46 III 11)."

⁵⁴ J. Friedrich, a.g.e. s. 112 d.not 1: "Tml.KBo 1.1 II 44'e göre. Manapa-Tarhunta § 14† (B IV 8)." SV II s. 169: "Yer durumuna ve izlere göre ^DLAM[A LÍL^R] şeklinde tamamlanabilir, krş. Manapa-Tarhunta B IV 8 (Ehelolf)." İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyon sonucunda yer durumuna göre, LÍL^R] tamamlamasını biz de uygun görmekteyiz.

⁵⁵ J. Friedrich, a.g.e. s. 112 d.not 2: "Tml. KBo 1.1 II 47. Tuppi-Tešup § 18† (D IV 2). Alakšandu § 20 (A IV 15) vs." Ayrıca İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyona göre, SV II 'de ^{URU}A[r- olarak belirtilen "Ar" işaretinin korunan baş kısmındaki kalıntıların, Ar işaretinden ziyade "Ki veya Di" ye ait işaret kalıntılarını hatırlattığını belirtmek istiyoruz

⁵⁶ J. Friedrich, a.g.e. s. 112 d.not 3: "Diğer antlaşmalarda bu yerde ^DGAZ.BA.A geçer, örn. KBo 1.1 II 49 vd., 1.4 IV 33., Tuppi-Tešup § 19† (D IV 7 vd.), Alakšandu § 20 (A IV 20)."

⁵⁷ J. Friedrich, a.g.e. s. 112 d.not 4: "Bu ve aşağıdaki tamamlamalar için krş. KBo 1.1 II 48 vd., 1.4 IV 30 vd., Tuppi-Tešup § 19† (D IV 4 vd.). Alakšandu § 20 (A IV 17 vd.)."

⁵⁸ J. Friedrich, a.g.e. s. 113 d.not 5: "Tabii ki ^DHa-an-ti-ta-aš-šu-uš okunur."

öy. I

- 46 Lihzina kentinin Fırtına Tanrısı, Harabe Yeri⁵⁹ Fırtına Tanrısı, [
-n]a kentinin Fırtına Tanrısı, Hulašša kentinin Fırtına Tanrısı,
47 Uda kentinin Tanrıça Hepat'ı, Kizzu[uat]na kentinin Tanrıça Hepat'ı,

§ 8

- 48 Koruyucu Tanrı, Hatti kentinin Koruyucu Tanrısı, Tanrı Zithariia, Tanrı
Karzi,
49 Tanrı Hapantaliia, Garaḥna kentinin Koruyucu Tanrısı, [Kırın] Koruyucu
Tanrısı, Av Torbasının^{??60} Koruyucu Tanrısı,
50 Tanrı Aa, Ištar, Kırın Ištar'ı, Niniwe kentinin Ištar'ı, Hattarina kentinin
[Ištar'ı],
51 Göğün Kraliçe Ištar'ı, Tanrıça Ninatta, Tanrıça [Kuli]tta, Tanrı Zababa,
52 Ellaia kentinin Tanrı Zababa'sı, A[rziia] kentinin Tanrı Zababa'sı,
Karargâhın bütün Tanrıları,
53 Marduk, Allatum, Yerin [Güneş Tanrıçası], Hupišna kentinin
54 Tanrıça Huwaššana'sı, Šamuha kentinin Tanrıça A[para]'sı, [Hurma kentinin]
Tanrı Hantitaššu'su,

⁵⁹ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 28: "... Ruin Mound".

⁶⁰ G. Beckman, a.g.e. s. 29'da "Hunting Bag" olarak terc. etmiştir. H. Otten, *Die Bronzetafel aus Boğazköy* (1988) s. 25'de, ^DLAMMA ^{KUS}kur-sa-aš için, "Schutzgott des Vlieses" tercümesini yapmıştır.

öy. I

55 ^{URU}An-ku-ua-aš ^DKa-taḫ-ḫa-aš ^{URU}Ta-ḫur-p[a-aš ^DMa-am-ma-aš ^{U¹RU}] Ka-ta-
pa-aš MUNUS.LUGAL-aš

56 ^{URU}Du-un-na-aš ^DḪal-la-ra-aš DINGIR^{MEŠ} Lu-[la-aḫ-ḫe-e-eš DINGIR^{MEŠ} Ḫa-
pi]-ri-e-eš

57 DINGIR^{MEŠ} ŠA ^{URU}Ḫa-at-ti ḫu-u-ma-an-te-eš DINGIR^{MEŠ}]
KUR-e-aš

58 DINGIR^{MEŠ} ŠA-ME-E DINGIR^{MEŠ} IR-ŠI-TIM ḪUR.SAG[^{MEŠ} ID^{MEŠ} PU^{MEŠ}
UR-PI^{ME}] ne-pi-iš

59 te-e-kán šal-li-iš a-a-ru-na-aš na-q[^t ku-ut-ru-e-eš a-ša-an-du⁶¹]-ia

60 []-ia

61 []-at-ti

62 []-x

(Sütunun gerisi kırıktr.)

⁶¹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 118 d.not 6: “Tml. yaklaşık anlama göre”. Fakat satır başı kırık olup da, bu kısma join olan KBo 19.43 I 59. satırının]-ia ile bittiğini görmekteyiz.

Öy . I

- 55 Ankuu kentinin Tanrıça Katahha'sı, Taḫurpa kentinin [Tanrıça Mamma'sı,
Katapa kentinin "Kraliçesi",
- 56 Dunna kentinin Tanrı Hallaraš'ı, Lu[lahhi]-Tanrıları, [Habi]ri-[Tanrıları],
- 57 Hatti kentinin bütün Tanrıları, [] ülkesinin Tan[rıları],
- 58 Göğün Tanrıları, Yeryüzü Tanrıları, Dağ[lar, Nehirler, Kaynaklar, Bulutlar],
Gök,
- 59 Yer, Büyük Deniz [şahit olsunlar.⁶²] .
- 60 [] .
- 61 [] ..
- 62 [] .
- (Sütunun gerisi kırıktır.)

⁶² J. Friedrich, SV II (1930) s. 113 d. not 1: "Tml. kesin değil". 57-59. satırlar arasının tercümesi ve *šal-li-iš a-a-ru-na-aš* için bkz. C. Karasu, Hitit Metinlerine Göre Büyük Deniz, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (1998) s. 357-363.

öy. II

§ 9*

1 *na-an-mu Ú-UL me-ma-at-ti na-an an-da im?-m[a? mu-un-na-a-ši]*

§ 10*

2 *na-aš-ma a-pé-e-da-ni im-ma EGIR-an ti-ia-ši A-NA ^DUTU^{ŠI}[-ma]*

3 *a-ua-an ar-ḥa ti-ia-ši nu ma-a-an ki-iš-ša-an ut-tar i-e[-ši]*

4 *mu-ut-ta ke-e NI-IŠ DINGIR^{MES} le-e da-li-ia-an-zi nu-ut[-ta]*

5 *a-pu-u-un-na an-tu-uḥ-ša-an le-e da-li-ia-an[-zi]*

6 *zi-ik ku-e-da-ni EGIR-an ti-ia-ši nu a-pu-u-un-na ḥar-ni-in-ká[n-du]*

7 *nu-uš-ma-aš ki-i ut-tar NI-IŠ DINGIR^{MES} EGIR-an le-e tar-na-an-zi*

8 *nu-uš-ma-at-ša⁶³ le-e a-a-ra i-en-zi nu-uš-ma-aš ták-ša-an*

9 *ḥar-ni-in-kán-du ^DUTU^{ŠI}-ma-aš-ša-an ZI-aš ar-nu-an-du⁶⁴*

§ 11*

10 *ma-a-an zi-ik-ma ^mHu-uq-qa-na-a-aš ^DUTU^{ŠI}-pát pa-aḥ-ḥa-aš-ti*

11 *EGIR-an-na A-NA ^DUTU^{ŠI}-pát ar-ta-ti nu-ut-ta ke-e-ma NI-IŠ DINGIR^{MES}*

12 *aš-šu-li pa-aḥ-ša-an-da-ru⁶⁵ na-aš-ta A-NA QA-AT ^DUTU^{ŠI} an-da*

13 *a-aš-šu lu-ú-lu uš-ki*

⁶³ J. Friedrich, SV II (1930) s. 114 d.not 1: “*nu-uš-ma-ša-at* için yazım hatası.” Krş. Ch. Rüster, Fs H. Otten² (1988) s. 303.

⁶⁴ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 69’da, *ar-mu-an-du*’nun olasılıkla *ar-mu-ua-an-du* yerine yazılmış olabileceğini belirtmektedir.

⁶⁵ E. Neu, a.g.e. s. 68’de, B (M.Ö. 14. y.y.) ve A (M.Ö. 13. y.y.) arasındaki varyantlara dikkati çekerek, B öy. 28 (14)’deki *pa-aḥ-ša-an-ti[a-ru]* yazımını örnek olarak vermektedir.

öy. II

§ 9*

1 Ve onu bana söylemezsen ve hele onu (benden) [gizlersen]

§ 10*

2 veya hele onu desteklersen ve majestemden
3 ayrılırsan ve eğer böyle davranırsan⁶⁶
4 ve sana bu yemin tanrıları rahat vermesinler⁶⁷. [Sana]
5 ve o insana da rahat vermesinler⁶⁸.
6 Sen kimi desteklersen, onu da mahvetsinler.
7 Bu meseleyi yemin tanrıları sizin arkanıza bırakmasınlar
8 ve sizi doğru dürüst bir şey yapmasınlar⁶⁹ ve sizi birlikte
9 mahvetsinler. Majestemin arzusunu yerine getirsinler!⁷⁰

§ 11*

10 Eğer sen, Huqqana, sadece majestemi korursan
11 ve sadece majestemin arkasında durursan (desteklersen), seni bu
yeminler tanrıları
12 iyilikle korusunlar. Ve sonra majestemin elinden
13 iyi(lik), refah gör!

⁶⁶ J. Friedrich, SV II (1930) s. 113 d. not 2: “Kelime kelime: “Eğer bu işi yapars[an]” (I. sütunun kaybolan son kısmında belirtildiği gibi).” Yine a.g.e. s. 142’de yorum kısmında şu notu bulmaktayız: “Bizim antlaşma yerinde *kışsan* kelimesi bir sonraki ifadeyi değil de, tersine daha önce bahsi geçen ifadeyi kastedebilir; yani şöyle olabilir, “Eğer sen meseleyi bu şekilde açıklarsan” (daha önceki sütunun kaybolan son kısmında da belirtildiği gibi)”.

⁶⁷ Kelime kelime: Seni bu yemin tanrıları bırakmasınlar.

⁶⁸ Kelime kelime: Ve o insanı da bırakmasınlar.

⁶⁹ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 29: “they shall not make it permissible for both of you”. Y. Cohen, CRRAI 45 (2001) s. 122’de, *āra* kelimesini doğru bulunan ve kabul gören standart davranış kavramı olarak niteledikten sonra, 8. satırı, *āra* kurallarına uyulmadan yapılan her şeyin kötü sonuçlandığının bir örneği kabul ederek şöyle terc. eder: “May (the Oath Deities) not make it *āra* for you (Pl.).” Y. Cohen, StBoT 45 (2001) s. 75’de, *natta āra* ifadesinin muhafazakâr yapısına dikkat çekerek, eski Hitit hikayesi Zalpa ve Huqqana antlaşmasındaki 300 yıllık zaman dilimine rağmen, her iki metinde, bir kimsenin kendi kız kardeşi ile cinsel ilişki yaşağını belirtmesine değinmektedir.

⁷⁰ Kelime kelime: Majestemin isteğini ulaştırırlar!

öy. II

§ 12*

- 14   ⁷¹ DUTU^{ŠT}-kán ku-ua-pí A-NA KARAŠ an-da nu ma-a-an A-NA
- 15   ua-ar-ri za-aḫ-ḫi-ja pa-a-i-mi zi-ga-mu kat-ti-mi
{ḫar-ra-an}
- 16   ⁷² na-aš-ma A-NA KUR LÚKÚR-ma na-aš-ma ANA
URU LÚKÚR
- 17   ⁷³ zi-ga-mu-za kat-ta-an nu-mu-za ma-a-an a-pí-ja[-i]a
- 18   ⁷⁴ LÚuš-ki-iš-ga-tal-la-aš⁷⁵ nu-za-an ma-a-an
- 19 A-NA DUTU^{ŠT} še-er SAG.DU-KA-pát še-er a-ut-ti nu ma-a-an ki-[-i]š-ša-an
- 20   me-mi-iš-ki-ši ku-it-ua ku-it nu-ua-ra-at A[-NA] ^mHu-]uq-qa-na-a
- 21 e-eš-du A-NA DUTU^{ŠT}-ma-ua ḫu-u-ma-an SIG₅-in e-eš-du

§ 13*

- 22 nu-mu-uš-ša-an ḫu-u-ma-an-da-az pa-aḫ-ši nu ku-iš A-N[A DUTU^{ŠT}] i-da-a-lu-uš
- 23 tu-uq-qa a-pa-a-aš i-da-a-lu-uš e-eš-du
- 24 ma-a-na-aš A-NA DUTU^{ŠT} LÚKÚR tu-uq-qa-aš LÚKÚR e-eš-du
- 25   ⁷⁶ KUR-e na-aš-ma URU-aš A-NA DUTU^{ŠT} NU-KÚR-[TA] tu-ug-ga-at
NU-KÚR-TA-KA e-eš-du

⁷¹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 114 d.not 2: “Böyle işaretli yerleri katip, orjinal begede de tahribini göstermek amacıyla yapmıştır; 14. satırın baş kısmı belki *nu ma-a-an* olarak tamamlanabilir”. II 14-18, 20, 25, 26. satırların baş kısmında da bu işaretleri görmekteyiz. Ayrıca 15 ve 16. satırlar arasında *ḫar-ra-an* “tahrip olmuş” notu eklenmiştir; krş. Forrer, ZDMG NF 1 s. 181.

⁷² J. Friedrich, a.g.e. s. 114 d.not 3: “Muhtemelen *la-aḫ-ḫi-ja-ši* olarak tamamlanabilir.”

⁷³ J. Friedrich, a.g.e. s. 114 d.not 4: “Muhtemelen *la-aḫ-ḫi-ja-mi* olarak tamamlanabilir.”

⁷⁴ J. Friedrich, a.g.e. s. 114 d.not 5: “Muhtemelen LÚa-ú-ri-ja-la-aš olarak tamamlanabilir ve krş. KUB 14.1 I 23, II 12, 44 vd.”

⁷⁵ E. Neu, ZVS 93 (1979) s.76’da, aynı yazımın o.H. Madd. öy. 23, ay. 45’de de yer aldığını açıklamaktadır (krş. H. Otten, StBoT 11 (1969) 15).

⁷⁶ J. Friedrich, a.g.e. s. 116 d.not 1: “Muhtemelen *na-aš-ma?* olarak tamamlanabilir.” E. Neu, Studia Mediterranea Piero Meriggi dicata II (1979) s. 423’de ise, bu kısmı [*ma-a-an*] olarak tamamlamaktadır.

öy. II

§ 12*

- 14 [Eğer]⁷⁷ ben majeste karargâhta iken,
 15 []'a yardım için savaşa gidersem, sen de benimle
 {tahrip olmuş}
 16 [savaşa gidersen]⁷⁷ ya da düşman ülkesine ya da düşman kentine karşı
 17 [savaşa gidersem]⁷⁷, sen benimle (isen) ve eğer orada
 18 sen [d]e bana [sınır muhafızı]⁷⁷ (ve) gözcüsü (isen), eğer
 19 majestenin üzerine kendi başın gibi bakarsan ve şöyle
 20 [] söylersen: "Her ne (olursa olsun), o [Hu]qqana'ya
 21 olsun; majestem için her şey iyi olsun." — ⁷⁸

§ 13*

- 22 Ve beni her bakımdan korusun ve kim [majestem]e kötü (ise)
 23 o, sana da kötü olsun.
 24 Eğer o, majesteme düşman ise, o, sana da düşman olsun.
 25 [Ya]⁷⁹ bir ülke ya da bir kent majesteme düşmanca (tavır içinde ise),
 o sana (da) düşmanca (tavır içinde) olsun.

⁷⁷ J. Friedrich, SV II (1930) s. 115 d. not 3: "Tml. kesin değil." Yine a.g.e. s. 169'da tahrip olan 14-20. satırlar için şu notu görmekteyiz: "Ehelolf'a göre, 14-18. satırların tahrip olması, 19. satırın ise tamamen korunması ve 20. satırın tekrar tahrip olması mümkün değildir. Ya 19. satırın başı antlaşmayı kopya eden tarafından tamamlanmıştır ya da orijinali başka satır düzenindeydi."

⁷⁸ J. Friedrich, a.g.e. s. 117: "Bundan sonra şöyle bir cümle düşünülebilir: "O zaman seni bu yeminler korusun". J. Friedrich, a.g.e. s. 144'de, Huqqana'nın bu sözlerini şöyle anlamak istemektedir: "Her ne (kötü şey) olursa Huqqana'ya olsun, bütün iyi şeyler de majesteye olsun!". G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 29'da bu kısmın tercümesi şöyledir: "Let whatever happens affect Huqqana, but let every good thing happen to His Majesty," you will uphold the oath."

⁷⁹ J. Friedrich, a.g.e. s. 117 d. not 2'ye göre, tml. kesin değil. E. Neu, *Studia Mediterranea Piero Meriggi dicata II* (1979) s. 423'de ise, bu kısmı [eğer] olarak tamamlamayı uygun görmektedir.

öy. II

§ 14*

- 26 ~~✗~~ ~~✗~~ ⁸⁰ A-NA DUTU^{ŠI} LÚKÚR-ja ku-iš-ki [ti]-i-e-ez-zi
 27 na-aš-ma ku-u-ru-ur KI.BAL ku-iš-ki e[-ep-z]i⁸¹ tu-ga ha-at-ra-a-mi
 28 nu-mu-uš-ša-an ma-a-an ERÍN^{MES}-it ANŠE.KUR.RA^{TELJA}-it lam-mar Ú-UL a-
 ar-ti
 29 nu-za-an pa-ra-a im-ma hu-it-ti-ja-ši [n]a-aš-ma-at zi-ik-ma
 30 zi-ki-la iš-ta-ma-aš-ti nu-mu-uš[-š]a-an ma-a-an a-pi-ja-ja
 31 lam-mar Ú-UL a-ar-ti nu-ut-ta k[e]-e NI-IŠ DINGIR^{MES} har-ni-in-kán-du

§ 15*

- 32 na-aš-ma-mu-za ma-a-an LÚ^{URU} Ha-at-ti nam-ma ku-iš-ki i-da-a-lu
 33 me-na-aḥ-ha-an-da ša-ra-a da-a-i ku-i-e-ša-aš im-ma ku-iš-an-tu-uh-ša-aš
 34 zi-ga-an GIM-an iš-ta-ma-aš-ti na-an-mu ma-a-an a-pé-e-da-ni
 35 lam-ni-i Ú-UL me-ma-at-ti na-an pa-ra-a im-ma ša-me-nu-ši
 36 nu ki-iš-ša-an te-ši am-mu-uk-ua-za l[i-i]n-ga-nu-ua-an-za
 37 nu-ua Ú-UL ku-it-ki me-ma-aḥ-hi [i-ja-mi-i]a-ua⁸² Ú-UL ku-it-ki
 38 a-ši-ma-ua [ma-aḥ-h]a-an i-e-[-ez-zi nu QA-TAM-MA]⁸³ i-e-ed-du

⁸⁰ J. Friedrich, SV II (1930) s. 116 d.not 1: "Muhtemelen *na-aš-ma*? olarak tamamlanabilir."

⁸¹ J. Friedrich, a.g.e. s. 116 d.not 2'de, "tamamlamanın, boşluğun fotoğrafı göre yayından daha büyük olduğu için bu şekilde mümkün" açıklamasına dayanarak, İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyon sonucunda bu açıklamayı doğrulamaktayız. Ayrıca yayında -e- işaretinden sonra iki yatay ve bir dikey bulunmaktadır, oysa yaptığımız kollasyona göre, -e- işaretinden sonra -ep- işaretini de destekleyecek şekilde bir yatay ve bir dikeyin bulunduğunu saptadık.

⁸² J. Friedrich, a.g.e. s. 116 d.not 3: "Aşağı satırdaki *i-e-ed-du*'ya göre kesin olmayan tamamlamadır."

⁸³ J. Friedrich, a.g.e. s. 118 d.not 1'e göre tml. kesin değil.

öy. II

§ 14*

- 26 [Veya]⁸⁴ majesteme karşı herhangi bir düşman [çı]kar(sa)
 27 veya herhangi birisi düşmanca isyana b[aşlar](sa) ve ben de sana yazar(sa)m
 28 ve eğer bana yaya (ve) arabalı savaşçılarınla derhal gelmezsen
 29 ve hele bizzat onu tercih edersen veya sen onu
 30 bizzat işitirsen⁸⁵ ve bana oraya
 31 derhal gelmezsen, bu yemin tanrıları seni mahvetsinler.

§ 15*

- 32 Veya eğer herhangi bir Hattili, bana karşı kötülük
 33 etmeye kalkışır, o insan herkim (olursa olsun),
 34 sen onu işitince, onu bana o
 35 anda söylemezsen ve hele onu (benden) uzaklaştırırsan⁸⁶
 36 ve şöyle söylersen: “Ben yeminli(yim)⁸⁷
 37 ve hiçbir şey söylemeyeceğim, hiçbir şey d[e yapmayacağım]⁸⁸
 38 ve (söz konusu olan) o [nası]l yap[arsa öyle]⁸⁹ yapsın”;

⁸⁴ J. Friedrich, SV II (1930) s. 117 d. not 2’ye göre, tml. kesin değil.

⁸⁵ J. Friedrich, a.g.e. s.117 d. not 3’de şöyle bir açıklama vardır: “Ben sana yazmadan önce, sen bizzat onu birisinden işitirsen.”

⁸⁶ J. Friedrich, a.g.e. s. 146’daki yorumu: “*parā šamenu*’nun, Huqqana’nın asiye bidirmek yerine, herhangi bir şekilde onu desteklediği anlamına gelmesi gerekir; ben “(kralın mahkemesiden) kaçmak” şeklinde tercüme ediyorum.”

⁸⁷ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 30: “Although I am bound by oath”.

⁸⁸ J. Friedrich, a.g.e. s. 117 d. not 4’de bu bölüme şöyle açıklık getirmektedir: “Ben vasal olarak dışarıdan dürüst davranmak zorundayım ve bu yüzden ne sözle ne de eylemle asinin tarafını tutacağım; kalpten ise ona sempati duyacağım ve onun teşebbüsüne engel olacağım.”

⁸⁹ J. Friedrich, a.g.e. s. 119 d. not 1’e göre tml. kesin değil.

öy. II

§ 16*

- 39 *nam-ma-ua-za* x[] x[-h]a?-ri⁹⁰ *nu ma-a-an*
 40 *a-pí-ni-šu-ua-a*[*n-da-an me-mi-an me-ma-at-ti nu*]⁹¹ *i-da-a-lu-un*
 41 *an-tu-uh-ša-an* [A-NA ^DUTU^{ŠI} *hu-u-da-a-ak Ú-UL*⁹² *me-ma-at-ti*
 42 *mu-uš-ša-an* []x *ú-ua-ši a-pé-el*
 43 *ki-iš-ta-ti* [*nu tu-uk* ^m*Hu-uq-qa-na-a-an ke-*]⁹¹ NI-IŠ DINGIR^{MES} *har-ni-in-*
kán-du
 44 *mu-ut-ta le-[e a-a-ra]*⁹³ *i-en-zi*

§ 17*

- 45 *na-aš-ma ki-iš-[ša-an ut-tar ku-it-k]*⁹¹ *i-ia-ši*
 46 *mu-mu-za me-na-aḫ-h[a-an-da ku-it-ki ša-ra-]*⁹¹ *da-at-ti*
 47 *na-aš-ma-at z[i-ki-la Ú-UL da-at-ti]*⁹¹ *ta-ma-iš-ma*
 48 *ku-iš-ki i?*[-e-ez-zi *nu ma-a-an*⁹¹ *a-pí-ni*]-*šu-ua-an-na ut-tar*
 49 *i-e-ši nu [tu-uk* ^m*Hu-uq-qa-na-a-an*⁹¹ *ki-e NI-I]Š DINGIR*^{MES} *har-ni-in-kán-du*
 50 *ne-et-t[a le-e]*⁹⁴ ^r*a-a-ra*¹ [*i-en-zi*]⁹³ EGIR-*pa-an-na-at-ta*
 51 *le-e [ku-it-ki]*⁹¹ *tar-na-an-zi*

⁹⁰ J. Friedrich, SV II (1930) s. 118 d.not 2: “-aḫ-ḫa-ri? Prs.Sg.1. Med. Belki a[m-mu-uk Ú-UL-an za-aḫ-ḫi-ia-aḫ-h]a-ri??”

⁹¹ J. Friedrich, a.g.e. s. 118 d.not 1’e göre tml. kesin değil.

⁹² J. Friedrich, a.g.e. s. 118 d.not 3: “Kesin olmayan tamamlama için krş. I 29’daki anlama göre.”

⁹³ J. Friedrich, a.g.e. s. 118 d.not 4’e göre, tml. için krş. II 8.

⁹⁴ J. Friedrich, a.g.e. s. 118 d.not 5: “Kesin olmayan tamamlama için krş. II 8.” Fakat KBo 19.43’ün bu kısma join olması ve bu satırda korunmuş tek işaret olan ^ra-a-ra¹’nın eklenmesi ile J. Friedrich’in bu tamamlamaları kesinlik kazanmıştır diyebiliriz.

öy. II

§ 16*

- 39 Ayrıca x[] x[] ..,⁹⁵ eğer
 40 böyl[e bir söz söylersen ve]⁹⁶ kötü
 41 insanı [majesteme derhal]⁹⁶ bildirmezsen
 42 ve []x gelirsene, onun
 43 tarafına geçersen⁹⁷ [(o zaman) sen Huqqana'yı bu]⁹⁶ yemin tanrıları
 mahvetsinler
 44 ve sana [doğru bir şey] yapmasınlar⁹⁸ (seni ilerletmesinler).

§ 17*

- 45 Veya sen [herhangi bi]r [meseleyi]⁹⁶ şö[yle] yaparsan
 46 ve bana kar[şı herhangi bir teşebbü]se geçersen⁹⁶
 47 veya [kendin teşebbüs etmez de]⁹⁶ başka
 48 bir kimse (onu) y[aparsa⁹⁹ ve eğer⁹⁶ bö]yle bir iş
 49 yaparsan, [sen Huqqana'yı⁹⁶ bu ye]min tanrıları mahvetsinler.
 50 Ve sa[na] 'doğru' [bir şey yapmasınlar]⁹⁶ ve
 51 [herhangi bir]⁹⁶ (şekilde) peşini bırakmasınlar.

⁹⁵ J. Friedrich, SV II (1930) s. 119 d. not 2: "Belki "[onunla savaşmayacağım]"??".

⁹⁶ J. Friedrich, a.g.e. s. 119 d. not 1'e göre tml. kesin değil.

⁹⁷ Kelime kelime: onun olursan.

⁹⁸ Krş. G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 29: "they shall not make it permissible for both of you".

⁹⁹ J. Friedrich, a.g.e. s. 119 d. not 4: "Yani "eğer onu, senin için başka birine yaptırırsan" "

öy. II

§ 18*

- 52 *na-aš-ma ku-it ku-it im-[ma i-da-a]-lu¹⁰⁰ ut-tar zi-ga-at*
 53 *iš-ta-ma-aš-ti na-at-mu-kán ma[-a-an ša-a]n-na-at-ti¹⁰⁰*
 54 *na-at-mu Ú-UL me-ma-at-ti [nu]-kán a-pu-u-un an-tu-uḫ-ša-an*
 55 *ša-an-na-at-ti na-an-mu Ú[-UL me-ma-]at-ti¹⁰⁰ na-an an-da*
 56 *im-ma mu-un-na-a-ši nu-ut-ta x[-] ke-e ku-e*
 57 *ud-da-a-ar ŠA-PAL NI-IŠ DINGIR^{LM} [ti-ia-u]-en¹⁰¹*
 58 *na-at ma-a-an Ú-UL pa-aḫ-ḫa-aš[-ti n]a-at-kán šar-ra-at-ti*
 59 *mu-ut-ta ke-e NI-IŠ DINGIR^{MES} ḫ[ar-ni-in-k]án-du*

B öy. § 19*

- 1 60 *an-tu-uḫ-ša-a-tar-ma ku-it nu-uš[-]x-an Ú-UL-ia ku-it*
 61 *ut-tar ú-e-mi-ia-u-e-ni na-at-š[a-an ke-e-d]a-ni¹⁰² li-in-ki-ia-aš*
 62 *tup-pi-ia Ú-UL ki-it-ta[-ri]x-ma-at an-tu-uḫ-ḫa-aš-kán¹⁰³*
 63 *i-da-a-lu¹ ar-ḫa¹ a-pi-iz i-e-[zi (tu-ga-at)]¹⁰⁴ -ša-an ZI-KA*
 5 64 *[-(t)]a-¹⁰⁵iš-ma ku-iš-ki*
 65 *[(me-ma-i)¹⁰⁶]x na-at-mu-kán ša-an-na-at-ti*
 66 *[-(x)-¹⁰⁷]li-in-ki-ia¹⁰⁸*
 67 *[-]x me-ma-aḫ-ḫi*
 68 *[nu-ut-ta ki-i ut-tar NI-IŠ DINGIR^{MES} EGIR-an le-e]¹⁰⁹ tar-na-an-zi*
 10 69 *[nu-ut-ta ke-e NI-IŠ DINGIR^{MES} ḫar-ni-in-kán]-du¹¹⁰*

¹⁰⁰ Tml. için bkz. J. Friedrich, SV II (1930) s. 118.

¹⁰¹ Tml. içeriğe göre tarafımızdan yapılmıştır, krş. öy. I 38 vd.

¹⁰² Tml. için bkz. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. 3, Fas. 1 (1980) s. 65.

¹⁰³ KBo 19.44 öy. 3: *an-tu-ua-aḫ-ḫa-aš-kán*.

¹⁰⁴ Tml. B öy. 4'e göre.

¹⁰⁵ Tml. B öy. 5'e göre; fakat sondan az bir kısmı korunmuş olan bu işaret -ša da olabilir.

¹⁰⁶ Tml. B öy. 5'e göre.

¹⁰⁷ B öy. 7'ye göre.

¹⁰⁸ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 76'da, *linkiia* D. formunun, Manapa-Tarhunta antlaşmasında *lingai* (I

61) şeklinde geçtiğini belirtmektedir.

¹⁰⁹ J. Friedrich, a.g.e. s. 120 d.not 2'ye göre, kesin olmayan tamamlama için krş. II 7.

¹¹⁰ J. Friedrich, a.g.e. s. 120 d.not 1'e göre, tml. kesin değil.

öy. II

§ 18*

- 52 veya herhan[gi bir köt]ü olay (varsa) sen onu
 53 iştirsen ve e[ğer] onu benden [gi]zlersen
 54 ve onu bana söylemezsen [ve] o insanı (benden)
 55 gizlersen ve onu bana [bildirme]zsen;
 56 hele onu benden gizlersen ve senin [için]
 57 yemin altına [koydu]muz bu sözleri,
 58 eğer korumazsan [ve] onları bozarsan,
 59 bu yemin tanrıları seni m[ahvetsin]ler.

§ 19*

- 60 Fakat halkı(n) [] .. dolayı ve
 61 bu sözü bulamadığımız için, [o, bu] yemin
 62 tabletinde bulunmuyor (ise),¹¹¹ [] ... o insan,
 63 ondan dolayı kötülüğü ya[par(sa)], .. senin canın
 64 [].. fakat herhangi bir kimse
 65 [(söylerse,) -]x ve onu benden gizler(sen),
 66 [-(x)-] yemine
 67 [-]x söyleyeceğim.
 68 [Ve bu meseleyi, yemin tanrıları senin arkana]¹¹² bırak[ma]sınlar
 69 [ve bu yemin tanrıları seni mahvet]sinler¹¹².

¹¹¹ 60, 61, 62. satırlar, G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 30'da şöyle tercüme edilmiştir: "But because people <are treacherous ...> - And [if] because we do not find [your] obligation, if it is not set down on [that] tablet of the oath, [Six lines too fragmentary for translation.]"

¹¹² J. Friedrich, SV II (1930) s. 121 d. not 1'e göre tml. kesin değil.

öy. II

B öy. § 20*

70	[	]	<i>hu-u-ma-an</i>
71	[	]	<i>Ú-UL še-ek-ku-e-ni</i>
72	[		<i>na-at li-in-ki-ia</i> ¹¹³ <i>kat-ta ki-it-ta-ri</i>

§ 21*

73	[	]	<i>i-ia-nu-un</i>
15 74	[		<i>(-x-x)</i> ¹¹⁴ <i>iš-]tar-na ar-ḫa</i>
75	[		<i>(ti-it-)]</i> ¹¹⁵ <i>ta-mu-nu-un</i> ¹¹⁶
76	[		<i>-]x ku-ua-pi</i>
77	[(IT-II ^D)UTU ¹¹⁷		<i>-a]k?</i> ¹¹⁸ <i>-ki-ia-an-za-ma</i>
78	[	<i>(x ku-ua-pi na-aš-šu-ma-k)án</i> ¹¹⁹	<i>-i(k-ki)</i> ¹²⁰ <i>] pi-i-e-mi</i>
79	[	<i>na-aš-m(a</i> ¹²¹ <i>A-NA KARAŠ ku-ua-p)i</i> ¹²²	<i>-?(x-da)</i> ¹²² <i>] pi-i-e-mi</i> ¹²³

¹¹³ J. Friedrich, SV II (1930) s. 120 d.not 1'e göre, tml. kesin değil.

¹¹⁴ Tml. B öy. 15'e göre. Bu ve bundan sonraki B öy. 15 vd.'ından alınan satırların, A nüshasının satırlarına yerleştirilmesi tarafımızdan tahmini olarak yapılmaktadır.

¹¹⁵ Tml. B öy. 16'ya göre.

¹¹⁶ KUB 26.37 öy. 2'de yayında *]ti-it-ta-mu-z[i* şeklinde, *-u[n* işareti yerine yanlışlıkla *z[i* işareti yapılmıştır ve ikinci bir *-mu* işareti gözden kaçmıştır. İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyona göre KUB 23.73'deki kopyanın *(ti-it-ta-mu-nu-u[n)* doğru olduğunu belirledik.

¹¹⁷ Tml. J. Friedrich, a.g.e. s. 172 st. 3'e göre.

¹¹⁸ Bk. J. Friedrich, a.g.e. s. 120 st. 77'ye göre.

¹¹⁹ J. Friedrich, a.g.e. s. 172 st. 4'de bu kısım çok şüpheli olarak, *a?-ú?[-ri-ia*] şeklinde tamamlanmıştır. Oysa B öy. 18'in (KBo 19.44 a 4) bu satırın paraleli olduğunu kabul ederek (KBo 19 s.V'deki içindikiler kısmında 44 a için "§ 21'in satır sonları" notuna da dayanarak) bu satırı böyle tamamlamayı uygun gördük.

¹²⁰ Tml. B öy. 18'e göre.

¹²¹ Tml. J. Friedrich, a.g.e. s. 172 st. 3'e göre.

¹²² Tml. B 19'a göre.

¹²³ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 67'de, *pi-i-e-mi* yerine geleneksel M.Ö. 13. y.y. yazımı olarak *pi-ia-mi*'nin beklenmesi gerektiğini ifade etmektedir, B nüshasındaki (KBo 19.44 a öy. Rd. 5') *pi-ia-mi*'ye karşılık. Her iki nüshadaki varyantları, B nüshasının değiştirmesi olarak açıklanmasının zor olduğunu, A'nın katibinin *pi-i-e-mi* yazımını ötündeki örnekten almış olabileceğini -ki bunun da B olmadığını ve A nüshasını katibin yer yer modernize ettiğini, ancak orijinal metnin vasfını koruduğunu açıklamaktadır.

öy. II

§ 20*

70 [

] hepsi

71 [

] bilmiyoruz.

72 [

Ve o]¹²⁴ [yemin]¹²⁴ altına konur.

§ 21*

73 [

] yaptım.

74 [

(-x-x)¹²⁵ a]rasından

75 [

(yer)]leştirdim.

76 [

-]x

olduğunda

77 [(ma)jestem (ile)

.] fakat

78 [(x veya ... olduğunda)

..] göndereceğim.

79 [vey(a orduyu)

..] gönderdiğim[(de)]

¹²⁴ J. Friedrich, SV II (1930) s. 121 d. not 1'e göre tml. kesin değil.

¹²⁵ Bu ve bundan sonraki yuvarlak parantez içindeki B öy. 15 vd.'dan alınan satırların, A nüshasının satırlarına yerleştirilmesi tarafımızdan tahmini olarak yapılmaktadır.

B öy. öy. II

- 20 80 [(i-d)a?-lu-un-ma me-mi-an¹²⁶ iš-ta-m]¹²⁷ a-aš-ti
- 81 [(na-an-mu ma-a-a)n¹²⁸ le-e¹²⁹ h(a-at-ra-a-ši zi-ik)¹²⁸ ša-an-na-at-ti¹²⁶
mu-mu-uš]¹²⁷ -ša-an
- 82 [lam-ma(r¹²⁷ Ū-UL a-ar)-t]i
-
- § 22*
- 83 [(na-aš-ma-aš² ŠA³)¹³⁰ KUR¹³¹ (URU Ha-ia-ša-m)]a¹³²
- 84 [(nu i-da-a-lu-un me-mi-an)¹³⁰ iš-ta-ma-aš-ti¹³¹ (ku-i-ša-aš im?)¹³³ -
ma¹³⁴]
- 85 [(ku-iš me-mi-aš nu-mu-uš-ša-an ma-a-an la)m-mar¹³³ Ū-UL a-ar-ti¹³⁴]
- 86 [(na-aš-ma-at-ta a?-pa?-a-at ha-at-ra-a-mi ka-a-ša-ya ka)¹³⁵ -a-aš¹³⁶]
- 25 87 [(i-da-a-lu-uš m)e-¹³⁷ mi-i¹³⁸ (a-aš nu-mu-uš-ša-an ma-a-an lam-mar
Ū-)¹³⁷ UL a-ar-ti]¹³⁸
- 88 [(nu-ut-ta k)¹³⁷ e-e¹³⁹ (NĪ-IŠ DINGİR^{MEŠ} har-ni-in-)¹⁴⁰ kán-du¹³⁹]
-

¹²⁶ J. Friedrich, SV II (1930) s. 172 d.not 4'e göre, tml. kesin değil.

¹²⁷ Tml. a.g.e. s. 172'ye göre.

¹²⁸ Tml. B öy. 20, 21'e göre.

¹²⁹ Tml. içeriğe göre tarafımızdan yapılmıştır.

¹³⁰ Tml. B öy. 22'ye göre.

¹³¹ J. Friedrich, a.g.e. s. 173 st. 8'e göre.

¹³² Tml. B öy. 22'ye ve J. Friedrich, a.g.e. s. 173 d.not 1'e göre, A II 83'ün sonu ? Bize göre de, bu satırda korunabilmiş tek işaret olan bir dikey, eğer -ma işaretine aitse, bu 83'ün sonu olabileceğine dair bir ip ucu niteliğindedir. Bu satırdan sonra A nüshası tamamen kırık olduğu ve herhangi bir küçük kalıntı korunmadığı için, bundan sonraki B nüshasından alınan tamamlamalar, B'nin tek sütunlu bir tablet olması da göz önüne alınarak, iki sütunlu A nüshasına göre tarafımızca satır sayılarının tahmini uyarlanarak elde edilmesinden oluşmuştur.

¹³³ Tml. B öy. 23'e göre.

¹³⁴ J. Friedrich, a.g.e. s. 173 st. 9'a göre.

¹³⁵ Tml. B öy. 24'e göre.

¹³⁶ Tml. J. Friedrich, a.g.e. s. 173 d. not 2'ye göre kesin değil.

¹³⁷ Tml. B öy. 25'e göre.

¹³⁸ J. Friedrich, a.g.e. s. 173 st. 11'e göre.

¹³⁹ J. Friedrich, a.g.e. s. 173 st. 12'e göre.

¹⁴⁰ Tml. B öy. 26'ya göre.

öy. II

80 [Ve bir (k)ötü söz¹⁴¹ işi]tirsən

81 [(ve onu bana eğe)r y(az)ma(zsan, sen) onu benden gizlersən¹⁴¹ ve bana]

82 [derha(l gelmez)se]n, —¹⁴²

§ 22*

83 [(Veya o,¹⁴³ (Hajiaša) ülkesi(nin ise)]

84 [(ve kötü söz)ü işitirsən, (o nasıl)]

85 [(bir söz olursa (olsun) ve bana d)erhal gelmezsen]

86 [(veya sana onu yazarsam: “Bak, b)u¹⁴⁴]

87 [(kötü s)öz(dür” ve eğer bana derhal) gelmezs(en)]

88 [(seni b)u (yemin tanrıları mahvet)sinler].

¹⁴¹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 173 d. not 2’ye göre tml. kesin değil.

¹⁴² J. Friedrich, a.g.e. s. 173 d. not 4: “Sonraki cümle şöyle düşünülebilir: “o zaman seni bu yemin tanrıları mahvetsin””.

¹⁴³ J. Friedrich, a.g.e. s. 173 d. not 5’e göre, “kötü söz?”.

¹⁴⁴ J. Friedrich, a.g.e. s. 174 d. not 1’e göre tml. kesin değil.

öy. II

B öy. § 23*

- 89 [(*ma-a-an* ^DUTU^Š)^I ¹⁴⁵ -*m(a aš-šu-li pa-aḥ-ḥa-aš-ti* EGİR-*an-na A-N)A*]¹⁴⁵
- 90 [^DUTU^Š *ar-ta-ti*¹⁴⁶ (*nu*)-*ut-t(a k)e-e-m(a Nİ-IŠ DİNGİR* ^{MES})]¹⁴⁷
- 91 [(*aš-šu-li pa-aḥ-ša-an*)¹⁴⁷ -*ta-ru x* ¹⁴⁸ (*n*)*am-ma-at-t(a* ¹⁴⁹ KUR ^{URU} *H*)*a-i(a-ša-ia)*]¹⁵⁰
- 30 92 [(*ku-it*)¹⁵⁰ *AD-DIN nu a-pa-a-at-ta* ¹⁴⁹ *aš-šu-li (p)a-aḥ-ša-an-ta-ru*]¹⁵¹

¹⁴⁵ Tml. B öy. 27'ye göre.

¹⁴⁶ J. Friedrich, SV II (1930) s. 173 d. not 3: "Tml. A II 11'e göre."

¹⁴⁷ Tml. B öy. 28'e göre.

¹⁴⁸ J. Friedrich, a.g.e. s. 173 st. 14'e göre.

¹⁴⁹ Tml. J. Friedrich, a.g.e. s. 173 d. not 2'ye göre kesin değil.

¹⁵⁰ Tml. B öy. 29'a göre.

¹⁵¹ J. Friedrich, a.g.e. s. 173 st. 16'a göre.

öy. II

§ 23*

89 [(Eğer majestem)i (iyilikle korursan) majestemin (arkasınd)a]

90 [durursan (desteklersen) (o zaman) s(enî b)u (yemin tanrıları)]

91 [(iyilikle koru)sun. (A)yrıc(a)¹⁵² onlar, sana verdiğim¹⁵² (H)ai(aşa ülkesini)]

92 [iyilikle korusunlar].

¹⁵² J. Friedrich, SV II (1930) s. 174 d. not 1'e göre tml. kesin değil.

ay. III

B öy. § 24*

1	[na-aš-ma A-NA D ^{UTU} ^{ŠI} ku-i(š ² ¹⁵³ -ki me-na-aḫ-ḫa-a)n ¹⁵⁴ -da BAL i-ia-zī] ¹⁵³	
2	[na-aš-ma A-NA DUMU ^{MEŠ} D ^{UTU} ^{ŠI} ku-i(š ² -ki me-na-) ¹⁵⁵ aḫ-ḫa-an-da BAL i-ia-zī] ¹⁵³	
3	[	(kat-ta) ¹⁵⁶]
4	[	-(x x-x-ia)- ¹⁵⁷]
35	5 []-x-[	]

§ 25*

6	ʿx ¹ -ma-at-ta[	]
7	D ^{UTU} ^{ŠI} -ua-at-ta[	]
8	am-me-el na-aš-šu[	]
9	zi-ik-ua A-NA[	(-ʿx-x-x ¹) ¹⁵⁸]
40	10 EGIR-an ti-ia n[u ²	-(x) ¹⁵⁹]
11	nu-ud-du-uš-ša-an x-[	-(x) ¹⁶⁰ -(x) ¹⁶⁰]

¹⁵³ J. Friedrich, SV II (1930) s. 173 d.not 2'ye göre, tml. kesin değil.¹⁵⁴ Tml. B öy. 31'e göre.¹⁵⁵ Tml. B öy. 32'e göre.¹⁵⁶ Tml. B öy. 33'e göre.¹⁵⁷ Tml. B öy. 34'e göre.¹⁵⁸ Tml. B öy. 39'a göre. Yayında (KBo 19.44 ay. Rand) bu satırdan sonra, 1 satırın sığacağı kadar bir boşluk bırakılmış, fakat tablet üzerinde 1 satırın sığamayacağı boşluk bulunmaktadır.¹⁵⁹ Tml. B öy. 40'a göre.¹⁶⁰ Tml. B öy. 41'e göre.

ay. III

§ 24*

- 1 [Veya majesteme¹⁶¹ (karş)ı her(hangi birisi) isyan ederse,]¹⁶¹
- 2 [veya majestemin oğullarına (kar)şı her(hangi birisi) isyan ederse,]¹⁶¹
- 3 [(..)]
- 4 [(. ...)]
- 5 []-x-[]

§ 25*

- 6[]
- 7 Sen majestem onu[]
- 8 Benim ya da[]
- 9 Sen ...[(-^rx-x-x¹)]
- 10 destek ol v[e[?] -(x)]
- 11 Ve ... x-[-(x) -(x)]

¹⁶¹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 174 d. not 1'e göre tml. kesin değil.

B öy. ay. III

- 12 ZI-KA pa-ra-a ūa-a[t-ku-mu-u(z-zī¹⁶² nu x)-¹⁶³]
- 13 nu A-NA ^DUTU^{ŠT} a-ua-an[(ar-ḥa ti-i-)^r(e)^{2,164} -ši¹⁶⁵ nu ma-a-an ki-iš-
ša-an ut-tar i-e-ši¹⁶⁶]
- 14 ne-et-ta ke-e ¹⁶⁷ N[(I-I)Š¹⁶⁸ DINGIR^{MEŠ} le-e da-li-ia-an-zī¹⁶⁹]
- 45 15 a-pé-e-da-ni-ia-at [an-tu-uh-ša-a(n¹⁷⁰ le-e tar-n)¹⁷¹ a-an-zi a-pu-un-
na ḥar-ni-in-ká(n-du)]¹⁷²
- 16 nu-uš-ma-aš ták-ša-an [ḥar-ni-in-kán-du]¹⁷³

§ 26*

- 17 na-aš-ma ki-iš-šu-ua-an ut-t[ar z(i-kī-la ZI-i)t¹⁷⁴]
- 18 e-ep-ši na-aš-ma-at i-e-ši¹⁷⁵ [(nam-ma ku-it-kī)]¹⁷⁶
- 19 pa-ra-a da-ma-i ša-an-ḥa-at-ti[-(x)¹⁷⁷]
- (1)¹⁷⁸ 20 i-ni-ua¹⁷⁹ i-e-mi¹⁸⁰ nu-ua-za a-pé-el [-(ša a-p)i-ī(a-ia)]¹⁸¹

¹⁶² Tml. için bkz. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. P, Fas. 2 (1995) s. 117.

¹⁶³ Tml. B öy. 42'e göre.

¹⁶⁴ Tml. B öy. 43'e göre.

¹⁶⁵ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 72'de, J. Friedrich'in de (SV II s.174) okuma önerisiyle kelimenin bu şekilde tamamlanabileceğini ve bu parçanın da (KUB 23.74), A nüshasına karşılık geldiğini belirtmektedir.

¹⁶⁶ Tarafımızdan içeriğe göre yapılan tml. için krş. A II 3.

¹⁶⁷ Krş. A. Kammenhuber, Thes. 3 (1976) s. 43.

¹⁶⁸ Tml. B öy. 44'e göre.

¹⁶⁹ Tarafımızdan içeriğe göre yapılan tml. için krş. AII 4.

¹⁷⁰ Tarafımızdan içeriğe göre yapılan tml. için krş. A II 5.

¹⁷¹ Tml. B öy. 45'e göre.

¹⁷² Tarafımızdan içeriğe göre yapılan tml. için krş. A II 6. B öy.'de (45) bu satırdan sonra paragraf çizgisi bulunmaktadır.

¹⁷³ Tarafımızdan içeriğe göre yapılan tml. için krş. A II 9. B öy.'de kırık olan st. 46'nın başına karşılık gelen bu st.'in sığacağı kadar boş alan yoktur, dolayısı ile bu st. B öy.'de bulunmamaktadır.

¹⁷⁴ Tml. B öy. 46'a göre.

¹⁷⁵ E. Neu, a.g.e. s. 71'de B KUB 23.74, 7'deki i-e-ši ile A'daki bu satırın birbirine karşılık geldiğini belirtmektedir.

¹⁷⁶ Tml. B öy. 47'e göre.

¹⁷⁷ Tml. B öy. 48'e göre.

¹⁷⁸ A ay. III'ün tamamıyla kırık olan baş kısımlarını, yayından sonra ortaya çıkan yeni fragmanların ve B öy.'ün de yardımı ile tahmini olarak tamamlamaya çalıştık. Bu nedenle III. sütunun transkripsiyonunda kullandığımız satır sayıları yayından farklıdır. Okuyucunun kontrolünü kolaylaştırmak için yayındaki satır sayılarını da parantez içinde gösterdik.

¹⁷⁹ Bkz. E.Neu, a.g.e. s. 79.

¹⁸⁰ B öy. 48: i-ia-m[i].

¹⁸¹ Tml. B öy. 49'a göre.

ay. III

- 12 Senin arzunu kabartır(?)¹⁸² ve x)-]
 13 Ve majestemden ay[(rılır)san ve eğer böyle davranırsan¹⁸³]
 14 ve sana bu y[(em)in tanrıları rahat vermesinler].
 15 O [insan(a da rahat verme)sinler¹⁸⁴ ve onu mahvetsin(ler)].
 16 Ve sizi birlikte [mahvetsinler].

§ 26*

- 17 Veya böyle (bir) iş[e k(endi isteğin)le]
 18 girişirsen veya onu yaparsan [(ayrıca)]
 19 başka (bir şeyi) fazladan elde etmeye çalışırsan[-(x)]
 (1) 20 “söz konusu (şeyi) yapacağım ve onun [-(.” ve o zaman)]

¹⁸² Tercüme için bkz. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. P, Fas. 2 (1995) s. 117.

¹⁸³ Kelime kelime: Eğer (bu) işi böyle yaparsan.

¹⁸⁴ Kelime kelime: O insanı da bırakmasınlar..

B öy. ay. III

50 (2) 21 *ke-e* [NI-I]Š DINGIR^{MEŠ} *le-e da-l*[i-ia-an-zi]¹⁸⁵*h*[ar-ni-in-ká[(n-du)]¹⁸⁶

§ 27*

(3) 22 *ka-a-ša-ták-kán* [A]-NA É.GAL^{LIM} -IA [ša-r(a-a ú-ua-da-an-)]¹⁸⁷zi(4) 23 *nu-kán ŠA É.GAL^{LIM} ša-ak-la-i*š] *ku-it*(5) 24 *na-ak-ki-ša-aš nu k*[(u-it)]¹⁸⁸ ma-aḫ-ḫa¹-[an -i]t ma-aḫ-ḫa-an(6) 25 *iš-ta-ma-aš-ki-ši na-at*[(kán IŠ-TU É.GAL^{LIM})¹⁸⁹ na-a]t¹⁹⁰(7) 26 *le-e* [ša-an-na-]at-ti¹⁹¹

§ 28*

(8) 27 *na-aš-ma-du-za-kán* DUTU^{ŠT} *ga-ra-ta*[-]-hur¹⁹²55 (9) 28 *nu-ud-du-za me-mi-ia-nu-uš a-ua-an kat-t*[(a x)-]-x ma-a-an56 (10) 29 *an-tu-uḫ-ša-an ku-in-ki aš-šu-li* [pa-ra-a hu-u-it-ti-ia-a]n¹⁹³ ḫar-mi¹⁸⁵ Tarafımızdan içeriğe göre yapılan tml. için krş. A II 4.¹⁸⁶ Tml. B öy. 50'ye göre.¹⁸⁷ Tml. B öy. 51'e göre.¹⁸⁸ Tml. B öy. 52'ye göre.¹⁸⁹ Tml. B öy. 53'e göre.¹⁹⁰ Tml. J. Friedrich, SV II (1930) s. 122 d. not 2'ye göre kesin değil.¹⁹¹ Tml. J. Friedrich, a.g.e. s. 122'ye göre ve B öy.'de bu satırdan sonra paragraf çizgisi bulunmamaktadır.¹⁹² P. Meriggi, Fs H. Otten (1973) s. 206 d. not 13'de; "Satır sonunda korunan tek işaret olan ... ḫar/ḫur/mur ile Akadça bir filin son kısmı yer almaktadır. Bir asuroloğun tamamlanmasına bırakmak zorundayım, çünkü mur şeklindeki okunuşuyla da, buraya uyan amāru'nun Kausatif formunu bulamıyorum" açıklamasını yapmaktadır. Ayrıca 27-43. satırlar arasının transkripsiyon ve tercimesi P. Meriggi, a.g.e. s. 205-207'de işlenmiştir.¹⁹³ J. Friedrich, a.g.e. s. 122: "Tml. st. (18) 33'e göre"; ayrıca KBo 5.12 ay. III 10'da, aš-šu-li'den sonra sanki bir "u" işareti varmış gibi görünüyor, oysa yaptığımız kollasyona göre burada bir "u" değil, doğal bir kırık vardır.

ay. III

(2) 21 bu [ye]min tanrıları rahat verme[sinler m]ahvetsinl[er].

§ 27*

(3) 22 Bak, onların seni sarayıma [yük(arı getirmele)]ri

(4) 23 ve saray töresine [göre (?) duyduğun]

(5) 24 önemlidir, [.]dığını

(6) 25 veya duyduğunu ve onu [(saray dışında) ve o]nu

(7) 26 [açığa vur]mayacaksın.¹⁹⁴

§ 28*

(8) 27 Veya (eğer ben) majeste, en içteki (gizli) düşünceleri[mi] sana [söylersem]

(9) 28 ve senin için kaygıları(mı)¹⁹⁵ [dile getirirsem] ve eğer

(10) 29 herhangi bir kimseyi iyilikle [tercih edersem] (ve şöyle söylersem).¹⁹⁶

¹⁹⁴ 23-24-25-26. satırların tercümesi için bkz. G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 31.

¹⁹⁵ Kelime kelime: sözleri.

¹⁹⁶ 27-29. satırlar arasının tercümesi, G. Beckman, a.g.e. s. 31'e göredir.

B ay. ay. III

- 1 (11) 30 *a-ši-ua an-tu-ua-aḫ-ḫa-aš* SIG₅-in i[(š-ša-i mu²-ua)-ra-an]¹⁹⁷
 (12) 31 ^DUTU^{ŠT}-ia SIG₅-in i-ia-mi zi-ga[(-aš-ši ma-a-an pa-a-i-ši)]¹⁹⁸
 (13) 32 *a-pu-u-un me-mi-ia-an* EGIR-pa me-ma-at-ti [n(a-aš-ma-za a-pu-u-
 u)]n¹⁹⁹ an-tu-uh-ša-an²⁰⁰
 (14) 33 *i-da-la-u-ua-an-ni*²⁰¹ pa-ra-a ḫu-it-ti-ia-a[n (ḫar-mi)]²⁰²
 (15) 34 *a-ši-ua an-tu-ua-aḫ-ḫa-aš i-da-a-lu-uš i-da-la-u-ua[-aḫ-zi-ia-mu]*²⁰³
 5 (16) 35 *nu-ua-ra-an* ^DUTU^{ŠT} i-da-la-u-ua-aḫ-mi²⁰⁴ nu ma-a-an pa-i[t-ti]²⁰⁵
 (17) 36 *a-pu-u-un me-mi-an a-pé-e-da-ni* EGIR-pa me-ma-at-ti [na-aš-
 ma-z]a²⁰⁶ KUR-e
 (18) 37 *ku-it-ki na-aš-ma* URU-an ku-in-ki²⁰⁷ a-aš-šu pa-ra-a ḫu-u[(-it-t)]i-ia-
 an²⁰⁸ ḫar-mi
 (19) 38 SIG₅-in-ua iš-ša²⁰⁹-a-i nu-ua-ra-an ^DUTU^{ŠT}-ia SIG₅-in i-ia-mi

¹⁹⁷ Tml. B ay. 1'e göre.

¹⁹⁸ Tml. B ay. 2'ye göre.

¹⁹⁹ Tml. B ay. 3'e göre.

²⁰⁰ B ay. 3 LU^{LUM}.

²⁰¹ B ay. 3 i-da-a-l[a-.

²⁰² Tml. B ay. 4'e göre.

²⁰³ J. Friedrich, SV II (1930) s. 122 d. not 2: "Tml. kesin değil."

²⁰⁴ B ay. 5 i-da-la-ua-aḫ-mi.

²⁰⁵ J. Friedrich, a.g.e. s. 122 d. not 9: "Tml. s. (23) 38'e göre." E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 74'de, *pa-i[t-ti]* kelimesinin yerine işaret kalıntısına dayanarak *pa-i[-š²]*'nin de mümkün olabileceğini belirtmektedir (B ay. 5'deki ilgili fiil formu kırıktır). Ve yazar aynı sayfada, *pai-* "gitmek" fiilinin *paiši* ve *paitti* (2. Sg. Prs.) halinin bir arada bulunmasına dikkat çekerek, bir sonraki söz dizisiyle bağlantıdaki deyim ile ilgili fiil olarak *paitti*'nin ortaya çıktığını belirtmektedir: *zig-a-šmaš-at man paitti* EGIR-pa [(me)matt(i)] "eğer fakat (-a) sen gidersen (ve) onu (-at) onlara (-šmaš) tekrar söylersen" B ay. 12/ A III 23 (42).

²⁰⁶ J. Friedrich, a.g.e. s. 124 d. not 2: "Tml. kesin değil."

²⁰⁷ B ay. 7: URU-an ku-in-ki URU-an ku-in-ki şeklinde tekrarlandığını görmekteyiz.

²⁰⁸ B ay. 8 ḫu-it-ti[-ia-a]n.

²⁰⁹ Yaptığımız kollasyon sonucunda, yayında -ta olan işaretin -ša olduğu tespit ettik, B ay. 8 de bunu destekler mahiyettedir: *iš-ša-i*. E. Neu, a.g.e. s. 70 vd.'ında, bu yazılışın Hitit kanunlarına da tamamıyla uyduğunu; e.H. *i-š-ša-i* (krş. e.H. KBo 22.1 ay. 32), o.H. *iš-ša-i* (Ḫuqqana B ay. 1 gibi), y.H. *e-eš-ša-i* (krş. J. Friedrich, Die hethitischen Gesetze, 1971, 28; § 41 s. 46 d. not 32 ile) belirtmektedir.

ay. III

- (11) 30 “Söz konusu insan iyi da[(vraniyor ve)]
 (12) 31 ben majeste de ona iyi davranacağım”. Ve [(eğer sen gidersen,
 (13) 32 bu sözü tekrar söylersen [v(eya eğer o)] insana
 (14) 33 öz[ellikle] kötülük yapars[(am)]²¹⁰ (ve şöyle söylersem):
 (15) 34 “Söz konusu insan kötü(dür) [ve bana] kötülük yapı[yor]
 (16) 35 ve ben majeste de ona kötülük yapacağım”. Ve eğer sen giders[en],
 (17) 36 ona bu sözü tekrar söylersen [veya] (eğer) herhangi bir ülkeyi
 (18) 37 veya kenti iyilik için tercih edersem (ve şöyle söylersem):
 (19) 38 “O iyi davranıyor ve ben majeste de ona iyi davranacağım”.

²¹⁰ Kelime kelime: Eğer ben kötülüğe tercih edersem.

B ay. ay. III

- (20) 39 *z[(i-g)]a²¹¹ ma-a-an a-pé-e-da-ni KUR-e na-aš-ma URU-ri EGI[(R-pa)] me-ma-at-ti*
- 10 (21) 40 *nu-ud-[du]-za²¹² ma-a-an a-pa-a-at KUR-e na-aš-ma URU-an aš-šu-[(l)]i*
- (22) 41 *na-aš-m[(a i)]-da-a-lu-²¹³ pa-ra-a hu-it-ti-ia-an [h]ar-mi*
- (23) 42 *zi-ga-[(aš-ma-)]²¹⁴ ša-at ma-a-an pa-it-ti EGIR-pa me[-ma-at]-ti²¹⁵*
- (24) 43 *ne-et-ta ŠA-PAL NI-IŠ DINGIR^{LIM216} GAR¹-ru²¹⁷*
-
- § 29*
- (25) 44 *nam-ma-at-ta^DUTU^{Šr} [k]u-in ku-u-un NIN-IA A-NA DAM-U[T-TI-K]A²¹⁸ AD-DIN*
- 15 (26) 45 *nu-uš-š[i] NIN^{MES}-ŠU ŠA MÁŠ-ŠU ŠA NUMUN-ŠU me-eq-qa-e-eš [ku-it]²¹⁹ a-ša-an-zi*
- (27) 46 *[-K]A²-at-ta-at²²⁰ a-pé-e-ia zi-ga-aš-ma-aš-za²²¹ NIN-[(SÚ ku)]²²²-it har-ši*

²¹¹ Tml. B ay. 9'a göre.

²¹² B ay. 10 *na-aš-ma-za*.

²¹³ "i" tamamlaması C. Karasu'nun önerisine göredir.

²¹⁴ Tml. B ay. 12'ye göre.

²¹⁵ Tml. J. Friedrich, SV II (1930) s. 124, st. 23'e göre.

²¹⁶ B ay. 13 DINGIR^{MES}.

²¹⁷ B ay. 13 *ku-it-ta-ru*. "GAR¹-ru" şeklinde okuma teklifi C. Karasu tarafından yapılmıştır.

²¹⁸ Tml. J. Friedrich, a.g.e. s. 124, st. 25'e göre. Aynı zamanda H. Otten, Saeculum 21 (1970) s. 165 d. not a'daki, "tml. I 5'e göre: NIN-IA AŠ-ŠUM DAM-UT-TIM AD-DIN "kız kardeşimi zevce olarak verdim" "

²¹⁹ H. Otten, a.g.e. s. 163'de bu kısmı *[ku-it]* şeklinde tamamlamıştır, krş. Y. Cohen, THeth 24 (2002) s. 80.

²²⁰ J. Friedrich, a.g.e. s. 124 d. not 2'ye göre, kesin olmayan tamamlama şöyledir: "[nu ap²]-pa-at-ta-at". H. Otten, a.g.e. s. 165 c'de şöyle açıklama yapmaktadır: "B ay. 16'da şöyledir: "ŠA A[N-]ta"; A nüshasına göre ŠA DINGIR[R-K]A-at-ta(-at)?? olarak okunabilir". Fakat tercümesi sunulmamıştır. Y. Cohen, a.g.e. s. 80 d. not 359'da, "B nüshasına göre muhtemelen şöyle okunabilir: ŠA ^D[UTU^{Šr}-o-o]~tta ape~ya "These are from My Majesty's (family) for you"="You should consider them part of My Majesty's family". A nüshasında, bu okunuş için yeterli alan yok görünüyor" açıklamasını yaptıktan sonra, 17 Ocak 2000 tarihli e-mail ile C. Melchert'in, Friedrich'in]-pa yerine -K]A² okunuş önerisinin mevcut olduğunu belirtmektedir.

²²¹ J. Friedrich, a.g.e. s. 124 d. not 8: "B ay. 16 *zi-ga-aš-ma-<aš>-za*."

²²² Tml. B ay. 16'ya göre.

ay. III

- (20) 39 Eğer sen, (onu) o ülke veya kente tekrar söylersen
 (21) 40 veya o ülke veya kenti iyi[(lik)]
 (22) 41 veya kötü(lük) için tercih edersen²²³,
 (23) 42 eğer sen gidersen ve onu [onlara] tekrar söylersen,
 (24) 43 bu (mesele) senin için yemin altına konsun!

§ 29*

- (25) 44 Ayrıca ben majeste, sana zevce olarak verdiğim bu kız kardeşimin
 (26) 45 ailesinden, soyundan/sopundan²²⁴ pek çok kız kardeşleri olduğu [için],
 (27) 46 onlar da sa[na aittir]²²⁵. Senin, onların kız kardeşini (zevce olarak) alma
 (konusuna gelince):²²⁶

²²³ H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. P Fas. 2 (1995) s. 119: "or if I have furthered that country or city in either a good or bad way". G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 31: "Or if I have singled out that land or city for favor or for harsh treatment".

²²⁴ J. Friedrich, SV II (1930) s. 125 st. 26'da, "Vollschwwestern (?) und Halbschwwestern (?) " şeklindeki tercüme, s. 148'de açıklamasına göre Sommer'in önerisi ile yapılmıştır. Ayrıca bkz. Y. Cohen, THeth 24 (2002) s. 81.

²²⁵ Terc. için bkz. G. Beckman, a.g.e. s. 31.

²²⁶ Kelime kelime: Sen onların kız kardeşini aldığından. Terc. için bkz. H.Otten, Saeculum 21 (1970) s. 164. Kırık olan kısmın okuma önerisi ve terc. için bkz. Y. Cohen, a.g.e. s. 81 d.not. 366; G. Beckman, a.g.e. s. 31: "They belong to your extended family because you have taken their sister." Ayrıca bkz. S. Alp, Hitit Çağında Anadolu (2000) s. 99.

B ay. ay. III

- (28) 47 A-NA KUR^{URU} *Ha-at-ti-ma-kán ša-a-ak-la-iš du-u[(q-qa)]-ri*²²⁷
- (29) 48 ŠEŠ-Š-aš-za²²⁸ NIN-SU^{MUNUS} *a-a-an-ni-in-ni-ia-mi-in Ú-UL [(da-a-i)]*²²⁹
- (30) 49 Ú-UL-at a-a-ra ku-iš-ma-at i-e-zi²³⁰ *a-pi-ni-iš-[šu-u-ú]a-an<<na>> ut-tar*²³¹
- (31) 50 na-aš^{URU} *Ha-at-tu-ši Ú-UL hu-u-iš-šu-u-iz-zi*²³² *a-ki-pa-a[š-š]a-an*²³³
- 20 (32) 51 *šu-me-en-za-an KUR-e dam-pu-u-pi ku-it an-da-at za[(-aḫ-ḫa-)]*²³⁴ *an ŠA*²³⁵
- (33) 52 ŠEŠ-ŠU-za DAM¹-ŠU²³⁶ *MUNUS a-a-an-ni-in-ni-ia-mi-in da-aš-ká[(n-zi-pát)]*
- (34) 53 ^{URU} *Ha-at-tu-ši-ma-at Ú[(-UL a)]*²³⁷ *-a-ra*

²²⁷ B ay. 17 *tu-uq-qa-ri*.

²²⁸ Krş. H. Otten, Saeculum 21 (1970) s. 165 d.not f : "Kollasyona göre mümkündür." H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. L-N, Fas. 4 (1989) s. 427'de, 'ŠEŠ-ŠU... şeklinde tamamlandığını görmekteyiz.

²²⁹ Tml. B ay. 18'e göre. Ayrıca bkz. CHD Vol. Š, Fas. 1 (2002) s. 44.

²³⁰ B ay. 19 i-*ḫa*[-zi].

²³¹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 124 d.not 10: "a-pi-ni-iš-[šu-u-ú]a-an ut-tar kastedilerek, yayında yanlışlıkla (ut yerine na) a-pi-ni-iš-[šu-u-ú]a-an-na yazılmıştır." B 19: [] ut-tar.

²³² B ay. 19 *hu-iš-šu-iz-zi*. E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 73'de, A'daki bu formun, H. Otten tarafından (StBoT 11, 1969, 12) daha eski metinlerde ortaya çıktığının tespit edildiğini ve A'daki bu yazımı kopistin bir hatası olarak modernize etme şeklinde değerlendirmektedir. Zira, o.H.'de şimdiye kadar sadece *hu-iš-* önses yazımının belgelendiğini belirtmektedir.

²³³ J. Friedrich, a.g.e. s. 124'de kesin olmayan tml. şöyledir: *a-ki-pa [mu-uš-š]a-an*. a.g.e. s.170: "İzlere ve yer durumuna göre Ehelolf, *a-ki-pa-a[ḫ mu-uš-š]a-an* okunuşunu göz önünde bulunduruyor, belki *a-ki-pi-it* için tam bir tekil yazım olabilir (krş. benzer ilişkili *a-ku-pi* KUB 13.7 I 23)." Ancak İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyon sonucunda, yer durumuna ve H. Otten, Saeculum 21 (1970) s. 163'deki tamamlamasına göre *a-ki-pa-a[š-š]a-an* tamamlamasını daha uygun görmekteyiz. A. Kammenhuber, Thes. 1 (1973) s. 3 : " // B = KBo 19.44 ay. 20 *a-ki-p[a* (Otten, Saeculum 21 (1970) 163'de, *a-ki-p[a-aš-ša-a]n = aki-(a)pa-ššan* şeklinde, iki (!) yer partikelli (!) tamamlar)." Ayrıca E. Neu, a.g.e. s. 79'da, eski tarzda cümle partikeli *-(a)pa* B ay. 20'de ortaya çıkmasını kayda değer olarak yorumlamıştır: *a-ki[-(pa)]* (tml. A III 31'e göre). Ayrıca diğer olasılıklar için bkz. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. P Fas. 2 (1995) 214.

²³⁴ Tml. B ay. 20'ye göre.

²³⁵ B nüshasında 20. satır, *za-aḫ-ḫa-an* ile bitiyor ve 20. satır *ŠA* ile başlıyor, dolayısıyla *ŠA* ayrı yazılacak.

²³⁶ Transk. için bkz. Y. Cohen, THeth 24 (2002) s. 81. J. Klinger, Xenia 32 (1992) s. 193'te, çivi yazılı metinlerde NIN ile DAM arasındaki farkın her zaman bariz olmadığını ve ikinci kısımdaki üç yataylı yazımın her iki determinatif için söz konusu olabileceğini açıklamaktadır.

²³⁷ Tml. B ay. 22'ye göre.

ay. III

- (28) 47 Hatti ülkesinde (şu) âdet önemlidir:
 (29) 48 “Erkek kardeş, (kendi) kız kardeşini (veya) kuzinini [(ala)]maz²³⁸,
 (30) 49 bu doğru değil(dir)²³⁹. Her kim böyle (bir) işi yaparsa,
 (31) 50 Hattuša’da yaşayamaz, bunun üzerine öldürülür²⁴⁰.
 (32) 51 Sizin ülkeniz cahil olduğu için, orada (bu adet) bozulmuş(tur)²⁴¹.
 (33) 52 (Onlar) erkek kardeşinin hanımını¹ (veya) kuzinini alma alışkanlığına
 sahiptirler²⁴².
 (34) 53 Hattuša’da bu doğru değil(dir).

²³⁸ J. Friedrich, SV II (1930) s. 150’de, *da-a-i* fiilinin “evlenmek” anlamında kullanılmayıp, “cinsel ilişkide bulunmak” anlamında kullanılmış olduğunu (Akadça *aḥazu* gibi) açıklamaktadır. Krş. H. Otten, *Saeculum* 21 (1970) s. 164. Tercümeler için bkz. A. Kammenhuber, *Thes.* 7 (1978) s. 6; J. Klinger, *Xenia* 32 (1992) s. 192’de bu kısmı şöyle terc. etmiştir: “Der Bruder darf seine Schwester (oder) eine Schwester derselben Mutter nicht (geschlechtlich) nehmen”. G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 31; H.G.Güterbock-H.A.Hoffner-T.P.J. van den Hout, *CHD* Ş Fas. 1 (2002) s. 44; Y Cohen, *THeth* 24 (2002) s. 81.

²³⁹ J. Friedrich, a.g.e. s. 125 st. 30: “das (ist) nicht recht”. J. Tischler, *HEG* Teil I (1983) s. 50’de, *UL ara* için “es ist nicht recht” açıklamasını yapmaktadır.

²⁴⁰ Terc. için bkz. A. Kammenhuber, *Thes.* 1 (1973) s. 3: “wird getötet / mit dem Tode bestraft”.

²⁴¹ Terc. için bkz. Y. Cohen, a.g.e. s. 81: “it is disrupted”. Ayrıca yazar, s. 81 d. not 367’de, bu tercümeyle Hoffner’e borçlu olduğunu, Hoffner’in de *zahh-* kelimesini KUB 13.4 iii 38’deki şekliyle karşılaştırdığını belirtmektedir. KUB 13.4 iii 38’in H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, *CHD* Vol. L-N Fas. 4 (1989) s. 441’deki trans. ve terc. ise şöyledir: ... *na-aš-ta EZEN₄ za-aḥ-zi* “..., and disrupts a festival”. G. Beckman, a.g.e. s. 31’de bu kısmı, “it is in conflict(?)” olarak tercüme etmiştir.

²⁴² Terc. için bkz. Y. Cohen, a.g.e. s. 81-82. Kelime kelime: Onun erkek kardeşini, onun hanımını¹, kuzinini alırlar. Y. Cohen, a.g.e. s. 81 d. not 368’de, trans. ve tercümeyle J. Klinger, *Xenia* 32 (1992) s. 193’ten aldığı ve DAM yerine NIN okunuşunda, “the sister of his brother” gibi anlamsız bir tercüme ortaya çıkacağını belirtmektedir. H. Otten, a.g.e. s. 164, st. 33’de, NIN okunuşunu göz önünde bulundurarak şöyle tercüme etmiştir: “so nimmst man sich des eigenen Bruders (seine) Schwester (oder) die Kusine”.

B ay. ay. III

§ 30*

- (35) 54 *nu-ut-ta ma-a-an ŠA DAM-KA ku-ya-pi NIN-SÚ na-aš-ma ŠA*
 [(ŠE)]Š²⁴³ DAM¹-SÚ²⁴⁴
- (36) 55 ^{MUNUS} *a-a-an-ni-in-ni-ia-mi-iš kat-ta-an ú-iz-zi nu-uš-ši [(a)]-da-an-na*
- 25 (37) 56 *a-ku-ya-an-na pa-a-i nu-za e-za-at-ten e-ku-ut-ten du-uš-[(ki)]-iš-ki-ten²⁴⁵*
- (38) 57 *da-an-na-ma-za²⁴⁶ le-e i-la-li-ia-ši Ú-UL-at a-a-ra a-pé-e-ez-kán*
- (39) 58 *ud-da-na-az ar-ḥa ak-ki-iš-kán-zi na-at zi-ik²⁴⁷ tu-el ZI-it*
- (40) 59 *le-e e-ep-ši ma-an-ták-kán a-pi-ni-iš-šu-ya-an-ti ud-da-ni-i*
- (41) 60 *da-ma-iš-ša ku-iš-ki pár-ra-an-da ti-it-ta-mu-uz-zi²⁴⁸ zi-ga-an*
- (42) 61 *le-e iš-ta-ma-aš-ti na-at le-e i-ia-ši*
- 30 (43) 62 *ŠA-PAL NI-IŠ DINGIR^{LM}-i[a-]at-ta ki-it-ta-ru*

²⁴³ Trans. için bkz. H. Otten, *Saeculum* 21 (1970) s. 163, st. 35. J. Friedrich, *SV II* s. 126, st. 35: "[NUM]UN".

²⁴⁴ J. Friedrich, a.g.e. s. 126'da NIN-ZU şeklinde okumuştur. Fakat DAM okunuşu anlam olarak da daha uygundur; ayrıca bkz. H. Otten, a.g.e. s. 164 ve 165 I; J. Klinger, *Xenia* 32 (1992) s. 193; krş. Y. Cohen, *THeth* 24 (2002) s. 83 d.not 377 ile.

²⁴⁵ B ay. 25 *du-uš-ki-iš-ki-i[t-ten]*.

²⁴⁶ B ay. 26 *da-an-na-ma-an-za*. E. Neu, *ZVS* 93 (1979) s. 69'da, A III 57'deki A. -an "onu" eksikliğine dikkati çekmiştir.

²⁴⁷ B ay. 27 *na¹-[at z]i-ga*.

²⁴⁸ B ay. 29 *ti-it-ta-mu-zi* [.

ay. III

§ 30*

- (35) 54 Eğer günün birinde hanımının kız kardeşi veya [(erkek karde)]şinin hanımı
 (36) 55 (veya) kuzinin sana gelirse, ona yiyecek ve
 (37) 56 içecek ver. Yeyiniz, içiniz (ve) neşeleniniz!
 (38) 57 Fakat (onu) (cinsel olarak) almayı arzulama, bu uygun değil(dir). Böyle
 (39) 58 bir eylemden (dolayı o kişiyi) öldürürler. Ve bunu sen kendi isteğin ile
 (40) 59 deneme²⁴⁹. Eğer böyle bir eylem için
 (41) 60 başka birisi seni baştan çıkarırsa, sen onu
 (42) 61 dinleme ve onu yapma.
 (43) 62 Ve bu senin için yemin altına konsun!
-

²⁴⁹ Kelime kelime: girişme.

B ay. ay. III

§ 31*

- (44) 63 ŠA É.GAL^{LIM}-*ia-za*²⁵⁰ MUNUS^{TUM} *me-ek-ki uš-ga-aḫ-ḫu-ut ku-i-ša-aš im-ma k[u-i]š*
- (45) 64 ŠA É.GAL^{LIM} MUNUS²⁵¹ *ma-a-na-aš EL-LUM ma-a-na<-aš>*²⁵²
MUNUS²⁵³ SUḪUR.LÁ
- (46) 65 *nu-uš-ši ma-ni-in-ku-ua-an*²⁵³ *le-e ti-ia-ši nu-uš-ši ma-ni-i[n-ku-]ua-an*²⁵⁴
- (47) 66 *le-e pa-a-i-ši*²⁵⁵ *me-mi-ia-an-na-aš-ši*²⁵⁶ *le-e me-ma-at-ti*
- (48) 67 ARAD-KA-*ia-aš-ši*²⁵⁷ GÉME-KA *ma-ni-in-ku-ua-an*²⁵⁸ *le-e pa-iz-zi*
- 35 (49) 68 *na-an-za-an me-ek-ki uš-ga-aḫ-ḫu-ut ŠA É.GAL^{LIM} ku-ua-pi*
MUNUS²⁵⁹ *a-ut-[(ti)]*
- (50) 69 *na-aš-ta KASKAL-az ar-ḫa me-ek-ki ua-at-ga-aḫ-ḫu-ut*²⁶⁰

²⁵⁰ B ay. 31 É.GAL^{LIM}-*ia-az*.²⁵¹ B ay. 32 MUNUS^{TUM}.²⁵² B ay. 32 *ma-a-na-aš*.²⁵³ B ay. 32 *ma-an-ni-in-ku-a[n]*.²⁵⁴ B ay. 33 *ma-an-ni-in-ku-an*.²⁵⁵ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 74'de, *pai-* "gitmek" fiilinin *paiši* ve *paitti* (2. Sg. Prs.) halinin bir arada bulunduğuna dikkat çekerek, *paitti*'nin bir sonraki söz dizisiyle bağlantıda olduğunu, buna karşılık *paiši*'nin bağımsız fiil olarak yer aldığını belirtmektedir: *nu-uš-ši ma-an-ni-in-ku-an le-e pa-a-i-ši me-mi-an-na-aš-[(ši)] le-e me-ma-at-ti* "ona yaklaşma ve ona bir söz söyleme!" B ay. 33 vd.; I-NA KUR^{URU} *Ḫa-ia-ša-ia ku-ua-pi pa-a-i-ši nu-za ...* "sen Ḫajaša ülkesine gittiğinde ..." B ay. 44.²⁵⁶ B ay. 33 *me-mi-an-na-aš-[(ši)]*.²⁵⁷ J. Friedrich, SV II (1930) s. 126 d. not 7'de, B ay. 34 ARAD-KA-*ia-ua* yazımının *ši* yerine *ua* yazım hatası olduğunu belirtmektedir; krş. SV II s. 169: "Ehelolf'un kollasyonuna göre ARAD-KA-*ia-ši*'dir, *ua* değildir." Bizim de İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyona göre, işaret *ua* değil, *ši*'dir.²⁵⁸ B ay. 34 *ma-an-ni-in-ku-ua-an*.²⁵⁹ B ay. 35 MUNUS^{TUM} *a-ut-ti*.²⁶⁰ B ay. 36 *ua-at-ga-aḫ-ḫu-ut*.

ay. III

§ 31*

- (44) 63 Saraydan bir kadın için çok dikkatli ol!²⁶¹, o hangi
 (45) 64 saray kadını (olursa olsun), ister o hür ister o hizmetçi kadın (olsun),
 (46) 65 onun yakınına yaklaşma ve onun yakınına
 (47) 66 gitme. Ona söz söyleme.
 (48) 67 Senin erkek ve kadın kölen (de) onun yakınına yaklaşmasın.
 (49) 68 O konuda çok dikkatli ol!²⁶² Bir saray kadını görünce,
 (50) 69 sonra (onun) yolundan çekil!²⁶³

²⁶¹ Kelime kelime: Bir saray kadınından daima çok sakın.

²⁶² Kelime kelime: Sen ondan daima çok sakın.

²⁶³ Kelime kelime: (Onun) yolundan çok sıçra.

B ay. ay. III

(51) 70 *mú-uš-ši KASKAL-an ar-ḥa tu-u-ua tar-na nu-za ki-í*²⁶⁴ ŠA
É.GAL^{LIM}

(52) 71 [A-]UA-AT MUNUS²⁶⁵ *me-ek-ki a-ru-ma*²⁶⁶ *uš-ga-aḥ-ḥu-ut*²⁶⁷

§ 32*

(53) 72 *Ma-ri-ia-aš ku-iš e-eš-ta na-aš ku-e-da-ni ud-da-ni-i* BA.Ú[Š]

(54) 73 Ú-UL^{MUNUS} SUḪUR.LÁ *i-ia-at-ta-at a-pa-a-ša-an-kán*²⁶⁸ *an-da a-uš-zi*

40 (55) 74 A-BI^{DUTU}^{ŠT} *ma-kán im-ma*^{GIS} AB-az *ar-ḥa a-uš-zi na-an ua-aš-tu*[I] IŠ-BAT

(56) 75 *zi-ik-ua-kán a-pu-u-un an-da ku-ua-at a-uš-ta*

(57) 76 *na-aš a-pé-e-da-ni ud-da-ni-í*²⁶⁹ *še-er* BA.ÚŠ *nu tu-u-ua-za*²⁷⁰ *ú-ua-an-tu*¹-(*i*)²⁷¹

(58) 77 *še-er an-tu-uh-ša-aš*²⁷² *ḥar-ak-ta nu-za zi-iq-qa me-ek-ki uš-ga-aḥ-h[u]-ut*

²⁶⁴ B ay. 37 *ke-e*.

²⁶⁵ B ay. 37 MUNUS⁷⁷.

²⁶⁶ B ay. 37 *a-ru-um-ma*. E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 67'de, B'deki *a-ru-um-ma*'ya karşılık A'da geleneksel M.Ö. 13. y.y. yazımı olarak *a-ru-um-ma*'nın beklenmesi gerektiğini, A'nın kâtibinin bu yazımı önündeki örnekten aldığı -ki bunun da B nüshası olmadığını- ve A nüshasını kâtibin yer yer modernize ettiğini, ancak A'nın bütünüyle orijinal vasfını koruduğunu açıklamaktadır.

²⁶⁷ B ay.'de bu satırdan sonra paragraf çizgisi yoktur.

²⁶⁸ B ay. 39 *a-pa-a-ša-kán*.

²⁶⁹ B ay. 41 *ud-da-ni*.

²⁷⁰ B ay. 42 *tu-u-ua-az*.

²⁷¹ B ay. 42 *ú-ua-an-na-ia*. A'nın kopyasının İst. Ark. Müz.'de kollasyonu sırasında, -ia işaretine ait korunmuş olan üç yatayın son kısımlarının yayına göre tablette daha iyi seçilebildiğini fark ettik. J. Friedrich-A. Kammenhuber, HW² Band I (1984) s. 578'de, *ú-ua-an-na-ia* yerine yanlışlıkla *ú-ua-an-tu*-(*i*)¹ notunu görmekteyiz. E. Neu, Hethitica 14 (1999) s. 68: "Tabii ki esas olarak -tu-'nın -na- için yanlış yazıldığı düşüncesi de olabilir; ancak iki kelime formu da garip gözüktüğünden, belki *ú-ua-an-tu*-(*i*)¹ da aslında kaybolmuş bir belirsiz yapımın kalıntısının yer alıp almadığı da düşünülebilir. Ancak u- köklü D. *ú-ua-an-tu* daha uygun olabilirdi. *ú-ua-an-tu*-(*i*)¹ için, -antui- kökünün D. de düşünülebilir."

²⁷² B ay. 42 LÚ^{LIM}. E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 69'da şu cümlelerin Verbalnomen'de istisna olduğunu belirtmektedir: B ay. 42 *nu tu-u-ua-az ú-ua-an-na-ia še-er* LÚ^{LIM} *ḥar-[ak-ta]* / A III 76 (57) vd. *nu tu-u-ua-za ú-ua-an-tu*-(*i*)¹ *še-er an-tu-uh-ša-aš ḥar-ak-ta*.

ay. III

(51) 70 Ve ona yolu serbest bırak. Ve şu saray kadını

(52) 71 [h]ikâyesi konusunda çok fazla dikkatli ol: ²⁷³

§ 32*

(53) 72 Mariya kimdi ve o hangi meseleden dolayı öldü?

(54) 73 Hizmetçi kadın gelmedi mi ve o, onu görmedi mi?²⁷⁴

(55) 74 Fakat majestemin babası pencereden dışarıya bakıyordu²⁷⁵. Ve o, onu suç (üstü) yakaladı (ve şöyle dedi):

(56) 75 “Sen ona niçin baktın?”

(57) 76 O, bu meseleden dolayı öldü²⁷⁶. Uzaktan baktığı için

(58) 77 bir adam öldü²⁷⁷. (Bundan dolayı) sen çok dikkatli ol!²⁷⁸

²⁷³ Kelime kelime: Sarayın şu kadın konusuna çok fazla bak! G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 32: “Beware of this matter of a palace woman.”

²⁷⁴ J. Friedrich, SV II (1930) s. 171’de şöyle bir açıklama görmekteyiz: St. 73’ü (54) Goetze soru olarak algılamıyor, tersine olumsuzluğun başta olması ile olumsuzluğun kuvvetlendirilmesi şeklinde algılıyor. § 32* başlangıcı buna göre şöyle terc. edilebilir: “Was Mariyaş war, wegen welcher Sache der umkam, (die war so): Keineswegs ging die Hierodule (auf dem Strich) spazieren, und der sieht sie (doch) an usw.” Görmek fiili burada Prs.’dir. J. Friedrich, a.g.e. s. 157’de, Hititçede tarihsel olayları anlatırken kullanılan Prs. zamanın özel olarak araştırma gerektirdiğini belirtmektedir. J. Friedrich, a.g.e. s. 157’de, *anda auš-* için “içerisine bakmak” anlamını verdikten sonra, saray kadınının kapalı bir araba içinde veya tahtrevanda seyahat ettiğinin ve Mariya’nın içerisini görmek için merakla perdeyi kaldırdığının kabul edilebileceğini, bu hikayenin de böylece önem kazanmış olabileceğini açıklamaktadır.

²⁷⁵ Kelime kelime: bakar (Prs.). J. Friedrich, a.g.e. s. 159’da, Mariya’nın saray kadınına bakmasının çok cesaretli bir olay olduğunu ve bunu da kralın gözünün önünde yapmasının, onun suçunu daha da vahimleştirdiğine değiniyor. Ve devamında, burada bahsedilen, bir saray kadınına yaklaşma ve hatta onu görme yasağı, 1001 gece masallarındaki “Alaaddin ve sihirli lamba” hikayesindeki benzer bir olayı hatırlattığı, orada bütün kent sakinlerinin prenses, caddelerin içinden geçerek banyoya giderken, dükkanların ve kapıların kapatılmak zorunda kaldığı anlatılır. Bu yasak hakkında diğer bir örnek için bkz. tezimizdeki “Kapsadığı Konular” adlı bölüm s. 154. S. de Martino-F. Imparati, *StBoT* 45 (2001) s. 356’da, antlaşmaların belirli maddelerinin, anekdotlar yardımı ile örneklendirildiğini, burada da kişinin uyarılması ve doğru davranışın ne olması gerektiği gibi bir kaygının görüldüğünü ve bu bölümün Hitit kralının babası III. Tuthalya döneminde gerçekleşen bir olaya dayandığını belirtmektedirler.

²⁷⁶ A. Kammenhuber, *Thes.* 1/2 (1974) s. 9: “wurde wegen jener Angelegenheit mit dem Tode bestraft”.

²⁷⁷ G. Beckman, a.g.e. s. 32: “The man perished just for looking from afar.”

²⁷⁸ Kelime kelime: Sen çok sakın. Ayrıca 63-77 arasının trans. ve terc. için, J. Friedrich- A. Kammenhuber, *HW² Band I* (1984) s. 585-586’ya bakılabilir.

B ay. ay. III

§ 33*

- (59) 78 I-NA KUR^{URU} *Ha-ia-ša-ia ku-ua-pi pa-i-ši*²⁷⁹ nu-[(za)] nam-ma
MUNUS^{MEŠ} ŠA ŠEŠ-KA
- 45 (60) 79 [(NIN-)]KA²⁸⁰ le-e nam-ma da-aš-ki-ši^{URU} *Ha-at-tu-ši-i*[(a-a)]t U-
UL a[(-a-r)]a²⁸¹
- (61) 80 [(ke-e-e)]z-ma-kán I-NA É.GAL^{LIM} -ia ša-ra-a i-i[(a-at)]-ta-ti²⁸²
- (62) 81 [(n)u a-pa-a-a]i²⁸³ ut-tar U-UL a-a-ra ŠA KUR^{URU} Az<-zi>-i[(a-
za²⁸⁴ MU)]NUS nam-ma A-NA DAM^{UT-TIM}
- (63) 82 le-e da-at-ti²⁸⁵ a-pu-u-un-na-za a[(r-ḥa da-a-li)]²⁸⁶ ka-ru-ú-za
- (64) 83 ku-in ḥar-ši^{MUNUS} NAP-ṬIR₅¹ <TI-KA>-ma-at-ta²⁸⁷ a-a-ra e-eš-kán-
zi²⁸⁸
- (65) 84 DAM-an-ma-an-za le-e i-ia-ši A-NA^m Ma-ri-ia²⁸⁹ -ia-kán
DUMU.MUNUS-KA ar-ḥa da-a

²⁷⁹ B ay. 44 pa-a-i-ši. Fakat A III (47) 66'da pa-a-i-ši ve A II 15'de pa-a-i-mi yazımı da bulunmaktadır.

²⁸⁰ Tml. B ay. 45'e göre. H. Otten-C. Rüster, ZA 62 (1972) s. 103'de, DAM²-KA şeklinde okumuşlardır. Krş. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD/L-N: 387 vd.

²⁸¹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 128 d.not 7: "Fotoğrafa göre a-a-ra'nın izleri, yayına oranla daha iyi görülebilir şekildedir." Biz de bu durumu İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyon sonucunda doğrulamaktayız.

²⁸² B ay. 46 i-ia-at-ta-ri. E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 69'da, II 11'deki ar-ta-ti, II 43'deki ki-iš-ta-ti'ye de dikkat çekerek, A ve B nüshalarındaki Med. Prs. -ri/-ti değişiminin incelenmesi gerektiğini belirtmektedir.

²⁸³ J. Friedrich, a.g.e. s. 128 d.not 9: "Fotoğrafta işaretlerin zayıf izleri seçilebilmektedir." İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyon sonucunda, yayına göre tabletteki zayıf izlerin daha iyi seçilebildiğini farkettilik.

²⁸⁴ B ay. 47 KUR^{URU} Az-DİŠ¹-ia-za; J. Friedrich, a.g.e. s. 128: "URU Az<-zi>-i[a]". Krş. H. Otten-C. Rüster, a.g.e. s.103.

²⁸⁵ B ay. 48 ta-at-ti.

²⁸⁶ Tml. B ay. 48'e göre.

²⁸⁷ J. Friedrich, a.g.e. s. 160'da yayında^{MUNUS} NAP.ŠAḪ yazıldığını, orijinal belgede ise^{MUNUS} NAP-TER-TA şeklinde yer aldığını, kâtibin TER yerine ona benzer ŠAḪ işaretini yazdığını ve TA işaretini de tamamen çıkardığını zannetmektedir; B ay. 49^{MUNUS} NAP-ṬIR₅ TI-K[A-ma-a]t-ta; krş. H. Otten-C. Rüster, a.g.e., s. 103; ayrıca -ṬIR₅ işaretini yayın bir yatay işaretiyle bitirmiş, oysa yaptığımız kollasyonda bunun bir yatay olmayıp, iki dikeyin üst üste bulunduğunu gördük.

²⁸⁸ B ay. 49 e¹-[eš-d]u². Krş. H. Otten-C. Rüster, a.g.e. s. 103.

²⁸⁹ B ay. 50'de^m Ma-ri-ia[-] şeklinde yayında görülüyor; yaptığımız kollasyon sonucunda -ia işaretine ait olan -a'ya ait işaret kalıntılarının bulunduğu saptanmıştır; dolayısıyla transkripsiyon şöyle olmalıdır: ^mMa-ri-ia[-].

ay. III

§ 33*

- (59) 78 Ve Hayaša ülkesine gittiğin zaman, bundan böyle erkek kardeşinin hanımlarını ve
- (60) 79 [(kız kardeş)]ini artık (cinsel olarak) alma²⁹⁰; Hattuša'da bu doğru değil(dir).
- (61) 80 Fakat sen saraya çıkacaksın.
- (62) 81 [(V)e böyle (bir)] durum²⁹¹ doğru değil(dir). Ayrıca Azzi ülkesinden bir kadını, zevce olarak
- (63) 82 alma²⁹². Daha önce
- (64) 83 hangi (kadına) sahipsen, onu boşa!²⁹³ O, usulen²⁹⁴ odalık olarak kabul edilir²⁹⁵.
- (65) 84 Fakat onu zevce yapma. Mariya'dan kızını al!²⁹⁶

²⁹⁰ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s.32'de, 78-79. satırlar arasını şöyle terc. etmiştir: "When you go to the land of Hayasa, you shall no longer take (sexually) the wives of your brother, that is, your sisters."

²⁹¹ Kelime kelime: mesele.

²⁹² G. Beckman, a.g.e. s. 32: "Hereafter you shall not take a women from the land of Azzi as (an additional) wife."

²⁹³ Kelime kelime: bırak. C. Karasu, *Some Observations on the Women in the Hittite Texts* (2002) s. 423'de, III (25) 44 ile (66) 85. satırlar arasının tercümesini vermiştir; (64) 83- (65) 84. satırların terc. şöyledir: "Abandon her completly. Formerly, the woman whom you had (in the text: have), (the people who) are making (it a gossip that, she is) your concubine (are) right. (Because of it), however, you shall not make her your spouse."

²⁹⁴ Kelime kelime: doğru, uygun.

²⁹⁵ Terc. için bkz. Y. Cohen, *THeth* 24 (2002) s. 85-86. Ayrıca J. Friedrich, *SV II* (1930) s. 160'da, *e-ēš-kán-zi*'yi açıklamanın zor olduğunu, belki az bir ihtimal ile Iterativum *ešša-* "wirken, schaffen" olabileceğini belirtmektedir. H. Kronasser, *EHS* (1966) s. 553'de, *ešša-* fiilinin açıklamasında, *ara e-ēš-kán-zi* için, "doch wohl 'man behandelt sie rechtmäßig als' ..." terc.'ni vermiştir. N. Oettinger, *Die Stammbildung des hethitischen Verbums* (1979) s. 323'de, Hittitçe fiillerin yarı konsonant durumlarına değinmiş ve Pl. konsonant yazımın en eski belgenenen *ske*-fiilleri (*e-ēš-kán-zi*) için de geçerli olduğunu ifade etmiştir. J. Puhvel, *HED Vol. 2* (1984) s. 343'de, bu fiili 3 Pl. Prs. olarak kabul etmiş ve şöyle terc. etmiştir: "they shall duly treat [her as ...]".

²⁹⁶ C. Karasu, *Some Observations on the Women in the Hittite Texts* (2002) s. 424'de, "take ... away" (uzaklaştır) şeklinde terc. etmiştir.

B ay. ay. III

50 (66) 85 *na-an ŠEŠ-ni*²⁹⁷ *pa-a-i ŠA KUR*^{URU} *Ha-at-ti-ia-kán ku-iš*

NAM.RA^{HLA}²⁹⁸

(67) 86 *A-NA KUR*^{URU} *Ha-ia-ša pár-ra-an-da*²⁹⁹ *pa-a-an-za mi*

NAM.RA^{HLA300} *pa-ra-a [(pé-eš-ten)]*³⁰¹

(68) 87 *ŠA KUR*^{URU} *KÙ.BABBAR-ia*³⁰² *ZAG*^{MEŠ} *pa-ra-a pé-eš-ten*

§ 34*

(69) 88 *ku-iš ŠA KUR*^{URU} *Ha-at-ti NAM.RA*^{HLA} *pa-ra-a Ú-UL pa[(-a-i na-at A-NA ZAG*^{HLA}³⁰³

(70) 89 *[š]a-an-na-a-i*³⁰⁴ *na-an zi-ik*^m *Hu-uq-qa-na-a-aš*³⁰⁵ *e-[(ep na)m-m(a hal-lu-u-ua-i)]*³⁰⁶

55 (71) 90 *ku-ua-at-ua-ra-an pa-ra-a Ú-UL pé[(-eš-te-ni na-aš tu-uk TUKU[?]-[?]x) -(el)]*³⁰⁷

²⁹⁷ B ay. 50 *LÚⁱ-ni*. Bkz. E. von Schuler, *Kaškar* (1965) s. 7 d.not 69. Ayrıca H. Otten-C. Rüster, *ZA* 62 (1972) s. 103'de bu kısmın "*LÚⁱ-ni*" şeklinde transkripsiyonunu yapmışlardır. O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 67 d.not 18: "ŠEŠ "erkek kardeş" herhalde yanlışlıkla LÚ yerine"; C. Karasu, *Observations on the Women in the Hittite Texts* (2002) s. 424 d.not 11'de, ŠEŠⁱ-ni işaretinin LÚ-ni olarak okunabileceğini belirtmektedir.

²⁹⁸ B ay. 51'de NAM.RA'dan sonra silinmiş işaret kalıntıları görülmektedir. İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyonda, A nüshasında Hİ'ye ait işaretin baş kısmının kalıntılarının korunmuş olduğunu gördük.

²⁹⁹ B ay. 51 *pár-ra-a[n]-da-an*.

³⁰⁰ B ay. 52'de yayında yer almayan, NAM işaretine ait 3 köşe çengelinin baş kısımlarının kalıntılarına, yaptığımız kollasyon sonucunda rastlanmıştır.

³⁰¹ B ay. 52 *[p]é-eš-ten*.

³⁰² B ay. 52 *KUR*^{URU} *Ha-at-ti-ia*. E. Neu, *ZVS* 93 (1979) s. 68'de, B'deki bu yazımı kâlibin hatası olarak değerlendirmektedir.

³⁰³ Tml. B ay. 53'e göre.

³⁰⁴ J. Friedrich, *SV II* (1930) s. 130: "İlk işaret tahrip olmuş, fakat fotoğrafa göre *ha* değil *ša*". İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyona göre, dökülme çok fazla olduğundan kesin bir şey demek mümkün değilse de *ša*? denilebilir.

³⁰⁵ B ay. 54 *[H] u-uq-qa-na-a*. E. Neu, a.g.e. s. 69'da, söz konusu *Vok./N.* değişimini açıkladıktan sonra, krş. A I 10 vd. notunu eklemiş ve Alakşandu antlaşması III 75'den şu alıntıyı yapmıştır: *na-at-za-kán zi-ik*^m *A-la-ak-ša-an-du-uš ša-ki* "ve sen Alakşandu, onu (bu tableti) tanımalısın!"

³⁰⁶ Tml. B ay. 54'e göre.

³⁰⁷ Tml. B ay. 55'e göre.

ay. III

- (66) 85 Ve onu erkek kardeşine ver!³⁰⁸ Hayaşa ülkesine geçen, Hatti ülkesinin
 (67) 86 sivil savaş esirlerini teslim edin³⁰⁹.
 (68) 87 Hatti ülkesinin sınırlarını da teslim edin³¹⁰.

§ 34*

- (69) 88 Kim Hatti ülkesinin sivil savaş esirlerini teslim etmez ve sınırlarda
 (70) 89 gizler(se), sen Huqqana onu yakala³¹¹, sonra tartış!
 (71) 90 (Ve şöyle söyle): “Niçin onları³¹² te[(slim etmiyorsunuz?” O, sana
 kızsın³¹³)].
-

³⁰⁸ J. Friedrich, SV II (1930) s. 129 d.not 9: “B 50 (45)’de, yanlışlıkla “dem (oder: einem) Manne”. Belki Mariya’nın (üvey?) erkek kardeşinin kastedildiği düşünülebilir.” C. Karasu, Some Observations on the Women in the Hittite Texts (2002) s. 423-424’de, III (65) 84 ile (66) 85. satırları şöyle terc. etmiştir: “And take your daughter away from *Mariya* (this must have been another man of the same name mentioned above) give her to (another) man.”

³⁰⁹ H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. P Fas. 2 (1995) s. 136: “The Hittites’ resettled people who have gone over to the land of Hayaşa (these you must extradite).”

³¹⁰ O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 62 d. not 8’de, Friedrich’e göre “gebt auch die Grenzen des Landes Hatti heraus” şeklindeki tercüme yerine bu kısmın, “gebt (sie) über die Grenzen her” olarak belki de yorumlanabileceğini belirtmektedir. S. Alp, Hitit Çağında Anadolu (2000) s. 100: “Hatti ülkesine ait toprakları da teslim et!”

³¹¹ Terc. için bkz. J. Friedrich-A. Kammenhuber, HW² Bd.II:E (1988) s.53; H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, -T.P.J.van den Hout, CHD Ş Fas. 1 (2002) s. 156’da şöyle terc. edilmiştir: “Whoever doesn’t give up Hittite persons used for resettling, but conceals them with in (your) borders, (seize him, O Huqqana).”

³¹² Kelime kelime: onu.

³¹³ Terc. için bkz. G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 32: “Let him become angry with you.”

B ay. ay. IV

§ 35*

	1	[	-(<i>an-ni iš-na-tal-la-aš-ša-aš-ta</i>) ³¹⁴	]
	2	[	(-x <i>pa-ra-a pi-ia-an-du</i>) ³¹⁵	]
	3	[	(^D UTU ^{ŠT} <i>ma-aḥ-ḥa-an x-</i>) ³¹⁶	]
59	4	[	(x-x) ^r (<i>le²-e³</i>) ³¹⁷	]

Bu kırık olan arada takriben 9 satır bulunmaktadır.

14 [-]x³¹⁸

Bu arada da 2 satırlık bir kırık alan yer almaktadır.

- (1) 17 [-]x³¹⁹ [-]x³²⁰
- (2) 18 [] ŠEŠ^{MES} -IA NIN^{MES} -IA a-ša-an-zi ku-it³²¹
- (3) 19 [] *pi-iḥ-ḥi*

³¹⁴ Tml. B ay. 56'ya göre.

³¹⁵ Tml. B ay. 57'ye göre.

³¹⁶ Tml. B ay. 58'e göre. O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 65 vd.'da, B ay. 58 vd.'a denk gelen bu satır vd.'nın, muhtemelen şöyle restore edilebileceğine değinmiştir: "*ke-e tup-pi* ^{HLA} .?. ŠA] ^DUTU^{ŠT} *ma-aḥ-ḥa-an i[š-ḥi-ú-ul li-in-ga-uš-ša A-NA/tu-uk* ^{MH} *u-u]q-q[a-na]-a [i-ia-nu-un/i-e-et veya ke-e ku-e tup-pi* ^{HLA} .?. ŠA] ^DUTU^{ŠT} *ma-aḥ-ḥa-an i[š-ḥi-ú-ul e-e-et/ i-ia-nu-un na-at A-NA* ^{MH} *u-u]q-q[a-na]-a [pi-iḥ-ḥu-un/pa-a-iš.* "Diese (sind) die Tafeln der] Sonne. Als (ich/er) den Ver[trag und die Eide für (dich), Hu]qq[an]a[.] machte." Veya "Diese Tafeln, welche der] Sonne (sind), als (ich/er) den Ver[trag machte, gab (ich/er) sie dem (/dir.) Hu]qq[an]a."

³¹⁷ Tml. B ay. 59'a göre. A III'ün bitiminden sonra, B nüshasının kalan 4 satırının da, A IV'ün kırık olan baş kısmına ait olması gerektiği sonucuna vardık ve böyle bir düzenleme yaptık. A IV'ün baş kısmına yaptığımız yeni düzenleme ile toplam 16 satır eklenmiş oldu. Bu düzenleme ile A IV, Q4-TT "bitmiştir" satırı ile birlikte toplam 76 satır oldu. Yine bu düzenlemelerimizi, O. Carruba'nın a.g.e. s. 65 d. not 14 destekler niteliktedir: "A IV yaklaşık 75 satırdır (bunların da 59'u korunmuş) ve başlangıçtaki boşluğa yaklaşık 16-18 satır yerleştirilir."

³¹⁸ Tml. KUB 26.38 ay. IV l. Yayında çok belli olmayan bu işaretin son kısmını, İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyon sonucunda üst üste iki köşe çengeli şeklinde tespit ettik.

³¹⁹ Yayında seçilemeyen bu işaret kalıntısını, İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyon sonucunda, iki dikeyin alt kısımlarına ait olduğunu gördük.

³²⁰ KBo 5.12 ve KUB 26.38'in join olması ile satır sonunda korunabilmiş tek köşe çengelinin bu satırın sonuna ait olduğunu, yine İst. Ark. Müz.'de tablet üzerinde tespit ettik.

³²¹ İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyonda, yayında (KUB 26.38 ay. IV 3) sunulan "x-a" şeklindeki kopyanın yanlış olup, bu işaretlerin *ku-it* olduğunu belirledik.

ay. IV

§ 35*

1	[	(.. ..)	]
2	[	(-x teslim etsinler.)	]
3	[	(majestem ... olduğu zaman x-)	]
4	[	(x-x) r(..) ¹	]

Bu kırık olan arada takriben 9 satır bulunmaktadır.

14 [-]x

Bu arada da 2 satırlık bir kırık alan yer almaktadır.

- (1) 17 [] . [-]x [-]x
- (2) 18 [] erkek kardeşlerim ve kız kardeşlerimdir. ..
- (3) 19 [] veririm.

ay. IV

§ 37*

- (4) 20 [-š]a-ma-mu³²² KUR-e nu-uš-ma-aš-za ka-a-ša
 (5) 21 [li]-in-ga-nu-nu-un nu-mu ma-a-an aš-šu-li
 (6) 22 [pa-aḫ-ḫa-aš-te-ni³²³ n]u-mu-uš-ša-an SAG.DU^{MEŠ}-KU-NU A-NA
 SAG.DU-IA
 (7) 23 [-]x ki-id-du-ma-ti

§ 38*

- (8) 24 [ma-a-an-ma^DUTU^{ŠT}]³²³ I-NA EGIR UD^{MT} aš-šu-li Ú-UL
 (9) 25 [pa-aḫ-ḫa-aš-te-ni]³²³ DUMU^{MEŠ}-IA DUMU.DUMU^{MEŠ}-IA ḫa-aš-šu-uš
 (10) 26 [ḫa-an-za-aš-šu-uš Ú-UL pa-aḫ-ḫ]a-aš-te-ni
 (11) 27 [-]x Ú-UL pa-aḫ-ḫa-aš-te-ni

³²² O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 63 d.not 10'da, bu kısmı şöyle tamamlamaktadır: KUR^{URU}ḫa-ia-š]a-ma-mu KUR-e "Ḫajaša ülkesi benim ülkemdir (bana aittir)". Böylece Ḫajaşalılar hakkındaki yeminin esas sebebinin şu şekilde ortaya çıktığını belirtmektedir: "Şimdi ben size, bak, ... yemin ettirdim."

³²³ J. Friedrich, SV II (1930) s. 130 d.not 3'e göre, tml. kesin değil.

ay. IV

§ 37*

- (4) 20 [] fakat benim ülkem(dir), size, bak,
 (5) 21 [ye]min ettirdim. Eğer beni iyilikle
 (6) 22 [korursanız]³²⁴, siz(in) başlarınız benim başıma
 (7) 23 [-]x bulunun³²⁵!

§ 38*

- (8) 24 [Fakat eğer siz majestemi]³²⁴ gelecekte iyilikle
 (9) 25 [korumazsanız]³²⁴, benim oğullarımı, benim torunlarımı, torun (ve)
 (10) 26 [torun çocuğu(mu) korumazs]anız,
 (11) 27 [-]x korumazsanız,

³²⁴ J. Friedrich, SV II (1930) s. 131 d.not 1'e göre tml. kesin değil.

³²⁵ J. Friedrich, a.g.e. s. 162'de bu cümlelerin şöyle terc. edilebileceğini belirtmektedir: "Thr, (nämlich) eure Häupter, sollt an mein Haupt [.....] gelegt sein"; yine yazar a.g.e. s. 131 d. not 3'de, bu cümleden, " o zaman biz birlik beraberlik içinde yaşayacağız" anlamının çıkarılması gerektiğini açıklamaktadır.

ay. IV

§ 39*

- (12) 28 [*i]m-ma ku-ua-pí-ik-ki*
 (13) 29 [*] nu-mu me-na-aḥ-ḥa-an-da³²⁶*
 (14) 30 [*i-da-]a-lu ták-ke-eš-te-ni*
 (15) 31 [*] tak-ke-eš-te-ni*

§ 40*

- (16) 32 [*me-na-a]ḥ-ḥa-an-da i-da-a-lu*
 (17) 33 *š[a-* *ša-an-ḥ]a-an-zi³²⁷*
 (18) 34 *ša-[* *an-tu]-ua-aḥ-ḥ[a]-aš*
 (19) 35 *ma-a-n[a-aš* *ma-a-na-aš]* ^{LÚ}ŠU.GÁL *ḤAL[-ZI LU]GAL³²⁸*
 (20) 36 *ŠEŠ LU[GAL ma-a-na-aš* *] ma-a-na-aš*
 (21) 37 *ÉRIN^{MEŠ} [ANŠE.KUR.RA^{MEŠ 327}* *ma-a-na-a]š ARAD GÉME^{TUM}*
 (22) 38 *ku-e-[eš-qa ma-a-na-aš* *ku-iš-]ki ma-a-na-aš ÉRIN^{MEŠ}*
 (23) 39 *ku-iš-[ki ma-a-na-aš* *ku-iš-k]i ma-a-na-at KUR-e*
 (24) 40 *ku-it-k]i ma-a-na-aš* *] ma-a-na-aš ku-iš*
 (25) 41 *im-m[a ku-iš] an-tu-ua-aḥ-ḥa-aš*

³²⁶ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 80'de, eski Hititçe metinlerin *me-e-na-aḥ-ḥa-an-t/da* yazımı gösterdiklerini, buradaki yazımın ise o y.y.'ın yazı normuna uyduğunu belirtmektedir. Ayrıca B nüshasının *me-na-aḥ-ḥa-a[n-* ya da *me-na[-* şeklinde son kısımlarının kırık olması nedeniyle, *-ta* ya da *-da* yazımı konusunu cevapsız bıraktıklarını ifade etmektedir.

³²⁷ J. Friedrich, SV II (1930) s. 132 d.not 2'ye göre, tml. kesin değil.

³²⁸ J. Friedrich, a.g.e. s. 132 d.not 3'e göre, bu her iki son kelimenin tamamlaması çok kesin değil.

ay. IV

§ 39*

- (12) 28 [a]ncak herhangi bir zaman
 (13) 29 [] ve bana karşı
 (14) 30 [köt]ülüğe girir[se]niz,
 (15) 31 [] girir[se]niz,

§ 40*

- (16) 32 [ka]rşı kötü
 (17) 33 .[plan]lar(sa)³²⁹,
 (18) 34 .[(bir) in]san
 (19) 35 ist[er ister] kralın kalesinin³²⁹ (bir) komutanı?,
 (20) 36 kra[lın] erkek kardeşi (olsun) [ister], ister
 (21) 37 yaya (ve) [arabalı savaşçılar³²⁹ (olsun) iste]r erkek (ve) kadın köle,
 (22) 38 [ister] herhangi [bir], ister herhangi bir birlik,
 (23) 39 [ister] herhangi [bir], ister herhangi bir ülke,
 (24) 40 [ister] herhangi [bir], ister
 (25) 41 he[r nasıl] (bir) insan (olursa olsun)³³⁰, —

³²⁹ Terc. için bkz. J. Friedrich, SV II (1930) s. 133 ve s. 133 d.not 1'e göre tml. kesin değil.

³³⁰ Kelime kelime: Her kim insan. G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s.33'de, bu paragrafin terc. şöyle yapmıştır: “[And if some person seeks] evil [...] against [My Majesty, whatever sort] of person [it might be] — if [it is ..., if it] is a ... of the king or a brother of the king, [if it is ...], if it is infantry or [chariotry, if it is] some male or female subjekt, [if it is] some [...], if it is some army, [if it is some ...], if it is some land, [if it is some city(?)], if it is any [sort] of person —”

ay. IV

§ 41*

- (26) 42 *šu-ma-a[-aš-ma ma-a-an ha-at-ra-a-mi nu-mu*³³¹ *I]Š-TU ÉRIN*^{MEŠ}
ANŠE.KUR.RA^{ELA}
- (27) 43 *hu-u[-da-a-ak Ú-UL e-er-te-ni nu-za-an pa-ra-a]*³³² *im-ma ša-me-nu-ut-te-*
ni
- (28) 44 *ma-a[h-h]a-an-ma-u[a* *EG]IR-an-da pa-a-i-u-ua-ni*
- (29) 45 *na-aš-ma-ua pa-a-i-ua-a?-n[i?*³³³ *]-x*³³⁴ *šu-me-eš*
- (30) 46 *[LÚ]*^{MEŠ URU} *Ha-ia-ša LÚ*^{URU} *KU.BABBAR-ti [pa-ra-a hu-]u-it-ti-ia-az-zi*
- (31) 47 *nu am-mu-uk*³³⁵ *a-ua-an ar-ha ti-ia-at-te-ni [nu] a-pe[-e-da]ni EGIR-an*
- (32) 48 *ti-ia-at-te-ni nu ku-iš a-pa-a-at ut-tar i-ia-az-zi na-an-kán ke-e[-aš]*³³⁶
- (33) 49 *NI[-I]Š DINGIR*^{MEŠ} *QA-DU DAM*^{MEŠ} *KU-NU DUMU*^{MEŠ} *KU-NU É*^{MEŠ} *-*
KU-NU KUR-KU-NU har-ni-in-kán-du

³³¹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 132 d.not 4'e göre, kesin olmayan tamamlama için krş. st. 35 vd., 38 vd.

³³² J. Friedrich, a.g.e. s. 132 d.not 5: "Tamamlama için krş. st. 36 vd., 39."

³³³ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 80'de s. 72'de, *pa-a-i-u-ua-ni* ve *pa-a-i-ua-a-n[i* fiil formlarının açıkca o.H. ve e. H.'yi hatırlattığından bahsetmektedir. O. Carruba, , Fs H. Otten² (1988) s. 61'de, *-wani* (*pāiwani* IV 28, 29) formları ile *-i* (*kidchumati* IV 7) eski Imp. medial formu ve aynı şekilde Abl. *-za* yerine *-a(z)* kullanımı gibi formların bulunmasından, I-III sütunlar için eski bir izlenim uyandırıyor açıklamasını yapmaktadır.

³³⁴ Yayında belli değilse de, İst. Ark Müz.'de yaptığımız kollasyona göre, burada bir yatayın son kısmı ile bir dikeyin korunmuş olduğunu belirledik:

³³⁵ E. Neu, a.g.e. s. 78'de, Huqqana antlaşmasında N. *uk-* (ben) zamirinin hiç bulunmadığını, bu satırda da D. *ammuk-* bulunduğunu açıklar.

³³⁶ J. Friedrich, a.g.e. s. 162 d.not 6'da, *ke-e-aš* sözcüğünü muhtemelen *ke-e* için bir yazım hatası olarak değerlendiriyor.

ay. IV

§ 41*

- (26) 42 [Eğer] si[ze yazarsam ve³³⁷] siz yaya ve arabalı savaşçılarınızla
 (27) 43 de[rhal bana gelmezseniz ve] hele³³⁷ habersiz (bilmiyormuş) gibi
 davranırsanız³³⁸ (?) (şu sözler ile):
 (28) 44 “Fakat nası[l ar]dından gideceğiz (takip edeceğiz)
 (29) 45 ya da gidece[ğiz? ” Eğer] siz
 (30) 46 Hayaşa[lı]lar, Hattili (bir) insanı [tercih ed]erseniz³³⁹
 (31) 47 ve beni terk ederseniz [ve] onu
 (32) 48 desteklerseniz, böyle bir şeyi³⁴⁰ kim yapar(sa), onu bu
 (33) 49 yem[i]n tanrıları, hanımlarınız, çocuklarınız, evleriniz, ülkeniz ile birlikte
 mahvetsinler.

³³⁷ J. Friedrich, SV II (1930) s. 133 d.not 1’e göre tml. kesin değil.

³³⁸ J. Friedrich, a.g.e. s. 133 d.not 2: “Kelime kelime belki “eğer siz (mektubumu?) yok ederseniz”; H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, -T.P.J.van den Hout, CHD Ş Fas. 1 (2002) s. 122: “but you make yourselves scarce, (it is under the oath).” G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 33: “allow [him] to make his escape (?)”.

³³⁹ J. Friedrich, a.g.e. s. 133 st. 30: “ein Mann von Hatti [schön t]ut”; G. Beckman, a.g.e. s. 33: “[If] you [men] of Hayasa favor a Hittite (pretender)”.

³⁴⁰ Kelime kelime: o meseleyi.

ay. IV

§ 42*

- (34) 50 *nu[-uš-m]a-aš-ma³⁴¹ ku-it im-ma ku-it ha-at-ra-a-mi šu-me-e-ša-mu*
 (35) 51 *ma-a-an Ú-UL iš-ta-ma-aš-kat-te-ni na-aš-ma-aš-ma-aš A-NA ÉRIN^{MEŠ}*
ANŠE.KUR.RA^{HLA}
 (36) 52 *ku-ua-pí ha-at-ra-a-mi nu-mu-uš-ša-an ma-a-an hu-u-da-a-ak*
 (37) 53 *Ú-UL e-er-te-ni³⁴² na-aš-ma-mu ta-ma-iš-ma ku-iš-ki^{LÚ}KÚR*
 (38) 54 *za-aḫ-ḫi-ia ú-iz-zi šu-ma-a-aš-ša ha-at-ra-a-mi nu-[mu-uš-]ša-an*
 (39) 55 *ma-a-[an u]a-ar-ri³⁴³ lam-mar Ú-UL e-er-te-ni nu-za-an pa[-ra-a]³⁴⁴*
 (40) 56 *im-[ma] ša-mi-nu-ut[-te-]ni*

§ 43*

- (41) 57 *nu-mu [ma-a]-an I-NA EGIR UD.KAM šu-me-eš LÚ^{MEŠ URU}Ha-ia-ša aš-*
š[u-l]i
 (42) 58 *pa-aḫ-ḫa-aš-[te]-ni am-mu-ga šu-me-eš³⁴⁵ LÚ^{MEŠ URU}Ha-ia-ša^mMa-ri-ia-*
an
 (43) 59 *LÚ^{MEŠ}ga-e-ne-eš ŠA KUR^{URU}Ha-ia-ša aš-šu-li pa-aḫ-ḫa-aš-ḫi*
 (44) 60 *KUR^{URU}Ha-ia-ša-ia aš-šu-li pa-aḫ-ḫa-aš-ḫi*

³⁴¹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 132 d.not 7: "Fotoğrafa göre *nu* oldukça kesin görünüyor." İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyon sonucunda, A nüshasında, yayında görülen bazı işaretlerin sanıyoruz eski yıllarda yapılmış restorasyon sırasındaki tahribattan dolayı, ne yazık ki kırılmış ve yok olmuş olduklarını belirledik. Bu kısımda da dökülmenin olduğunu gördük.

³⁴² Bk. E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 73-74.

³⁴³ E. Neu, a.g.e. s. 77'de, (*u*)*ḫarra* direktifinin yerine (eski Hititçedeki gibi) A II 14 vd., IV 39'da, *yarri* formunun bulunduğundan bahsetmektedir.

³⁴⁴ J. Friedrich, a.g.e. s. 134 d.not 1: "Tml. II 35'e göre."

³⁴⁵ E. Neu, a.g.e. s. 77'de, *šumaš* için *šumeš* yazımını muhtemelen 13. y.y.'daki kopyacının hatası ya da belki önceki satır 41 ile bağlantılı olabileceğini ifade etmektedir.

ay. IV

§ 42*

- (34) 50 Size her ne yazar(sa)m, eğer siz beni
 (35) 51 dinlemezseniz ya da yaya ve arabalı savaşılar (için)
 (36) 52 size yazar(sa)m ve eğer bana derhal
 (37) 53 gelmezseniz ya da herhangi başka bir düşman bana (karşı)
 (38) 54 savaşa gelir(se) ve size yazar(sa)m ve eğer siz [bana]
 (39) 55 derhal yardıma gelmezseniz ve
 (40) 56 hele habersiz (bilmiyormuş) gibi davranırsanız³⁴⁶, —³⁴⁷

§ 43*

- (41) 57 Eğer siz Hayaşalılar, gelecekte beni iyilikle
 (42) 58 korursanız, ben de siz Hayaşalıları, Mariya'yı (ve)
 (43) 59 Hayaşa'daki hısımlarınızı³⁴⁸ iyilikle koruyacağım.
 (44) 60 Hayaşa ülkesini de iyilikle koruyacağım.

³⁴⁶ Bkz. J. Friedrich, SV II (1930) s. 162-163'de, filin burada görünüşe göre nesne almadan kullanıldığını, yani "eğer siz ortadan kaybolursanız", belki "sanki size (mektup) yazmamışım gibi yaparsanız" şeklinde anlaşılmasının uygun olacağını belirtmektedir.

³⁴⁷ J. Friedrich, a.g.e. s. 135 d.not 2: Bundan sonraki cümlelerin şöyle devam edebileceğini belirtmektedir: "so sollen euch diese Eide vernichten." G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s.33: "you will transgress the oath".

³⁴⁸ J. Friedrich, a.g.e. s. 163'de, LÜ^{MEŠ} *ga-e-ne-eš* "hısımlar" (= Akk. *awilūti ḫatni*) için Goetze, ZA 34 s. 186, Hrozny JSOR 6 s. 66'ya bakılabileceğini açıklamaktadır. G. Beckman, a.g.e. s.33'de bu kısmın terc. şöyle yapmıştır: "your male relatives in Hayasa."

ay. IV

§ 44*

- (45) 61 *nu ma-a-an šu-me-eš SIG₅-in iš-ša-at-te-ni*³⁴⁹ *nu* ^DUTU^{ŠI}-*in*
- (46) 62 KUR ^{URU}*Ha-at-ti-ia aš-šu-li pa-aḫ-ḫa-aš-te-ni* ^DUTU^{ŠI}-*ia-aš-ma-aš SIG₅-*
*in iš-ša-aḫ-ḫ[i]*³⁵⁰

§ 45*

- (47) 63 *ma-a-an šu-me-eš-ma ku-ya-at-qa i-da-a-lu i-ia-at-te-ni*
- (48) 64 *nu-uš-ma-aš* ^DUTU^{ŠI}-*ia i-da-la-u-ya-aḫ-mi nu-za* ^DUTU^{ŠI} *a-pé-e-ez*³⁵¹
- (49) 65 *li-in-ki-ia-az*³⁵¹ *A-NA PA-NI DINGIR*^{MES} *pár-ku-iš e-eš-li-it*

§ 46*

- (50) 66 *nu-uš-ma-aš ka-a-ša ke-e k[u-e u]d-da-a-ar ŠA-PAL NI-IŠ DINGIR*^{LIM}
- (51) 67 *te-eḫ-ḫu-un na-at ma-a-an [šu-me-eš LÚ*^{MES} ³⁵² ^{URU}*Ḫ]a-ia-ša* ^m*Ma-ri-ia-*
aš-ša
- (52) 68 *Ú-UL pa-aḫ-ḫa-aš-te-ni nu-uš-ma[-aš ke-e] NI-IŠ DINGIR*^{LIM} *šu-me-en-*
*za-an*³⁵³
- (53) 69 SAG.DU^{MES}-*KU-NU QA-DU DAM*^{MES}-*KU-NU DUMU*^{MES}[-*KU-NU*
ŠEŠ]^{MES}-*KU-NU NIN*^{MES}-*KU-NU*

³⁴⁹ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 71'de, burada -i önsesinin bulunduğunu (buna karşı y.H.'de *e-eš-ša-at-te-ni*) ve bunun da muhtemelen bir orta Hitit yeniliği gösterdiğini açıklamaktadır.

³⁵⁰ E. Neu, a.g.e. s. 70'de, *iš-ša-aḫ-ḫi* formunun A'dan (M.Ö. 13. y.y.) daha eski olmak zorunda olduğunu, çünkü 13. y.y.'da *e-eš-ša-aḫ-ḫi* formunun kullanıldığını açıklamaktadır. Ve o.H.'de (e.H.'deki gibi) *išša-* kökünün bulunduğunu belirtmektedir.

³⁵¹ H. Otten, ZA NF, Band 20 (1961) s. 141'de, "temiz olmak, (bir şeyden) temizlemek" in çeşitli yapılar, söz konusu kirliliğin akkusativ ile ve etki eden konunun da Abl. ile belgelendiğinden bahseder: *kedani-kan A-NA EN.SISKUR IŠTU XII* ^{UZU} *ÚR idalu papratar ... karpin ... ayan arḫa QATAMMA parkumut* (Tunnawi III 49 vd.), fakat genellikle konunun Abl. ile belgelendiğini açıklar: *šumeš-a DINGIR*^{MES} *-aš idala(u)az uddanaz linkiiaz ... išḫaḫruiaz QATAMMA parkuadeš ešten KUB XV 42 II 9 vd.* Son metin yeri için verdiği dip not 271'de ise KUB 30.31 I 15 vd. ile Huqqana antlaşması IV 48 vd.'nda da aynı şekilde Abl. olarak yer aldığından bahseder.

³⁵² J. Friedrich, SV II (1930) s. 134 d.not 2: "Tml. IV st. 41 ve 42'ye göre."

³⁵³ E. Neu, a.g.e. s. 78'de, zamir grubundan öncelikle eski G. form *šu-me-in-za-an* A III 51 (32) (B ay. 20'de son hece işaretinin kalıntısı korunmuştur), *šu-me-en-za-an* A IV 67'de (52) yer aldığından ve diğer dil özellikleri ile ilişkili olarak, tarihleme kriteri işlevinde olabileceğini açıklar ve şöyle devam eder: "A. Kammenhuber, KZ 83, 1969, 275'de reddediyor, fakat Carruba, ZDMG Suppl. I 1, 1969, 246 ve KZ 85, 1971, 238'de iyi bir nedenle ısrar ediyor; Ph. H. J. Houwink ten Cate, Records 14/15; A Kempinski - S. Košak, WdO 5, 1969-70, 208".

ay. IV

§ 44*

(45) 61 Eğer siz iyi davranırsanız ve majestemi,

(46) 62 Hatti ülkesini iyilikle korursanız, ben majeste de size iyi davranacağım.

§ 45*

(47) 63 Fakat eğer siz kötü herhangi bir şey yaparsanız,

(48) 64 (o zaman) (ben) majeste de size kötülük yapacağım ve ben majeste

(49) 65 tanrılar huzurunda o yeminden muaf olacağım.

§ 46*

(50) 66 Ve bak, yemin altına koyduğum bu sözleri,

(51) 67 eğer [siz] Hayaşa[lılar] ve Mariya

(52) 68 korumazsanız, (o zaman) bu yemin(tanrıları), sizin

(53) 69 şahıslarınızı, karılarınızla, çocukları[nız]la, [erkek kardeşleri]nizle,
kız kardeşlerinize,

ay. IV

- (54) 70 MÁŠ^{BLA}-KU-NU É^{MEŠ}-KU-NU A.ŠÁ^{BLA}-KU-NU Ụ[RU^{DIDL}. BLA-KU-
N]U³⁵⁴ GIŠ⁶KIRI₆.GEŠTIN-KU-NU
- (55) 71 KISLAH^{BLA355}-KU-NU GU₄^{BLA}-KU-NU UDU^{BLA}-KU-NU [QA-DU MIM-
MU-KU-NU-ia]
- (56) 72 kat-ta-an ar-ḥa <ḥar-ga-mu-ḡa-an-du>³⁵⁶ da-an-ku-ḡa-ia-az-ma-aš³⁵⁷ -
k[án tág-n]a-az
- (57) 73 še-er ar-ḥa ni-ni-in-kán-du nu-uš-ša-an a[m-mu-uk]³⁵⁶
- (58) 74 A-NA LÚ^{<MEŠ>} KUR^{URU}Ḥa-ia-ša^m Ma-ri-ia <KUR>^{URU}Ḥa-ia-ša-i[a]
- (59) 75 i-da-a-lu Ú-UL tág-ga-aš[-mi]³⁵⁸

(60) 76 QA-TI

B nüshasının sol kenarı: DUB II^{KAM} ŠA^mḤu-uq-qa-a-na-a li-in-ki-ia-aš x-x

³⁵⁴ J. Friedrich, SV II (1930) s. 134 d.not 3'e göre, bu ve bundan sonraki satırların kesin olmayan tml. için krş. Alakşandu § 21 (A IV 34 vd. ve 43 vd.).

³⁵⁵ J. Friedrich, a.g.e. s. 136 d.not 1'e göre, tablette KI.UD (=KISLAH) yerine yanlışlıkla TÚG.UD yazılmıştır.

³⁵⁶ J. Friedrich, a.g.e. s. 136 d.not 2: "Tml. kesin değil."

³⁵⁷ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 78: "Enklitik zamir formu -aš (A. Pl. c.; sonra -ma "fakat") A IV 56, o.H. Madduḡatta Metni ay. 35'e uymaktadır (krş. H. Otten, StBoT 11, 22 vd.); -aš (A. Pl. c.), örn. o.H. KUB XXIII 72+öy. 19, 26, 40 (bu Carruba'nın tablet II hakkındaki tml., ZDMG Suppl. I 1. 1969, 260/261; -uš/-aš için bkz. N. Oettinger, StBoT 22, 25)".

³⁵⁸ E. Neu, a.g.e. s. 76'da, -mi fiilinden takš- (StBoT 18, 91) A IV 74 (59)'daki Prs. Sg. 1 tág-ga-aš[-ḥi] (J. Friedrich, SV II 136; HW¹ 204 b) yerine tág-ga-aš[-mi] olarak tamamlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

ay. IV

- (54) 70 ailelerinize, evlerinize, tarlalarınızla, ş[ehirlerini]zle, bağlarınızla,
 (55) 71 harman yerlerinize, sığırlarınızla, koyunlarınızla [ve malınızla birlikte]
 (56) 72 tamamen <mahvetsinler>³⁵⁹. Onları karanlık toprağın³⁶⁰
 (57) 73 üstüne atsınlar³⁶¹. Ve [ben]³⁵⁹
 (58) 74 Haiša ülkesi halkına, Mariya'ya ve Haiša <ülkesine>
 (59) 75 kötü (bir şey) yapmayacağım.

(60) 76 Bitmiştir.

B nüshasının kenarı: Huqqana antlaşmasının 2. tableti³⁶²....

³⁵⁹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 136 d.not 1: "Tml. kesin değil."

³⁶⁰ S. de Martino-F. Imparati, StBoT 45 (2001) s. 348'de, *dankui tekan* için "dark earth" anlamını vermişlerdir. Bu ifadenin antlaşma metinlerinde, yeminlerine uymayan ve bu yüzden tamamı ile yok edilmesi gereken kişilere karşı düzenlenmiş lânet formüllerinde, mecazi olarak kullanıldığını belirterek, Manapa-Tarhunta (KUB 14.49 IV 35'-39'); Alakşandu (KUB 21.1 IV 33-37) ve Ulmi-Teşup (KBo 4.1 ay. 12-14, 18-20) örneklerini vermektedirler.

³⁶¹ Kelime kelime: harekete geçirsinler; terc. için bkz. J. Friedrich, SV II (1930) s. 136; G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 33: "They shall also eradicate them from the Dark Netherworld below."

³⁶² Terc. için bkz. J. Friedrich, a.g.e. s. 136; kelime kelime: "Huqqana'nın yemininin". Tablet kolofonları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. C. Karasu, *Hattuša-Boğazköy Arşiv-Kitaplık Sistemleri Üzerine Bazı Yorumlar*, Archivum Anatolicum Sayı: 3 (1997).

b) Filolojik Yorum

öy. I 2 ^m*Hu-uq-qa-na-a-an* : Huqqana, Hayaşalı olmayıp, Azzilidir³⁶³, metnimizde öy. I 4'de görüldüğü gibi: *nu-ut-ták-kán* ^{URU}*Ha-at-tu-ši A-NA LÚ* ^{MEŠ} ^{URU}*Ha-ia-ša-ia aš-šu-li iš-tar-na te-uk-uš-ša-mu-nu-un* “ve seni Hattuša’da ve Hayaşalılar arasında iyilikle (dostça) tanıttım”. Ayrıca KUB 18.2 III 10. satırda da Azzili olarak belgelenmektedir: ^m*Hu-uq-qa-na-aš* ^{LÚ} ^{KUR} ^{URU}*Azzi*”. O. Carruba³⁶⁴, ay. III 81'deki, “Azzi ülkesinden bir kadını, zevce olarak alma” notuna dayanarak, Hayaşa’ya Šuppiluliuma tarafından yerleştirildiğini, fakat Azzi’den gelen bir kabile beyi olduğunu belirtmektedir.

J. Friedrich, SV II (1930) s. 104 vd.’da Huqqana ile ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: “Huqqana’nın konumu ve şahsı, tarihi bir girişin eksikliğinden dolayı tam olarak anlaşılamamaktadır; biz, ne onun daha önce hangi konumda Hayaşa’da bulunduğunu ne de Šuppiluliuma’nın onu kız kardeşi ile evlendirdikten sonra hangi göreve atadığını biliyoruz. Ben, onu güçlü, fakat halkının soylularına sıkı sıkıya bağlı soy beyi olarak, eski German hükümdarı örneğine göre takdim etmek istiyorum.”

Huqqana ile yapılan antlaşmada, Huqqana’dan “kral” olarak bahsedilmez.

G.B.Yahukyan³⁶⁵, *huh(h)a-* ögesini içeren Hitit isimleri ile (ve bunlara yakın isimlerle) Hayaşa ismini, *Huḫanai* (İşmerika’dan bir adam), *Huḫurmati*, *Huḫuşarpa*, *Huḫazalma*, *Huḫḫaziti* ile karşılaştırarak, tüm bu isimlerin Hititçedeki *huh(h)a-* “büyükbaba” kelimesi ile olan ilgisinden bahsetmektedir.

E. Laroche, *Les Noms des Hittites* (1966) s.71’de, Huqqana için, Hayaşa-Azzi kralı ve Šuppiluliuma’nın çağdaşı şeklinde bir açıklama yapmıştır.

³⁶³ Bkz. H. Klengel, *Geschichte des hethitischen Reiches* (1999) s. 154.

³⁶⁴ O. Carruba, *Fs Otten*² (1988) s. 69.

³⁶⁵ G.B.Yahukyan, *ArOr* 29 (1961) s. 374.

öy. I 2 *ap-pí-iz-zi-in* UR.SAG: öy. I 2. satırda, Huqqana *ap-pí-iz-zi-in* UR.SAG-*an* olarak belirtilmektedir. Fakat S. de Martino-F. Imparati³⁶⁶, bu satırdaki UR.SAG “kahraman” kelimesinin oldukça tahrip olmasından dolayı farklı şekillerde yorumlandığını ve baştaki *appizzi-* “sonuncu, adi, alçak”³⁶⁷ sıfatı ile “kahraman” ifadesinin da dikkat çekici bir zıtlık oluşturduğunu, bu nedenle de UR.‘GI₇’ yorumunun daha uygun olabileceğini; bunu da alaycı (tuhaf) bir tarz olarak nitelermektedir. G. Beckman³⁶⁸ da bu kısmı, yukarıdaki bu görüş doğrultusunda “a lowly dog” şeklinde tercüme etmektedir. J. Friedrich³⁶⁹, tam olarak anlaşılamayan, *ap-pí-iz-zi-in* UR.SAG-*an*’ın, olasılıkla Huqqana’nın önceleri “basit bir er, fakat yetenekli bir kişi” ya da “aşağı tabakadan gelen yetenekli bir kişi” olduğunu belirtme amacı ile kullanılabileceğini açıklar. İst. Ark. Müz.’de yaptığımız kollasyon çalışması, UR.SAG ya da UR.GI₇ yorumlarına, bu kısmın oldukça tahrip olması bu konuya bir açıklık getirmemizi ne yazık ki sağlayamamıştır.

öy. I 3 *ša-ra-a da-a-aḫ-ḫu-un* : J. Friedrich, SV I (1926) s. 84’de *šarā dā-* için, “yukarı almak, girişmek, teşebbüs etmek, yakalamak” anlamlarını vermektedir. Huqqana antlaşmasında öy. I 3. satırda mecazi anlamda kullanılmış olup, Huqqana’yı “yüceltmek” anlamındadır; zaten arkasından da Huqqana için “sana asalet unvanı verdim” cümlesinin gelmesi bunu destekler niteliktedir. Ayrıca G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 27’de: “I have now elevated you, Huqqana” şeklinde bu kısmın tercümesini yapmıştır. III. Hattuşili’nin Apolojisinde yine bu anlamda görmekteyiz:

KUB 1.1 I³⁷⁰

17 *nu-ua-ra-aš TI-an-za nu-m[(u A-BU-)]IA DUMU-an ša-ra-a da-a-aš*

17 O yaşayacak. “Ve [(baba)]m ben çocuğu yukarı aldı (yüceltti)”.

³⁶⁶ S. de Martino - F. Imparati, StBoT 45 (2001) s. 359 vd.

³⁶⁷ J. Friedrich - A. Kammenhuber, HW² Band I (1984) s. 186.

³⁶⁸ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 27.

³⁶⁹ J. Friedrich, SV II (1930) s. 137 vd.

³⁷⁰ Trans. ve terc. için bkz. H. Otten, StBoT 24 (1981) s. 4-5.

II. Muršili ile Targašnalli arasında yapılan antlaşmada “yakalamak” anlamındadır:

KBo 5.4 I³⁷¹

35 [ŠA] ^{LÚ}MU-NAB-TI-ma ŠA-PAL NI-IŠ DINGIR^{LIM} QA-TAM-MA ki-it-ta-ru ma-a-an-kán ^{LÚ}MU-NAB-TUM IŠ-TU KU[R ^{URU}Ha-at-ti]

36 [^{LÚ}pít-f]i-i-ā-an-ti-li ú-iz-zi na-an ša-ra-a da-a na-an-mu pa-ra-a pa-a-i

35 Kaçak [konusu] da aynı şekilde tanrı yemini altına konsun. Eğer bir kaçak [Hatti] ülkesinden

36 kaçmak sureti ile gelirse, onu yakala ve onu bana teslim et.

KBo 11.10 II'de “kaldırmak” anlamındadır:³⁷²

10' ... ki-i ma-aḫ-ḫa-an u-ri-i-na-an

11' na-at ÍD-aš pé-e-da-i ḪUL-un-na EME-an

12' ša-ra-a da-a-i na-aš QA-TAM-MA ḫa-a-aš ki-ša-ru

13' na-at ÍD-aš pa-ra-a pé-e-da-a-i

10' ... Nasıl bu (kemik) yanarsa

11' ve nehir onu götürürse; o kötü dili

12' kaldırır; aynı şekilde o (kötü dil) kül olsun

13' ve nehir onu götürür.

Yine bir direktif metninde “KBo 5.11 (+) (KUB 26.98) ay. IV 20' vd.'da” “kaldırmak” anlamında belgelenmiştir.³⁷³

KBo 17.74+KBo 21.25+ABoT 9 öy. I'de, bir eski Hitit metninde “yukarıya kaldırmak” anlamında şöyle belgelenmektedir³⁷⁴:

39 GAL ^{LÚ.MEŠ}MUḪALDIM [ua-]tar a-ra-aḫ-za ú-da-i nu ḫa-aš-ša-az

³⁷¹ Trans. ve terc. için bkz. J. Friedrich, SV I (1926) s. 58-59.

³⁷² Trans. ve terc. için bkz. E. Rieken, StBoT 44 (1999) s.20.

³⁷³ Trans. ve terc. için bkz. J. Klinger, SMEA 32 (1993) s.93.

³⁷⁴ Trans. ve terc. için bkz. S. Alp, Belleten XLVI/17 (1983) s. 255. Ayrıca trans. için bkz. E. Neu, StBoT 25 (1980) Nr. 25, s. 65.

- 40 [(hu-ul)-]li-iš da-a-i nu an-d[a] pé-eš-ši-iz-zi ta a-ap-pa ša-ra-a
 41 [da-a-(i)] nu LUGAL-un šu-up-pi-ia-a[h-hi] tuh-hu-i-šar LUGAL-i pa-ra-a e-
 ep-zi

- 39 “Aşçıların başı dışarıdan [s]u getirir ve ocaktan
 40 çam kozalağını alır ve (su) içine [at]ar ve tekrar yukarıya
 41 [kald]ırır ve kralı (kült bakımından) temizler. *tuhhuišar*’ı krala uzatır.

Iştar-Pirinkir için ritüel bir metin olan KUB 39.71 II 38 vd.’da yine “yukarıya kaldırmak” anlamındadır.³⁷⁵

Huqqana antlaşması, II 33 ve 46. satırlarda *šarā dā-* “teşebbüs etmek” anlamında kullanılmıştır.

öy. I 3 SIG₅-in i-ia-nu-un : J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 292’de, SIG₅-in Adv. olarak “gut, wohl”; SIG₅-in i-ia- “gut behandeln” tercümesini vermiştir. Bizim metin yerinde ise, “asalet unvanı vermek” (?) anlamındadır.

J. Friedrich, SV II (1930) s. 137 vd.’da, *nu-ut-ta* SIG₅-in i-ia-nu-un’un tam olarak anlaşılamadığını; “sana iyi şeyler yaptım” ya da “sana iyi davrandım” anlamına gelebileceğini ve belki de Šuppiluliuma sayesinde gerçekleşen, Huqqana’nın sınıf yükselmesinin bunun içinde saklı olabileceğini açıklamaktadır.

A. Süel, Direktif Metni (1985) s.38’de, KUB 13.4 II’de şu şekilde belgelenmektedir:

- (13) 18 [(na-aš-ma-an-za-an-kán ku-en-na-at-te-ni nu-za ZI)]^{BLA}-KU-NU SIG₅-in
 (14) 19 [i-ia-at-te-ni ...

- (13) 18 ya da onu keserseniz ya da kendi isteklerinize uygun
 (14) 19 [kullanırsanız ...

³⁷⁵ Trans. ve terc. için bkz. Y. Coşkun, AÜDTCFY No: 285 (1979) s. 42.

A. Süel, a.g.e. s. 131'de, yukarıdaki [*i-ia-at-te-ni* tamamlamasının şüpheli olduğunu, SIG₅-in *ia*-'nın "uygun kullanmak, iyi muamele etmek" anlamına geldiğini ve bu tamamlamanın söz konusu yere uygun olacağını belirtmektedir.

Öy. I 4 *iš-tar-na* : J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 92'de, *ištarna* için, Adv. olarak "ortasında, içinde, arasında; arasından, bu arada" ; Postpos. olarak "ortasın(d)a, arasın(d)a" anlamlarını bulmaktayız.

J. Friedrich, SV II (1930) s. 138'de *ištarna* ile ilgili şu açıklamalar yer almaktadır: "*ištarna*'yı (ortasında, arasında), *A-NA LÚ^{MEŞ} URU* *Ha-ia-ša* ile ilişkili görüyorum ve satır 10'da "büyüklerin, vasallarin ortasında" şeklinde algılıyorum."

V. Korošec, Hethitische Staatsverträge (1931) s. 38'de, konu ile ilgili görüşleri şöyledir: "Telipinu, anayasasında ilk olarak tahta çıkışı belirler. Ne yazık ki şimdiye kadar, Telipinu anyasasının uygulanışını bize gösteren metin yoktur. Huqqana antlaşmasının başı küçük bir ek sunuyor. Buna göre Hatti imparatorunun oğullarından birini "ortada" (H. *ištarna* = belki imparatorluk büyüklerinin bir toplantısında" takdim etmesi ve şu kelimelerle göstermesi sureti ile yapıliyordu: *ku-u-un-wa-za hu-u-ma-an-za ša-a-ak-du* = bunu herkes tanısin."

Saray merasimleri ile ilgili IBoT 1.36 II'de şöyle belgelenmektedir³⁷⁶:

47 EGIR-*pa-ma-kán iš-tar-na* 1-*kán nu* II LÚ^{MEŞ} ŠUKUR (silinti) <*kat-ta*> *i-ia-an-ta*

47 Fakat arkasından, ortada biri ve (sonra) 2 mızrak adamı aşağıya gitti.

E. Laroche'nin, *ištarna* "entre" (arasında) anlamı ve yorumu için bkz. RHA XXVIII (1970) s. 38 vd.

³⁷⁶ Trans. ve terc. için bkz. L. Jakob-Rost, MIO XI, Heft 1 (1965) s.186 vd.

Ayrıca bkz. L. Zuntz, *Ortsadverbien* (1936) s. 45 vd.; F. Starke, *StBoT* 23 (1977) s. 188 vd.

öy. I 6 KUR^{URU}[*Ha-i*]*a-ša* : F. Cornelius, *BiOr* 21 (1964) s. 13'de, Kelkit ve Yeşil ırmağın birleştiği bölgenin hakim noktasının Horoztepe olduğunu ve eğer Azzi'nin Ura'sının Amasya olması durumunda, Horoztepe'nin de eski Hayaša olduğunu açıklamaktadır.

Yine F. Cornelius, *Anatolica* I (1967) s. 68'de, aşağı Kelkit vadisinde bulunan Horoztepe'yi, Azzi- Hayaša'nın başkenti olarak görmek istediğini ifade etmiştir.

G.F.del Monte - J. Tischler³⁷⁷, Hayaša'nın, Tuwanuwa'nın (Tyana/Bor) daha ilerisinde bulunduğunu belirtmişlerdir.

S. Heinhold-Krahmer, *Arzawa* (1977) s. 45, d. not 37 d'de şu bilgileri bulmaktayız: "KUB 19.11 I 2' vd.: Šuppiluliuma, Hayaša'ya karşı savaşa geçer, fakat bu düşmanlarla karşılaşmaz, bilakis Kaşkalılarla karşılaşır³⁷⁸; o, Šamuha'ya geri döner; tutuklu Kaşkalıları oraya götürür. KUB 19.11 IV 41 vd. : Šuppiluliuma, babası ile birlikte, Hayaša'ya karşı savaşa geçer. Savaşın sonu çivi yazılı metinde korunmamıştır."

J. Friedrich, *SV II* (1930) s. 103 vd.'da Hayaša üzerine görüşü şöyledir:

"Hayaša, KUB 19.11 I 3; IV 41'e göre Gaşga yakınlarında bulunuyor; 2 BoTU 58 A II 20 = B II 16'ya göre yukarı ülkenin civarındadır; KUB 19.20 I 2 vd.'a göre ise Alzi'nin yakınındadır; Hayaša adı ara sıra Azzi ile karıştırılır. KBo 4.4 III 22 vd.'na göre Hayaša'ya karşı planlanmış sefer, gelecek ilkbaharda Azzi'ye karşı yapılıyor (III 57 vd.), KUB 22.62 16'da Azzi, Gaşga'nın yanında yer alıyor.³⁷⁹ Šuppiluliuma'nın, Huqqana'yı kız kardeşi ile evlendirdikten sonra Hayaša'da hangi göreve atadığı, kesin olarak açıklanmadığı için belirsiz kalıyor. Hayaša'da krallık olması olanaksız değildi, KUB 19.11 IV 43'de Hayaša'nın bir kralı görünüyor;

³⁷⁷ G.F. del Monte-J. Tischler, *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte* (1978) s. 64.

³⁷⁸ Ayrıca trans. ve terc. için bkz. H.G.Güterbock, *JCS* X, No: 2 (1956) s. 62 vd.

³⁷⁹ J. Friedrich, *SV II* (1930) s. 104 d.not 1.

ayrıca Azzi'nin beyi 2 BoTU 56 I 18'e göre Anniyaş'tır ve KBo 3.4 96 (=93)'e göre Azzi'nin kralıdır.³⁸⁰ »

Bu arada KUB 19.11 IV 43'de, Hayaşa kralının adı şöyledir: ^mKar(?)³⁸¹-an-ni-iš LUGAL KUR ^{URU}Ha-ia-ša[...

A. Goetze'nin³⁸², Hayaşa üzerine görüşleri şöyledir: "İšuwa'nın coğrafi konumu hakkındaki problem ile uğraşan kişi, Hitit imparatorluğunun doğu sınırı üzerinde başka önemli bir düşmanın bulunduğunu aklından çıkarmamalıdır: Azzi-Hayaşa. Hititler ile Azzi'nin bağlantıda oldukları noktalardan biri de İstitina şehri idi. Bu yerleşim, Kaşkalarca sürekli olarak tehlikeye maruz kalmıştır. Bu, İstitina ve dolayısı ile Azzi'nin daha kuzeye lokalize edildiğini göstermektedir. Hatti ile Azzi-Hayaşa arasındaki ortak sınırın ise, Anadolu'nun dağlık kısımlarında aranması gerektiği ortadadır. Konu ile ilişkili diğer seçenek (Azzi'nin İšuwa şehrinin güneyinde bulunması) ise, Šuppiluliuma ve Murşili'nin Azzi'ye yaptıkları seferler ile karşılaştırıldığında olanaksız görünür."

J. Garstang-O.R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire* (1959) s. 37 vd.'da ise Azzi-Hayaşa ile ilgili şu bilgileri bulmaktayız: "Azzi-Hayaşa ile ilgili ilk referans şöyledir: "Azzili düşman geldi, bütün yukarı ülkeyi yağma etti ve Şamuha'yı sınır yaptı". Šuppiluliuma ile babası III. Tuthalya'nın kahramanlıklarının anlatıldığı metinlerde bu ülke ile yapılan savaşlar da konu edilmiştir. Murşili'nin hükümdarlığının 7. yılında ve sonraki 3 yılda, Azzi kralı Anniyaş ile savaş tekrar başladı, yenilginin sonunda bütün ülkeyi teslim etti. Murşili'nin yıllıklarından, Azzi-Hayaşa'yı savunan Ura isimli bir sınır kalesinin var olduğu bilinmektedir. Murşili, Azzi-Hayaşa'ya karşı nihaî bir sefer düzenler, düşmanla daha önce ismine hiçbir yerde rastlamadığımız Ingalawa'da karşılaşır. Murşili ile açık alanda karşılaşmaya cüret edemeyen düşman, Aripša ve Dukkama isimli surla çevrili olan kentlere çekilirler. 9. yıl resmi yıllıklarında Murşili'nin şu ifadeleri yer almaktadır:

³⁸⁰ J. Friedrich, SV II (1930) s. 104 d.not 3.

³⁸¹ A. Goetze, JCS X, No: 2 (1956) s. 66 d.not 37 : "^mkar is Forrer's reading. In KUB given as damaged; could be *la-a* (^m*La-a-an-ni-iš*)."

³⁸² A. Goetze, *Kizzuwatna and the Problem of the Hittite Geography* (1940) s. 40 vd.

“Kargamış ülkesine düzen getirdikten sonra, oradan Tegarama ülkesine gittim. Ve Tegarama’ya vardığımda, orada şarap beyi Nuwanzaš ve bütün ileri gelenler beni karşıladılar ve benimle orada görüştüler. Ben Hayaša’ya gidecektim, fakat yıl çok kısalmıştı. ... (bu yüzden) oradan Hayaša’ya gitmedim: Hurrana’ya gittim ve ordum Hurrana’ya vardığında, orduya orada katıldım.” Aynı yıla ait kişisel yıllıklarda Muršili, Kizzuwatna’dan geldiğinde yılın Tegarama’dan Hayaša’ya gitmek için çok kısalmış olduğunu belirtmiştir.”

AN.TAḪ.ŠUM^{SAR} bayramı ile ilgili, KBo 19.128³⁸³ II 10’da, ^{URU}Ḫa-i-ia-ša şeklinde geçmektedir:

-
- 9 I NINDA.GUR₄.RA A-NA DINGIR.MAḪ ^DGul-ša-aš
 10 ^DḪa-ri-iš-ta-aš-ši ^DU.GUR ^DU.GUR ^{URU}Ḫa-i-ia-ša
-

-
- 9 Bir kalın ekmek, MAḪ ve Gulš tanrıları,
 10 Ḫarištašši, U.GUR (ve) Hayaša’nın U.GUR’u için.
-

O. Carruba³⁸⁴, birbirleriyle sınır oluşturan Azzi’yi, Hayaša’nın bir parçası olarak görmektedir.

E. Cavaignac, *Le Problème Hittite* (1936) s. 103’de, Gaşkaların barbar olduklarını belirterek, Hayaša’nın, Hititler tarafından Gaşkalara göre geri kalmış olarak değerlendirildiğinden bahsetmektedir.

G. Beckman’a göre, Hayaša, Šuppiluliuma döneminde Huqqana’nın da aralarında bulunduğu birkaç kabile beyi tarafından yönetilmekte idi; bundan dolayı

³⁸³ Metin çalışması için bkz. H. Otten, StBoT 13 (1971) ve S. Alp, *Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels*, TTKY VI/23 (1983) s. 164-179.

³⁸⁴ O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 69.

Huqqana'nın diğer bir Hayaşalı yetkili kişiye emretmekten ziyade, onun üzerinde ikna kabiliyetini kullanması gerektiği düşünülebilir.³⁸⁵

Daha önce Kuzey Doğu Anadolu'ya yerleştirilen Hayaşa, bugün Azzi ile birlikte, A. Ünal, Hititler Devrinde Anadolu I (2002) s. 104-105 arasında yer alan haritada görüldüğü gibi, Doğu Anadolu'ya Erzurum-Erzincan civarına yerleştirilir (bkz. Levha XXIV). A. Ünal, a.g.e. s. 157'de, gerçekte Azzi-Hayaşa'nın nerede olduğunun bilinmediğini; Anadolu haritasının diğer bölgelerde vasal devletler ile dolu olduğundan, boş yer olarak sadece Doğu Anadolu kaldığından, Azzi-Hayaşa'nın buraya konduğunu açıklamaktadır.

Ayrıca Hayaşa ile ilgili olarak, A. Goetze, AO 27/2 (1928) s. 25 d.not 3'de şu açıklamayı yapmaktadır: "Bir kısmı Azzi olan Hayaşa, Ermenistan dağlarındadır." E. Forrer, *Caucasica* 9 (1931) s. 1, d.not 1'de, Hayaşa'yı, kuzey batı Ermenistan'a yerleştirmektedir.

Hayaşa ile ilgili metin yerleri için bkz. H. Ertem, *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini* (1973) s. 34 vd.; G.F.del Monte - J. Tischler, *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte* (1978) s. 64; G.F. del Monte, *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte Supplement* (1992) s. 22.

öy. I 7 *ar-ḫa iš-ta-ma-aš-šir* : *arḫa* "dışarı, uzağa" Adv. ile *ištamaš-* "duymak" Prt. 3. Pl. formunda çekilmiş fiilinin beraber anlamını, J. Friedrich, HW¹ s. 91'de "duymak" olarak belirtmiştir.

J. Friedrich³⁸⁶, o yıllarda bu bileşik kelimenin sadece burada belgelendiğini, Sommer'in Latince *exaudire* "açıkça dinlemek, uzaklaşıncaya kadar dinlemek" anlamını kendisine hatırlattığını ve ilgili yere de uyduğunu belirtir. Taradığımız ciltler içinde aşağıda ilgili satırlarını işleyeceğimiz metin yeri ile birlikte, 3 metinde (KUB 31.121 III 16' vd., KUB 24.7 I 47) daha geçen bu bileşik kelime, LU^{MEŠ} SAG

³⁸⁵ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 27.

³⁸⁶ J. Friedrich, SV II (1930) s. 130.

ile ilgili bir direktif metninde, saray kadınları ile cinsel ilişki yaşağını belirten § 32'de şöyle geçmektedir:

KUB 26.1 ay. IV³⁸⁷

33 (ki-nu-un-n)a-kán Ú-UL EGIR GAM kar-aš-zi

34 (na?-an-[x x]) ar-ḥa iš-dam-ma-aš-ša-an-zi

33 Ve şimdi o ilişkiyi kesmez(?)

34 ve onu [.....], duyarlar.

II. Murşili'nin yazdığı bir dua metninde, 6. satırdaki “ve o Mısır ile ilgili bir tabletti” ifadesinden sonra konuyla ilgili satırların şöyle yer aldığını görmekteyiz:

KUB 31.121 ay. III³⁸⁸

14 na-aš-ma[-a]n-kán ar-ḥa da-a-aš

15 am-mu-uk-ma Ú-UL ku-it-ki ša-ag-g[a-aḥ-ḥi]

16 me-mi-an-na-kán EGIR-an-da ar-ḥa

17 Ú-UL iš-ta-ma-aš-ša-an ḥar-mi

14 Veya (tablettten herhangi bir söz) çıkardığını

15 ben hiçbir şey bilmiyorum.

16 Söylentiden başka

17 bir şey duymadım.

öy. I 8 ^mHu-uq-qa-na-a-aš : Bkz. Yorum öy. I 2.

öy. I 8 *ša-a-ak* : Metnimizde Imp. 2. Sg. halinde bulunan, *šak(k)-*, *šek(k)-* fiilinin “bilmek, tanımak; öğrenmek, anlamak” anlamları vardır.³⁸⁹ H.G.Güterbock-H.A.Hoffner-P.J. van den Hout, CHD Vol. Š (2002) s. 21'de ise şu anlamlarını

³⁸⁷ Trans. ve terc. için bkz. E. von Schuler, AfO Beiheft 10 (1957) s. 16.

³⁸⁸ Trans. ve terc. için bkz. H.G.Güterbock, RHA 66 (1960) s. 59; Y. Arıkan, *II. Murşili'nin Veba Duaları* (CTH 378), (1994) s. 181-182 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

³⁸⁹ Bkz. J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 175.

görmekteyiz: “1. to know (about), be aware of (something), know (something) is happening, 2. to experience, 3. to heed, take note of, pay attention to, 4. to recognize, acknowledge, accept, 5. to remember, 6. to be expert, skilled, proficient in, 7. to be acquainted with (someone)”.

A. Goetze'nin, JCS 22 (1968) s. 7-8'de bu kelime ile ilgili olarak şu açıklamalarını bulmaktayız: “Hititçe *šek-*, *šak-* kelimesinin, kullanıldığı cümlelerin büyük çoğunluğunda “bilmek” anlamına geldiği bugün çok iyi bilinmektedir. Söz konusu fiil, egemen devlet ile vasali arasındaki ilişkiyi açıklamak için de kullanılmıştır. Buna göre: (9) [*mu-za* ^DUTU^{ŠT}] *tu-uk-pát* ^m*A-la-ak-ša-an-du-un* *ša-ag-ga-aḫ-ḫi a-pu-u-un-ma-za* (10) [*Ú-UL* *ša-ag-ga-aḫ-ḫi*] “Ben majeste yalnız sen A.’yı tanıyacağım, fakat onu tanımayacağım” Alakšandu §7 (= 21.5 II 9 vd.). *šek-/šak-* partikelsiz “bilmek” anlamına gelmektedir: *a-pu-u-un-na me-mi-an Ú-UL še-ek-ku-e-ni* “O olayı bilmiyoruz” (KUB 27.70 öy. 38). [*mu?*] *a-ru-ni pa-ra-a KASKAL-an Ú-UL* (17) [*ku-iš-k*] *i ša-a-ak-ta* “Denize giden yolu hiç kimse bilmedi” (KUB 23.36 II 14 vd.).”

Çift dilli bir metin olan KUB 1.16'nın Hititçe olan III. sütununda *šek-/šak-* fiili şöyle belgelenmiştir:

69 *Ú-UL ša-ak-ka-aḫ-ḫi*³⁹⁰

Yine aynı metnin Akadça olan IV. sütundaki paralel satır ise şöyledir:³⁹¹

68 *Ú-UL I-DI*

A. Goetze'nin, ZA 34 (1922) s. 184'de yukarıda işlenen satırlarla ilgili yorumu şöyledir: “H. *Ú-UL ša-ak-ka-aḫ-ḫi* = Akk. *Ú-UL I-DI* “bilmiyorum”. Bu form önemlidir. Bu fiil Vokabular KBo 1.30 I 6/7'den biliniyor, orada H. *ša-ak-ki* A. *i-du-ú* şeklindedir (krş. Weidner, *Stud. z. heth. Sprachw.* 38).”

³⁹⁰ Trans. için bkz. A. Goetze, ZA 34 (1922) s. 182.

³⁹¹ Trans. için bkz. A. Goetze, a.g.e. s. 181.

II. Murşili'nin ayrıntılı yıllıklarına ait olan KUB 19.29 ay. IV'de (= 2 BoTU 49) şöyle belgelenmektedir³⁹²:

16 *zi-ik-ma-ua-za DUMU-aš mu-ua Ú-UL ku-it-ki ša-ak-ti na-aḫ-š[ar-nu-ši-ma-mu Ú-UL]*

16 “Sen (bir) çocuksun ve hiçbir şey bilmiyorsun, sen bana say[gı duymuyorsun]”

Yine Hitit kanun maddelerinde, cinsel suçlarla ilgili paragrafta (§ 191) “bilmek” anlamında kullanıldığını görmekteyiz.³⁹³

Ayrıca *kuit*, *maḫḫan* ve *mān* ile birlikte kullanıldığı durumlar için bkz. P.Cotticelli-Kurras, Atti del II Congresso Interna Zionale di Hittitologia (1995) s.95 vd.

öy. I 10 ^m*Hu-ua-qa-na-a-aš* : Bkz. Yorum öy. I 2.

öy. I 10 *iš-tar-na* : Bkz. Yorum öy. I 4.

öy. I 11 *ša-a-a[k]* : Bkz. Yorum öy. I 8.

öy. I 13 ^{LÚ}*TAP-PU-UT-[TIM]* : J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 313'de, H. *ara-* olan ^{LÚ}*tappû* için “arkadaş”, ^{LÚ}*tappûtu* (^{LÚ}*tapputtu*) için ise “topluluk, beraberlik” anlamlarını bulmaktayız. Yine J. Friedrich, SV II (1930) s. 139'da Akk. *tappu* için “Standegenosse”, s. 209'da *tappûtu* için “Standegenossenverhältnis” ve W. von Soden, AHw, Band V (1965) s. 1322'de *tappûtu(m)* için “Gemeinschaft, Helferstellung; Gesellschaft” tercümesini yapmıştır.

H.A.Hoffner, *ara-*'nın “arkadaş” anlamına geldiğini, H. *aras aran* ifadesinin, ^{LÚ}*tappû* ^{LÚ}*tappā-šu* ile benzeştiğini belirtmektedir.³⁹⁴

³⁹² Trans. ve terc. için bkz. A. Goetze, Die Annalen des Murşiliš (1933) s. 18 vd.; A. Goetze, ArOr V (1933) s.2 vd.

³⁹³ Krş. A. Goetze, ArOr XVII (1949) s.288 vd.

³⁹⁴ Krş. H.A.Hoffner, *The Laws of the Hittites* (Dissertation 1963) s. 131.

F. Sommer, AU (1932) s. 174 vd.'da, Akk. *tappû*'nun H. *ara*-'ya "Genosse, Gefährte" karşılık geldiğini açıklamaktadır.

öy. I 14 *ša-a-ak* : Bkz. öy. I 8.

öy. I 15 ^DUTU^{Šr}-in : Hitit krallarının unvanı olan "majeste(m)" anlamındaki kelimenin Akk. ^DŠAMŠĪ 'dir. ^DUTU^{Šr}-in ise, H. tml. Sg. A. formudur³⁹⁵. J. Friedrich³⁹⁶, A. Sg. -mi-in'in son kısmındaki -in ekinin "güneşi(m)" anlamında kullanıldığını açıklamaktadır.

O. Carruba, ^DUTU^{Šr}, Anatolia Antica, Studi in memoria di Fiorella Imparati, Tomo I (2002) s. 145'de şu açıklamaları yapmaktadır: "Genellikle "güneşim" ya da daha modern bir deyişle "(benim) majestem" olarak bilinir. Eski krallığın sonunda Zidanza ve Pilliya arasındaki antlaşmada ilk kez belgelenmiştir (CTH 25, KUB 36.108), Arnuwanda dönemine kadar çok nadir görülmüştür. Arnuwanda, ^DUTU^{Šr} terimini daha sık kullanmaya başlayan ilk kraldır. Kendisinden sonra halefleri de aynı sıklıkta kullanmışlardır. Metinlerde LUGAL.GAL ya da LUGAL(-uš) unvanının yerine konur." O. Carruba, a.g.e. s. 154'de şöyle devam etmektedir: "Kralın, kutsal varlıklarla eşit görünme zorunlulukları, (içlerinde dinsel nitelikler de barındırırlar) insanların birbirleri ile olan ilişkilerine hükmedebilmek içindir. Bu durum olasılıklardan biri olarak görülür. Bir diğeri ise, adında barındırdığı unvanın verdiği prestijle Orta Doğu'daki yeni devlet kaynakları arayışlarının olmasıdır. Sargon gibi mitsel isimler onlara dini, politik, askeri egemenlikler de kazandırmakta idi. Ancak bu durumlar, yeni belgeler ve araştırmalarla tekrar incelenebilir."

V. Korošec, Hethitische Staatsverträge (1931) s. 36 vd.'da, yeni Hatti imparatorluğu zamanında hükümdarların, ^DUTU^{Šr} = "die Sonnengottheit" = "Meine Sonne" ön adını, adlarının önünde majeste ifadesi olarak kullandıklarını; Mısır çıkış kaynaklı bu unvanın, eski Hititçe *tabarnaš*'ın yerine geçtiğini ve güneş unvanının daha ziyade Hitit imparatorunun ölmesine işaret ettiğini, onun tanrılaştığının

³⁹⁵ Bkz. J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 300.

³⁹⁶ J. Friedrich, SV II (1930) s. 139.

göstergesi olduğunu belirterek, Hititçe metinlerde genellikle şöyle belgelendiğini açıklamaktadır: DINGIR^{LIM} -iš kišat “o tanrı oldu”.

öy. I 16 ša-a-ak : Bkz. Yorum öy. I 8.

öy. I 16 ^mHu-uq-qa[-na-a]-an : Bkz. Yorum öy. I 2.

öy. I 17 [SIG₅-in] i-ia-nu-un : Bkz. Yorum öy. I 3.

öy. I 17 ^mHu-uq-na-a-aš : Bkz. Yorum öy. I 2.

öy. I 17 [SIG₅-in] i-ia-nu-un : Bkz. Yorum öy. I 3.

öy. I 19 na-ak-ki-iš : nakki- Adj. olarak, 1. ağır, önemli, yüksek rütbeli, onurlu, saygın, değerli, sevgili, 2. zor, ulaşılması, tırmanması veya geçilmesi güç, çetin, üzücü, 3. güçlü (?), kuvvetli (?); n. olarak, onur (?), önem (?), güç (?), kuvvet (?) anlamlarına gelmektedir.³⁹⁷ nakkiš, Sg. N. c. formudur.

Boğazköy’den bir doğum ominasında, “önemli” anlamında belgelenmektedir: KUB 34.19 öy. I³⁹⁸

7' ták-ku IZ-BU^{UZU}TI^{HLA}-šU ma-ni-in-ku-ū[a-an-

8' na-ak-ki-i-e-eš pí-di ta-ru-up-pa-an[-ta-ri²

7' Eğer bir özürlü doğanın kaburga kemiği kısa ise;

8' önemli (insanlar) bir yerde toplanacak[lar.

³⁹⁷ Bkz. H.G.Güterbock-HA.Hoffner, CHD Vol. L-N, Fas. 4 (1989) s. 364 vd.

³⁹⁸ Trans. ve terc. için bkz. K.K.Riemschneider, StBoT 9 (1970) s. 54 vd.

Anitta Metninde ise “güç, zor” anlamında görmekteyiz:

KBo 3.22 Vs³⁹⁹

17 ^{URU}Ha[r-k]i-ú-na-an na-an ha-an-ta-i-ši me-e-ḥ[u-ni

18 ^{URU}[Ul-lam]-ma-an iš-pa-an-di [na-ak(-ki-it EL-QE)]

17 Harkuuna şehrini ögle sığağı (zamanında)

18 Ullamma şehrini geceleyin [güçlü(kle⁴⁰⁰ aldım)].

Ayrıca *nakki-* için bkz. E. Neu, StBoT 26 (1983) s. 124 ve E. Neu, StBoT 6 (1968) s. 88.

öy. I 20 *na-ak-ki-iš* : Bkz. Yorum öy. I 19.

öy. I 23 *ge-en-zu* : Sg.N-A. halindeki “sevgi, dostluk, aşk⁴⁰¹” anlamında kullanılan bu kelimeyi, Madduwatta⁴⁰² metninde de *genzu har-* “sevgi duymak” ile birlikte görmekteyiz:

KUB 14.1 öy.

81 [DUMU.MUNUS *me-na-aḥ-ha-an-ta i-da-a-lu ša-an-ḥi-iš-ki-zi nu-ua-aš-]ši*

EGIR[-an ḥi-]in-kán *ha-an-te-eš-ki-zi nu-ua ú-iz-zi nam-ma ta-me-e-da-ni*

ge-en-zu

82 [*har-zi* ...

81 [Kız çocuk için devamlı olarak kötülüğe girişecektir ve] sonra ona (onun için) ölüm ilk planda gelecektir. (Bundan sonra) gelerek, ayrıca bir başkasını dost

82 [tutacaktır. ...

A. Goetze, Madduwattaş, MVAeG 32/1 (1928) s. 132’de *genzu-* ile ilgili olarak şu açıklamaları bulmaktayız: “*genzu-* iki şekilde bağlantılıdır: *genzu dā-* “dostça tutum almak”; beyin hizmetçisine karşı (KUB 19.49 I 48), tanrıların insana karşı (KUB 14.8 ay. 8, 17; 14 ay. 15). *genzu har-* “dostça tutumda bulunmak =

³⁹⁹ Trans. ve terc. için bkz. E. Neu, StBoT 18 (1974) s.10 vd.

⁴⁰⁰ Instr. *nakkīt* ile ilgili yorumu için bkz. P.H.J.Houwink ten Cate, Anatolica XI (1984) s. 68.

⁴⁰¹ J. Tischler, HEG Band 20 (1980) s. 555.

⁴⁰² Metin çalışması için bkz. A. Goetze, Madduwattaş, MVAeG 32/1 (1928) s. 20.

dostça bulunmak”. Sadece şahsına (KBo 5.3 I 22), karısına, çocuklarına ve evine (KUB 13.20 I 30) değil, aynı zamanda hükümdarın şahsına (KBo 5.3 I 23) ve onun kanunlarına (KUB 13.20 I 31) karşı da dostça tutum görmekteyiz.”

IV. Tuthalya’nın askeri fermanında (KUB 13.20 I) şöyle belgelenmiştir:⁴⁰³

30 *nu-za šu-um-me-eš ma-aḥ-ḥa-an tu-iq-qa-aš-ša A-NA DAM^{MEŠ}-KU-NU*
DUMU^{MEŠ}-KU-NU É^{MEŠ}-KU-NU ge-en-zu ḥar-te-ni

31 *LUGAL-u-ua-aš ša-ak-li-ia ge-en-zu QA-TAM-MA ḥar-ten na-at SIG₅-in ma-a-*
ni-ia-aḥ-ḥi-iš-ki-it-ten

30 Ve nasıl siz kendi karılarınıza, oğullarınıza (ve) evlerinize sevgi taşırsanız,
 31 kralın nizamına da öyle sevgi taşıyın ve onu iyi tatbik edin.

Antlaşmamızda, öy. I 24. satırda Sg.N.-A. *gi-im-zu* yazılışı da belgelenmektedir.

^{UZU}*genzu-* için bkz. J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 107, J. Puhvel, HED Vol. 4 (1997) s. 154 vd. ve S. Alp, Anatolia II (1957) s. 5.

öy. I 24 *gi-im-zu* : Bkz. Yorum öy. I 23.

öy. I 23 *ŠU^{BLA}-uš-za a-ra-aḥ-za-an-da ḥar-ši* : *ŠU^{BLA}-uš*, Pl. Akk. “elleri”, -
za ise reflexiv partikeldir. *arāḥzanda* “çepeçevre, etrafında; dışında” Adv., *ḥar(k)-*
 “tutmak, malik olmak” fiilinin Prs. 2. Sg. formudur ve “elleri(ni) (koruyarak)
 etrafında tutmak (sarmak)” anlamına gelmektedir.

Yazılıkaya rölyefinden, Hititlerde korumanın sembolü olarak kolları ile kucaklama bilinmektedir, orada tanrı kralı kucaklamaktadır⁴⁰⁴. Elleri(ni) (koruyarak) etrafında tutmak (sarmak), Boğazköy ve Tell el Amarna’da bulunan 2. Arzawa mektubunda ve 3 Maşat mektubunda da belgelenmiştir; III. Hattuşili – II. Ramses

⁴⁰³ Trans. ve terc. için bkz. S. Alp, Belleten XI Sayı : 43 (1947) s. 392 vd.

⁴⁰⁴ J. Friedrich, SV II (1930) s. 140.

arasında yapılan antlaşmanın hiyeroglif metnindeki her iki mührün tasvirinde, kucaklama sahnesi söz konusudur⁴⁰⁵. K. Watanabe, *Acta Sumerologica* 11 (1989) s. 264'de, bir tanrının kralı kolu ile koruma amaçlı sarma mühürlerinin, tanrı mühürleri olarak da adlandırılabilirliğini ve Th. Beran'ın, bu mühür tipinin motifini "Gott-geführt-Sein" fikrinin, resimleştirilmiş ifadesi şeklinde algıladığını açıklamaktadır.

Mışt. 75/64 nolu Maşat mektubunda şöyle belgelenmiştir⁴⁰⁶:

-
- 4 MA-ĦAR BE-LÍ ħ[u-[u-ma-an SI[G₅]-in e-eš-du
 5 nu-uš-ma-aš LI-IM DINGIR^{MES} TI-an ħa[r-ká]n-du
 6 nu-ut-ta ŠU^{BLA}-uš a-ra-aḫ-za-an-[d]a
 7 aš-šu-li ħar-kán-du nu-ut-t[a]
 8 pa-aḫ-[š]a-an-da-ru
-

-
- 4 Efendimin huzurunda her şey iyi olsun!
 5 Bin tanrı sizi hayatta tutsunlar!
 6 Onlar, kollarını etrafında
 7 iyilikle (koruyarak) tutsunlar. Ve seni
 8 korusunlar.
-

öy. I 25 ŠU^{BLA} a-ra-aḫ-za-an-da ħar-ši: Bkz. Yorum öy. I 23.

öy. I 31 ^mĦu-uq-qa-na-a-aš : Bkz. Yorum öy. I 2.

⁴⁰⁵ S. Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, TTKY 35 (1991) s. 342; ayrıca bkz. H. Klengel, *Silva Anatolica*, *Anatolian Studies Presented to Maciej Popko on the Occasion of His 65th Birthday* (2002) s.205 vd.

⁴⁰⁶ Metin çalışması için bkz. S. Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük*, TTKY 35 (1991) s. 272 vd.

öy. I 33 *kat-ta* : *katta* için, J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 105'te, Adv. olarak "aşağıda; aşağı(ya), aşağı; bununla, bu suretle; yanında, daha sonra (?); aynı zamanda(?), aynı şekilde(?)" Postpos. olarak, "aşağıda, yanında, ile" anlamları vardır.

J. Tischler, HEG Lief. 3 (1980) s.539'da, *kattan*'ı, *katta*'nın eş anlamlısı olarak belirtmektedir; ara sıra Ideogram olarak GAM ya da GAM-*an* şeklinde belgelendiğini ve Lok. *kattan*, Terminativ *katta* kullanımını vermektedir.

J. Puhvel, HED Vol. 4 (1997) s. 125 vd.'da, *katta(n)* için şu anlamları vermiştir: "aşağı, aşağıda, altında; boyunca, hizanın altında, sonra; postposition D.-L. veya G. ile birlikte altında, aşağısında; aşağıda, boyunca, vasıtası ile, ile birlikte."

E. Laroche⁴⁰⁷, *katta* "au bas" (aşağıda) başlığı altında, *kat-* gövdesinin direktifi *katti* D.-L. halinin, Enk. Pron. ile bulunduğunu açıklamaktadır: *katti-mi*, *kati-ti*, *kati-ši*, *kati-šmi* "benimle, seninle, onunla, onlarla".

F. Starke'nin, *katta* / *katti*'nin Lokativ-Komitativ Adv. olarak adlandırılması gerektiği konusundaki, örneklerle birlikte yorumu için bkz. StBoT 23 (1977) s.181 vd. Ayrıca bkz. E. Neu, StBoT 18 (1974) s. 68 vd.; P. Cotticelli-Kurras, THeth18 (1991) s. 48 vd.

Kizzuwatnalı Zarpiya ritüelinde (KUB 9.31 II) şöyle belgelenmektedir⁴⁰⁸:

- 1 *nu ki-iš-ša-an me-ma-i še-er kat-ta ne-pi-ša-aš*^DUTU-*uš*
- 2 *az-zi-ki É-aš ad-da-aš* DINGIR^{MEŠ} *az-zi-kán-du*
- 3 *LI-IM* DINGIR^{MEŠ} *az-zi-ik-kán-du*

- 1 Ve şöyle söyler: Ey yukarıdaki ve aşağıdaki Göğün Güneş Tanrısı sen
- 2 ye! Baba Evinin Tanrıları yesinler.
- 3 Bin tanrı yesinler.

⁴⁰⁷ E. Laroche, RHA XXVIII (1970) s. 40 .

⁴⁰⁸ Trans. ve terc. için bkz. B. Schwartz, JAOS 58 (1938) s. 338 vd.

S. Luraghi, Hittite (1997) s. 45’de, lokal adverbleri açıklarken, *kattan*, *katti* = “below (aşağı), with (yanında)” ve *katta*, “downwards (aşağıya doğru)” tercümelerini vermiştir; A. Goetze, JAOS 70 (1950) s. 177’de, *kattan* için, “underneath (altın(d)a , with (yanında), alongside (yan yana)” anlamlarını vermiştir.

H.G.Güterbock- H.A.Hoffner, CHD Vol. P, Fas. 1 s. 4 vd.’da, Huqqana antlaşması I 33-34. satırlardaki, “*kat-ta-ma-at-ta DUMU^{MEŠ}-KA pa-aḫ-ḫa-aš-ḫi*” cümlesinin tercümesinde “*katta*” kelimesini “sonra” anlamında şöyle kullanmışlardır: “and after you, will protect your sons” (ve senden sonra oğullarını koruyacağım). *katta*’nın CHD’de verilen tercümesi ile “sonra” anlamında tezde kullanmayı uygun gördük.

öy. I 34 *kat-ta* : Bkz. öy. I 33.

öy. I 36 *kat-ta* : Bkz. öy. I 33.

öy. I 37 *kat-ta* : Bkz. öy. I 33.

öy. I 44 ^DU KILLAM : J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 281’de, KILLAM “Markt; Kaufpreis”; J. Friedrich, HW¹ 2. Erg. (1961) s. 30’da, KILLAM “Torbau (?) (= H. *ḫilammar* ?) anlamlarını vermektedir. J. Friedrich, SV II (1930) s. 111’de, ^DU KILLAM “der Wettergot des Kaufpreises” tercümesini yapmıştır. Akadçası ise *maḫīru(m)*’dur⁴⁰⁹.

Ch. Rüster-E. Neu, HZL 313 no’da, KILLAM (GANBA²) için şu açıklamaları yapmışlardır: “Markt(platz, -wert), Kaufpreis; Torbau², Torhaus²” (pazar(yeri), piyasa fiyatı, fiyat; kapı yapısı², ev kapısı²).

A. Goetze⁴¹⁰, ^DU KILLAM için “satın alma (piyasa) fiyatının fırtına tanrısı”

⁴⁰⁹ Bkz. J. Black, A. George, N. Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian* (1999) s. 190.

⁴¹⁰ A. Goetze, *Die Annalen des Muršiliš* (1933) s. 204 d.not 1.

tercümesini pek uygun görmediğini; bu düşüncenin “pazar (yeri)nin fırtına tanrısı” tercümesi ile ortadan kalktığını ve aynı zamanda, J. Friedrich’in KIF 1 92¹’de, ^EKI.LAM-*ni*’nin fonetik varyantının ^E*hi-lam-ni* olduğunu belirttiğinden bahsetmektedir.

Ch. Rüster-E. Neu’un yukarıda bahsettiğimiz HZL’deki çalışmasındaki tercümeleri arasında yer alan, “pazar yeri” anlamını tezde kullanmayı tercih ettik.

^DU KI.LAM, antlaşma metinlerinde (Šattiwaza “CTH 52”, Tette, Manapa-Tarhunta, Alakšandu, Niqmepa, Tuppi-Tešup, Šaušga-muwa, Šattiwaza “CTH 51”) yemin tanrıları listesinde belgelenmektedir.

Ayrıca EZEN₄ KI.LAM “Festival of the gate-house” için, I. Singer, StBoT 27 (1983)’e bakılabilir.

öy. I 46 ^DU DU₆ : DU₆ ideogramının Akkadcası *tilu(m)*’dur⁴¹¹. J. Friedrich⁴¹², (KBo 1.1 II 42) “^DU *bēl til-la-ni*” için “harabe yerlerin fırtına tanrısı” tercümesini vermiş ve fırtına tanrısının fırtınası ile insani yerleşim yerlerinin harabe tepe haline dönüşmesinin söz konusu olduğunu belirtmiştir.

Manapa-Tarhunta antlaşmasının⁴¹³ (KUB 19.50 ay. IV) şahit tanrıları arasında sıralanmaktadır:

2 [^DU ^DU ^{URU}*Pit-ti-ja-ri-ka* ^DU ^{URU}*Ne-ri-ik-ka* ^DU DU₆?

2 [..... fırtına tanrısı, Pittiya]rik [şehrinin fırtına tanrısı], Nerik şehrinin fırtına tanrısı, harabe yerlerin fırtına tanrısı(?)

Aslında 2. satırdaki DU₆ ’dan sonraki soru işaretine, Ch. Rüster- E. Neu, HZL 211 no’daki DU₆ ile karşılaştırdırca gerek olmadığı görüşüne vardık.

⁴¹¹ Bkz. J. Black, A. George, N. Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian* (1999) s. 406.

⁴¹² J. Friedrich, SV II (1930) s. 30.

⁴¹³ Bkz. J. Friedrich, SV II (1930) s. 14-15.

öy. I 49 ^DLAMMA ^{KUŠ}*kur-ša-aš* : Metnimizdeki Sg. G. *kuršaš*, KUŠ ile beraber J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 118'de, "deri, post" olarak tercüme edilmiştir. J. Puhvel, HED Vol. 4. (1997) s. 270 vd.'da, *kurša-*, *kurši-*'nin genellikle KUŠ determinatifi ile kullanıldığını, "deri, post, koyun postu, (deri) çanta" anlamlarının yanı sıra da; nadiren GIŠ "ağaç" ya da GI "kamuş" determinatifi ile belgelendiğini ve VBoT 95 I 10'da ^DKUŠ *kuršin* şeklinde geçtiğini açıklamaktadır. Ayrıca ^DKUŠ *kur-ša-[aš]* "kutsal kalkan" için bkz. H.G.Güterbock, The North-Central Area of Hittite Anatolia, JNES XX (1961) s. 92.

H.G.Güterbock'un, Hittite *kursa* "Hunting Bag"⁴¹⁴ adlı makalesinde çanta = *kurša-* hakkındaki yorumu: "Bu kelime KUŠ "post, deri" determinatifi ile yazılır. Ancak çantanın sadece bu malzemeden yapılmadığını belirtmek gerekir. *kurša-* ile ilgili en iyi bilinen tanım, kaybolan tanrı mitinde karşımıza çıkar. Bu hikayede bir koyun *kurša-*'sının yaprağını dökmeyen bir ağaca asılı olduğu, içininse "koyun yağı, (bol miktarda) tahıl, (vahşi) hayvanlar, şarap, sığır, uzun yaşam ve döl" gibi iyi şeylerle dolu olduğundan bahsetmektedir. Söz konusu *kurša-*'nın çanta gibi dikilmiş bir koyun derisi olma olasılığı bulunmaktadır. Fakat bu, kelimenin tek anlamı değildir. *kurša-*, bazen silahlarla birlikte anıldığı için, bir kalkan olarak yorumlanması gerektiği düşünülmüştür. *kurša-* ile birlikte anılan silahlar ise şunlardır: 1) Yay; 2) Oklar ve sadak. *kurša-*'nın kılıç veya gürz ile anıldığı başka bir metne rastlanmamıştır. Buradan yola çıkarak *kurša-*'nın savaş ile değil de, av araç gereçleriyle bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. *kurša-*'nın bir çanta olduğunu destekleyen herhangi bir pozitif kanıt yoktur, bunun tersi için de, herhangi bir veri bulunmadığını da belirtmek gerekir. Aynı durum "kalkan" için de geçerlidir. Fakat hayvan derilerinin *kurša-* yapımında kullanıldığını ve ahşaptan, kamuştan yapılmış *kurša-*'ların bulunduğunu belirten pasajlar, bu objenin basit bir hayvan derisi veya koyun postu olmadığını ortaya koymaktadır. Metinlerden yola çıkarak, *kurša-*'nın bu tanrıya veya daha doğrusu, koruyucu sıfatına sahip birkaç tanrıya ait bir obje olduğu sonucunu çıkarmak hiç de zor değildir. Bununla birlikte iki kelimeli

⁴¹⁴ H.G.Güterbock, Essays in Ancient Civilisation Presented to Helene J. Kantor, Studies in Ancient Oriental Civilisation No. 47, Chicago: The Oriental Institute (1989) s. 115 vd.

^DLAMMA ^{KUŠ}*kuršaš* “av çantasının koruyucu tanrısı” ve “koruyucu tanrı, av çantası” ifadesinin kullanıldığı örneklerle karşılaşılmıştır.”

^DLAMMA ^{KUŠ}*kurša-*, antlaşma metinlerinde (Alakšandu, Manapa-Tarhunta, Kurunta, Niqmepa, Tuppi-Tešup, Šattiwaza “CTH 51”, Šattiwaza “CTH 52”, Tette) yemin tanrıları listesinde belgelenmektedir.

Ayrıca ^DLAMMA ve ^DLAMMA ^{KUŠ}*kurša-* için bkz. E. Laroche, *Recherches sur les noms des dieux hittites* (1947) s. 100-101, A. Archi, *Atti del II Congresso Interna Zionale di Hittitologia* (1995) s. 14 vd, V. Haas, *Atti del II Congresso Interna Zionale di Hittitologia* (1995) s. 189, B.H.L. van Gessel, *Onomasticon of the Hittite Pantheon, Part II* (1998) s.681-714; V. Haas, *AoF* 30 (2003) 296 vd., M.L. Barré, *JAOS* 98 (1977) s. 465-467; ^DLAMMA ^{KUŠ}*kurša-* için bkz. G. McMahon, *The Hittite State Cult of the Tutelary Deities, Assyriological Studies No.25* (1991) s. 39 vd., G. McMahon, *Atti del II Congresso Interna Zionale di Hittitologia* (1995) s.263-264; ^{KUŠ}*kurša-* için bkz. M.-C. Trémouille, *SMEA* 37 (1996) s. 94, H. Gonnet, *Anatolia Antica, Studi in memoria di Fiorella Imparati, Tomo I* (2002) s. 321 vd.

Kelimenin etimolojisi hakkında bkz. W. Petersen, *ArOr* IX (1937) s.205 vd.; E. Bilgiç, *Apellatifler* (1953) s. 32, 45.

öy. II 3 *ut-tar* : J. Friedrich, *HW*¹ s. 237’de *uttar* kelimesi için şu anlamları bulmaktayız: “kelime, söz, söylenti; mesele, sebep”. Ideogramı INIM, Akkadcası *auātu(m)*’dur.

V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 77’de, *memiiaš* ve *uttar*’ın bazen “söz, kelime”, bazen de “söylenti” anlamına geldiğini, fakat bu sözün kral sözü olduğunu ve bu yüzden antlaşmalarda, krala ait sözün genellikle onun emrinin, talimatının ifadesi olarak kullanıldığını belirtmektedir.

A. Kammenhuber⁴¹⁵, *-man, man* partikeli ile ilgili açıklamalarda bulunduğu paragrafta *uttar* için “mesele” anlamını vermiştir: 2 BoTU 23 A II II: *mān=uš=kan* ^m*Huzziiaš kuenta nu uttar išduāti* “Huzziia onu öldürecekti, fakat mesele duyuldu”.

H. Zimmern, OLZ XXV 7 (1922), s. 297 vd.’da, *uttar* “Wort, Sache” kelimesinin Hitit kanun maddelerinde, *ud-dar-še-et* ve Akk. *a-ua-(az)-zu* ile dönüşümlü kullanıldığını açıklamaktadır.

Tapınak görevlileri ile ilgili bir direktif metninde, kurban masasının üstündeki kurban maddelerinin alınmaması, tanrıların ruhuna sunulması ve bölünmemesi konusunda şu şekilde yer almaktadır:

KUB 13. 4 öy. I⁴¹⁶

56 *na-at-ši pa-ra-a-pát UL ar-mu-ut-te-ni na-at ták-ša-an šar-ra-aš*
 57 *ták-ša-an šar-ra-an pé-es-te-ni nu-uš-ma-aš ki-i šar-ru-ma-aš ut-tar*
 58 *SAG.DU-az GAM-an ki-it-ta-ru na-at-kán le-e šar-ra-at-te-ni*

56 (Eğer) onları ona aynı şekilde sunmazsanız ve onları yarım
 57 yarım verirseniz, sizin için bu bölme işi
 58 başınızın sorumluluğu altına konsun, onları bölmeyiniz.

KUB 30.31 + 32.114 = CTH 479 nolu metnin öy. 40. satırında “*i-da-a-lu ut-tar*” şeklinde yer aldığını görmekteyiz.⁴¹⁷

Ritüel bir metin olan KBo 4.2 I 26’da şöyle belgelenmektedir:⁴¹⁸ *kieti-ma-wa-kan MI-an-ti kallar uttar anda le tar-na-at-ti* “O zaman gece de uğursuz işi içeriye (saraya) bırakma.”

Ayrıca bkz. E. Neu, Studie über den Gebrauch von Gevetivformen auf *-uas* des hethitischen Verbalsubstantivs *-uar* (1982) s.134 vd.

⁴¹⁵ A. Kammenhuber, HdO Band II Lief. 2 (1969) s. 222.

⁴¹⁶ Trans. ve terc. için bkz. A. Süel, Direktif Metni (1985) s. 30-31.

⁴¹⁷ Metin çalışması için bkz. R. Lebrun, Hethitica II (1977).

⁴¹⁸ Bkz. J. Tischler, Gedenkschrift für Heinz Kronasser (1982) s. 241.

öy. II 7 *ut-tar* : Bkz. Yorum öy. II 3.

öy. II 7 *EGIR-an tar-na-an-zi* : *EGIR* “arka taraf, arkada; sonra; geri”, *H. appa(n)*, *EGIR-an* *H. tml.* ve *tarna*⁴¹⁹ “bırakmak, izin vermek” fiilinin *Prs. Pl. 3.* formudur ve “arkada bırakmak, affetmek” anlamına gelmektedir.

Ulmi-Tešup antlaşmasında (KBo 4.10 öy. 12), antlaşma tarafının oğullarına ve torunlarına ülkenin bırakılmasının *Med.* formda belirtildiğini görmekteyiz; “Eğer erkek nesil yoksa, *EGIR-an-at-kán tar-na-at-ta-ri*” “o zaman o geri (büyük krala) bırakılır”⁴²⁰.

II. Muršili’nin ikinci veba duasında (KUB 14.8 § 8* 4) şöyle geçmektedir⁴²¹ :

4 SI[SKUR] ŠA ^{ID}Ma-a-la-ma-mu ku-it [hi-in-ga-ni še]-er ha-an-da-it-ta-at nu
ka-a-ša [A-NA] ^{ID}Ma-a-la ku-it i-ia-aḫ-ha-ri mu-mu ^DİŠKUR ^{URU}H[a-at-ti]
EN-IA DINGIR^{MEŠ} BE-LU^{MEŠ}-IA SISKUR ŠA ^{ID}Ma-a-la EGIR-an tar-na-at-ten

4 Vebadan dolayı Mala nehri için kurban tespit edildi; Mala nehri için şimdi yolda olduğumdan, beyim Hatti şehri fırtına tanrısı ve beylerim siz tanrılar, Mala nehri için bu kurbanı bana bıraktınız.

nuntarriyašḫa- bayramı ile ilgili metnin alt yazısında da yer aldığını görmekteyiz:

KBo 39.63 + IBoT 4.81 + KBo 3.25 + KUB 10.48 ay. IV⁴²²

11' DUB I ^{KAM}EGIR-an tar- 'nu-um-m'[a-aš

12' ŠA EZEN₄ nu-un-tar-ri-ia-aš-ḫ[a-aš

13' zé-na-an-ta-aš QA-TI [

11' Birinci tablet : Geriye bırakılmış (olan),

12' sonbahar(da yapılan) *nuntarriyašḫa*- Bayramı;

⁴¹⁹ Bkz. H. Otten, *Studia Mediterranea* Piero Meriggi dicata II (1979) s. 441.

⁴²⁰ Bkz. A. Goetze, *KIF I* (1930) s.229 vd.

⁴²¹ Trans. ve terc. için bkz. A. Goetze, a.g.e. s. 214 vd.

⁴²² Metin çalışması için bkz. M. Nakamura, *Das hethitische nuntarriyašḫa-Fest* (2002) s. 23.

13'

bitmiştir.⁴²³ [

öy. II 8 *a-a-ra* : “Adalet, hak, uygunluk”⁴²⁴ anlamındaki *āra*-, Eski Hititden itibaren genellikle olumsuz kullanılır: “uygun değildir, doğru değildir”, Hititçede tabuyu belirtir⁴²⁵. Huqqana antlaşmasında, *Ú-UL a-a-ra*, Hayaša’da var olan kız-erkek kardeş gibi akrabalar arası cinsel ilişkiyi yasaklayan cümlelerde genellikle kullanılmıştır. Šuppiluliuma zamanında hanedanlar arası evlilikler yapılmıştır; bunun önderi olan Šuppiluliuma, sadece akraba ile zinaya yasaklamalar getirmemiş, ayrıca Hayaša ülkesinin farklı seksüel adetleri olması sonucu, Huqqana’nın davranışlarını düzenlemek için bir dizi evlilik kurak da oluşturmuştur⁴²⁶.

§ 33’de Huqqana’ya verilen direktifler arasında, Hayaša’ya döndüğü zaman, karısını boşaması ve onu cariye olarak alması istenmiştir; bu durum söz konusu kadını, Šuppiluliuma’nın kız kardeşinin yanında daha önemsiz bir pozisyona düşürecektir ve böyle bir davranış da *āra*- olarak kabul edilmiştir; bu pasajda *natta āra* ifadesinin *āra* ile yan yana kullanıldığını görmek mümkündür, bir akraba ile evlenmek *nata āra* iken, bir cariye sahibi olmak *āra* olarak yorumlanmıştır.⁴²⁷ Ayrıca, Y. Cohen’e⁴²⁸ göre, Huqqana’ya *Ú-UL a-a-ra* kullanılarak, evlilik ile ilgili verilen direktifler şöyledir:

1) Bir erkek, kız kardeşi veya kuzini ile evlenemez (§ 29).

2) Karının kız kardeşini veya erkek kardeşinin karısını veya kuzinini (veya her ikisinin dölünden olma bir kimseyi) alamazsın (§ 30).

3) Mariya bölümünden de anlayacağın üzere, saray kadınlarından uzak durmalısın (§§ 31-32).

4) Hayaša’da erkek kardeşinin hanımını veya kız kardeşini alamazsın (§ 33, § 30’un tekrarı niteliğindedir).

5) Azzi ülkesinden bir kadınla evlenme (§ 33).

⁴²³ Tercüme C. Karasu tarafından yapılmıştır. Ayrıca C. Karasu, Hitit Kâtipleri Üzerine Bazı Düşünceler, Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri (1992) s. 227-228’de, EGIR-*an tarmummaš* ile *ištarniiaš* EGIR-*an tarmummaš* ifadelerinin aktarma (yani tahta tableten kil tablete) sırasında, kâtiplerin birbirlerine bir ikaz niteliğinde bazı notlar olması gerektiğini belirtmektedir.

⁴²⁴ J. Tischler, HEG Teil I (1983) s. 50.

⁴²⁵ J. Friedrich-A. Kammenhuber, HW² Band I (1984) s. 219.

⁴²⁶ Y. Cohen, CRRAI 45 (2001) s. 119.

⁴²⁷ Y. Cohen, THeth 24 (2002) s. 86.

⁴²⁸ Y. Cohen, a.g.e. s. 87.

6) Karını boşa ve onu cariye yap (§ 33).

7) Mariya'nın dul eşini (kendi) ellerinle onun erkek kardeşine ver (§ 33).

Kaneş kraliçesinin bir yılda 30 erkek ve aradan yıllar geçince kraliçenin tekrar 30 kız çocuk dünyaya getirdiğinden bahseden hikayede, annelerinin oğullarını tanımayıp kızları ile evlendirdiğini görmekteyiz. İlk oğullar kız kardeşlerini tanımaz, ancak sonuncusu tanır ve şöyle der:

KBo 22.2 öy. I⁴²⁹

19 [...]x-uš-za ne-e-ku-šum-mu-uš da-aš-ki-e-u-e-ni [n]u le-e ša-li-ik-tu-ma-ri

20 [na-at Ú-UL] a-ra-a nu kat-ti-iš-mi š[e-šu-ua-an-zi ua-aš-túl]

19 [...] .. “Kız kardeşlerimizi almayalım. Zina yapmayın!

20 Bu doğru [değildir].” Onların y[anında yatmak suçtur].

Bu hikayede yer alan bazı motiflerin eskiçağ mitolojisinde yer aldığı bilinmektedir⁴³⁰.

Hattušili ve Puduhepa'nın, Arinna'nın güneş tanrıçasına duasında (KUB 21.19+1303/u+338/v(+))14.7) I (40)'da baş ve son kısımları kırık olmakla birlikte, [Ú-UL a-ra-a-an x x x x x x x] şeklinde yer almaktadır.⁴³¹

öy. II 10 ^mHu-uq-qa-na-a-aš : Bkz. Yorum öy. I 2.

öy. II 12 vd. A-NA QA-AT ^DUTUŠI an-da a-aš-šu lu-ú-lu uš-ki : Akadça qātu = el, qa-at ise stat. constr. formudur. aššu lulu “Gutes Gedeihen”⁴³²; Luwice (𐎶) lulu için, J. Friedrich, HW¹ s.130'da “Gedeihen, Wohlergehen”, H. G. Güterbock-H. Hoffner ise, CHD s. 84'de “a desirable condition, such as flourishing,

⁴²⁹ Trans. ve terc. için bkz. H. Otten, StBoT 17 (1973) s. 6-7; S. Erkut, Argos Gemicileri 6 (1998) s. 23-24; S. Alp, *Hittit Çağında Anadolu* (2000) s. 56. Ayrıca bkz. A. Dinçol, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi* 1 (1982) s. 28; H.A.Hoffner, *Hittite Myths* (1998) s. 81-82.

⁴³⁰ Bkz. S. Erkut, a.g.e. s. 22.

⁴³¹ Trans.-terc. ve yorum için bkz. D. Sörenhagen, AoF 8 (1981) s. 90, 102 vd.

⁴³² Bkz. J. Friedrich- A. Kammenhuber, HW² Band I (1984) s. 504.

thriving” anlamını vermişlerdir. *ušk-*, *au(š)-* “görmek” fiilinin It. formudur. “Majestemin elinden iyi(lik), refah gör” olarak tercüme edebileceğimiz bu cümleyi antlaşma metinlerinde görmekteyiz.

II. Muršili ile Targašnalli arasında yapılan antlaşmada, *qātu* yerine ŠU ideogramı kullanılmıştır:

KBo 5.4 lk. Rand⁴³³

4' [nu-kán A-NA ^DUTU^{Šr} ŠU-i an-da] a-aš-šu lu-ú-lu a-[ú nu-kán A-NA ^DUTU^{Šr} ŠU-i an-da mi-ia-*ḫu-ya-an-ta-ḫu-ut*]

4' [Majestemin elinden] iyi(lik), refah gör [ve majestemin elinde yaşlan].

II. Muwattalli ile Alakšandu arasındaki antlaşmada da yine aynı şekilde kullanılmıştır:

KUB 21.1 IV⁴³⁴

45' nu-kán A-NA ^D[(UTU^{Šr}) ŠU-i an-da a-aš-[(*šu lu-ú-l*)]u a-ú

46' nu-kán A-NA ^D[(UTU^{Šr} ŠU)]-i an-da mi-ia[(-*ḫu-ya-an*)-ta-a]ḫ-ḫu-ut

𐎶 *lulu au-*, III. Hattušili'nin Apolojisi'nde de belgelenmiştir:

KUB 1.1 I⁴³⁵

20 nu-za-kán A-NA ŠU ^DIŠTAR [(GAŠAN-*l*)]A 𐎶 *lu-ú-lu u-uḫ-ḫu-un*

20 [(Sahibe)]m tanrıça Istar'ın elinden refah gördüm.

öy. II 15 *kat-ti-mi* : Bkz. öy. I 33.

⁴³³ Trans. ve terc. için bkz. J. Friedrich, SV I (1926) s. 70.

⁴³⁴ Trans. için bkz. J. Friedrich, SV II (1930) s. 82.

⁴³⁵ Trans. ve terc. için bkz. H. Otten, StBoT 24 (1981) s. 4 vd.

öy. II 15 ve II 16 satırlar arası *har-ra-an* : *harra*- “aşınmak, tahrip olmak, küçük parçalara ayrılmak”⁴³⁶, *harrant*- “tahrip olmuş, aşınmış” anlamında olup, *harran* Prt. Sg. N.-A.n. halidir. Orijinalinde okunamayan işaret ve kelimeleri belirttiği öne sürülen işaretinin, orijinal metnin silik veya okunaksız olduğu yerlerde kullanılması, metnin kopya olduğunun göstergesidir.⁴³⁷ Nitekim esas metin olan A nüshası, Şuppiluliuma zamanında yazılan orijinal belge değildir, aksine daha yeni bir kopyadır; bu kopyayı yapan şahısta tahrip olmuş olan orijinali bulunmakta idi; bundan dolayı II 14-18, 20, 25, 26. satırların başlangıcı, orijinalinde tahrip olan yerlerin büyüklüğündeki parçaları belirtmek için eğri çapraz çivilerle doldurulmuştur ve ayrıca 15-16. satırlar arasına *har-ra-an* notu eklenmiştir⁴³⁸.

II. Murşili'nin daha küçük olan veba duasında, hastalığın nedeninin fal ile sorulduğunu ve devamında da, tabletin alt kısmında, Huqqana antlaşmasında olduğu gibi eğik çapraz çivilerin yer aldığı bir boşluktan sonra *har-ra-an* notunu görmekteyiz:

KUB 14.13 + Bo 4245 I⁴³⁹

56 *har-ra-an*

Bir direktif metninin alt yazısında da belgelenmektedir:

KUB 13.7 IV⁴⁴⁰

3 *ki-i TUP-PU ar-ḫa har-ra-an e-eš[-ta]*

4 *na-at A-NA PA-NI ^mMa-aḫ-ḫu-zi*

5 *Ü A-NA ^mḪal-ya-LÚ*

6 *ú-uk ^mDu-da-aš*

7 *EGIR-pa ne-ya-aḫ-ḫu-un*

⁴³⁶ J. Tischler, HEG Teil I (1983) s.169 vd.; J. Friedrich- A. Kammenhuber, HW² Band III (2000) s. 263 vd.

⁴³⁷ J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 56; E. Neu, StBoT 5 (1968) s. 48; A. Ünal, Fal Metni (1983) s. 15.

⁴³⁸ J. Friedrich, SV II (1930) s. 105.

⁴³⁹ Metin çalışması için bkz. A. Goetze, KIF I (1930) s. 242-251; Y. Arıkan, II. Murşili'nin Veba Duaları (CTH 378), (1994) s. 69 (Yayınlanmamış Doktora Tezi); ayrıca bkz. I. Singer, Hittite Prayers (2002) s. 65.

⁴⁴⁰ Trans. ve terc. için bkz. L. M. Mascheroni, Hethitica V (1983) s. 96; ayrıca bkz. C. Karasu, StBoT 45 (2001) s. 250.

- 3 Bu tablet tahrip olmuştu.
 4 Ve onu Maḥḥuzzi'nin
 5 ve Ḫaḫya-ziti'nin huzurunda,
 6 ben Duda
 7 tekrar yeniledim.

Ayrıca KUB 33.120 + 48.97 IV 32 vd. mitolojik metnin alt yazısında, (*ki-i TUP-PU ar-ḫa ḫar-ra-an e-eš-ta*) “bu tablet tahrip olmuştu” şeklinde geçmektedir.

öy. II 17 *kat-ta-an* : Bkz. öy. I 33.

öy. II 18 ^{LÚ}*uš-ki-iš-ga-tal-la-aš* : It. *uškišk-* “devamlı olarak gözetlemek”⁴⁴¹, fiilinden, J. Friedrich, HW¹ s.236’da, çiftli It. yapıda olan bu kelimeyi “bekçi”; F. P. Daddi⁴⁴² ise “guardiano” olarak tercüme etmiştir. *-talla* meslek ismi suffixinin eklenmesi suretiyle türetilmiştir.

A. Goetze⁴⁴³, Madduḫatta metninde ^{LÚ}*auriḫala-* ve ^{LÚ}*uškišgatalla-* şeklinde yan yana belgelenen bu iki kelimenin politik ve askeri nitelikte olduğunu açıklar: KUB 41.1 I⁴⁴⁴

- 22 [^mM]a-a[d-du-ua-at-ta-aš-ma] A-NA A-BI^DUTU^{ŠI} ki-iš-ša-an me-mi-iš-ta [zi-ik-ua-mu EN[?]-] IA KUR^{HUR.SAG} Zi-i[p-pa-aš-la] a-ša-an-na pa-it-ta
 23 [nu-ua-]za [ke-e-e]l [ŠA KUR.KURTM ^{LÚ}a-ú-ri-ḫa-la-aš^{LÚ}uš-ki-iš-ga-tal-la-aš-ša ú-uk nu-ua-mu ku-ru-ra-aš] me-m[i-an ku-iš] pi-ra-an me-ma-i

- 22 [Sen Madduḫatta], baba majesteye (önceleri) şunları söylemiş idin: “Sen beyim bana Zippašla dağlık ülkesini oturmaya verdin!”
 23 [Bu ülkelerin] sınır muhafızı ve gözcüsü[yüm]. Ve kim benim önümde [düşmanca bir olayı] söylerse, ...

⁴⁴¹ J. Friedrich, *Hethitisches Elementarbuch* (1940) s.13.

⁴⁴² F. P. Daddi, *Mestieri* (1982) s. 459.

⁴⁴³ A. Goetze, *Madduwattaš*, MVAeG 32/1 (1928) s. 106.

⁴⁴⁴ Trans. ve terc. için bkz. A. Goetze, a.g.e. s. 6 vd.

A. Goetze, KUB 14.16 IV 18 vd.'nın duplikatı olan KUB 14.15 IV 46 vd.'dan tamamlandığını, LÚ determinatifi olmaksızın söz konusu kelimenin belgelendiğini ve kişisel koruma için vücut bekçisi anlamında kullanıldığını açıklamaktadır⁴⁴⁵: [nu-uš-ši 6x100 ERÍN^{MEŠ} A]-NA SAG.DU-SÚ uš-ki-iš-ki-(ga-at)-tal-la-an-ni pí-iḫ-ḫu-un [nu ki-iš-ša-an] me-ma-aḫ-ḫu-un LÚ^{MEŠ} URU Mi-i-ra-a-ua ku-it mar-ša-an-te-eš [nu-ua-at-ta] ka-a-aš 6x100 ERÍN^{MEŠ} SAG.DU-i uš-ki-iš-ga-tal-la-aš e-eš-du A-NA LÚ^{MEŠ} URU Mi-i-ra-a-ma-ua-za [an-da le-e ú-e-ri]-ja-an-za pí-ra-an-na-ua-aš-ma-aš le-e ú-e-r[i-an-ni-iš-k]i-ši “[Ve] ben [ona] 600 adamı uškiškatalatar olarak onun şahsı için verdim [ve şöyle] dedim: “Mira halkı kötü olduğu için, bu 600 adam, senin şahsın için uškišgatallaš olsunlar, onlar Mira halkı ile ilişkiye girmesinler, sen onlara karşı komplo yapmayasın.”

Ayrıca LÚ uškišgatalla-'nın belgelendiği diğer metin yerleri için bkz. H. Otten, StBoT 11 (1969) s. 15.

öy. II 20 ^mḪu-]uq-qa-na-a : Bkz. Yorum öy. I 2.

öy. II 22 ḫu-u-ma-an-da-az : J. Friedrich, SV II (1930) s. 145'de şu açıklamaları bulmaktayız: “ḫu-u-ma-an-da-az Abl. bir zarftır (Sommer-Ehelolf, Pāpanikri s. 26- 30- 42) veya Goetze, Hattušili s. 72 ile ya “her fırsatta” ya da belki “her bakımdan” şeklinde tercüme edilebilir. Krş. KUB 5.24 I 57 vd. ma-a-an ... IŠ-TU ZI DINGIR^{LIM}-ja-aš-ma-aš ḫu-u-ma-an-da-az ḫu-u-ma-an SIG₅-in “ve eğer ... tanrının isteğine göre, onlar için her şey, her bakımdan iyi (olursa)” .

H. Kronasser, EHS (1966) s. 351'de, ḫumant-'ın Sg. Abl. hali ḫumandaz ya da ḫumantaza için “all, jeder” anlamını vermiştir.

Bizim metin yerinde “her bakımdan” tercümesi uygun düşmektedir.

⁴⁴⁵ Trans. ve terc. için bkz. A. Goetze, Madduwattaš, MVAeG 32/1 (1928) s. 108.

öy. II 27 *ku-u-ru-ur* KI.BAL : *kūrur*⁴⁴⁶ , Adjektiv olarak “düşmanca”, Abstraktum olarak “düşmanlık” anlamına gelir. KI.BAL = Akk. *nabalkutu(m)*⁴⁴⁷= “isyan”. Bir tek bizim metin yerinde belgelenen *kūrur* KI.BAL ise, “düşmanca isyan”dır⁴⁴⁸.

öy. II 28 *lam-mar* : J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 127’de, *lammar* için “Stunde” (an), Adv. olarak da “derhal, hemen” tercümelerini görmekteyiz.

J. Tischler, HEG Lief. 5/6 (1990) s. 29’da, “Augenblick, Moment” anlamlarını vermiştir.

J. Friedrich, SV II (1930) s. 92 vd.’da, bizim metin yerinde II 35 *lam-ni-i*’yi zaman kavramı olarak görmek istediğini belirterek, yine antlaşmamızdaki ay. IV (26) 42 vd., (36) 52 vd. *ma-a-an* (*IŠ-TU ERİN*^{MEŠ} ANŠE.KUR.RA^{MEŠ}) *hu-u-da-a-ak* *Ú-UL e-er-te-ni* “yaya ve arabalı savaşçılarınızla de[rhal bana gelmezseniz] ve ay. IV (39) 55 vd. *ma-a-[an u]a-ar-ri lam-mar* *Ú-UL e-er-te-ni* “eğer siz (bana) derhal yardıma gelmezseniz” ile II 28, 30 vd. *ma-a-an* (*ÉRİN*^{MEŠ}-it ANŠE.KUR.RA^{[H].IA}-it) *lam-mar* *Ú-UL a-ar-ti* “Eğer bana yaya (ve) arabalı savaşçılarınızla derhal gelmezsen” satırlarında görüldüğü gibi, *lammar* ve *hudak*’ın burada eş anlamlı kullanıldığını açıklamaktadır.

H. Otten, StBoT 13 (1971) s. 16’da transkripsiyonunu verdiği KBo19.128 ay. VI s. 23’deki “*lam-mar tar-ta-an*”ı tercüme etmeden bıraktığını görmekteyiz, burası hakkındaki yorumu için de bkz. a.g.e. s. 47’ye.

Ayrıca bkz. F. Josephson, *Assibilation in Anatolian* (1979) s. 93.

öy. II 29 *pa-ra-a hu-it-ti-ia-ši* : Prs. 2. Sg. formunda çekilmiş *huittiia*- “çekmek” fiili, *parā* “dışarı(ya), ileri” Adv. ile “çekip çıkarmak”⁴⁴⁹, “tercih

⁴⁴⁶ Bkz. J. Tischler, HEG Teil I (1980) s. 665.

⁴⁴⁷ J. Black, A. George, N. Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian* (1999) s. 227.

⁴⁴⁸ J. Friedrich, SV I (1926) 89 ve SV II (1930) s. 117.

⁴⁴⁹ J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 73.

etmek”⁴⁵⁰ anlamlarının yanı sıra “kapamak” anlamını da içermektedir; Nerik şehri kültü ile ilgili, ay bayramının betimlemeleri ve kült düzenini anlatan bir metinde “kapamak” anlamında şöyle geçmektedir:

KBo 2.41 öy. I⁴⁵¹

- 19 *nu GIM-an SISKUR pí-ia-an-zi GAL^{HLA}-kán*
 20 *aš-ša-nu-ua-an-zi na-at-kán pa-ra-a*
 21 *ú-ua-an-zi nu-kán É.DINGIR^{LIM} pa-ra-a*
 22 *hu-it-ti-ia-an-zi na-at an-da ši-ia-an-zi*

- 19 Ve kurban sunulduğu zaman, kadehleri
 20 hazırlarlar, sonra dışarı
 21 gelirler. Ve tapınağı
 22 kapatırlar ve onu içeriden mühürlerler.

Bir direktif metninde de “çekmek, çekip çıkarmak” anlamında kullanılmıştır:

KUB 13.4 ay. IV⁴⁵²

- 71 *ma-a-an-ua-kán DINGIR^{MES}-aš ša-ne-iz-zi-in 𐎶 zu-u-ua-an KAxU-az*
 72 *pa-ra-a an-za-a-aš hu-u-it-ti-ia-u-en nu-ua-ra-an-na-ša-an an-zi-el*
 73 *ZI-ni pí-ia-u-e-en na-aš-ma-ua-an-na-ša-an uš-ša-ni-ia-u-e-en*

- 71 “Eğer tanrıların tatlı yiyeceğini ağız(ların)dan
 72 kendimize çekti isek ve onu kendi
 73 canımıza verdi isek ya da onu kendimiz için sattı isek, ...

KBo 16.17 ay. III⁴⁵³, de Huqqana ile yapılan antlaşmada olduğu gibi “üstün tutmak, tercih etmek” anlamında kullanılmıştır:

- 24 *^mA-pár-ru-uš-ma LÚ^{URU} Ka-la-aš-ma^{URU} Ha-at-tu-ši*

⁴⁵⁰ A. Goetze, Hattuşiliş, MVAeG 29/ 3 (1925) s. 90.

⁴⁵¹ Trans. ve terc. için bkz. V. Haas, *Der Kult von Nerik* (1970) s. 278-279.

⁴⁵² Trans. ve terc. için bkz. A. Süel, *Direktif Metni* (1985) s.88-89.

⁴⁵³ Trans. ve terc. için bkz. H. Otten, *MIO III* (1955) s. 172 vd.

- 25 *MA-HAR* ^DUTU^{SI} *ú-it na-an pa-ra-a hu-it-ti-ia-nu-un*
 26 *na-an* EN^{LAM} *i-ia-nu-un nu-uš-ši KUR* ^{URU} *Ka-la-a-aš-ma*
 27 *ma-ni-ia-aḫ-hu-u-ua-an-zi pé-eḫ-hu-un*

- 24 Fakat Kalaşmalı Aparru,
 25 majestenin önüne Hattuša'ya geldi. Ben onu tercih ettim.
 26 Onu “bey” yaptım ve Kalaşma ülkesini ona
 27 idare etmesi için verdim.

Atların antrenman direktifi ile ilgili bir metinde “kontrol etmek” anlamında kullanılmıştır:

KUB 29.40 ay. III⁴⁵⁴

32' *nam-ma-aš* GEŠTU^{IIA}-ŠU-NU *ki-iš-še-ri-it pa-ra-a hu-it-t[i-ia-an-zi]*

32' Ayrıca onların kulaklarını özellikle elleri ile kont[rol eder].

parā huittiia- için, ayrıca L. Zuntz, Ortsadverbien (1936) s. 68 vd.'a bakılabilir.

öy. II 31 *lam-mar* : Bkz. Yorum Öy. II 28.

öy. II 35 *pa-ra-a im-ma ša-me-nu-ši* : Prs. 2. Sg. formunda çekilmiş

šamenu-, *šaminu-* “birini bir şeyden mahrum bırakmak, uzaklaştırmak” fiili, *parā* “dışarı(ya), ileri” ve *imma* “ancak, hatta” Adv. ile sadece işlediğimiz metinde belgelenmiştir. *parā šamenu-* için, J Friedrich, HW¹ (1952) s. 181'de “birini bir şeyden mahrum bırakmak, ortadan kaybolmak, uzaklaştırmak”; H.G.Güterbock-H.A.Hoffner-T.P.J. van den Haut, CHD Š (2002) s. 121 vd.'da, “to let (someone) go by or ignore (someone); make oneself scarce, to (make oneself) disappear” anlamlarını vermişlerdir.

Ayrıca bkz. J. Friedrich, SV II (1930) s. 146.

⁴⁵⁴ Trans. ve terc. için bkz. A. Kammenhuber, Hippologia Hethitica (1961) s. 184 vd.

öy. II 35 *lam-ni-i* : *lammār* “derhal, hemen” Adv.’nin Sg. D.-L. halidir, ayrıca bkz. Yorum öy. II 28.

öy. II 48 *ut-tar* : Bkz. Yorum öy. II 3.

öy. II 50 ‘*a-a-ra*’ : Bkz. Yorum öy. II 8.

öy. II 52 *ut-tar* : Bkz. Yorum öy. II 3.

öy. II 61 *ut-tar* : Bkz. Yorum öy. II 3.

öy. II 68 EGIR-*an*] *tar-na-an-zi* : Bkz. Yorum öy. II 7.

öy. II 72 *kat-ta* : Bkz. Yorum öy. I 33.

öy. II 74 *iš-[tar-na* : Bkz. Yorum öy. I 4.

öy. II 82 [*lam-ma(r* : Bkz. Yorum öy. II 28.

öy. II [83] KUR (^{URU}*Ḫa-ia-ša-m*)]*a* : Bkz. Yorum öy. I 6.

öy. II 85 [*lam-mar*] : Bkz. Yorum II 28.

öy. II 87 [(*lam-mar*)] : Bkz. Yorum II 28.

öy. II [91] KUR (^{URU}*Ḫa-ia-ša-m*)]*a* : Bkz. Yorum öy. I 6.

ay. III 3 *kat-ta*: Bkz. Yorum öy. I 33.

ay. III 13 [*ut-tar*] : Bkz. Yorum öy. II 3.

ay. III 17 *ut-t[ar]* : Bkz. Yorum öy. II 3.

ay. III (8) 27 *ga-ra-ta[-* : *karat-* için, J. Tischler, HEG Teil I (1983) s. 499'da, "Leibesinneres, Pl. Eingeweide" anlamını görmekteyiz, ideogram olarak da ŠÀ değerini vermiştir⁴⁵⁵. S. Alp, *Anatolia II* (1957) s.4 d. not 4'de, *karija-* "örtmek, gizlemek" ile ilişkili olabileceğinden hareketle, "(Bauch)hülle (??), (Eingeweide)hülle (??)" anlamlarını vermiştir. J. Puhwel ise, HED Vol. 4 (1997) s. 75'de şu anlamları vermiştir: "interior, innards, entrails, womb; inner being, nature, character, mettle (ŠÀ)".

Zalpa hikayesinin anlatıldığı KBo 22.2 öy.⁴⁵⁶de bu kelime şöyle belgelenmiştir:

15 *ú-ua-at-ten* ^{URU}*Ne-e-ša pa-i-ua-ni ma-a-an* ^{URU}*Ne-e-ša pa-a-ir*
 16 *nu-uš-ma-aš* DINGIR^{DIDL}*-eš ta-ma-i-in ka-ra-a-ta-an da-i-ir nu* AMA-ŠU-NU
 17 [[°] ^{°-u}š?] *na-at-ta ga-ne-eš-zi nu-uz-za* DUMU.MUNUS^{MEŠ}-ŠA A-NA
 DUMU.NITA^{MEŠ}-ŠA *pa-iš*

15 "Gelin! Neša şehrine gidiyoruz". Onlar Neša şehrine gittiklerinde,
 16 orada onlara tanrılar başka bir iç (yürek)⁴⁵⁷ koydular ve anneleri
 17 onları tanımaz ve kızlarını oğullarına verdi.

Bizim metin yerinde de *karat-*'ı, G. Beckman'ın⁴⁵⁸ belirttiği gibi, en içteki düşüncelerimi, yani "içimdeki gizli düşünceleri" şeklinde tercümesini yapmak en uygunu olacaktır.

ay. III (9) 28 *me-mi-ia-nu-uš* : Bu satırda *me-mi-ia-nu-uš* olarak Pl. A. halinde bulunan *memiia(n)-* kelimesi için J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 140'da, "söz, kelime; söylenti, mesele, sebep" anlamlarını verdikten sonra bazı metinlerde bunun için INIM kullanıldığını belirtmektedir. Akk. *ayātu(m)*.

⁴⁵⁵ Krş. A. Kammenhuber, ZA NF 22 (1964) s. 156 vd.

⁴⁵⁶ Trans. ve terc. için bkz. H. Otten, StBoT 17 (1973) s. 6 vd.

⁴⁵⁷ Bkz. S. Alp, Hittit Çağında Anadolu (2000) s. 56.

⁴⁵⁸ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 31.

J. Tischler, HEG Band 20 (1990) s. 192 vd.da, *uttar* kelimesini eş anlamlısı olarak açıklamıştır.

H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. 3, Fas. 3 (1986) s. 274'de şu açıklamaları görmekteyiz: "Yeni Hitit periyodunda *memiia(n)- uttar*'dan daha sık kullanılır hale gelmiştir. *memiia(n)-* ve *uttar* genellikle eş anlamlıdır, her ikisi de "kelime, iş ve mesele, konu" temel anlamlarına sahiptirler. *uttar* "(ritüel) prosedür" ve "yasal durum" için teknik terim olarak kullanılmıştır, bu anlamlar *memiia(n)-*'da bulunmamıştır. KUB 13.4 II 60-61'de, *uttar* ve *memiia(n)-* kelimeleri eş anlamlı kullanılmışlardır." Şimdi bu metni inceleyelim:

KUB 13.4 öy. II⁴⁵⁹

59 *pi-ra-an na-aš-šu ku-ša-a-ta na-aš-šu KASKAL-aš na-aš-ma ta-ma-i*

60 *ku-it-ki ut-tar nu-ua-mu EGIR-pa ti-ia-at-ten nu-ua-mu-kán a-ši*

61 *ku-it-ma-an me-mi-aš pi-ra-an ar-ḫa ti-ia-ad-du*

59 ya da düşün ya da yolculuk ya da başka

60 bir mesele (var). Bana destek olunuz. Bahsettiğim

61 mesele (yeter ki) şimdilik bitsin.

V. Korošec,⁴⁶⁰ *memiiaš* ve *uttar* kelimelerinin bazen esas anlamında "söz, kelime", bazen de "söylenti" anlamında kullanıldığını, fakat antlaşmalarda bu sözün büyük krala ait olması durumunda onun "bozulmaması" gerektiğini ve onun emrinin, talimatının bir ifadesi olarak kullanıldığını açıklar.

Ayrıca bkz. J. Friedrich, SV I (1926) s. 43.

ay. III (28) 47 *ša-a-ak-la-iš* : *ša-a-ak-la-iš* Sg. N. halindeki, *šaklai-*'nin çok çeşitli anlamları vardır: 1. Âdet, gelenek, kanun, töre; 2. ayin, seremoni, tören; 3. ayrıcalık, hak⁴⁶¹.

⁴⁵⁹ Trans. ve terc. için bkz. A. Süel, Direktif Metni (1985) s. 48-49.

⁴⁶⁰ V. Korošec, Hethitische Staatsverträge, Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung (1931) s.77.

⁴⁶¹ Bkz. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner-T.P.J. van den Hout, CHD Š (2002) s. 44 vd.

Antlaşmamızda III 47-50. satırlar arasından, Hattuša'da erkek kardeşin, kız kardeşini veya kuzinini (cinsel olarak) alamayacağı yönünde önemli bir âdet olduğunu öğrenmekteyiz. J. Klinger⁴⁶², E. Kornemann'ın 1927'de yazdığı "Die Stellung der Frau in der vorgriechischen Mittelmeerkultur" adlı kitabında, ilk çağ Anadolu'sunda kardeşler arası evliliklerin olduğuna dair örnekler verdiğini belirtmektedir.

Aşağıdaki metinde "tören/töre" anlamında kullanılmıştır:

KBo 15.2 ay. IV⁴⁶³

- 20' [(EGIR-az)]-ma A-NA LUGAL GIBIL ŠA LUGAL-UT-TI š[(a-ak-la-uš)]
 21' [] ku-e-ez-zi-ja IŠ-TUI^{GIŠ} TUKUL II E[(N^{MEŠ} KAŠ[?])]
 22' [(II LÚ^{MEŠ} ŠÀ.TAM II LÚ^{MEŠ} MUHALDIM II LÚ^{MEŠ} GIŠ BANŠUR []
 23' [-a]n-te-eš⁴⁶⁴ nu-uš-ši a-da-an-na a-ku-ya-an-na
 24' [pí]-iš-kán-zi ...

- 20' [(Ve sonra)] yeni kral için krallığın törenleri/töresi [yerine getirilir?].
 21' Her bir meslek grubundan [iki kişi], iki beyi, [?],
 22' iki mabeyinci, iki aşçı, iki sofracı [?],
 23' (ve) iki fırıncı⁴⁶⁵ [], ona yemek için ve içmek için
 24' [ve]rirler.

KUB 31.127 öy. I 16'da güneş tanrısına ait bir ilahi metinde *šaklai*-'nin, "âdet" anlamında kullanıldığını görmekteyiz.⁴⁶⁶

- 14 ne-pí-š[a-aš t]ák-na-aš-ša hu-u-la-li-eš-ni zi-ik-pát
 15 ^DUTU-uš [la-]r'a¹-lu-ki-ma-aš ^DUTU-e šar-ku-i LUGAL-u-e
 16 DUMU ^DNIN.GAL ut-ni-ja-an-da-aš ša-ak-la-in
 17 iš-ši-ú-ul zi-ik-pát ha-an-te-eš-ki-ši ...

⁴⁶² J. Klinger, Xenia 32 (1992) s. 192.

⁴⁶³ Hitit kralı için tahta çıkma ayini, trans. ve terc. için bkz. H.M.Kümmel, StBoT 3 (1967) s. 62 vd.

⁴⁶⁴ Duplikatı KUB 17.31 öy. I 23 II LÚ^{MEŠ} NINDA.DÜ.DÜ nu-uš-ši vd.

⁴⁶⁵ Duplikatı KUB 17.31 öy. I 23'e göre.

⁴⁶⁶ Trans. ve terc. için bkz. H.G.Güterbock, JAOS Vol. 78 (1958) s. 239; ayrıca krş. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. 3, Fas. 1(1980) s.28.

- 14 Gökyüzünün ve yeryüzünün çevresindeki sen
 15 güneş tanrısı, ışığın kaynağısın. Ey Güneş Tanrısı!, ey yüce kral
 16 NIN.GAL'in oğlu! Sen ülkelerdeki âdet
 17 ve yasayı koyansın. ...

KBo 41.128 + ABoT 49 öy. 13'de, “ša-ak-la-i[š]” şeklinde belgelenmiştir.⁴⁶⁷

ay. III (28) 47 *du-u[(q-qa)]-ri* : J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 227 ve Erg. 1 (1957) s. 21'de, metnimizde Prs. Sg. 3 halinde bulunan *dug(g)-* Med. “görölmüş olmak, görölen olmak, önemli olmak”; J. Tischler, HEG Lief. 10 (1994) s. 426'da bu anlamlarının yanında “bestimmt, vorgeschrieben sein” ve H. Kronasser, EHS (1966) s. 534'de “Geltung haben” anlamlarını da bulmaktayız.

J. Friedrich, SV II (1930) s. 150'de, “*du-uk-ka-ri*”nin genellikle olumsuz *Ú-UL ku-it-ki du-uk-ka(-a)-ri* “önemli olmamak, bir şeye bağılı olmamak” kullanıldığını ve KBo 4.1 II 11, 12 vd., 27 vd., 30; KBo 4.9 I 10; KUB 8.38 II 18 vd.; KUB 9.31 III 20 örneklerini verdiğini görmekteyiz.

ay. III (29) 48 *da-a-i* : “Almak, ele geçirmek, (bir kadını) cinsel olarak almak, evlenmek” anlamlarına gelen *dā*’nın, Akk. *leqû*, Idgr. ME’dir.⁴⁶⁸

Antlaşma metnimizde, ay. III 47 vd.’da, Huqqana’ya hitaben, Hatti ülkesinde, bir erkeğin kız kardeşini veya kuzinini alamayacağı yönünde, önemli bir adet olduğundan bahsedilmektedir. H. Otten, Saeculum 21 (1970) s. 164’de konuyla ilgili şu açıklamaları yapmıştır: “Kız kardeşin “alınması” “evlilik için almak” olarak anlaşılmamalıdır; Hayaşa ülkesi *dampupi*- “cahil”, kausal (*ku-it* = “weil”) ile karakterize edilir, bunu da *anda-at zahhan* takip eder. Kelime kelime bu kısmı çevirirsek, “*darin/dazu ist es geprügelt*”. Bu çeviriden, Hayaşa ülkesinde kavgalar olduğunu (özellikle zengin ziyafetlerden sonra) anlayabilir miyiz? Genellikle oradaki

⁴⁶⁷ Bkz. H.Otten-C.Rüster, ZA 62 (1972) s. 235.

⁴⁶⁸ J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 201. Ayrıca bkz. J. Tischler, HEG Teil III (1991) s. 5.

sarhoşluk olaylarından sonra, cinsel ilişki trafiğinde var olan normlar mı çözülyordu?” ay. III 52 *da-aš-ká[(n-zi-pát)]* ve 79’da *da-aš-ki-ši*, yine cinsel olarak almak anlamında kullanılmıştır.

Hitit kanununa göre levirat (ölen kardeşinin karısı ile evlenme) ve aile içi cinsel ilişki için bkz., P. Koschaker, RHA 2, Fas. 10 (1933) s. 77 vd.

Ayrıca *dā-* fiili için, A. Kammenhuber, Studien zum hethitischen Infinitivsystem (1956) s. 47; J. Friedrich, Hethitisches Elementarbuch, I. Teil (1960) s. 95 vd.; A. Kammenhuber, Hethitisch, Palaisch und Hieroglyphenluwisch (1969) s. 235 vd. ve K.K.Riemschneider, Die Glasherstellung in Anatolien nach hethitischen Quellen (1974) s. 269, 275 vd.’a bakılabilir.

ay. III (30) 49 *a-a-ra* : Bkz. Yorum öy. II 8.

ay. III (30) 49 *ut-tar* : Bkz. Yorum öy. II 3.

ay. III (31) 50 *a-ki-pa-a[š-š]a-an* : *ak(k)-* “ölmek”⁴⁶⁹. Sadece Huqqana antlaşmasında ortaya çıkan *a-ki-pa-* için J. Friedrich’in⁴⁷⁰ yorumu şöyledir: “*ki* ve *pa* arasında bir ara olmadığı için herhalde *aki*’ye bağımlı olarak ortaya çıkan bir partikel olmalıdır. Eski bir kanun terkinde korunabilmiş olan, sadece eski metinlerde ortaya çıkan bir partikeldir; fakat o, açıkca *-apa*’dır, krş. *ma-a-na-pa* yani *mān-apa* 2 BoTU 23 A (= KBo 3.1) II 20 vs.”

-apa, yer partikeli için bkz. J. Friedrich-A. Kammenhuber, HW² Band I (1975) s.125 vd.

Ayrıca *ak(k)-* kelimesinin etimolojisi için bkz. W. Petersen, ArOr IX (1937) s. 202 vd.; J. Tischler, HED Teil I (1977) s. 8; Ptz.’i hakkında ayrıntılı açıklama için de bkz. B. Rosenkranz, ZA NF 20 (1961) s. 106 vd.

⁴⁶⁹ J. Friedrich, HW¹ Erg. 2 (1961) s. 7.

⁴⁷⁰ J. Friedrich, SV II (1930) s. 151.

ay. III (32) 51 *dam-pu-u-pi* : *dampūpi*- “kalitesiz, kaba, barbar” anlamına gelmektedir.⁴⁷¹ *annanuhha*- “ausgebildet, abgerichtet” ise zıt anlamlısıdır.⁴⁷² Akk. ise, *muwā’um*, *nuā’um*, *nu’ū* “unintelligent, barbarian”dır.⁴⁷³

J. Friedrich, SV II (1930) s. 153’de, bizim metin yerinde kelimenin “kültürsüz, kaba” (kültür ülkesi Hatti’nin tersine) anlamına geldiğini belirtmektedir.

J. Puhvel, RHA XXXIII (1975) s. 60 vd.’da, *dampūpi*-’nin *dampu*- “kör, keskin olmayan” kelimesinden türetildiğini ve Hrozný’nin yaptığı sıralama ile Hitit yasalarında, no:177 ve 147’de, *dampupi*-’nin “eğitilmemiş, yetişmemiş” anlamına geldiğini açıklamaktadır.

H.G.Güterbock, WdO XI (1980) s. 91’de, *dampupin* § 147 ve *annanuhhan* § 149’da, Hitit yasalarında zıt anlamlı olarak yer aldıklarına değinmektedir.

J. Klinger, Xenia 32 (1992) s. 192’de, E. von Schuler’in, bu sözcük hakkında, sosyal ve etnik bakımlardan farklı biçimlerde kullanıldığını; Hitit ülkesinin kuzey ve doğusundaki dağlık bölgelerdeki halk için “barbar” kelimesinin kullanılmış olduğunu belirttiğinden bahsetmektedir.

ay. III (33) 52 *da-aš-ká[(n-zi-pát)]* : Bkz. Yorum III (29) 48.

ay. III (34) 53 *a-a-ra* : Bkz. Yorum öy. II 8.

ay. III (36) 55 *kat-ta-an*: Bkz. Yorum öy. I 33.

ay. III (38) 57 *a-a-ra* : Bkz. Yorum öy. II 8.

⁴⁷¹ Bkz. J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 208

⁴⁷² Krş. J. Tischler, HEG Teil 3 (1991) s. 88.

⁴⁷³ Krş. J.Black-A.George-N.Postgate, *A Concise of Akkadian* (1999) s. 259.

ay. III (41) 60 *pár-ra-an-da ti-it-ta-nu-uz-zi* : *parranda* (Adv.) “öte yana” ile birlikte “kandırmak, baştan çıkarmak”⁴⁷⁴ anlamına gelmektedir. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. P, Fas.2 (1995) s. 137’de, *parranda tittanu-* için, “to make one stand over / beyond the boundary, to lead astray, tempt(?)” anlamlarını vermişlerdir.

Bizim metnimizin dışında bir de Madduwatta metninde (KUB 14.1 ay.) belgelenmiştir:⁴⁷⁵

38 ... ^m*Ma-ad-du-ya-at-t[a-aš-ma A-NA DUTUŠ_L]*
 39 [*ŠA*] KUR ^{URU}*Pi-i-ta-aš-ša* ^{LÚ}*ta-pa-ri-ia-al-l[i-e-eš Û LÚ^{MEŠ}]* *ŠU.GI* ^{URU}*Pi-i-ta-aš-ša-ia me-na-aḥ-ḥa-an-ta li-in-ga-nu-uš-ki[-it nu-uš pár-ra-an-ta]*
 40 *ti-it-nu-ut* ...

Tercüme: “Madduwatta ise, majesteme karşı, Pitašši ülkesinin yöneticilerine ve yaşlılarına yemin ettirdi ve onları baştan çıkardı (kandırdı)⁴⁷⁶.”

Yine Madduwatta metninde ay. 43’de şöyle yer almaktadır.⁴⁷⁷

43 *EGIR-iz-ma A[?]-NA[?] ^mKu-pa-an-ta-D^LLAMMA-ia ḥa[-at-ra-a-it -]ua [*
]x a-pu-u-un-na pár-ra-an-ta ti-it-nu-ut x[]

Tercüme: “Fakat sonradan *Ku-pa-an-ta-D^LLAMMA*’ya yazdı [: “] []” ve onu da baştan çıkardı. []

ay. III (44) 63 *me-ek-ki uš-ga-aḥ-ḥu-ut* : Med. Imp. Sg. 2 formu olan *It. ušk-* “bakmak, görmek”, sadece bu ve ay. III (49) 68, (52) 71, (58) 77. satırlarda belgelenmiştir. J. Friedrich, SV II (1930) s. 155’te, kelime kelime “sieh dir sehr an!” şeklinde tercüme ederek, Goetze’nin de “sieh dich sehr vor, nimm dich sehr in acht” tercümesini yaptığını açıklamaktadır.

⁴⁷⁴ Bkz. J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 225.

⁴⁷⁵ Trans. ve terc. için bkz. A. Goetze, Madduwattaš (1928) s. 28 vd.

⁴⁷⁶ J. Tischler, HEG Teil III (1994) s.385’de, bu metindeki *parranda tittanu*’yu, “... und stellte sie abseits (= machte sie abtrünnig)” şeklinde tercüme etmiştir.

⁴⁷⁷ Bkz. A. Goetze, a.g.e. s.30 vd.

me-ek-ki : Adj. olarak “çok, birçok, sayısız, bol”; Adv. olarak ise, “büyük ölçüde, çok sayıda, büyük oranda” anlamındadır.⁴⁷⁸ Hitit kanunlarında (§ 47b’de) Adv. olarak kullanılmıştır: *ták-ku A.ŠÀ^{HLA}-na me-ek-ki-i ua-a-ši lu-uz-zi Ú-UL kar-ap-zi* “Eğer ekin alanlarının büyük bir bölümünü satın alırsa *luzzi*’yi yapmasın.”⁴⁷⁹

Tüccarlarla ilgili KBo 12.42 ay. III (duplikatı ABoT 49) 6, 8, 9, 13. satırlarda *mekki*’nin “bir çok, çok sayıda” anlamlarında kullanıldığını görmekteyiz.⁴⁸⁰

ay. III (45) 64 ^{MUNUS}SUḪUR.LÁ : J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 293’de, ^{MUNUS}SUḪUR.LÁ için “Hierodule” “tapınakta hizmet etmekle görevli esir kadın” tercümesini yapmıştır.

J. Friedrich, SV II (1930) s. 155 vd.’da konuyla ilgili yorumu şöyledir: “^{MUNUS}SUḪUR.LÁ’nın (kelime kelime “perçemli kadın”), Akk. *kizrēti* (Pl.) “fahişeler” ile özdeşleşmesi önerilebilir. Eğer kadın ideogramı saç şekline göre değerlendirilirse, o zaman ^{MUNUS}SUḪUR.LÁ çoğu kez geçtiği Hititçe metinlerindeki işlevi aşağıdaki materyalde görülür: Bizim metnimize göre özgür olmayan saray kadınları arasında yer alır, ŠA É.GAL^{LIM} ^{MUNUS}... EL-LUM ile karşılaştırıldığı için. Bu özgür olmayan konumuna rağmen, sarayda yüksek bir mevkiye sahip olduğu görülüyor; çünkü KBo 5.7 kral çiftinin servetinden böyle bir ^{MUNUS}SUḪUR.LÁ’ya büyük bir bağış hakkındaki belgedir. O, saray memuru olarak KUB 14.4 III 15’de görünüyor. Onun dini görevleri de var; KUB 12.58 II 40 vd.’da ^{MUNUS}ŠU.GI şeklinde ritüel eylemlerde hizmetli olarak yardım eder görünür. Ayrıca rahip ve “Gottesmutter” (tanrı annesi) işlevinin de olduğu KUB 9.34 I 31, II 3’de ve aynı şekilde HT 6 II 15’de; tapınakla ilişkili olarak KUB 7.54 II 19’da; ritüelde de KUB 17.28 I 23’de geçmektedir. Hitit metinlerinde verilen çevirisi bana, “tapınak hizmetçisi, tapınakta hizmet etmekle görevli esir kadın” anlamında görünüyor.”

⁴⁷⁸ Krş. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD Vol. 3, Fas. 3 (1986) s. 245 vd.

⁴⁷⁹ Krş. E. Neu, WdO XI (1980) s. 78; F. Imparati, Hitit Yasaları (Çeviren E. Özbayoğlu) (1992) s. 66 vd.

⁴⁸⁰ Bkz. H.A. Hoffner, JCS XXII (1968) s. 34 vd.

Yukarıda söz konusu olan KUB 17.28 I 22 vd. şöyledir⁴⁸¹: ŠAḪ.TUR-*an da-aḫ-ḫi na-an É.ŠÀ-na an-da pé-e-da-aḫ-ḫi na-an*^{MUNUS}SUḪUR.LÁ *a-da-an-zi* “Bir domuz yavrusunu alırım ve onu içeriye iç eve getiririm. Cariyeler onu yerler.”

Arazi bağış belgesi olan KBo 5.7 ay.’de şöyle belgelenmektedir⁴⁸²:

- 46 *^mAr-mu-ua-an-ta* LUGAL.GAL^{MUNUS}*Aš-mu-ni-kal* MUNUS.LUGAL GAL Ū
^mDu-ut-ḫa-li-ia DUMU.LUGAL *tu-u-ḫu-kán-ti-iš*
 47 [I]Š-ŠU-Ú-MA A-NA^{MUNUS}*Ku-ua-at-ta-al-la*^{MUNUS}SUḪUR.LÁ GEMÉ-ŠU-NU
 A-NA NÌ.BA-ŠU ID-DI-NU

- 46 Büyük kral Arnuanda, büyük kraliçe Ašmunikal ve *tuhukánti*, kral oğlu
 Tuthalya,
 47 (onu) aldılar ve onların hizmetçisi cariyeye Kuuatalla’ya hediye olarak verdiler.

Muhtemelen bir yere yollanan halk ve onun yükümlülüğünün konu edildiği bir rapor olan KBo 16.60 ay.’de ise şu şekilde geçmektedir (aynı metnin öy. 6’. satırında da yer almaktadır).⁴⁸³

- 4’ *^mTum-na-UR.MAḪ-iš da-a-aš x*[
 5’ [^{MUNUS}]^SSUḪUR.LÁ^{BLA} *iš-ḫu-eš-ni XXX QA[?] X Ū-x*[
 4’ *Tumna-UR.MAḪ* aldı. ...[
 5’ Cariyeler bol bol 30 SÌLA[?] <ve> 10 ...[

Tunnawi ritüelinde, Bo 2062 (= KUB 7.53) + Bo 2589 (= KUB 12.58) II nolu metinde, “tapınak kızı” olarak tercüme edilmiştir.⁴⁸⁴

- 65 *nu-za še-er ua-ar-ap-zi* GİŠ.GA.ZUM^{BLA}-*ma*^{MUNUS}SUḪUR.LÁ <*da-a-i*>
 66 *na-an*^{MUNUS}SUḪUR.LÁ *ku-e-ez-zi-ia* IŠ-TU GİŠ.GA.ZUM
 67 *kat-ta 1-ŠU ki-ša-a-iz-zi*

⁴⁸¹ Trans. ve terc. için bkz. E. Neu, WdO XI (1980) s. 84 vd.

⁴⁸² Trans. ve terc. için bkz. K.K.Riemschneider, MIO VI (1958) s. 354 vd.

⁴⁸³ Metin çalışması için bkz. R. Werner, StBoT 4 (1967) s. 48 vd.

⁴⁸⁴ Trans. ve terc. için bkz. A. Goetze, The Hittite Ritual of Tunnawi (1938) s.16 vd.

65 Ve (onları) yukarıda yıkar. Fakat (bir) tapınak kızı tarakları <alır>.

66-67 Ve tapınak kızı, onu her tarak ile bir kez tarar.

šalli aniur ile ilgili bir metin olan, KUB 35.33 ay. IV'de şöyle belgelenmiştir⁴⁸⁵:

2' [MUNUS^šSU.GI Ū] MUNUS^š*Ku-at-tal-la-aš-ša* MUNUS^šSUḪUR.LÁ

3' [GAL-li a-]ni-u-ur a-ni-ia-an-zi

A. Ünal, *Fal Metni* (1983) s. 35 d.not 45'de, asıl kadın dışındaki metreslerin sırası ile şunlar olduğunu belirtmektedir: *ESERTU*, *NAPṬARTU*, MUNUS^šSUḪUR.LÁ.

F.P. Daddi, *Mestieri* (1982) s. 202'de, MUNUS^šSUḪUR.LÁ için "ierodula" tercümesini yapmıştır.

A. M. Darga, *Eski Anadolu'da Kadın* (1976) s. 79'da şu bilgileri bulmaktayız: "Dini metinlerde rastlanan ve yüksek bir kadını belirten MUNUS^šSUḪUR.LÁ unvanı ve sıfatını taşıyan kadınlar hakkında neler biliyoruz? Genellikle bu hanımlara "Saraylı Hierodul" anlamı verilmektedir. Bunların Hitit kültüründe hakikaten "kutsal fahişe" olup olmadıklarını kesinlikle tayin edemiyoruz. Bir ritüel metne göre "ihtiyar/büyücü kadın"ın yardımcısıdır. Bunlar yüksek rahibe sınıfına dahil olup, kehanet, ayrıca yeminle tasdik merasimlerinde de başrolü oynarlar."

Ch. Rüster - E. Neu, HZL 349 no'da MUNUS^šSUḪUR.LÁ için, (Kammer-) Zofe, Dienerin "oda hizmetçisi, hizmetçi kadın" tercümesini vererek, Akk. *kezretu* açıklamasını yapmışlardır. J. Black-A. George-N. Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian* (1999) s. 155'de, *kezretu(m)*, *kazratu* için ise, "woman with (special kind of) hair-do" old/jungbabylonisch, Neo-Assyrian [MUNUS.SUḪUR.LÁ] a type of kultic prostitute; Old Babylonian *wakil kezrētim* "overseer of hte prostitutes" şeklinde açıklamalar bulmaktayız.

⁴⁸⁵ Trans. için bkz. F. Starke, *StBoT* 30 (1985) s. 96.

ay. III (49) 68 *me-ek-ki uš-ga-aḥ-ḥu-ut* : Bkz. Yorum ay. III (44) 63.

ay. III (50) 69 *ua-at-qa-aḥ-ḥu-ut* : *uatku-* “sıçramak”⁴⁸⁶ fiilinin Med. Imp. Sg. 2 formudur. Akk. *šahātu(m)*. Sadece Huqqana antlaşmasında belgelenen bu form için E. Neu’un⁴⁸⁷ yorumu şöyledir: “*uatgaḥḥut*, beklenen *uatkuḥḥut* için, direkt olarak daha önceki satırda bulunan fil formu *ušgaḥḥut*’un etkisi altında oluşmuş olmalıdır.”

Ayrıca benzer yorum için bkz. J. Friedrich, SV II (1930) s. 156.

ay. III (52) 71 *me-ek-ki uš-ga-aḥ-ḥu-ut* : Bkz. Yorum ay. III (44) 63.

ay. III (53) 72 *Ma-ri-ia* : A IV. sütunda antlaşma tarafları arasında yer alan ve daima ikinci sırada, Hayaša ülkesi halkından sonra adı geçen Mariya ile diğer Mariyalar hakkında, O. Carruba’nın⁴⁸⁸ görüşleri şöyledir:

“Birinci Mariya ikaz anektodunun başaktörüdür, “majestenin babasının” döneminde yaşamış ve o zaman *apēdani uddanī šer* “o olaydan dolayı” öldürülmüştü. İkinci Mariya, Huqqana’nın damadıdır. Hayaşalılar (A IV) antlaşmasında geçen Mariya ise, diğer ikisinden farklı bir bey olmayabilir, aksi halde adının geçtiği antlaşma, metinsel ve içeriksel bağlantı eksikliğinden, Huqqana antlaşmasının IV. sütununa eklenmezdi. Üçüncü Mariya’nın, Huqqana’nın zamanında genç birisi olduğu ve onunla yapılan bir antlaşmanın daha yeni bir dil formuna ve daha geç bir tipolojiye sahip olduğu gözlemlenir.

Geride kalan iki Mariya (I. ve II.) arasındaki ilişkinin belirlenmesi zordur, bu konuda sadece yerel adetlere dayanan tahminlerden söz edilebilir. Her iki eş sesli Mariya’ların akraba olduğunu kabul edelim, o zaman onlar olasılıkla Hayaša’da geçerli olan papponymie (dede adını çocuğa verme) geleneğine göre, büyükbaba ve torun olabilir ya da belki kuzenler.”

⁴⁸⁶ Bkz. J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 250.

⁴⁸⁷ E. Neu, StBoT 5 (1968) s. 195 d. not 5.

⁴⁸⁸ O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 67 vd.

E. Cavaignac⁴⁸⁹, A IV. sütündeki Mariya'yı, Hayaşa halkının yanında, anayasal bir kral olması gereken kişi olarak görmektedir. Daha önce yapılmış olan antlaşmanın Mariya'sı ile ölüme mahkûm edilen Mariya'nın aynı kişiler olduğunu düşünmektedir.

J. Friedrich, SV II (1930) s. 104'de, IV. sütun 42 vd.'na göre, tam olarak bilinmeyen bir Mariya'nın, Hayaşa'da büyük etkisi olduğundan bahsetmektedir. J. Friedrich, a.g.e. s. 160 vd.'da ise şu açıklamaları yapmaktadır: "III (65) 84: III (53) 72 vd.'da cüretkâr bir şekilde bahsedilen Mariya, IV (42) 58, (51) 67 ve (58) 74'de Hayaşa halkının yanında adı geçen Mariya ile aynıdır, ki bu Mariya muhtemelen Huqqana'nın yanında, Hayaşa'da hatırı sayılır bir beydi. Aynı şekilde § 29* gibi bu satırlarda da akrabalar arası cinsel ilişkinin önlenmesi isteniyor, buna göre Mariya, Huqqana ile herhangi bir şekilde akraba olmalı."

E. Forrer, *Caucasica* 9 (1931) s. 3 vd.'daki Mariya hakkındaki açıklamaları şu şekildedir: "Huqqana, Hatti kralının saray kadınlarına ister hür olsun ister olmasın saygı göstermeli idi. Bundan dolayı Mariya suçlu idi, onu Šuppiluliuma'nın babası III. Tuthalya pencereden görmüştü ve ölmeli idi. Hayaşa kralı Kranniş'in mutlaka yakın çevresine ait olması gereken bu Mariya, III. Tuthalya zamanında öldü. A III 53 (72)'deki Mariya ile III 65 (84)'deki ikinci Mariya farklıdır, bu Mariya, Huqqana'nın damadıdır." E. Forrer, a.g.e., s. 9'da, IV. sütündeki genç Mariya'yı, Hayaşa halkının yanında yer alan bir önder olduğunu, kraldan sonra geldiğini, bu istisnai durumunu Huqqana'nın damadı olması nedeni ile elde etmiş olması gerektiğini belirtmektedir.

G. Beckman'a⁴⁹⁰ göre, antlaşmanın uyarıcı niteliğindeki anekdotta bahsedilen, bir saray kadını ile gayrimeşru cinsel ilişkiye girdikten sonra yakalanıp, ölümlle cezalandırılan Mariya'nın daha erken tarihli anlaşmada geçen (A IV (§ 34) § 43*) aynı adlı kişi ile özdeş olması mümkün olmasına rağmen, söz konusu kişinin Huqqana'nın kızından boşanması istenen adam olmadığı açıktır. Bu, ilk Mariya'nın neslinden gelen bir torun olabilir.

⁴⁸⁹ E. Cavaignac, *RHA* 1, Fasc. 1 (1930) s. 15 vd.

⁴⁹⁰ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 27.

H. Klengel'in⁴⁹¹ Mariya hakkındaki görüşleri: "Hayaša halkı ve de bir bey olan Mariya ile antlaşma yapıldı. Hayaša'nın öldürülen kralı (Karanni ya da Lanni) ile bu Mariya arasında nasıl bir ilişki olduğu belirsizdir. Aynı tablette I-III. sütunları içeren, Tuthalya'nın oğlu ve ardılı I. Šuppiluliuma ile Huqqana arasında yapılan daha yeni bir antlaşma nüshasında, saray kadınlarından biri ile yasak ilişkiye girdiği için, Mariya isimli bu şahsın Tuthalya tarafından idam edildiğinden bahsedilir."

Y. Cohen'in⁴⁹² Mariya hakkındaki düşünceleri: "Huqqana, daha önce idam edilen Mariya ile evlendirdiği kızını, Mariya'nın erkek kardeşine vermiştir. Bu durum Hitit Hitit yasalarındaki (§ 193) Hitit evlilik uygulaması ile uyumlu görünmektedir; söz konusu yasada, ölmüş bir adamın karısının, o adamın erkek kardeşi ile evlenebileceğine dair bir madde bulunmaktadır. Šuppiluliuma'nın babası Tuthalya ve Šuppiluliuma arasındaki jenerasyon farkından dolayı farklı Mariya'lar olduğu düşünülmüştür. Fakat Huqqana'nın Mariya'dan daha genç olduğunu gösteren hiçbir veri yoktur; aslında Huqqana'nın, aynı yaş grubundan veya ondan daha yaşlı olması gerekir."

C. Karasu, *Some Observations on the Women in the Hittite Texts* (2002) s. 424'de, A III (65) 84. satırda geçen Mariya ile daha önce bahsedilen Mariya'nın farklı kişiler olması gerektiğini açıklamaktadır. Ayrıca C. Karasu'nun şifahi olarak bildirdiğine göre: "Šuppiluliuma, Huqqana'yı ahlâki bir düzene sokmaya çalışıyor. "Kızını Mariya'dan uzaklaştır!" ifadesi ile belki Huqqana ve Mariya arasında bir yakın akrabalık söz konusu gibi görünmektedir."

Şimdiye kadar Mariya hakkında söylenenlerin ışığında şöyle bir değerlendirme yapmak istiyoruz: I. Šuppiluliuma ile Huqqana arasında yapılan antlaşmada (A I-III), III. sütunda (53) 72 ve (65) 84. satırlarda olmak üzere iki kere belgelenmektedir. İlk olarak daha önceki ikaz anekdotunda geçen Mariya, I. Šuppiluliuma'nın babası III. Tuthalya döneminde, saray kadınına görme yasağı yüzünden, III. Tuthalya tarafından öldürülmüştür. Mariya'dan sonra, Hayaša'ya

⁴⁹¹ H. Klengel, *Geschichte des Hethitischen Reiches* (1999) s. 132 vd.

⁴⁹² Y. Cohen, *THeth* 24 (2002) s. 86 d. not 396.

Huqqana'nın atandığı kabul edilmektedir.⁴⁹³ Mariya'nın ölümünden sonra Huqqana'nın göreve atanması arasındaki süre, kimi araştırmacılara göre kısa⁴⁹⁴, kimi araştırmacılara göre ise başka bir beyin hükmetmiş olma olasılığından dolayı daha uzundur.⁴⁹⁵

İkinci Mariya ise, Huqqana'nın damadıdır. Buradaki Mariya'nın daha önceden bahsi geçen ölen Mariya olma olasılığı yüksektir. Çünkü bugün Anadolu'da hâlâ varolan, ölen adamın karısının erkek kardeşine verilmesi âdetini antlaşmada görmekteyiz: “Mariya'dan kızını al ve onu erkek kardeşine ver”. Antlaşma Şuppiluliuma'nın hükümdarlığının başlarına denk geldiğine göre, bu dönemde Huqqana'nın yetişkin bir kızının olduğunu öğreniyoruz. Bundan sonraki üç Mariya, Hayaşa halkı ve Mariya ile III. Tuthalya arasında yapılmış olabilecek (O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 72) antlaşmada (A IV) belgelenir. A IV (42) 58, (51) 67 ve (58) 74. satırlarda geçen Mariya, daima ikinci sırada Hayaşa halkından sonra yer almaktadır. Bu antlaşmadan, Mariya'nın Hayaşa halkından sonra adı geçen, önemli biri olduğunu sadece anlayabiliyoruz. A IV'ün, O. Carruba'ya dayanarak III. Tuthalya ile yapılmış olduğunu kabul ettiğimizde, ikaz anekdotunda bahsedilen Mariya (III. Tuthalya zamanında öldürülmüştü) ile IV. sütündeki Mariyaların aynı kişi olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Bu durumda geriye damat Mariya kalıyor. Daha önce öldürülen Mariya ile damat Mariya'nın aynı olduğunu kabul ettiğimizde, Huqqana'nın kızı da antlaşmanın yapıldığı zamanda kocasız kalmış oluyor. Ve bundan dolayı da Şuppiluliuma tarafından, Huqqana'ya, “Mariya'dan kızını al ve onu erkek kardeşine ver” talimatı veriliyor. Böylece bütün Mariyaların aynı kişi olduğu sonucuna ulaşmış oluyoruz. Fakat antlaşmalarda bunları kanıtlayıcı veriler olmadığı için, bütün her şey tahminden öteye gidemiyor. Ve belki bütün Mariyaların aynı kişi olmasından dolayı, iki farklı antlaşma, bir tablet üzerine kaydedilmişti.

⁴⁹³ H.G.Güterbock, SBo (1940) s. 34.

⁴⁹⁴ Y. Cohen, THeth 24 (2002) s. 86 d.not 396.

⁴⁹⁵ H.G.Güterbock, a.g.e. s. 35.

Ayrıca A. Süel⁴⁹⁶, Ortaköy mektuplarının içinde, aynı adlı bir Mariya tarafından Majeste'ye hitaben yazılmış mektubun bulunduğunu belirtmektedir.

Bir arazi bağış belgesinde (KBo 5.7 öy. 38) *“^mMa-ri-ia”* adına rastlamaktayız.⁴⁹⁷

Maşat'ta yazılıp, Mariya ve Hapiri tarafından Majeste'ye gönderilen bir mektupta, Hapiri gibi belki bir kuşçu ya da kuş bakıcısı olarak belgelenmektedir: *“^mMa-ri-i-ia”*.⁴⁹⁸

Ayrıca E. Laroche, Les Noms des Hittites: Supplément (1981) s. 25'e bakılabilir.

^D*Ma-a-ri-ya* (KUB 58.23 I 3) için bkz. B. H. L. Van Gessel, Onomasticon of the Hittite Pantheon, Part II (1998) s. 299.

ay. III (54) 73 ^{MUNUS}SUḪUR.LÁ : Bkz. Yorum ay. III (45) 64.

ay. III (54) 73 *an-da a-uš-zi* : J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 38'de *au(š)-'u* “bakmak” ve de “okumak”; s. 39'da, *anda au(š)-'u* ise “dikkatle bakmak” şeklinde tercüme etmiştir. J. Friedrich-A. Kammenhuber, HW² Band I, s. 575'de, *anda au(š)-* için, “bir kimseye dikkatle bakmak” terc.'ni yapmışlardır.

Metnimizde Prs. 3. Sg. halde bulunan “*an-da a-uš-zi*” için J. Friedrich'in SV II (1930) s. 157'deki yorumu ise şöyledir: “Tanrı'nın insana merhametle baktığı bir ilişkiyi ifade ederken kullanılır, bunun için Akk. *naplusu* kelimesi kullanılır, örn. KUB 15.34 II 11 vd. *na-aš-ta* LUGAL MUN[US.LUGAL] *an-da aš-šu-li a-uš-ten* “Sonra kral, kraliçe dostça bakar”, KUB 20.92 VI 11 vd. *La-ba-ar-na-an-ma-kán TI-ni SIG₅-it IGI^{BLA}-it an-da uš-ki* “Labarna yaşam için (yani uzun yaşamak için) ise

⁴⁹⁶ A. Süel, Ortaköy-Şapinuwa Tabletlerinin Tarihendirilmesi, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (1998) s. 553.

⁴⁹⁷ Bkz. K.K.Riemschneider, MIO VI (1958) s. 346.

⁴⁹⁸ Trans. ve terc. için bkz. S. Alp, Hethitische Briefe aus Maşat-höyük, (1991) s. 206 vd.

Madduwatta metninde, KUB 14.1 öy. 3. satırında da *A-BI* ^DUTU^{ŠI} şeklinde belgelenmiştir ve H. Otten'in⁵⁰¹ konu ile ilgili yorumu şöyledir: “*ABI* ^DUTU^{ŠI} “Vater meiner Sonne”, tahtın daha önceki sahibini ifade etmek için sık sık metinlerde kullanılır. Buna karşı daha eski olan *ABI LUGAL* “Vater des Königs”, yaşayan hükümdarın unvanına göre “Vater meiner Sonne”, sadece imparatorluğun tarihi metinlerinde değil, 14. y.y.’ın başında da daha fazla bulunur.”

Toprak bağışlama belgesi olan KBo 5.7 ay.’de şu şekilde yer almaktadır⁵⁰²:

27 É ^m*Ha-an-ta-pí* DUMU É.GAL UGULA LÚ^{MEŠ} UŠ.BAR ŠA É *A-BI* ^DUTU^{ŠI}
I-NA É ^{URU}*Pár-kal-la*

27 Parkalla şehrindeki evde, majestemin babasının evinin dokumacı başının, mabeyncinin, Hantapi’nin evi.

Büyük kraldan, bilinmeyen bir vasale yazılmış, KBo 18.22 nolu bir mektupta da belgelenmektedir⁵⁰³:

7 LUGAL^{HLA} GAB.A.RI-*pát ku-e-eš ŠA* *A-BI* ^DUTU^{ŠI}
8 [*e-še-er* ...

7 Majestemin babası olan krallar aynı değerde
8 [idiler ...

Muwattali’nin duasında (KUB 6.45 II), hem *A-BI* ^DUTU^{ŠI} hem de AMA.AMA ^DUTU^{ŠI} olarak görmekteyiz⁵⁰⁴:

57 DINGIR.LÚ^{MEŠ} DINGIR.MUNUS^{MEŠ} ŠA *A-BI* ^DUTU^{ŠI}

58 DINGIR.LÚ^{MEŠ} DINGIR.MUNUS^{MEŠ} ŠA AMA.AMA ^DUTU^{ŠI}

⁵⁰¹ H. Otten, StBoT 11 (1969) s. 9.

⁵⁰² Trans. ve terc. için bkz. K.K.Riemschneider, MIO 6 (1958) s. 350 vd.

⁵⁰³ Trans. ve terc. için bkz. A. Hagenbuchner, THeth 16 (1989) s. 389.

⁵⁰⁴ Terc. için bkz. J.Garstang-O.R.Gurney, The Geography of the Hittite Empire (1959) s. 118 vd.

57 Majestemin babasının tanrıları ve tanrıçaları.

58 Majestemin büyük annesinin tanrıları ve tanrıçaları.

A-BI^DUTU^{ŠI}, tawananna için bir kehanet metni olan KUB 50.6 (+ 16.32) ay. III 19 ve 35. satırlarda⁵⁰⁵ ve Kaška'daki bir sefer hakkında II. Muršili'nin (?) kehanet metninde (KUB 22.25 öy. 8, 29, ay. 14)⁵⁰⁶ belgelenmektedir.

ay. III (58) 77 *me-ek-ki uš-ga-aḥ-ḥu-ut* : Bkz. Yorum ay. III (44) 63.

ay. III (59) 78 KUR^{URU} *Ḫa-ia-ša-ia* : Bkz. Yorum öy. I 6.

ay. III (60) 79 *da-aš-ki-ši* : Bkz. III (29) 48.

ay. III (60) 79 *a-a-ra* : Bkz. Yorum öy. II 8.

ay. III (62) 81 *ut-tar* : Bkz. Yorum öy. II 3.

ay. III (62) 81 *a-a-ra* : Bkz. Yorum öy. II 8.

ay. III (64) 83 *a-a-ra* : Bkz. Yorum öy. II 8.

ay. III (65) 84 ^m*Ma-ri-ia* : Bkz. Yorum ay. III (53) 72.

ay. III (66) 85 NAM.RA^U[^{LA}] : NAM.RA, Akk. *šallatu* “ganimet”, fakat H. “sivil savaş esiri” anlamındadır.⁵⁰⁷ J.Black-A.George-N.Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian* (1999) s. 351’de, *šallatu(m)* için “plundered thing(s), booty” anlamlarını vermişlerdir.

⁵⁰⁵ Metin çalışması için bkz. A. Archi, SMEA XXII (1980) s. 23 vd.

⁵⁰⁶ Metin çalışması için bkz. E. von Schuler, Die Kaškaer (1965) s. 176 vd.

⁵⁰⁷ Bkz. J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 287.

S. Alp, “Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA’lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı”⁵⁰⁸ s. 245 vd.’da, III. Hattuşili’nin Tiliura kenti ile yaptığı bir antlaşma olan, KUB 21.29 I. sütununda, NAM.RA’lar ile memleketlerinden uzaklaştırılmış ve başka bir yerde iskân edilmiş halkın kastedildiğini belirtmektedir:

- 11 ^{URU}Ti-li-ú-ra-aš URU-aš IŠ-TU UD.KAM ^mHa-an-ti-li
 12 dan-na-at-ti-iš e-eš-ta na-an A-BI-IA
 13 ^mMur-ši-li-iš EGIR-pa ú-e-te-et a-še-ša-nu-ut-ma-an [x]
 14 na-a-úi SIG₅-in a-še-ša-nu-ut-ma-an a-pé-e-el [x]
 15 IŠ-TUNAM.RA ^{GIŠ}TUKUL tar-a-aḫ-ḫa-an-ti-it
 16 an-na-al-li-uš-ma-kán ku-i-e-eš LÚ^{MEŠ} [^{URU}Ti-li-ú-ra LÚ^{MEŠ} APIN.LÁ]
 17 EGIR-an e-šir na-aš-kán ar-ḫa [da-aḫ-ḫu-un]
 18 na-aš ^{DUTU}^{ŠI} EGIR-pa ú-ua-t[e-mu-un]
 19 na-aš EGIR-pa I-NA ^{URU}Ti-li-ú-ra a-še-ša-nu-mu-un]

- 11 Tiliura kenti Hantili’nin gününden beri
 12 boştu. Babam Murşili onu
 13 tekrar inşa etti, fakat
 14 onu iyice iskân etmedi. Onu
 15 silah ile yendiği NAM.RA’ları ile iskân etti.
 16 Sonradan [çiftçi] olan [Tiliura’nın]
 17 eski sakinlerini çekip [aldım]
 18 ve ben majeste, onları geri geti[rdim]
 19 ve onları tekrar Ti[liura]’da [iskân ettim].

S. Alp, a.g.e. s. 248’de, mahkeme tutanağı KUB 13.35’de, NAM.RA’ların her iki cinsten insanı ifade ettiğini; s. 249’da ise, bunların büyük kral ile komşu vasalları arasında çoğu kez müzakere veya mücadele konusu oluşturduğunu ve s. 253’de, hukukunun hürlere göre daha az olduğunu belirterek şu açıklamaları yapmaktadır: “Hitit ve Babil-Asur krallarının yenilmiş ülkelerin ahalisini yurtlarından uzaklaştırıp kendi ülkelerinin başka bir kısmına yerleştirerek göttükleri politikanın amacı, her halde bir yandan yenilen düşman memleketlerinin kuvvetlerini daha da zayıflatmak,

⁵⁰⁸ S.Alp, Belleten XIII/ 50 (1949).

diğer yandan kendi memleketlerinin ekonomisi için iş kuvveti kazanmak suretiyle halkın daha bir kısmını harp maksatları için seferber edebilmek imkânını elde etmektir. Düşman memleket halkının parçalanmasıyla tabiatıyla onların temsili de kolaylaşmış oluyordu.”

S. Alp, a.g.e. s. 259 vd.’da, KUB 31.84 III 60-71’in konu bakımından aynı fermanın öncesinde yer alan ve bu defa *arnuḫala*-’dan bahseden parça olan KUB 13.2 III 36 vd. ile ortak noktalar içerdiğini ve her iki metin yerinin karşılaştırılmasından *arnuḫala*- sözcüğünün, NAM.RA ideogramının Hititçe okunuşu olması gerektiğini; s. 270’de ise *arnuḫala*-’nın “sevkettmeye ait” yani “sevk edilmiş” anlamına geldiğini ve bunun da NAM.RA hakkındaki bilgilere tamamen uyduğunu belirtmektedir.

NAM.RA’lar, Hitit kanunu § 12’ye göre, araziye bağlı olan *šaḫḫan* mükellefiyetinden 3 yıl muaf tutuluyorlardı, ancak 4. yılda vergileri yerine getirmek zorunda idiler:⁵⁰⁹

- 21 [tāk-ku A-NA NAM.RA^{HI}]A A.ŠA^{LAM} ŠA LÚ^{GIŠ}TUKUL ḫal-ki-in pī-an[(-zi)]
 22 [MU 3^{KAM}] ša-aḫ-ḫa-an Ú-UL i-ia-an-zi I-NA MU 4^{KAM}-ma ša-a[ḫ-ḫa-an]
 23 [(e-eš-šu-u-ua-an IT-T)]I LÚ^{MEŠ} GIŠ^{GIŠ}TUKUL da-a[(-i)]

- 21 [Eğer NAM.RA’lara] GIŠ^{GIŠ}TUKUL adamının tarlasını (ve) hububat verirlerse,
 22 [üç yıl] *šaḫḫan* ifa etmezler. Fakat dördüncü yılda
 23 *ša[ḫḫan]*’ı, GIŠ^{GIŠ}TUKUL adamları ile birlikte ifa etmeye başlar.⁵¹⁰

C. Watkins⁵¹¹, A. Goetze’nin de işaret ettiği gibi, NAM.RA’nın RI “tutmak”tan türemiş olup, “yakalama” anlamına geldiğini; Hititlerin ikinci binin ilk yarısında almış olduğu NAM.RA sözcüğünü ilk kez § 40 nolu Hitit yasasında

⁵⁰⁹ S. Alp, Belleten XIII/ 50 (1949). s. 255.

⁵¹⁰ Trans. ve terc. için bkz. J. Friedrich, Die hethitischen Gesetze (1959) s. 64 vd.

⁵¹¹ C. Watkins, NAM.RA GUD UDU in Hittite (1979) s. 270 vd.

kullandığını; Sum. orijinali lú.nam.ra olan sözcüğün fonetik *lu-na-am[?]-ra* “sınır dışı edilen şahıs (LÚ)” ve Akk. *šallatu* “ganimet” değil de *šallu* “sınır dışı edilen” olduğunu açıklamaktadır.

ay. III (67) 86 NAM.RA^{HLA} : Bkz. Yorum ay. III (66) 85.

ay. III (69) 88 NAM.RA^{HLA} : Bkz. Yorum ay. III (66) 85.

ay. III (70) 89 ^m*Hu-uq-qa-na-a-aš* : Bkz. Yorum öy. I 2.

ay. III (67) 86 KUR^{URU} *Ha-ia-ša* : Bkz. Yorum öy. I 6.

ay. IV 1 *iš-na-tal-la-aš-ša-aš-ta* : *iš-na-tal-la-aš-ša-aš-ta* kelimesi sadece bizim metin yerinde belgelenmektedir. Hititçe sözlüklerde de yer almayan bu kelimenin sonunda, *-talla* meslek ismi suffixini görmekteyiz. Kelime sonundaki *-aš*’ı Sg.N. Enk. Pron. olarak da kabul edebiliriz veya devamındaki *-ta* ile birlikte *-ašta* “sonra” anlamındaki Partikel olarak da kabul edebiliriz. Geçtiği metin yerinin baş ve son kısımlarının kırık olması ve kelimedden önce sadece *-an-ni*’nin korunmuş olması da bu kelimenin anlamının ne olması gerektiği sorusunu, şimdilik ne yazık ki cevapsız bırakmaktadır.

ay. IV (7) 23 *ki-id-du-ma-ti* : Sadece burada Med. Imp.2.Pl. halinde belgelenen, *ki-* “konmak, konmuş olmak”⁵¹² anlamına gelmektedir. J. Tischler, HEG (1980) Teil I, Lief. 3 s. 568’de, *ki-*’nin, statik Medium olarak “gelegt sein” ve Med. olarak “gelegt werden” anlamına geldiğini açıklamaktadır.

A. Goetze, Madduwatta (1928) s. 105 d.not 2’de, bizim metin yeri ile birlikte diğer fiillerin Med. Imp. 2. Pl. hallerine örnekler vermektedir.

Ayrıca *ki-* fiilinin bütün halleri için bkz. E. Neu, StBoT 5, s. 86 vd.

⁵¹² Krş. J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 109; J. Tischler, HEG (1980) Teil I, Lief. 3 s. 568.

ay. IV (9) 25 vd. *ha-aš-šu-uš* [*ha-an-za-aš-šu-uš*] : J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 62'de, *hašša*- "Enkel, Enkelin"; *hašša hanzašša* "Enkel und Urenkel(?)"; J. Puhvel, HED Vol. 3 (1991) s. 224 vd.'da, *hašša*- "progeny, issue, offspring, descendant"; *hašša hanzašša* "progeny of progeny, all (future) generations" anlamlarını vermektedirler. J. Tischler, HEG Lief. 2 s. 195 vd.'da, *haš*- "meydana getirmek, doğurmak" ile ilgili görmektedir. H. Kronasser, EHS (1966) s. 157'de, Milewski'ye göre *hanza* Adv. "vorn" ve *hašša* "Enkel(in)"den meydana geldiğini ve *hanza*, *hant*- "ön taraf"ın bir formu olduğunu; *hanza*=*hantš*+*ašša*- şeklinde düşünülebileceğini açıklamaktadır.

Diğer antlaşmalarda da belgelendiğini görmekteyiz: Kupanta-Kurunta D II 37; Alakšandu⁵¹³ § 6; Manapa-Tarhunta A IV 31, 32.

H.C.Melchert⁵¹⁴, "Hittite *hašša*- *hanzašša*-" adlı makalesinde şu açıklamalarda bulunmaktadır: "Hititçe *hašša*- *hanzašša*- ifadesi genel olarak "erkek torun, torunun oğlu" veya "torun, torunun çocuğu" olarak yorumlanmıştır. Sözcüğe bu ilk anlam Forrer tarafından verilmiştir (2 BoTU 22 ve Meissner-Fest. I, 32). Goetze, ArOr 2, 162-3'de, *hašša*-'nın "torun" olarak yorumlanması için yeterli olmadığını ifade ederek, söz konusu terimin, dede veya nine ile torunları arasındaki spesifik ilişkiyi anlatmak için kullanılan daha genel bir anlama sahip olduğunu düşünmektedir. Goetzenin böyle bir varsayıma ulaşmasının bir nedeni de, "DUMU-YA DUMU.DUMU-YA *hašša*- *hanzašša*-" (KUB 26.1 I 5.15 vd.) kombinasyonudur. DUMU.DUMU zaten "erkek torun" anlamına geldiği için *hašša*-'nın bu anlama gelmesi olasılık dışı görünür. Diğer taraftan Goetze, *hašša*- *hanzašša*- için "voll- und nebenbürtige Nachkommenschaft" gibi bir anlam yüklemeyi uygun görmüşse de, KUB 15.34 II 17-18 bunun tam tersini söylemektedir: "*nu katta tarnatten A-NA LUGAL SAL.LUGAL ... DUMU-latar DUMU.NITA^{MEŠ} DUMU.SAL^{MEŠ} haššuš hanzaššuš* / Kral ve kraliçeye ... evlât (döl), oğullar ve kızlar, h- h- ihsan ettiniz". Bu ifade, *hašša*- *hanzašša*- sözcüklerinin her ikisinin de "kralın kraliçeden olma

⁵¹³ Trans. ve terc. için bkz. J. Friedrich, SV II (1930) s. 56-57; J. Friedrich, *Hethitisches Elementarbuch* II (1946) s. 15; H.C.Melchert, RHA 31 (1973) s. 59, 68.

⁵¹⁴ H.C.Melchert, a.g.e. s. 57 vd.

“yasal dölü” ile ilişkili olarak kullanıldığını ve “kralın ikinci derecedeki hanımlarından olma dölü” anlamına gelmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Forrer ve Friedrich gibi, bir çok bilim adamının zaman zaman şüpheli bir tercüme yol açsa da, h- h-’yi “torun(lar) ve torunun çocuk(ları)” olarak yorumlamayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır (bkz. Otten, HTR 45, von Schuler, Dienstanw. 8-9, Zuntz, Scongiuri 511 ve Goetze, Tunn. 23). Özet olarak, *haš-* “doğurmak” sözcüğünden gelişen H. *hašša-* ifadesi “döl” anlamına gelmektedir. Bu sözcük özellikle “ilk jenerasyonun dölü, çocuklar” anlamına gelmektedir. Söz konusu sözcük, genel olarak “ikinci jenerasyonun dölü, torunlar” anlamına gelen *hanzašša-* ile birlikte kullanılmıştır.”

LÚ^{MEŠ}SAG “saray memurları, reisler?” ile ilgili direktif metninde (KUB 26.1 I 5, 15) ⁵¹⁵ ve KUB 30.19+20+39.7⁵¹⁶ nolu metinde “torun, torunun çocuğu” anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

Ayrıca bkz. J. Friedrich, SV I (1926) s. 165 vd., 181; SV II (1930) s. 36 vd.; A. Goetze, ArOr II (1930) s. 162; H. Otten, MDOG 87 (1955) 25 d.not 46; F. Imparati, RHA 32 (1974) s. 30 vd.; E. Rieken, StBoT 44 (1999) s. 108.

Metnimizde, bu ifadeyi “torun, torunun çocuğu” olarak tercüme etmeyi uygun gördük.

ay. IV (19) 35 *HAL[-ZILU]GAL* : J. Friedrich, SV II (1930) s. 162’ye göre, bu kısmın bu şekilde okunması oldukça şüphelidir. Akk. *HALŠU* “kale”, H. *halzi*’dir.⁵¹⁷

III. Hattušili’nin otobiyografisi olan KUB 1.1 III’de şu şekilde belgelenmektedir⁵¹⁸:

⁵¹⁵ Bkz. E. von Schuler, *Hethitische Diensanweisungen* (1957) s. 8 vd.; H.C.Melchert, RHA 31 (1973) s. 61.

⁵¹⁶ Bkz. H. Otten, HTR (1958) s. 44 vd.

⁵¹⁷ J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 307.

⁵¹⁸ Trans. ve terc. için bkz. A. Goetze, MVAeG 29/3 (1925) s. 28 vd.

70 LUGAL.GAL *am-mu-uk-ma-ua-kán* [I-E]N *HAL-ZI ku-in*

71 *da-a-li-ja-at mu-ua-za ŠA I-EN HAL-ZI LUGAL-uš I?-aš e-ḫu*

70-71 Büyük kral(sın), bana bıraktığın bir kalenin, sadece (?) bir kale kralı(yım).

Haydi!

ay. IV (19) 35 ^{LÚ}ŠU.GÁL : Sadece bizim metin yerinde belgelenen bu ideogramı, J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 294’de, “Befehlshaber (??)” (komutan) olarak tercüme etmiştir.

J. Friedrich, SV II (1930) s. 162’de, tahminen šu-gál ile zi-gál’in aynı olduğunu ve bunun da “yaşam bulmak” = “canlı, ruhlu” ve “iktidarda bulunan = komutan” anlamına geldiğini belirtmektedir.

F.P. Daddi, Mestieri (1982) s. 469’da, ^{LÚ}ŠU.GÁL için “comandante” anlamını vermiştir.

ay. IV (27) 43 *pa-ra-a] im-ma ša-me-nu-ut-te-ni* : Bkz. Yorum öy. II 35 ve ay. IV (39) 55 vd.

ay. IV (32) 48 *ut-tar* : Bkz. Yorum öy. II 3.

ay. IV (39) 55 *lam-mar* : Bkz. Yorum öy. II 28.

ay. IV (39) 55 vd. *pa[-ra-a] im-[ma] ša-mi-nu-ut[-te]-ni* : *parā imma šamenu-* için bkz. Yorum öy. II 35. J. Friedrich, SV II (1930) s. 162 vd.’da, Sommer’in kendisine hatırlattığı gibi, bu fiilin burada görünüşe göre nesne almadan kullanıldığını, yani “eğer siz ortadan kaybolursanız”, belki “sanki size (mektup) yazmamışım gibi yaparsanız” şeklinde anlaşılmasının uygun olacağını belirtmektedir.

ay. IV (42) 58 ^m*Ma-ri-ja-an* : Bkz. Yorum ay. III (53) 72.

ay. IV (43) 59 LÚ^{MEŠ} *ga-e-ne-eš* : Metnimizde Pl. A. halde bulunan, c. LÚ^{kaena-} (LÚ^{gaena-}) için J. Friedrich, HW¹ (1952) s. 94'de "hısım, akraba"; J. Friedrich, SV II (1930) s. 163'de, "Verwandte durch Verschwägerung"; H. Kronasser, EHS (1987) *kaena-*, *gaina-* için s. 165, 262, 44, 295'de "Verschwägerter" (hısım) anlamlarını bulmaktayız.

A. Goetze, ArOr II (1930) s. 161 vd.'da konuyla ilgili şu açıklamaları yapmıştır: "*gaenēš*, *kaenēš*"e kral ailesi üyeleri sırasında rastlamaktayız. KUB 23.68 öy. 23 *ABU-ŠU AMA-ŠU ŠEŠ-ŠU NIN- Š[U n]ašma DUMU-ŠU LÚ^{gaenaš}* [... "Onun babası, onun annesi, onun erkek kardeşi, onun kız kardeşi ya da onun oğlu, onun hısımı". Telipinu metninin Akk. versiyonunda KUB 3.85, Akk. *auēlūti ḫatni* olarak tercüme edilmiştir."

KUB 3.85 nolu metin, Telepinu metninin Akadça versiyonuna ait küçük bir fragmandır. A. Goetze, Hrozný'nin (JSOR VI, 1922, 15) yaptığı tamamlamaların Hititçe metnin başlangıcını verdiğini ve onun da şöyle olduğunu açıklamaktadır:⁵¹⁹ H. *amēlūti ga-en-na-aš-še-ša amēlūti ḫa-aš-ša-an-na-aš-ša-aš* = Akk. *amēlūti ḫa-at-ni-šu amēlūti ki-*.

Orta Hititçe bir direktif metninin yeni bir kopyasında Sg. D.-L. "Verwandten" olarak tercüme edilmiştir⁵²⁰:

KUB 13.20 I

32 ... *na-at-za-kán a-pé-e-el*

33 *ŠA É-ŠU ŠA ŠEŠ-ŠU NIN-ŠU ḫa-aš-ša-an-na-aš-ši pa-an-ku-na-aš-ši LÚ^{ka-e-na-an-ti} LÚ^{a-re-eš-ši}*

34 *ŠA NINDA KAŠ ma-a-ni-ia-aḫ-ḫi-ia-at-ti le-e ku-iš-ki i-ia-zi*

Terc.: Onun evi, onun erkek kardeşi (ya da) kız kardeşi, onun ailesi, onun kan akrabası, (onun) hısımı (ya da) onun arkadaşı için, ekmek ve bira tahsisini hiç kimse yapmasın.

⁵¹⁹ A. Goetze, ZA 34 (1922) s. 186.

⁵²⁰ Trans. ve terc. için bkz. E. Rieken, StBoT 44 (1999) s. 120.

ay. IV (43) 59 KUR ^{URU}*Ha-ia-ša* : Bkz. Yorum öy. I 6.

ay. IV (44) 60 KUR ^{URU}*Ha-ia-ša-ia* : Bkz. Yorum öy. I 6.

ay. IV (45) 61 ^DUTU^{ŠI}-in : Bkz. Yorum öy. I 15.

ay. IV (51) 67 ^m*Ma-ri-ia-aš* : Bkz. Yorum ay. III (53) 72.

ay. IV (57) 73 *ni-ni-in-kān-du* : Imp. 3. Pl. halinde bulunan *ninink-* fiilinin anlamı için J. Tischler, HEG Teil I (1991) s. 328'de, "harekete geçirmek; hareket ettirmek, kargaşaya yol açmak ; ihlâl etmek, çözmek, zorla açmak (mührü), Med. kışkırtıcı davranmak, ayaklanmak" tercümelerini vermiştir. J. Friedrich, HW¹ 2. Erg. (1961) s. 18'de, "heben; (Siegel) aufbrechen; Med. sich heben; steigen (von der Flut), (Truppen) aufbieten" anlamlarını görmekteyiz.

E. Neu, StBoT 5 (1968) s. 127 vd.'da ise şu anlamları bulmaktayız: "heben, hochnehmen; (Truppen) aufbieten; aufheben; Med. sich erheben; aufgehoben werden, erbrochen werden (vom Siegel)".

Kelimenin etimolojisi için, H. Kronasser, EHS (1966) s. 122 vd. ile H. Eichner, Zur hethitischen Etymologie (1. *ištark-* und *ištarnik-*; 2. *ark-*; 3. *šešd-*) (1982) s. 19'a bakılabilir.

ay. IV (58) 74 KUR ^{URU}*Ha-ia-ša* : Bkz. Yorum öy. I 6.

ay. IV (58) 74 ^m*Ma-ri-ia* : Bkz. Yorum ay. III (53) 72.

ay. IV (58) 74 <KUR> ^{URU}*Ha-ia-ša* : Bkz. Yorum öy. I 6.

c) Kapsadığı Konular

Tez konumuzu oluşturan I-III. sütunlar arasında yer alan Šuppiluliuma ile Huqqana ve IV. sütunda yer alan bilinmeyen Hitit kralının,⁵²¹ Hayaša halkı ve Mariya ile yaptığı iki antlaşma metni, yaptığımız tahmini yeni düzenleme ile 46* paragraf olmuştur. Šuppiluliuma ile Huqqana arasında yapılan antlaşmanın, vasal antlaşmalarında yer alan bölümlerin normal sırayı takip etmedikleri bilinmektedir; bir çok araştırmacı da, girişten sonra, tarihsel geçmişe bakış bölümünün eksik olmasına ve bundan sonra normalde antlaşma şartlarından sonra yer alan şahit tanrılar listesinin bulunmasına dikkati çekmişlerdir.⁵²² Bu yüzden de tartışılan antlaşmalar arasında yer almaktadır. Paragrafları içerdiği konulara göre şöyle sıralayabiliriz:⁵²³

Vasal antlaşmaların büyük bir bölümü benzer şema izlemektedir ve giriş ile başlamaktadır. Bu bölümde, Hitit kralının ismine, unvanına, bazen Hitit soy ağacına ve kahraman lâkabına yer verilir; vasalden bahsedilmez. Ancak Huqqana ile yapılan antlaşmada, § 1'de girişin kısa tutulduğunu görmekteyiz: “Hatti ülkesi kralı majeste Šuppiluliuma şöyle (der)”. Antlaşmanın yapıldığı zamanı göstermesi açısından 1. st. önemlidir: *“Šu-up-pí-lu-li-u-ma LUGAL KUR URUHa-at-ti. Šuppiluliuma henüz büyük kral değil, dolayısı ile hükümdarlığının erken dönemine ait bir antlaşma ile karşı karşıyayız”*⁵²⁴.

Girişten sonra, hemen her antlaşmada tarihsel geçmişe bakış bölümü yer almaktadır. Aslında bu bölümde, ilgili vasalın veya ona tahsis edilen ülkenin ve Hatti ülkesinin veya Hitit kralının şimdiye kadarki ilişkilerinin önceki seyrine değinilir. Oysa tez konumuzu oluşturan antlaşma metninde, tarihsel geçmişe bakış bölümüne rastlayamıyoruz. Bu nedenle de, bu bölüme, girişte § 1, st. 2'den itibaren Huqqana'nın aşağı mevkideyken, Šuppiluliuma tarafından yükseltip asalet unvanı

⁵²¹ Bkz. tezimiz s. 6 d.not 20.

⁵²² J. Friedrich, SV II (1930) s. 103; V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 14; E. von Schuler, Fs Bossert (1965) s. 450.

⁵²³ Bu sıralamayı oluştururken G. Beckman'ın, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 27 vd.'da verdiği konu başlıklarını göz önünde bulundurduk ve kendi görüşlerimiz doğrultusunda ortaya çıkardık.

⁵²⁴ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 65.

verildiğine dair kısaca değinildiğini söyleyebiliriz. Yani vasal hakkında fazla bilgi edinemiyoruz. Buna karşın Šuppiluliuma'nın Akadça antlaşmalarında (E. Weidner, *Politische Dokumente*, Nr. 1, 2, 3, 4, 7) tarihsel geçmişe bakış bölümü ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir; ayrıca daha önce Hayaša ile ilişkilerin olmamasının nedeni, III (32) 51'e göre barbar ülkede hiçbir tarihi geleneğin bulunmamasıdır.⁵²⁵ Huqqana'nın konumu ve şahsı bu bölümün eksikliğinden dolayı, tam olarak anlaşılamamaktadır. Antlaşmanın hiçbir yerinde, Huqqana'dan kral olarak bahsedilmez.

5. satırda “ ve sana kız kardeşimi zevce olarak verdim” cümlesi yer almaktadır. Hitit krallarının, vasalları kendilerine bağlamak için baş vurduğu yöntemlerden biri de, diplomatik evlilik idi, Šattiwaza “CTH 51” (§ 6), Bentešina (§ 5) antlaşmalarında olduğu gibi.

§ 2'den itibaren Hitit hanedanına sadakatin başladığını görmekteyiz. Bu şartlar metinden metine büyük farklılıklar göstermektedir. Fakat genellikle bütün vasallara getirilen yükümlülüklerin başında vergi (H. *argamannu*-; Akk. *mandattu*) ödenmesi (örn., Tuppi-Tešup § 5), istenildiği zaman askeri yardım sağlama - hem fetih amaçlı imparatorluk seferlerine hem de Hitit kralının iç isyanlar ile karşılaştığı istisnai durumlarda (örn. Bentešina § § 10-12) - bütün bağımsız yabancı diplomatik ilişkilerden vazgeçilmesi (örn. Šunaššura § 58), topraklarına giren Hititli kaçakların iade edilmesi (örn. Targašnalli § 6) ve Hitit kralının atadığı varis için Hitit tahtının ardılığını garanti altına almak (örn. Šaušga-muwa § 6) gelmektedir. Buna ek olarak Hitit vasallarının kendi aralarında savaşmaları yasaklanmıştı, sorunları bir hakem kararı ile halletmek için, Hitit kralına veya onun vekiline sunmaları gerekiyordu (örn. Targašnalli § § 8-10); ara sıra vasalın, majestenin şahsına saygılarını sunmak için, Hitit sarayını yılda bir kez ziyaret etmesi gerekiyordu (örn. Šunaššura § 9); pek çok antlaşma metninde, vasal krallığın sınırlarının tespit edildiğini de görmekteyiz (örn. Kurunta § § 2-4).⁵²⁶

⁵²⁵ J. Friedrich, SV II (1930) s. 103 d.not 1.

⁵²⁶ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 3.

Bazen yenilen prenslerin savaşı sürdürmekten kaçınmak için, buyruk altına girmiş bir pozisyona konmadan, büyük Hitit kralının himayesini kabul etmeye hazır olduklarını görüyoruz, bu durumda Hitit kralı koruyuculuğunu kabul ettirmekle yetinir, Arzawa, Kizzuwatna ve Mitanni ile imzalanan antlaşmaların durumu böyledir; prensipte korunan kişi bağımsız bey olarak kalır, fakat antlaşmanın bu bağımsızlığa getirdiği, her durumda değişen kısıtlamaları söz konusudur ve korunan kişi Hitit kralına vergi vermez, o bir müttefiktir.⁵²⁷

8. satırda, Šuppiluliuma, Huqqana'ya hitaben hakimiyet bakımından kendisini tanımasını istemektedir. 9. satırda, Šuppiluliuma'nın oğullarından birini ortada "ištarna" (belki imparatorluk büyüklerinin bir toplantısında) takdim ederek, Telipinu anayasasının uygulanışına dair küçük bir örnek görmekteyiz⁵²⁸.

§ 3'de, Šuppiluliuma, Huqqana'ya "sana nasıl asalet unvanı verdimsem" şeklinde ifade ettiği asalet unvanı vermesinin karşılığında, kendisini, kardeşlerini, oğullarını, onun kardeşlerini tanımasını ve gelecekte korumasını; § 4'de, yine majestenin korunmasını, majeste hakkında duyduğu kötü şeyleri gizlememesini, söylemesini; § 5 ve 6'da, karşılıklı sadakate geçilir, kendisinin de Huqqana'yı, oğullarını, oğlunun da onun oğullarını koruyacağını belirtir. Görüldüğü gibi korumada öncelik sırası Hitit kralıdır. Vasal, büyük krala karşılıklı koruma-sadakat ilişkisi ile bağlıdır, bu ilişkide büyük kralın çıkarları önde gelirdi. Vasale yapılan en önemli ayrıcalık, onun neslinin tahta geçme hakkının güvence altına alınması idi.

Vasalin esas görevi, büyük kralı ve Hatti ülkesini korumaktır. Bu koruma görevi, vasale antlaşmanın yapıldığı dönemdeki hükümdarın, (ondan sonra tahta geçecek) oğlunun, torununun lehine ve III. Hattuşili'den itibaren de büyük kraliçenin (bkz. Ulmi-Tešup ay. 5) lehine yüklendi.⁵²⁹ Hitit kralına olan sadakat, Hatti ülkesine olan sadakatin önünde yer alır. Huqqana antlaşmasında, baştan beri kendisinin, oğullarının vs. korunmasını isteyen Šuppiluliuma'nın, sadece bir yerde

⁵²⁷ J. Pirenne, AO 18 (1950) s. 378 vd.

⁵²⁸ V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 38

⁵²⁹ V. Korošec, a.g.e. s. 67.

ay. IV (46) 62'de "Hatti ülkesini iyilikle korursanız" şeklinde bir ifadesine rastlanır.

§ 6'nın sonunda yer alan "İşte bu sözleri senin için yemin altına koydum. İşte bu mesele için bin tanrıyı meclise çağırdık" sözleri ile antlaşmaya şahit olacak yemin tanrıları çağrılır. § 7-8 şahit tanrıları kapsamaktadır. Aslında diğer bazı antlaşmalarda, bu bölümden önce antlaşma metninin tapınağa yerleştirilmesi ve yüksek sesle okunması ile ilgili bölüm yer almaktadır. Bu arada Huqqana ile yapılan antlaşmada da, tapınağa yerleştirme ve yükses sesle okuma bölümünün yer almadığını belirtelim veya belki de korunmamıştır. Antlaşmalar yemin ile tanrıların korunması ve garantisi altına alınır. Antlaşma metninin, ilgili ülkenin baş tanrısının huzurunda tapınağa yerleştirilmesi çok net olarak ifade edilir: *ŠAPAL NİŠ DINGIR^{LIM} kittaru* "yemin altına konsun". Šattiwaza "CTH 51" antlaşmasının bir nüshası Hatti'de Arinna'nın güneş tanrıçasının huzuruna, bir nüshası da Mitanni'de Kaḫatlı Tešup'un huzuruna konulmuştur. Kurunta antlaşmasında, antlaşmanın yedi adet nüshasının yapılıp mühürlenmesinden sonra, nerelere konulduğunun tek tek belirtildiğini görmekteyiz.⁵³⁰

Antlaşma metninin yüksek sesle okunmasının amacı konusunda V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 101 vd.'da şu açıklamaları yapmaktadır: "J. Friedrich'in bana bildirdiğine göre, antlaşma maddelerini, okuryazar olmayan vasale tekrar hatırlatmaya yönelik olabilirdi. Bana göre ise vasal, önceden kabul ettiği antlaşma maddelerini yeniden hatırlamak dışında, minnettarlık borçlu olduğu Hitit lütfunu bir kez daha hatırlamış oluyordu. Šattiwaza "CTH 51" antlaşmasının her iki nüshasında, antlaşma metninin kralın ve Mitanni halkının huzurunda, belirli aralıklarla yüksek sesle okunması maddesi yer almaktadır."

Şahit tanrılar listesi, her iki tarafın tanrılarının, antlaşma maddelerine ve yeminlere şahitlik etmek üzere çağrıldığı bölümdür. Vasal antlaşmaları, Hitit kralının başkanlığındaki bir ekip tarafından hazırlanıp vasal krala sunuluyordu. Vasal, antlaşmanın maddelerinin korunması için çağrılan bir çok tanrının huzurunda yemin etmek zorunda idi. Bu tipte yapılan antlaşma metnini, büyük kral ile yapılan bir

⁵³⁰ H. Otten, *Die Bronzetafel aus Boğazköy* (1988) s. 29.

“bağlılık antlaşması” ve vasalın yemini olarak nitelemek mümkündür; Alakşandu antlaşmasında şu ifadeye rastlamaktayız: “Bu sözler karşılıklı kararlaştırılmamıştır, (bilâkis) bunlar Hatti tarafından ileri sürülmüştür” (§ 19); sadece vasal yemin ederdi, vasale sunulan antlaşma metni, metal bir tablet (bazen gümüşten, genelde bronz ve demirden) üzerine yazılıyordu.⁵³¹

Antlaşma maddelerinin karşı taraf tarafından yeminle tasdiki oldukça eskidir. Akbaba steli üzerine kaydedilmiş, şimdiye kadar tespit edilebilen en eski tarihi yazıtta, iki eski Sumer şehir devleti olan Lagaş ve Umma arasında bir dostluk antlaşması söz konusudur (yaklaşık M.Ö. 2470); buna göre Lagaş’ın muzaffer hükümdarı Eannatum’un, şehrinin temsilcisi olan “Ummalı Adama” tekrarlatmak ve yemin ettirmek sureti ile bir takım barış şartları dikte ettirdiğini görüyoruz, yemin işlemi altı kez yapıldı.⁵³²

Huqqana ile yapılan antlaşmadaki yemin tanrıları ile Ramses antlaşmasının Karnak mabedindeki yemin tanrılarının karşılaştırılması konusunda, E. Edel, Fs L. Kákosy (1992) s. 122’e bakılabilir.

Arzawa antlaşmalarında, tanrıların daveti sadece büyük kral tarafından yapılırken, Mitanni antlaşmasının her iki nüshasında tanrıların davetini, her iki antlaşma tarafı yapmaktadır; Huqqana ile yapılan antlaşmada da her iki tarafın bu daveti yaptığı görülmektedir.⁵³³

Antlaşmalardaki şahit tanrılar listelerinde (örn. Alakşandu §§ 17-20), tanrı ve tanrıçalara, bunlarla özdeşleştirilen unvanların verildiği görülür: “yemin kraliçesi *Işhara*” veya “yeryüzünün kralı, göğün güneş tanrıçası” gibi.⁵³⁴ Tanrı çağırma işlemi erken Sumer çağında 6 baş tanrı ile sınırlı iken, daha sonraki dönemde antlaşmaya taraf olan ülkelerin tanrıları dışında, doğa ile ilişkili elemanların –Huqqana ile

⁵³¹ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 2

⁵³² V. Korošec, *Orientalia* 45 (1976) s. 120.

⁵³³ V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 95.

⁵³⁴ G. Beckman, a.g.e. s. 6.

yapılan antlaşmada olduğu gibi– dağlar, kaynaklar, ırmaklar, bulutlar ve yıldızların eklendiği görülür.⁵³⁵

22 fırtına tanrısının önceliği aldığı Huqqana ile yapılan antlaşmada, 54 tanrı yer almaktadır; bunun yanı sıra çoğul halde bulunan 52. satırdaki “Karagâhın bütün tanrıları” ve 56. satırdan 58. satıra kadar “Lu[laḫḫi]-Tanrıları, [Ḫabi]ri-[Tanrıları], Ḫatti kentinin bütün Tanrıları, [] ülkesinin Tan[rıları], Göğün Tanrıları, Yerin Tanrıları” şeklinde tanrılar sıralanmaktadır. Tanrılardan sonra, Dağ[lar, Nehirler, Kaynaklar, Bulutlar], Gök, Yer, Büyük Deniz, onlar [şahit olsunlar]” şeklinde bir açıklama ile devamı kırık olan tabletin I. sütununun sona erdiğini görmekteyiz.

Vasal antlaşmaların bölümlerinin sıralanmasında lânet-lütuf, son maddeler olarak yer almasına karşın, Huqqana ile yapılan antlaşmada II 1-9. satırlar arası lânet, II 10-13. satırlar arasında da lütuf bölümü bulunmaktadır. II. sütundaki bu satırlar ise, § 9*-10* lânet, § 11* ise lütuf formüllerini içermektedir.

Antlaşmanın yapılmasında kefil olarak ve antlaşma ihlâlinde cezalandırıcı olarak çağrılan tanrılar tarafından yapılan antlaşma yemini, resmî olarak bir antlaşma yaptırımı oluşturur. Vasal antlaşmalarında lânet ve lütuf ifadeleri sadece vasal için kullanılır. Antlaşmanın ihlâlî durumunda lânet, yerine getirilmesi durumunda ise lütuf vadedilir. “Yeminin Beyleri” olan şahit tanrılar, antlaşmanın ihlâlinde intikamcı rolüne girmekte idiler.⁵³⁶ Antlaşmayı ihlâl edenin peşini yemin tanrıları bırakmayacak ve tamamen mahvedecekti. Antlaşmayı ihlâl eden vasal, Hitit kralının dostluğunu kaybetmiş oluyordu ve ihlâl etme durumunda, sadece büyük kral müdahale eder, gerekli önlemleri alırdı. Vasallık ilişkisini aslında, büyük kral bir savaş olasılığı ile bitirirdi.

Alalah kralı Ab-an ile Yamhad kralı Yarimlim arasında, iki şehrin (Alalah ve Irridi) mübadelesinden bahseden daha eski bir metinde, antlaşmanın daha sonra değişimi veya itiraz edilmesini önlemek amacı ile kefil olarak fırtına tanrısı, tanrıça

⁵³⁵ V. Korošec, *Orientalia* 45 (1976) s. 129.

⁵³⁶ V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 97.

Iştar ve Hepat çağrılmışlardır; Aban'ın koşullu lâneti ise oldukça ilgi çekicidir. Yemini esnasında bir koyunu öldürür ve şöyle der: “Eğer ben sana verdiğimi geri almak (istersem), aynı şekilde ben de öleyim”.⁵³⁷ Asur kralı V. Aşur-nirari (753-746) ile Bît-Agusi'nin küçük prensi Mati'ilu arasında bir antlaşma imzalandığı bilinmektedir. Asurlular olası bir sadakatsizliğin farkına varıldığında ne olacağını göstermek için, bir koçu kesip parçalamak sureti ile vasale açık bir gözdağı vermeye çalışmışlardır.⁵³⁸ Hititler ise antlaşmalara sadık kalınması için lütuf formülü eklemişlerdir ve sadakatsiz vasallarin ölümle cezalandırıldığına herhangi bir yerde rastlanmamıştır.

§ 9*-10*'da yer alan lânet bölümünde, majesteden yana tavır takınılması durumunda, yemin tanrılarının Huqqana'yı mahvedeceği belirtilmektedir.

§ 11*'deki lütuf bölümünde ise, Huqqana'nın majesteyi koruması, desteklemesi durumunda, yemin tanrılarının kendisini iyilikle koruyacağı ve majestenin elinden iyilik göreceği vadediliyor.

§ 12*, 13* ve 14* ittifakla ilgilidir. Bu paragraflar, Huqqana'nın her durumda Šuppiluliuma ile birlikte hareket etmesini bildirmektedir. Šuppiluliuma, savaşa gittiğinde, Huqqana'nın da bu savaşta yer almasını istemektedir. Majesteye dost olanın Huqqanaya da dost olacağı, düşman olanın da Huqqana'ya düşman olacağı ifade edilmiştir.

§ 15*, 16*, 17*, 18*, 19*, 20*, 21*, 22*, 23*, 24*, 25*, 26*'da ittifak aleyhinde isyan söz konusudur. § 15*'de, bir Hattili majesteye kötülük planlarsa, Huqqana da bunu işitmesine rağmen, majesteye bildirmezse diye başlayan paragrafın 36, 37 ve 38. satırları hakkında J. Friedrich'in yorumu için bkz. “Transkripsiyon ve Tercüme” s. 36 d.not 88.

§ 16*'da, yukarı paragrafta belirtilen, majesteye kötülük planlayan Hattili birini, Huqqana bildirmez ve onu desteklerse, yemin tanrılarının onu mahvedecekleri ve ona doğru bir şey yapmayacakları bildirilmektedir. § 17*'de,

⁵³⁷ V. Korošec, *Orientalia* 45 (1976) s. 123 .

⁵³⁸ V. Korošec, a.g.e. s. 127.

Huqqana'nın veya başka birinin ittifakı zedeleyici herhangi bir teşebbüse geçmesi durumunda yine yemin tanrılarının onu mahvedecekleri, ona doğru bir şey yapmayacakları ve de affetmeyecekleri yönünde ikazlar görmekteyiz. § 18*'de, Šuppiluliuma, Huqqana'nın kötü bir meseleyi duymasının, onu gizlemesinin, kendisine söylememesinin antlaşmanın ihlâli anlamına geleceğini ve bu durumda da yemin tanrılarının onu mahvedeceklerini ifade etmektedir.

§ 19*'un, 60-67. satırlar arası yer yer kırık olup, korunan kelimelerden anlayabildiğimiz kadarı ile yine, Šuppiluliuma ile Huqqana arasındaki ittifakı zedeleyici durumlara değinilmiştir. Ve bunlar gerçekleşirse, yemin tanrılarının Huqqana'yı affetmemesi ve mahvetmesi söz konusudur. § 20* oldukça kırıktır, bu yüzden yeterince aydınlatıcı değildir.

G. Beckman'ın, *Hittite Diplomatic Text* (1999) s. 30'da, A nüshasının II. sütununa ait baş kısımları kırık olup, son kısımları korunmuş olan 70-71-72. satırlarını gözden kaçırdığını tespit ettik ve bu nedenle de 73. satırla başlayan, aslında § 21 olması gereken paragrafı “§ 20” olarak numaralandırmıştır.

§ 21*, 73-79. satırlar arası oldukça kırıktır, bize yeterli bilgi sunmamaktadır. B nüshasının yardımı ile tamamlanan 80, 81 ve 82. satırlarda, Huqqana'nın işittiği kötü sözü, majesteye yazması, gizlememesi ve aksi durumda J. Friedrich'in⁵³⁹ yorumu ile yemin tanrılarının onu mahvedeceği belirtilmiştir. § 22*'de, Hayaša ülkesine ait kötü sözün olması durumunda, Huqqana'nın onu majesteye bildirmesi, aksi taktirde yemin tanrılarının onu mahvedeceğine değinilir. Bu paragraftan majestenin Hayaša'ya karşı planlanan herhangi bir kötü eylem karşısında, Huqqana'nın yanında yer alacağını çıkarıyoruz. Hitit vasallığının esasını, karşılıklı koruma ilişkisi oluşturur, bu yüzden kral da, vasali içeriye ve dışarıya karşı korumakla yükümlüdür.⁵⁴⁰ § 23*'de, majestenin korunması ve desteklenmesi durumunda, Huqqana'yı yemin tanrılarının koruması söz konusudur. Ayrıca Šuppiluliuma, Huqqana'ya 91 vd.'da “sana verdiğim Hayaša ülkesini iyilikle

⁵³⁹ Bkz. J. Friedrich, SV II (1930) s. 173 d.not 4.

⁵⁴⁰ V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 80.

korusunlar” cümlesi ile tekrar, şu anda bulunduğu konumu kendisine borçlu olduğunu hatırlatıyor. Bu paragraf ile II. sütun sona ermektedir.

Yaptığımız yeni düzenleme ile ay. III’ün baş kısmında yer alan § 24*’de, “majesteme, onun oğullarına herhangi birisi isyan ederse” şeklinde korunmuş 1-2. satırları görmekteyiz. 3-5. satırlar arası kırık olup, B nüshasından tamamlanan birkaç işaret yer almaktadır. § 25*’in, 6-11. satırlar arası oldukça kırıktır, tek aydınlatıcı olarak baş ve son kısımları kırık olan “destek ol” cümlesini görmekteyiz. 12-16. satırlar arasında Huqqana’nın majesteden ayrılması söz konusu olursa, yemin tanrılarının onu mahvedeceklerinden bahsedilir. § 26* yer yer kırık olmasına rağmen, yine ittifak aleyhinde girişilecek bir takım eylemler sonucunda, yemin tanrılarının Huqqana’yı mahvedeceklerine değinilir.

§ 27* ve 28* gizlilik ve sır tutma ile ilgilidir. § 27* yer yer kırıktır, fakat korunan satırlara göre, sarayın âdetine dair konulara geçildiği anlaşıyor. § 28*’de, majestenin “en içteki düşüncelerimi sana söylersem” cümlesinden, en gizli düşüncelerini vasal ile paylaştığını çıkarıyoruz. Devamındaki satırların da, majestenin Huqqana’ya söylediği sözleri başkasına söylememesi hakkında, sır tutmaya yönelik olduklarını görmekteyiz. Paragraf, 43. satırdaki, “bu (mesele) senin için yemin altına konsun!” sözleri ile sona ermektedir.

Vasalin sadakati konusuna, büyük kralın, vasale güvenip açıkladığı devlet sırlarının dikkatli korunması da dahildir. Bu görev Tuppi-Teşup’a (§13) ve yukarıda gördüğümüz gibi Huqqana’ya sıkı sıkı tembih edilir.

§ 29*, 30*, 31*, 32* cinsel âdetler ile ilgilidir. § 29*’da, Šuppiluliuma, Huqqana’ya zevce olarak verdiği kız kardeşinin soyundan/sopundan pek çok kız kardeşi olduğunu ve onları da kız kardeşleri olarak kabul etmesi gerektiğini belirterek Hattuša’daki önemli şu âdeti açıklamaktadır: “Erkek kardeş, kız kardeşini veya kuzinini alamaz, bu doğru değildir”. Bu işi kim yaparsa Hattuša’da öldürüleceğine değinerek, Hayaša’nın cahil olması yüzünden, orada erkek kardeşin

hanımının veya kuzinin alınması alışkanlığı olduğunu ve tekrar bunun Hattuša'da doğru olmadığını belirtmektedir.

Huqqana, kralın kız kardeşi ile evlendikten sonra saray ortamına gireceğinden, oradaki ilişkileri öğrenmesi gerekiyordu. Zalpa hikâyesi ile Huqqana antlaşması arasında en az iki yüz yıllık bir süre bulunmasına rağmen, her iki anlatıda da *natta āra* ifadesi kullanılmak sureti ile birbirine çok benzer nitelikteki cinsel eylemlerin yasaklandığı göze çarpar.⁵⁴¹

İncest (birinci dereceden kan akrabaları arasındaki cinsel ilişki) ilişkilere değinen bazı hikâyeleri Yunan mitolojisinde de bulmak mümkündür; Odysseus, Aeolos'un 6 kızını, 6 oğlu ile evlendirdiğini ve mutlu olarak yaşamlarını sürdürdüklerini anlatır.⁵⁴² Elam'da baba-kız evlenmesinden olan çocuk, kural olarak daha yüksek meşruluğa sahip olmasına rağmen, kralın kız kardeşi ile birleşmesinden doğan erkek çocuk (taht) varisi idi. Mısır'da Firavun dönemi hanedanlığında bu tipte pek çok evliliğe rastlanmıştır.⁵⁴³

Šuppiluliuma'nın, Šattiwaza "CTH 51"⁵⁴⁴ ile yapmış olduğu antlaşmada da hanedanlıklar arası politik evliliklerle, kraliçelik makamının garantiye alındığını görmekteyiz: öy. 59 vd. "Prens Šattiwaza Mitanni ülkesinde kral olsun ve Hatti ülkesi kralının kızı Mitanni ülkesinde kraliçe olsun. Odalıklar senin için hoş karşılsın. Fakat hiçbir kadın benim kızımдан daha büyük olmasın. Sen hiçbir kadını onunla eşit tutma ve hiç kimse onunla eşit seviyede oturmasın. Sen benim kızımı ikinci sıraya indirme. Mitanni ülkesinde o, kraliçelik yapsın."

Šuppiluliuma'nın, Šattiwaza "CTH 51" antlaşmasında da görüldüğü gibi, cinsellik konusunda ifadeleri yer almaktadır, ancak cinsel herhangi bir yasaklamaya

⁵⁴¹ Y. Cohen, THeth 24 (2002) s. 165; ayrıca *natta āra* ilgili daha geniş bilgi için bkz. Y. Cohen, StBoT 45 (2001) s. 73-82.

⁵⁴² Y. Cohen, THeth 24 (2002) s. 78 vd.

⁵⁴³ Y. Cohen, a.g.e. s. 94 vd.

⁵⁴⁴ E. F. Weidner, *Politische Dokumente aus Kleinasien* (1923) s. 19.

değinememiştir. Bentešina antlaşmasında⁵⁴⁵ (§ 8) evliliğe dair hususlar varsa da, her iki antlaşmaya göre Huqqana ile yapılan antlaşma bu konuda oldukça ayrıntılıdır.

Hitit yasalarında, cinsel nitelikli yasak eylemler için *hurkel* ifadesinin kullanılmış olduğu görülür, akrabalar arası işlenen cinsel eylemlerin de *hurkel* olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır; ayrıca Huqqana ile yapılan antlaşmada Hitit yasalarında geçmeyen erkek-kız kardeş arasındaki cinsel ilişkinin kesin olarak yasaklanması söz konusudur.⁵⁴⁶ *hurkel* “izin verilmeyen cinsel birliktelik/iğrenç bir eylem olarak tanımlanır; bunun yanı sıra, Hitit yasalarında bir adamın, kendi annesi, kızı ve oğlu ile cinsel ilişkide bulunması ölümcül bir suçtu (Madde 189).⁵⁴⁷

Hayaşa’nın, Hatti ülkesine göre daha aşağı kültür seviyesinde bulunduğunu, Šuppiluliuma 51. satırda “*šu-me-en-za-an KUR-e dam-pu-u-pi ku-it*” (sizin ülkeniz cahil olduğu için) cümlesi ile açıklamıştır. Bu paragrafın bazı bölümleri hakkında H. Otten’in yorumu için bkz. “Filolojik Yorum” *dā-* altına.

§ 30*’da, majestenin Huqqana’ya yönelik cinsellik konusundaki uyarılarının devam ettiğini görmekteyiz. Hanımının kız kardeşinin veya erkek kardeşinin hanımının veya kuzininin Huqqana’ya gelmesi durumunda, onlarla yeyip içmesini, ancak cinsel olarak arzulamamasını, böyle bir eylemin ölümle sonuçlanacağı açıklanmaktadır. Majeste, Huqqana’ya bu işe kendi isteği veya başkasının teşviki ile de girişmemesini ve bunun yemin altına konulduğunu ifade eder.

§ 31*’de, Šuppiluliuma, Huqqana’yı saraydan bir kadın için çok dikkatli olması, bu kadının hür veya hizmetçi kadın olmasının fark etmeyeceğini, ona yaklaşmaması ve onun yakınına gitmemesi konusunda uyarmaktadır. Ona bir söz bile söylememesini, erkek ya da kadın kölesinin de onun yakınına yaklaşmamasını, bu konuda çok dikkatli olmasını ve bir saray kadını görünce onun yolundan çekilmesini; yolu ona bırakmasını, aşağıda (antlaşmanın devamında) belirtilecek saray kadını hikâyesi konusunda çok dikkatli olmasını tembihler.

⁵⁴⁵ E. F. Weidner, *Politische Dokumente aus Kleinasien* (1923) s. 131.

⁵⁴⁶ Y. Cohen, *THeth* 24 (2002) s. 91.

⁵⁴⁷ B. Dinçol, *Eski Önasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza* (2003) s.16.

Yukarıdaki paragraftan, saray kadınının görmenin, onunla konuşmanın veya herhangi bir şekilde ilişkiye girmenin yasak olduğunu anlamaktayız. Bu yasağın eksotik devletlerde günümüze değin devam ettiği hakkında bir örneği J. Friedrich⁵⁴⁸ vermektedir: “Aşanti kralının 3000 kadını hakkındaki (I.L.Wilson, West-Afrika) satırlar, metnimizle uyushmaktadır: “Ara sıra bu kadınlar toplu halde sokakların içinden yürüyerek giderler, fakat onların önünde de bir grup erkek çocuk sürekli gider; bu çocuklar da halkı yoldan çekilin diye ikaz ederler, kralın karılarını görüp, affedilmez suçu işlemesinler diye. Hangi sınıfa mensup olurlarsa olsun erkekler, bu emirlere uymak zorunda idiler. Başka bir yola sapma vakitleri olmazsa, kendilerini hemen yere atıp yüzlerini gizlerler, ta ki grup halinde gitme işi bitinceye kadar. Kralın bir karısını tesadüfen de olsa görmüş olmak büyük bir suçtu.”

Bu yasak hakkında diğer bir örnek için bkz. “Transkripsiyon ve Tercüme” s.64 d.not 275.

Ve paragrafın sonunda 70-71. satırlarda, Šuppiluliuma (veya kâtibin)⁵⁴⁹ daha önce yaşanmış bir olayı uyarıcı olması dolayısı ile (sonraki satırlarda) değineceklerine dair cümlelerin yer aldığını görmekteyiz.

§ 32*’de, yukarıda bahsedilen hikâyenin anlatımını görmekteyiz: “Mariya kimdi ve o hangi meseleden dolayı öldü? Hizmetçi kadın gelmedi mi ve o, onu görmedi mi? Fakat majestemin babası pencereden dışarı bakıyordu ve o, onu suç (üstü) yakaladı (ve şöyle dedi): “Sen ona niçin baktın?” O, bu meseleden dolayı öldü. Uzaktan baktığı için bir adam öldü. (Bundan dolayı) sen çok dikkatli ol!”

Bu paragraf ile birlikte ilk Mariya karşımıza çıkmaktadır. Antlaşmalarımızda III 72, 84; IV 58, 67 ve 74. satırlarda da Mariya ismi belgelenmektedir. Toplam beş satırda Mariya ismine rastlanmaktadır.

⁵⁴⁸ J. Friedrich, SV II (1930) s. 159 vd.

⁵⁴⁹ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 27’de, bu satırları Šuppiluliuma (veya kâtibin) anekdotu olarak yorumlamaktadır.

§ 32*'deki Mariya ve diğer Mariyalar hakkındaki şimdiye kadarki görüşler ile birlikte kendi değerlendirmemizi “Filolojik Yorum” Mariya altında ayrıntılı bir şekilde belirttik. O nedenle, burada bu görüşlere kısaca değineceğiz.

Söz konusu birinci Mariya, ikaz anekdotunda yer alan “majestenin babasının” (III. Tutḫalya) döneminde yaşamış ve saraydan bir hizmetçi kızı gördüğü için de öldürülmüştür. E. Cavaignac⁵⁵⁰, daha önce yapılmış olan antlaşmanın (yani IV. sütun) Mariya'sı ile ölüme mahkûm edilen Mariya'nın aynı kişiler olduğunu düşünmektedir.

J. Friedrich, SV II (1930) s. 160 vd.'da ise şu açıklamaları yapmaktadır: “III (65) 84: III (53) 72 vd.'da cüretkâr bir şekilde bahsedilen Mariya, IV (42) 58, (51) 67 ve (58) 74'de Hayaša halkının yanında adı geçen Mariya ile aynıdır, ki bu Mariya muhtemelen Huqqana'nın yanında, Hayaša'da hatırı sayılır bir beydi.

Buradaki paragrafta açıkça belirtildiği gibi, Mariya, saray kadınına görme yasağı ile ilgili olarak, hizmetçi kıza uzaktan baktığı için öldü. Fakat bazı araştırmacıların bunu, gayri meşru cinsel ilişkiye girme şeklinde yorumladıklarını görmekteyiz.⁵⁵¹

§ 33* ve 34*'de, Šuppiluliuma'nın, Huqqana'dan çeşitli istekleri ile karşılaşmaktayız. § 33*'de, Šuppiluliuma, Huqqana'ya yönelik olarak, Hayaša ülkesine gittiğinde, yani orada kendisine verilen göreve başladığında, artık erkek kardeşinin hanımlarını ve kız kardeşini (cinsel olarak) almamasını, Hattuša'da bunun doğru olmadığını tekrar belirtmektedir. 80. satırda “sen saraya çıkacaksın” sözü ile de, saraydaki kuralları öğrenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Devamındaki satırda, böyle bir durumun doğru olmadığını yinelemektedir. Azzi ülkesinden bir kadını zevce olarak almamasını ve daha önce aldığı (kadını) da boşamasını, çünkü onun usulen odalık olarak kabul göreceğini, onu zevce yapmamasını istemektedir. Huqqana'dan Mariya'daki kızını almasını ve onu erkek kardeşine vermesini, Hatti

⁵⁵⁰ E. Cavaignac, RHA 1, Fas. 1 (1930) s. 16.

⁵⁵¹ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 27; Y. Cohen, THeth 24 (2002) s. 87.

ülkesinin sivil savaş esirlerini ve Hatti ülkesinin sınırlarını teslim etmesini de istemektedir.

Šuppiluliuma, bu paragrafta da görüldüğü gibi, sadece akraba ile zinaya yasaklamalar getirmemiş, ayrıca Hayaša ülkesinin farklı seksüel âdetleri olması sonucu, Huqqana'nın davranışlarını düzenlemek için bir dizi evlilik kuralı da oluşturmuştur; antlaşmadaki kurallar, Hitit vasallığına ve yeni gelene "seksüel sükûnet" kavramını daha iyi açıklayabilmek içindir.⁵⁵²

Y. Cohen'in⁵⁵³ bu boşanma ile ilgili görüşü şöyledir: "Šuppiluliuma, Huqqana'ya yeni direktifler vermektedir. Buna göre Hayaša'ya döndüğü zaman, Huqqana'dan karısını boşaması ve onu cariye olarak alması istenmiştir. Bu durumun söz konusu kadını, Šuppiluliuma'nın kız kardeşi nezdinde daha önemsiz bir pozisyona düşüreceği açıktır. Böyle bir davranış *āra* olarak kabul edilir. Bunun dışında Mariya'nın dul hanımı olan kızını, Hatti âdetlerine uygun olarak Mariya'nın erkek kardeşi (veya akrabası ile) evlendirmesi istenmiştir.

Huqqana daha önce idam edilen Mariya ile evlendirdiği kızını, Mariya'nın erkek kardeşine vermiştir, bu durum Hitit yasalarındaki (§ 193), evlilik uygulamasına uygun düşmektedir; söz konusu yasada, ölmüş bir adamın karısının, o adamın erkek kardeşi ile evlenebileceğine dair bir madde bulunmaktadır.⁵⁵⁴

Eski Asur yasasına göre (§ 30, 31) levirat evliliği (ölen kardeşinin karısı ile evlenme), sadece ailedeki erkek bir üyenin ölümü sonrasında değil, aynı zamanda dışı bir üyenin ölümü sonrasında da gerçekleşebilmekte idi.⁵⁵⁵

G. Beckman'a göre ise,⁵⁵⁶ anekdotta bahsedilen Mariya'nın, daha erken tarihli anlaşmada geçen aynı adlı kişi ile özdeş olması mümkün olmasına rağmen,

⁵⁵² Y. Cohen, CRRAI 45 (2001) s. 119. Y. Cohen'in, bu evlilik kurallarına ait görüşleri için bkz. "Filolojik Yorum" *āra*- altına.

⁵⁵³ Y. Cohen, THeth 24 (2002) s. 86.

⁵⁵⁴ Y. Cohen, a.g.e. s. 86 d.not 396.

⁵⁵⁵ Bkz. A.F.Puukko, ArOr. 17 (1949) s. 296.

⁵⁵⁶ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 27.

Huqqana'nın kızından boşanması istenen adam olmadığı açıktır. Bu, ilk Mariya'nın neslinden gelen bir torun olabilir.

Sonuç olarak, bu paragraftaki Mariya, Huqqana'nın kızını almış olan damat Mariya'dır.

Vasal, Hatti ülkesinden gelen sığınmacıları, büyük krala teslim etmekle yükümlüdür. Büyük kral onu bu iyi davranışına karşılık, yabancı kaçakları -bunların arasında vasal ülkesinden gelenleri de- alıkoyabileceğini açıklar; bu arada vasal sığınmacılara dostça davranmak ve onların Hatti ülkesine geliş yolunda yardımcı olmak zorunda idi.⁵⁵⁷ Šuppiluliuma, Hayaša ülkesine geçen, Hatti ülkesinin sivil savaş esirlerinin teslim edilmesini belirtir. “Hatti ülkesinin sınırlarını teslim edin” cümlesi ile S. Alp'in⁵⁵⁸ “Hatti ülkesine ait toprakları da teslim edin” şeklinde bir düşüncenin anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz.

§ 34'de, Šuppiluliuma, Hatti ülkesinin sivil esirlerini kim teslim etmez, sınırlarda gizlerse, Huqqana'nın onu yakalamasını ve onunla tartışmasını ve “niçin onları teslim etmiyorsunuz” şeklinde sormasını istemektedir. Šuppiluliuma, Huqqana'ya hitaben, bizim yorumumuzla “bırak, sana kızarsa kızsın” gibi bir söz söylemektedir. Ve böylece hem paragraf hem de III. sütun sona erer.

Bundan sonrası için G. Beckman,⁵⁵⁹ şu yorumda bulunmuştur: “IV nolu sütunun başlangıç kısmındaki eksik olan yaklaşık 18 satırlık (bizim düzenlememizde 16 satır oldu) bölümde, Huqqana ile yapılan antlaşma bir sonuca bağlanmış, Mariya ve Hayaşalılar ile daha önce yapılan antlaşmadan bahsedilmeye başlanmıştır. IV nolu sütunun ilk 15 satırı tercüme açısından oldukça parçalı bir yapıya sahiptir, fakat biz onların Pl. 2. şahısta anılan bir grup adamın sadakati ile ilgili olduğunu gözlemleyebiliyoruz.”

⁵⁵⁷ V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 80.

⁵⁵⁸ S. Alp, *Hittit Çağında Anadolu* (2000) s.100.

⁵⁵⁹ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 32.

O. Carruba'ya⁵⁶⁰ göre, IV. sütunun yaklaşık 18 satır eksik olan baş kısmında (bizim düzenlememizle 16 satır oldu), unvanlar ve muhtemelen kısa bir tanrı listesi ile tanrıların çağrılmasına yer verilmiş olmalı idi. O. Carruba'nın, Fs Otten² (1988) s. 63 vd.'daki açıklamaları şöyledir: "A IV, boylara göre organize olan taraflar ile yapılmış kısa bir yemin antlaşması olsa gerek - orta Hitit zamanında sıkça görüldüğü gibi - (krş. Kaşkalılarla antlaşmalar, CTH 137-140; genellikle Arnuwanda zamanına ait Işmerika antlaşması, CTH 133; Pahhuwalı Mita belgesi, CTH 146 gibi). A IV. sütunun (daha eski ?) başka bir antlaşmayı içerdiğini düşünüyoruz, I-III. sütunların içeriği (Hayaşa ve I. Mariya'nın geçmesi) dolayısı ile Huqqana ile yapılan antlaşmaya bitleştirilmiş ya da eklenmiştir.⁵⁶¹ Ayrıca O. Carruba, a.g.e. s. 72'de IV. sütunda yer alan bu antlaşmayı III. Tuthalya'nın yapmış olabileceğini ifade etmektedir.

IV. sütundaki antlaşma, bilinmeyen Hitit kralı ile Hayaşa halkı ve Mariya (Mariya daima ikinci yerde) arasında yapılmıştır.

Yaptığımız yeni düzenleme ile § 35*, IV. sütunun baş kısmını oluşturur. 1. satırda anlamını bilemediğimiz ve sadece burada belgelenen *iş-na-tal-la-aş-ša-aş-ta* kelimesi ile karşılaşmaktayız. Bu konudaki yorumumuz için bkz. "Filolojik Yorum" *iş-na-tal-la-aş-ša-aş-ta* altına. Bu paragrafta bazı korunmuş kelimelerin bulunmasına rağmen, oldukça kırık olması dolayısı ile fazla bilgi edinememekteyiz. Ancak, III. sütuna kadar Šuppiluliuma'nın, Huqqana'ya hitabı söz konusu iken, yani Sg. 2. kullanılmış iken, IV. sütundan itibaren Pl. 2. kullanılır. 4. satırdan sonra takriben 9 satırın sığabileceği kırık bir alan yer almaktadır. 14. satırda sadece, bir işaretin son kısmına ait üst üste iki köşe çengelinin korunmuş olduğu görülür. Daha sonra 2 satırlık kırık bir alan bulunmaktadır. 17-19. satırlar arası yer yer kırıktır ve bundan sonra bir paragraf çizgisi yer almaktadır.

⁵⁶⁰ O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 63.

⁵⁶¹ O. Carruba, a.g.e. s. 64 d.not 11: "Yani tablet konu yönünden iki benzer metni içeriyor, ara sıra görüldüğü gibi, bkz. KUB 26.71, Anitta'nın (CTH 1), Ammuna'nın (CTH 18) ve I. Hattuşili'nin (CTH 39, 6) askeri faaliyetini içeren bir metin, çift çizgi ile ayrılan 3 bölümde sunulmaktadır, yine KUB 7.1+KBo 3.8 (CTH 390) üç farklı, fakat konu açısından birbirine benzeyen ritüeller.

§ 37*'den önce yer alan § 36*'nın nerede başladığını metnin bu bölümünün kırık olması ve eksikliklerden dolayı anlayamamaktayız. Ancak § 36*'ya ait olması gereken paragraf bitiş çizgisi korunmuştur. § 36'a ait korunan son 3 satırın oldukça kırık olması nedeni ile içeriği kesin belli değilse de, O. Carruba⁵⁶², kral ailesini tanımaya (?) yönelik olduğunu açıklamaktadır.

§ 37*'nin, Pl.2. kullanılarak anılan bir grup kişinin Hitit hanedanına sadakati ile ilgili olduğunu satır 20 vd. göstermektedir: “size bak [] yemin ettirdim”. 21-23. satırlar arası için, J. Friedrich, SV II (1930) s. 131 d. not 3'deki yorumu, “ o zaman biz birlik beraberlik içinde yaşayacağız” şeklindedir.

§ 38*, yine Pl.2. kullanılarak anılan bir grup kişinin Hitit hanedanına sadakati ile ilgili olduğunu “eğer siz majestemi gelecekte iyilikle korumazsanız, oğullarımı, torunlarımı, torun (ve) torun çocuğumu korumazsanız, [] korumazsanız” görmekteyiz. § 39*'da, Pl. 2. kullanımı devam eder; ancak sadece son kısımları korunmuş olan satırlardan anladığımız kadarı ile majesteye karşı girişilecek kötülüklerden bahsedilen bu paragrafın Hitit kralına sadakati içerdiğini düşünmekteyiz.

§ 40*, Hitit kralına sadakat ile ilgilidir. 32-34. satırlar arasının baş kısımları kırıktır, son kısımlarda korunmuş kelimelerden, majesteye karşı girişilecek kötü eylemlerin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Ve bu eylemlere girişebilecek kişilerin veya herhangi bir birliğin, herhangi bir ülkenin sıra ile açıklandığını görmekteyiz. Paragraf, “ister her nasıl bir insan olursa olsun” cümlesi ile sona erer.

§ 41*'de, Hitit kralına sadakat ile ilgili maddeler devam etmektedir. Yukarıdaki paragrafta söz konusu kötü eylemlere (bu eylemlerden birisi majesteye karşı girişilecek kötülüktür, diğer eylemlerin neler olduğu, tabletin bu kısmının kırık olmasından dolayı anlaşılamamaktadır) girişilmesi durumunda, majestenin “eğer size yazarsam, siz yaya ve arabalı savaşçılarınızla derhal bana gelmezseniz ve hele habersiz gibi davranırsanız (şu sözler ile)” cümleleri ile çoğul olan karşı tarafa

⁵⁶² O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 63 (burada § 35 olarak numaralandırılan paragraf, bizim düzenlenmemiz ile 36 olmuştur).

hitap ettiğini görmekteyiz. Karşı tarafın sözlerinin yer aldığı sonraki 44-45. satırlar, yer yer kırık olmasından dolayı tam olarak anlaşıl原因mamaktadır. Şimdi ise, antlaşmanın tarafına açıklık getiren cümle yer almaktadır: “[Eğer] siz Hayaşalılar, Hattili birini tercih ederseniz ve beni terk ederseniz ve onu desteklerseniz, böyle bir şeyi kim yaparsa, onu bu yemin tanrıları, hanımlarınız, çocuklarınız, evleriniz, ülkeniz ile birlikte mahvetsinler”. Görüldüğü üzere, antlaşma taraflarından ilki Hayaşa halkıdır.

Karşı taraf, büyük kralı bu gibi durumlarda da, yaya ve arabalı savaşçıları ile desteklemek zorundadır. Aksine bir hareket antlaşmanın ihlâli anlamına gelirdi. 46. satırdaki “Hattili biri” ile G. Beckman’ın, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s.33’de belirttiği gibi “tahtta hak iddia eden” bir Hattili söz konusudur. Hayaşalıların majeste yerine, bu kişiyi tercih etmeleri durumunda, yemin tanrılarının onları, hanımları, evleri vs. ile mahvedecekleri belirtilir.

§ 42*’de, Hitit kralına sadakatin devam ettiğini görmekteyiz: “Size ne yazarsam, siz beni dinlemezseniz, yaya ve arabalı savaşçılar için size yazarsam, derhal yardıma gelmezseniz veya başka bir düşman bana karşı savaşa gelirse ve size yazarsam, siz bana derhal gelmezseniz ve hele habersiz gibi davranırsanız”. Burada da karşı tarafın Hitit kralına sadakat görevleri bir kez daha hatırlatılıyor. Son cümleden sonra, J. Friedrich, SV II (1930) s. 135 d.not 2’de belirttiği gibi, “o zaman bu yemin tanrıları sizi mahvetsinler” sözünün bulunması gerekir. Bu paragraf ile birlikte Hitit kralına sadakat kısmı sona ermektedir.

§ 43* ve 44*’de, her antlaşmanın sonunda yer alan lütuf bölümüne gelinir. İlk üç sütunu içeren Huqqana ile yapılan antlaşmada, ilk önce lânet, daha sonra ise lütuf bölümüne yer verilmiştir. IV. sütundaki daha erken tarihli Hayaşa halkı ve Mariya ile yapılan antlaşmada ilk önce lütuf, sonra lânet bölümüne yer verildiğini görmekteyiz.

Lütuf ile ilgili diğer antlaşmalardan da örnekler vererek yaptığımız ayrıntılı açıklamayı yukarıda, Huqqana ile yapılan antlaşmanın lütuf bölümünde yapmıştık. Burada Hayaşalılar ile ilgili lütuf söz konusudur. § 43*’de, Hayaşalılar, majesteyi iyilikle korurlarsa, majeste de Hayaşalıları, Mariya’yı, Hayaşalı hısımlarını iyilikle

koruyacağını ve Hayaşa ülkesini de iyilikle koruyacağını lütfeder. Böylelikle antlaşma taraflarından ikincisi olan Mariya karşımıza çıkar. Bu paragrafta diğer antlaşma ile birlikte üçüncü kez Mariya adına rastlamaktayız. IV. sütundaki Mariya ile diğer Mariyaları bazı araştırmacılar şöyle yorumlamaktadır: E. Cavaignac⁵⁶³, daha önce yapılmış olan antlaşmanın (yani IV. sütun) Mariya'sı ile ölüme mahkûm edilen Mariya'nın aynı kişiler olduğunu düşünmektedir. J. Friedrich, SV II (1930) s. 160 vd.'da, bütün Mariyaların aynı kişi olduğunu ve Mariya'nın da Huqqana'nın yanında hatırı sayılır bir bey olduğunu belirtir. O. Carruba'ya⁵⁶⁴ göre, Hayaşalılar (A IV) antlaşmasında geçen Mariya, diğer ikisinden (daha önce bahsedilen) ayrı bir bey olmayabilir.

§ 44*'de, “eğer siz iyi davranırsanız ve majestemi, Hatti ülkesini iyilikle korursanız, ben majeste de size iyi davranacağım” cümlesi ile lütuf sona erer.

§ 45* ile lânet bölümü başlar. Lânet ile ilgili diğer antlaşmalardan da örnekler vererek yaptığımız ayrıntılı açıklamayı yukarıda, Huqqana ile yapılan antlaşmanın lütuf bölümünde yapmıştık. Burada Hayaşalılar ile ilgili lânet söz konusudur: “Fakat eğer siz kötü herhangi bir şey yaparsanız, (o zaman) ben majeste de size kötülük yapacağım ve ben majeste o yeminden muaf olacağım”.

Antlaşma yaptırımlarının sadece vasallere yöneltildiği –Şunaşşura antlaşmasının bu konuda bir istisna olduğunu belirtmek gerekir- vasal antlaşmalarda sadece vasalın yemin etmesi, büyük kralın antlaşmaya bağlanmadığı izlenimini verir⁵⁶⁵; Hayaşa halkı ve Mariya ile yapılan antlaşmada, Hitit kralı, antlaşma taraflarının kendisine karşı hain olması durumunda, “tanrılar huzurunda bu yeminden muaf olmak” (§ 45) ifadesini kullanmıştır.

§ 46*, Hayaşa halkı ve Mariya ile yapılan antlaşmanın son paragrafidir ve lânet bölümü ile de sona ermektedir: “Ve bak, yemin altına koyduğum bu sözleri, eğer siz Hayaşa[lılar] ve Mariya korumazsanız, (o zaman) bu yemin (tanrıları), sizin

⁵⁶³ E. Cavaignac, RHA 1, Fas. 1 (1930) s. 16.

⁵⁶⁴ O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 67.

⁵⁶⁵ V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 99 vd.

şahıslarınızı, karılarınızla, çocuklarınızla, erkek kardeşlerinizle, kız kardeşlerinizle, ailelerinizle, tarlalarınızla, ş[ehirlerini]zle, bağlarınızla, harman yerlerinizle, sığırlarınızla, koyunlarınızla [ve malınızla birlikte] tamamen <mahvetsinler>. Onları karanlık toprağın üstüne atsınlar. Ve [ben] Hayaşa ülkesi halkına, Mariya'ya ve Hayaşa <ülkesine> kötü (bir şey) yapmayacağım.”

Bu paragrafta da görüldüğü gibi son olarak iki Mariya adına daha rastlamaktayız. Fakat yemin altına konan sözlerin korunmasından Hayaşa halkı ve Mariya'nın sorumlu tutulması, IV. sütunda yapılan antlaşmanın bilinmeyen Hitit kralı karşısında, tarafların da kimler olduğunu da açığa çıkarmış oluyor.

Bu iki Mariya hakkında O. Carruba'nın görüşleri şöyledir:⁵⁶⁶ “Geride kalan iki Mariya (I. ve II.) arasındaki ilişkinin belirlenmesi zordur, bu konuda sadece yerel adetlere dayanan tahminlerden söz edilebilir. Her iki eş sesli Mariya'ların akraba olduğunu kabul edelim, o zaman onlar olasılıkla Hayaşa'da geçerli olan papponymie (dede adını çocuğa verme) geleneğine göre, büyükbaba ve torun olabilir ya da belki kuzenler.”

Yemin altına konan sözlerin korunmaması durumunda, yemin (tanrılarının) gazabından Hayaşa halkı ve Mariya kurtulamayacak. Ve majestenin, “Hayaşa ülkesi halkına, Mariya'ya ve Hayaşa <ülkesine> kötü (bir şey) yapmayacağım” sözü ile IV. sütun sona erer.

A nüshasında, *QA-TI* “bitmiştir” sözü yer alırken, B nüshasının sol kenarında, “Huqqana antlaşmasının 2. tableti ...” ifadesine rastlamaktayız.

⁵⁶⁶ O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 68 vd.

Paragraflar şöyle özetlenebilir⁵⁶⁷:

A öy. I

- § 1 Giriş (Huqqana'nın aşağı mevkideyken, Šuppiluliuma tarafından yükseltip asalet unvanı verildiğine dair tarihsel geçmişe bakışa kısaca değinme)
- § 2, 3, 4 Hitit Hanedanına Sadakat
- § 5, 6 Karşılıklı Sadakat ve Şahit Tanrıların Çağrılması
- § 7, 8 Şahit Tanrılar Listesi

A öy. II

- § 9*, 10* Lânet
- § 11* Lütuf
- § 12*, 13*, 14* İttifak
- § 15*, 16*, 17*, 18*, 19*, 20*, 21*, 22*, 23* İttifak Aleyhinde İsyan

A ay. III

- § 24*, 25*, 26* İttifak Aleyhinde İsyan
- § 27*, 28* Gizlilik ve Sır Tutma
- § 29*, 30*, 31*, 32* Cinsel Âdetler
- § 33*, 34* Šuppiluliuma'nın, Huqqana'dan çeşitli istekleri

⁵⁶⁷ Bkz. G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 27 vd.

A ay. IV

- § 35*, 36* Oldukça Kırık Olmaları Nedeni İle İçerikleri Anlaşılamamaktadır (36*'nın "kral ailesini tanımaya (?) yönelik" olduğuna dair O. Carruba'nın⁵⁶⁸ açıklaması bulunmaktadır.)
- § 37*, 38* Pl.2. Kullanılarak Anılan Bir Grup Kişinin Hitit Hanedanına Sadakati
- § 39*, 40*, Hitit Kralına Sadakat
41*, 42*
- § 43*, 44* Lütuf
- § 45*, 46* Lânet

⁵⁶⁸ O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 63 (burada § 35 olarak numaralandırılan paragraf, bizim düzenlenmemiz ile 36 olmuştur).

V. B NÜSHASI (KUB 19.24 + 4.6 + 26.37 + 23.73 + 23.74 + KBo 19.44 + 19.44 a + 9.44 b + 22.40)⁵⁶⁹

Transkripsiyon

Öy.

§ 1

- 1 [(an-tu-uh-ša-a-tar-ma ku-it nu-uš- -x-an Ū)]-UL-ia ku-[(it)]
- 2 [(ut-tar ú-e-mi-ia-u-e-ni na-at-š)a-an ke-e-d]a-ni li-in-ki-¹ia¹-aš
- 3 [(tup-pí-ia Ū-UL ki-it-ta)-ri (x-m)]a-at an-tu-ua-aḫ-ḫa-aš-kán
- 4 [(i-da-a-lu¹ar-ḫa¹ a-pí-iz i-e-)zi] tu-ga-at-ša-an ZI-KA
- 5 [-(t)]a-iš-ma ku-iš-ki me-ma-i
- 6 [(-x na-at-mu-kā)]n ša-an-na-at-ti
- 7 []-x[-] li-in-ki-ia
- 8 [(-x)] me-¹ma-aḫ-ḫi¹
- 9 [nu-ut-ta ki-i NI-IŠ DINGIR^{MES} EGIR-an le-e] tar-na-an-zi
- 10 [nu-ut-ta ke-e NI-IŠ DINGIR^{MES} ḫar-ni-in-kán]-du

§ 2

- 11 [(ḫu-u-ma-an)]
- 12 [(Ū-UL še-ek-ku-e-ni)]
- 13 [na-at li-in-ki-ia] [(kat-ta ki-it-ta-ri)]

§ 3

- 14 [(i-ia-nu-un)]
- 15 []-x-x [iš-(tar-na ar-ḫa)]
- 16 [t]i-it-ta-nu-nu-u[n]
- 17 [(-x ku-ū)]a-pí IT-TI⁹[UTU^{ŠT}]
- 18 [-a(k²-ki-ia-an-za-ma)]-x ku-ua-pí na-aš-šu-ma-k[án -i]k-ki
- 19 [(pí-i-e-mi) na-aš-m]a A-NA KARAŠ ku-ua-p[í -²]x-da pí-ia-mi

⁵⁶⁹ Yuvarlak parantez içindeki tamamlamalar A nüshasına göre.

öy.

- 20 *i-d[aʔ-lu-un-ma me-mi-an iš-t]a-ma-aš-ti na-an-mu ma-a-a[n le-e h]a-at-ra-a-ši*
 21 *zi-ik [ša-an-na-at-ti nu-mu-uš(-ša-an) lam-ma]r Ú-UL a-ar-[t(i)]*]

§ 4

- 22 *na-aš-ma-ašʔ ŠAʔ [KUR] URU H̄a-ja-ša-ma nu i-da-a-lu-un me-mi-an [iš-ta-ma-aš-ti]*
 23 *ku-i-ša-aš imʔ-[ma] ku-iš me-mi-aš nu-mu-uš-ša-an ma-a-an l[am-mar Ú-UL a-ar-ti]*
 24 *na-aš-ma-at-ta aʔ-pa-a-at ha-at-ra-a-mi ka-a-ša-ya ka-[a-aš]*
 25 *i-da-a-lu-uš m[e-mi-i]a-aš nu-m-uš-ša-an ma-a-an lam-mar Ú-[UL a-ar-ti]*
 26 *mu-ut-ta k[e-e] NI-IŠ DINGIR^{MEŠ} har-ni-in-k[án-du]*

§ 5

- 27 *ma-a-an DUTU^{ŠI}-m]a aš-šu-li pa-aḥ-ḥa-aš-ti EGIR-an-na A-N[A DUTU^{ŠI} ar-ta-ti]*
 28 *nu[-ut-t]a k[e-e-m]a NI-IŠ DINGIR^{MEŠ} aš-šu-li pa-aḥ-ša-an[-ta-ru x]*
 29 *n[am-ma-at-t]a KUR URU H̄[a-i]a-ša-ja ku-it [AD-DIN nu a-pa-a-at-ta]*
 30 *[aš-šu-li] p[a-aḥ-ša-an-ta-ru]*

§ 6

- 31 *[na-aš-ma A-NA DUTU^{ŠI} ku-i]š-ki me-na-aḥ-ḥa-a[n-da BAL i-ja-zi]*
 32 *[na-aš-ma A-NA DUMU^{MEŠ} DUTU^{ŠI} ku-i]š-ki me-na-[aḥ-ḥa-an-da BAL i-ja-zi]*
 33 *[] kat-ta [*
 34 *[] -]x x-x-ja[-]*
 35 *[(-x-)]*

§ 7

- 36 *[(ʾx¹-ma-at-ta)]*
 37 *[(DUTU^{ŠI}-ya-at-ta)]*
 38 *[(am-me-el na-aš-šu)]*

öy.

- 39 [(*zi-ik-ua A-NA*)]-¹x-x-x¹
 40 [(*EGIR-an ti-ia x-*)]-x
 41 [(*nu-ud-du-uš-ša-an x-*)]-x
 42 [(*ZI-KA pa-ra-a ua-a*)*t-ku-nu-u*]z-z⁵⁷⁰ *nu x*[-]
 43 [(*nu A-NA* ^DUTU^{ŠI} *a-ua-an*)] *ar-ḥa ti-i-¹e⁷¹*[-*ši nu ma-a-an k-iš-ša-a*]n⁵⁷¹
 44 [*ut-tar i-e-ši*⁵⁷² (*ne-e*)]*t-ta ke-e NI-I*[*Š DINGIR*^{MEŠ} *le-e da-li-ia-an-zī*⁵⁷³
 (*a-pé-e-da-nī*)]⁵⁷⁴ -*ia-at*
 45 [*an-tu-uh-ša-a*]n⁵⁷⁵ *le-e tar-n*[*a-an-zī a-pu-un-na ḥar-ni-in-kā*]⁵⁷⁶ *n-du*

§ 8

- 46 [*na-aš-ma-kā*]n⁵⁷⁷ *kī-iš-šu-ua-a*[(*n ut-t*)*ar*⁵⁷⁸ *z*)]*i-ki-la ZI-i*[*t (e-e)*]p-*ši*
 47 [(*na-aš-ma-a*)*t i-e-š* [*i*] *nam-ma ku-it-ki pa-ra-a* [*d*]a-ma-i
 48 [(*ša-an-ḥa-at-ti*)]-x *i-ni-ua i-ia-mi*
 49 [(*nu-ua-za a-pé-el*)]-*ša a-pí-ia-ia ke-e NI-I*[*Š*] *DINGIR*^{MEŠ}
 50 [(*le-e da-l*)*i-ia-an-zī*] *ḥar-ni-in-kān-du*

§ 9

- 51 [(*ka-a-ša-ták-kán*) *A(-NA É.GAL*^{LIM} -*ia*) *ša-r*]a-a *ú-ua-da-an-zī nu-kán*
 [(*ŠA É.GAL*^{LIM})]
 52 [(*ša-ak-la-i*)*š* (*ku-it n*)]a-*ak-ki-ša-aš nu ku-it ma-aḥ-(ḥa)-an*
 53 [*nu ku-i*(*t*⁵⁷⁹ *ma-aḥ-ḥa-an iš-ta-ma-aš-ki-*)]*ši na-at-kán IŠ-TU*
É.GAL^{LIM}

⁵⁷⁰ Tml. için bk. CHD Vol. P, Fas. 2 (1995) s. 117.

⁵⁷¹ Tarafımızdan içeriğe göre yapılan tml. için krş. A II 3.

⁵⁷² Tarafımızdan içeriğe göre yapılan tml. için krş. A II 3.

⁵⁷³ Tarafımızdan içeriğe göre yapılan tml. için krş. A II 4.

⁵⁷⁴ Tml. A III 15'e göre ve bu satırı, satır sonundaki -*ia-at* işaretlerine dayanarak bu şekilde bir yerleştirmeyi uygun gördük.

⁵⁷⁵ Tarafımızdan içeriğe göre yapılan tml. için krş. A II 5.

⁵⁷⁶ Tarafımızdan içeriğe göre yapılan tml. için krş. A II 6. A nüshasında, bu satırdan sonra korunmuş olan "ay. III 16 *nu-uš-ma-aš ták-ša-an* []" ile B öy.'de korunan işaret kalıntılarını karşılaştırdığımızda, B nüshasında bu satırın eksik olduğunu saptadık.

⁵⁷⁷ Tml. SV II s. 174'e göre.

⁵⁷⁸ Tml. A III 17'ye göre.

⁵⁷⁹ Tml. içeriğe göre, tarafımızdan tahmini yapılmıştır.

öy.

- 54 [*na-a*(⁵⁸⁰ *le-e*) *ša-an-na*-(*at-ti*⁵⁸⁰ *na-aš-ma-du-za-kán*)] ^DUTU^{Š7}
ga-ra-ta[-]
- 55 [*-(hur nu-ud-du-za me-mi-ia-mu-uš a-ua-a)*]*n* *kat-ta* x[-
 -](x)
- 56 [(*ma-a-an an-tu-uh-ša-an ku-in-ki aš-šu-li*) *pa-ra-a hu-u-it-ti-ia-a*(ⁿ⁵⁸⁰ *har-*
mi)]⁵⁸¹

⁵⁸⁰ Tml. SV II s. 122'ye göre.

⁵⁸¹ Metin kopyasında görülmiyorsa da, yaptığımız karşılaştırma (kollasyon) sonucunda, 56. satıra ait bir dikey kalıntısını saptamış bulunmaktayız. Bu satırdan sonra kırık olan tablet alt kenarı yer almaktadır (bkz. Levha V ve Levha XVI, 2.)

ay.

§ 10

- 1 [(a-ši-ua an-tu-ua-)]ah-ḥa-aš SIG₅-in iš-ša-i nu[?]-ua[-ra-an (^DUTU^{ŠI}-ia)]
- 2 [(SIG₅-in i-ia-mi zi-g)]a-aš-ši ma-a-an pa-a-i-ši a-pu-u-un [(me-mi-ia-an EGIR-pa)]
- 3 [(me-ma-at-ti) n]a-aš-ma-za a-pu-u-un LU^{LUM} i-da-a-l[(a-u-ua-an-ni pa-ra-a)]
- 4 [(ḥu-it-ti-ia-a)n] ḥar-mi a-ši-ua an-tu-uh-ḥa-aš i-da[-(a-lu-uš i-da-la-u-ua)-ah-zi-ia-mu]
- 5 [(nu-ua-ra)]-an ^DUTU^{ŠI} i-da-la-ua-ah-mi nu [(ma-a-an pa-i)t-ti]
- 6 [(a-p)]u-u-[(un me-mi-a)]n a-pé-e da-ni EGIR-pa me-ma-a[(t-ti) na-aš-ma-z(a KUR-e)]
- 7 ku-it-k[(i na-aš-ma UR)]U-an ku-in-ki URU-an ku-in-ki [(a-aš-šu pa-ra-a)]
- 8 ḥu-it-ti[-(ia-a)]n ḥar-mi SIG₅-in-ua iš-ša-i nu-ua[-(ra-an ^DUTU^{ŠI}-ia)]
- 9 SIG₅-in ^ri¹-ia-mi zi-ga ma-a-an a-pé-e-da-ni KU[(R-e na-aš-ma URU-ri)]
- 10 EGIR-pa me-ma-at-ti na-aš-ma-za ma-a-an a-pa-a-at [(KUR-e na-aš-ma URU-an)]
- 11 aš-šu-li na-aš-ma i-da-a-lu pa-ra-a ḥu-it-t[(i-ia-an) ḥ(ar-mi)]
- 12 zi-ga-aš-ma-ša-at ma-a-an pa-it-ti EGIR-pa [(me)-ma-at-(ti)]
- 13 ne-eṭ-ta ŠA-PAL NI-IŠ DINGIR^{MEŠ} ki[-it-ta-ru]

§ 11

- 14 nam-m[(a-a)]t-ta ^DUTU^{ŠI} ku-in ku-u-un NIN-IA A-NA DAM-U[T-TI-K(A AD-DIN)]
- 15 [(nu)]-uš-ši ^r(NIN^{MEŠ})¹-ŠU ŠA MÁŠ-ŠU ŠA NUMUN-ŠU me-eq-qa-e-eš [ku-it (a-š)]a-a^rn-zi^r
- 16 ŠA A[N- K(A-at-)]ta<(-at)[?]> a-pé-e-ia zi-ga-aš-ma-<aš>-za NIN-SÚ ku[(-it ḥ)]ar-ši
- 17 A-NA KU[(R ^{URU}Ḥa-at-ti-ma-kán ša-a-a)]k-la-iš tu-uq-qa-ri [(ŠEŠ-aš-za N)]IN-SÚ

ay.

- 18 ^{MUNUS}*a-a-a[(n-ni-in-ni-ja-mi-in)]* ^Ú*UL da-a-i Ú-UL-at a-^ra¹-[(ra ku-i)]š-*
ma-at
- 19 *i-^rja¹-[(zi a-pí-ni-iš)-šu-u-^u(a-an)-na]* *ut-tar na-aš* ^{URU}*Ha-at-t[(u-ši Ú-UL)]*
hu-iš-šu-iz-zi
- 20 *a-ki[(-pa-a)š-š(a-an šu-me-en-za-a)]n* *KUR-e dam-pu-pí ku-i[(t an-da-a)]t*
za-aḥ-ḥa-an
- 21 *ŠA [(ŠEŠ-ŠU-za NIN-ŠU ^{MUNUS})]a-an-ni-in-ni-ja-mi-in* *^rda-aš-kán¹-zi-pát*
- 22 ^{URU}*Ha-a[(t-tu-ši-ma-at)]* *Ú-UL a-a-ra*

§ 12

- 23 *nu-ut-ta ma-a-an ŠA DAM-KA ku-^ua-pí NIN-SÚ* *[n]a-aš-ma ŠA [(ŠE)]Š*
DAM¹-SÚ
- 24 ^{MUNUS}*a-a-an-ni-in-ni-ja-mi-iš kat-ta-an ú-iz-zi nu-uš-ši a[(-da-an-na)]*
- 25 *a-ku-^ua-an-na pa-a-i nu-za e-za-at-ten e-ku-ut-ten du-uš-ki-iš-ki-i[(t-(ten)]*
- 26 *da-an-na-ma-an-za le-e i-la-li-ja-ši Ú-UL-at a-a-ra a-pé-e[(-ez-kán)]*
- 27 *ud-da-na-az ar-ḥa ak-ki-iš-kán-zi* *^r(na)¹-[(at z)]i-ga tu-el [(ZI-it)]*
- 28 *le-e e-ep-ši ma-an-ták-kán a-pí-ni[(-iš-šu-^ua-an-t)]i ud-da-ni-i [(da-ma-*
iš-ša)]
- 29 *ku-iš-ki pár-ra-an-da ti-it-ta-nu-zi [(zi-ga-an l)]e-e iš-t[(a-ma-aš-ti)]*
- 30 *na-at le-e i-ja-ši ŠA-PAL NI-[(IŠ DINGIR^{LIM}-i)a-(at-t)]a ki-it[(-ta-ru)]*

§ 13

- 31 *ŠA É.GAL^{LIM}-ja-az MUNUS^{TUM} me-ek-ki uš-ga-aḥ-ḥ[(u-ut ku-i-š)]a-aš*
- 32 *ŠA É.GAL^{LIM} MUNUS^{TUM} ma-a-na-aš EL-LUM ma-a-na-aš*
^M*[(^{UNUS}SUḪU)]R.LÁ nu-uš-ši ^rma-aⁿ¹-ni-in-ku-a[n]*
- 33 *[(le-e ti-ja-ši)] nu-uš-ši ma-an-ni-in-ku-aⁿ le-e pa-a-i-ši me-mi-an-na-aš-*
[(ši)]
- 34 *le-e me-ma-at-ti ARAD-KA-ja-ši GEME-KA ma-an-ni-in-ku-^ua-an le-e*
pa-iz-z[i]

ay.

- 35 *na-an-za-an me-ek-ki uš-ga-aḫ-ḫu-ut ŠA É.GAL^{LIM} ku-ua-pí MUNUS^{TUM}
a-ut-ti*
- 36 *na-aš-ta KASKAL-az ar-ḫa me-ek-ki ua-at-ga-aḫ-ḫu-ut nu-uš-ši
KASKAL-an ar-ḫa*
- 37 *tu-u-ua tar-na nu-za ke-e ŠA É.[G]AL^{LIM} A-ŪA-AT MUNUS^{II} me-ek-ki
a-ru-um-ma*
- 38 *uš-ga-aḫ-ḫu-ut^m Ma-ri-ia-aš ku-iš e-eš-ta na-aš ku-e-da-ni ud-da-ni-i*
- 39 *BA.ÚŠ Ū-UL^{MUNUS} SUḪUR.LÁ i-ia-at-ta-at a-pa-a-ša-kán an-da
a-uš-zi*
- 40 *A-BI^{DUTU}^{ŠI}-ma-kán im-ma^{GIŠ} AB-az ar-ḫa a-uš-zi na-an ua-aš-túl IŠ-BAT*
- 41 *zi-ik-ua-kán a-pu-u-un an-da ku-ua-at a-uš-ta na-aš a-pé-e-^rda-ni^r ud-da-ni*
- 42 *še-er BA.ÚŠ nu tu-u-ua-az ú-ua-an-na-ia še-er LÚ^{LUM} ḫar[(-ak-ta)]*
- 43 *nu-za zi-iq-qa me-ek-ki uš-ga-aḫ-ḫu-ut*

§ 14

- 44 *I-NA KUR^{URU} Ḫa-ia-ša-ia ku-ua-pí pa-a-i-ši nu-za nam-ma MUNUS^{MEŠ}
ŠA ŠEŠ[(-KA)]*
- 45 *NIN-KA le-e nam-ma da-aš-ki-ši^{URU} Ḫa-at-tu-ši-ia-at Ū-UL a-[(a-ra)]*
- 46 *ke-e-ez-ma-kán I-NA É.GAL^{LIM}-ia ša-ra-a i-ia-at-ta-ri n[u a-pa-a-a(t)
ut-tar]*
- 47 *Ū-UL a-a-ra ŠA KUR^{URU} Az-DIŠ¹-ia-za MUNUS nam-ma A-NA
DAM^{UT-TIM} le[(-e)]*
- 48 *ta-at-ti a-pu-u-un-na-za ar-ḫa da-a-li ka-ru-ú-za ku-in ḫar[(-ši)]*
- 49 *^{MUNUS}NAP-ṬIR₅-TI-K[A-(ma-a)]t-ta a-a-ra^re¹-[eš-d]u² DAM-an-ma-an-za
le-e [(i-ia-ši)]*
- 50 *A-NA^m Ma-ri-ia[(-ia-kán DUMU.M)]UNUS-KA ar-ḫa da-a na-an LÚ¹-ni
pa-a[(-i)] -]x*
- 51 *[(ŠA)] KUR^{URU} Ḫa-at-t[(i-ia-kán ku-iš)] NAM.RA^{[Q]LA} A-NA KUR^{URU}
Ḫa-ia-ša pá-r-ra-a[(n)]-da-an*

ay.

52 [(pa-a-a)]n-[(za n)]u N[(AM.RA^{HLA} pa-ra-a p)]é-eš-ten ŠA KUR^{URU} Ha-
at-ti-ja ZAG^{MES} pa-ra-a pé-eš-ten

§ 15

53 [(ku-iš ŠA KUR^{URU} Ha-at-ti NAM.R)]A^{HLA} pa-ra-a Ú-UL pa-a-i na-qt
A-NA ZAG^{HLA}

54 [š(a-an-na-a-i na-an zi-ik^m H)]u-uq-qa-na-a e-ep na[m-m]a ha-lu-u-ua-i

55 [(ku-ua-at-ua-ra-an pa-ra-a Ú-U)]L pé-eš-te-ni na-aš tu-uk TUKU[?]-[?]x[-]el

56 [-a]n-ni iš-na-tal-la-aš-ša-aš-ta[]

57 [-]x pa-ra-a pi-ja-an-du []

58 []^DUTU^{Šr} ma-aḥ-ḥa-an x[-]

59 []x-x ^rle[?]-e[?] []

B nüshasının sol kenarı: DUB II^{KAM} ŠA ^mHu-uq-qa-a-na-a li-in-ki-ja-aš x-x

VI. HUKKANA (HUQQANA) ANTLAŞMASINA AİT OLMASI MUHTEMEL
DİĞER FRAGMANLAR

B.J. Collins, <http://www.edu/asor/HITTITE/CTHI-220.html> 43 numarada, “Huqqana antlaşmasının(?) fragmanları” başlığında aşağıdaki numaraları görmekteyiz:

a) KUB 26.39

Transkripsiyon

öy. I⁵⁸²

- 1 [(x-)]x na-aš-šu pa-ra-a hu-it-ti-ia-š[i] ...
- 2 na-aš-ma-mu(-x) a-pi-ni[-i]š-š[u-u]a-a[n]
- 3 ša-an-na-at-t[i] n[u-k]án[?] im-[ma]
- 4 Ú-UL [z]i-ik-x [.....]
- 5 x-x[-]x [

ay. IV⁵⁸³

- x+1 [-]x-li[-
- 2' [-n]u-un n[a-
- 3' [iš-ḫi-ú-la-aš tup-pu] i-ia-mu-u[n
- 4' [nu ka-a-ša] ke-e-d[a-ni li-in-ki-ia]
- 5' [LI-IM DINGIR^{MES} tu-li-ia] ḫal-zi-ú[-en⁵⁸⁴

⁵⁸² Trans. için bkz. O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 70.

⁵⁸³ Trans. için bkz. E. Forrer, *Caucasica* 9 (1931) s. 6; D. Yoshida, *THeth* 22 (1996) s.18, 19'da, 6'-10' ile 26'-34'. satırlar arası trans. verilmiştir ve yine aynı eserde s. 17'de CTH 42 ve 43'deki tanrı listelerinin karşılaştırılmasına bakılabilir.

⁵⁸⁴ E. Neu, *ZVS* 93 (1979) s. 73'de, ḫal-zi-ú-en fiil formunun da-i-ú-en, da-a-i-ú-en formlarının sonuyla karşılaştırılabileceğini ve bunun KUB 26.39 IV 5 (CTH 43) fragmentinde de bulunduğunu, fragmentin Huqqana antlaşmasına aitliği konusunun incelendiğini ve de açık olarak Muḫatalli zamanında ortaya çıkan ḫal-zi-ia-ú-en/ḫal-zi-ia-u-en yazımlarından farklı olduğunu açıklamaktadır.

ay. IV

- 6' [^DUTU ŠA-ME-E ^DUTU ^{URU}A-ri-in-n[a ^DIM ^{URU}Ha-at-ti]⁵⁸⁵
 7' [^DIM ^{URU}Ha-la-ap ^DIM ^{URU}Zi-ip-pa-l[a-an-da
 8' [^DIM ... (.) ^DIM ^{URU}Pit-t[e-ja-ri-ik
 9' [^DIM ... (.)] ^DIM ^{URU}Ša-r[i-iš-ša (veya: Ša-m[u-ħa)
 10' [^DIM ... ^DIM ^{URU}Li-iħ-zi-na ^D[IM
-
- 11' [^DLAMM]A ^{URU}Ga-ra-aħ-[na
 12' [^DÉ.A-aš ^D[DAM-K]I.N[A]⁵⁸⁶
 13' []x-ši ^D[a-a]r-ri-iš
 14' [^DZa-ap-pa-na⁵⁸⁶ ^D]Aš-ka-še-pa-a[š MUNU]S.LUGAL-aš
 15' [^DPi-ir-ua[?]]⁵⁸⁶ ^DTe-l[i-p]i-mu-uš
-
- 16' [... ^DXXX[?]]⁵⁸⁶ li-in-ki-ja-[aš EN[?]-aš[?]]⁵⁸⁶ ^DIŠTAR
 17' [] ^DNIN.GAL DINGIR^{MEŠ} L[u-la-aħ-ħi-i]⁵⁸⁶ a-aš
 18' [Ha-ap-pi-r]⁵⁸⁶ i-ja-aš ^DLi-i[l-ua-ni-i]š ták-na-aš ^DUTU-u[š]
 19' [^{URU}An-ku-ua-aš] ^DGa-at-taħ-ħa-aš ^{URU}Ka-t]a-pa-aš MUNUS.LUGAL-aš
 20' [^{URU}Ša-mu-]u-ħa-aš ^DA-a-pa-ra-aš ^{URU}Hur-m]a-aš ^DHa-an-te-t[a-aš-šu-uš]
 21' [^{URU}Ta-ħar-]pa-aš ^DAm-ma-am-ma-aš ^{URU}[Du-un-na]-aš ^DHal-la-ra-[aš]
 22' [^{URU}Hu-u-p]i-iš-na-aš ^DHu-u-ua-aš-ša-an-n[a-aš ^{URU}Š/T]a-am-ni-ua-a[š
^D ...]⁵⁸⁷
-

⁵⁸⁵ 6'-10'. satırlar arasının trans. için bkz. D. Yoshida, THeth 22 (1996) s. 18.

⁵⁸⁶ Tml. için bkz. D. Yoshida, a.g.e. s. 17.

⁵⁸⁷ Tml. için bkz. D. Yoshida, a.g.e. s. 18.

ay. IV

23' [DINGIR^{MEŠ} L]Ú^{MEŠ} DINGIR^{MEŠ} MUNUS^{MEŠ} *hu-u-ma-an-te-eš*
 UR[U] *Ha-at-ti*

24' [*hu-*]*u-[m]a-an-te-eš ne-pí-iš te-kán* HUR.SAG^{MEŠ} [Í]D^{MEŠ} PÚ^{MEŠ}

25' ^DKASKAL.KUR^{MEŠ} *hu-u-ma-an-te-eš šal-li-iš a-r[u-n]a-aš*

26' [D]U[?].GUR^{URU} *Ha-ia-ša* ^DIŠTAR^{URU} *Pa-a-at-te-e[š[?] - .]x*⁵⁸⁸

27' [] []

28' [^D. .]x-an-mu-uš^{URU} *La-ḫi-ir-ḫi-la* ^DZa-ag-g[a[?]-

29' [^{URU}.]x-ar-ni-ia^D *Ta-a-ru-u-mu-uš* ^{URU}x[]x x x⁵⁸⁹

30' [^D. ^{URU}] *Pa-aḫ-ḫu-u-te-ia* ^DTe-ri-it-ti-tu-u-x x[

31' [^{URU}] *Ta-ma-at-ta* ^DÚ-na-ga-aš-ta-aš^{URU} *Ga-zu-ú[-*

32' ^DTák-ša-an-na-aš^{URU} *Ar-ḫi-ta* ^DBa-al-ta-ik

33' [^{URU}] *Du-ug-ga-am-ma-na* ^DÚ-na-ga-aš-ta-aš^{URU} *Pár-ra-ḫi[a]*

34' [^D.]x-ḫu-ḫu-uš^{URU} *Ga-aš-mi-ia-ḫa* ^DŠi-il[-.]x[

⁵⁸⁸ 26-34. satırlar arasının trans. için bkz. D. Yoshida, THeth 22 (1996) s. 19.

⁵⁸⁹ D. Yoshida, a.g.e. s. 19: "öy. III ve öy. IV arasındaki kenarda bulunan işaret kalıntılarının, öy. IV 29'a ait olduğu kesin değildir."

Yorum

Yukarıda belirttiğimiz adreste, CTH 43 Huqqana antlaşmasının(?) fragmanları başlığı altında yer alan, KUB 26.39 nolu metnin I. sütununun oldukça kırık olması ve IV. sütunun da tanrılar listesini içeriyor olmasından dolayı, tercümesini vermeden, yorum kısmında açıklamaya çalışacağız.

O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 69 vd.'da bu metinle ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: “Bu fragman metin kopyasına göre, IV. sütunun sonundan ve I. sütunun başından ibaret, yani 2 sütunlu bir tablettir. IV. sütun tanrılar listesini içermekte, ki bu da Huqqana antlaşmasının I. sütununun § 6 vd.'daki benzer listeye mutlak bir uygunluk göstermemektedir. Paragrafların bölünüşü de farklıdır. IV. sütundaki Hayaša tanrılarının sayılması, 26. satırdaki Hayaša adının belirtilmesinden dolayı mümkündür. I. sütun içerik olarak Huqqana II § 14 vd. benzemektedir.

I. sütun antlaşma şartları ile başladığından ve IV. sütun da tanrı listesi ile sona erdiğinden, tablet 2 nüshadan birine aittir. Bu arada, şahit tanrılar antlaşmanın sonunda yer aldığını ve hiçbir lanet ifadesinin bulunmadığını kabul etmek gerekir. Aksi takdirde 3 tabletli bir nüshayı da hesaba katmak zorunda kalırız.

Eğer KUB 40.41 bu fragmana aitse, cümle yapıları ve metin varyasyonları, A nüshasına göre dikkat çekicidir. Tanrı listesinin önündeki cümlelerin satırlarından arta kalanların, A Huqqana'dan farklı bağlaç ve edatları olduğu için, KUB 40.41 direkt bir birleşme olmadan join yapılabilir.

Tüm belgelerin daha yeni yapısını göz önüne aldığımızda, KUB 26.39 ve KUB 40.41 eğer join ise, daha sonraki bir antlaşmanın fragmanlarıdır. Bunun, II. Muršili ile (Hayaša-)Azzi halkı antlaşmasına ait yemin parçaları olduğu kabul edilir, Muršili yıllıklarında bunu bizzat belirtmektedir (AM 138-139 = KBo 4.4 IV 38 vd. *nu namma* KUR^{URU} Azzi UL *daninunun nu* LÚ^{MEŠ} URU Azzi *linganunun* “Ayrıca Azzi ülkesini düzene koymadım, fakat Azzi halkına yemin ettirdim.”. Bu yeminler, Azzi ülkesine karşı düzenlenen bir dizi seferden sonra yapıldı.

Ertesi yılda ise “Halımanalı Mutti” (AM 138-139: KBo 4.4 IV 42 vd.) ile tekrar görüşüldü. Bir antlaşmaya varıldı ve Azzi halkı tebaa yapıldı, bu da muhtemelen nihai bir antlaşmaya neden oldu: Yani takriben KUB 26.39 (KUB 40.41 ile)?.”

Dolayısı ile açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, O. Carruba, KUB 26.39 için muhtemelen II. Murşili döneminde, Azzi ülkesine yapılan bir dizi seferden sonra (Hayaşa-)Azzi halkı ile yapılmış bir antlaşma metni olabileceğini ileri sürmektedir.

E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 73’de KUB 26.39 ile ilgili olarak kısaca şunları belirtmektedir: “*hal-zi-ú-en* A I 40 (krş. oh. *hal-zi-ua-ni* 3.1.3) fiil formu, *da-i-ú-en*, *da-a-i-ú-en* formlarının sonu ile karşılaştırılabilir, bu da KUB 26.39 IV 5 fragmentinde de bulunur, Huqqana antlaşmasına aitliği konusu incelendi ve açıkça örneğin, Muwatalli zamanında ortaya çıkan *hal-zi-ia-ú-en* / *hal-zi-ia-u-en* yazımlarından farklıdır.”

E. Neu’un, KUB 26.39’un Huqqana antlaşmasına aitliği konusunun incelendiğini, ancak ait olup olmama konusunda herhangi bir yorumda bulunmadığını görüyoruz.

E. Forrer, *Caucasica* 9 (1931) s. 6’da söz konusu metnin günümüzde ay. IV olarak bahsedilen sütununa, I. sütun, I. sütununa ise IV. sütun yakıştırmasını yapmıştır. Yani günümüzdekinin tam tersi bir şekilde numaralandırma söz konusu olmuştur. Bunu göz önünde bulundurarak yazarın bu metinle ilgili a.g.e. s. 6 vd.’daki açıklamalarına bakalım: “Hayaşa ülkesinin tanrıları ve şehirleri hakkındaki bir antlaşmanın parçalarını (Bo. 866, 3793, 4747) birleştirdim. Bu antlaşma, her iki ülkenin antlaşma tanrılarının sayımını içeriyor. Ne Hatti kralının adı ne de Hayaşa’nın partnerinin adı korunmuştur. Hayaşa ile bir antlaşma olduğu sonucunu çıkardım, Hatti tanrılarının sayımından sonra, partner ülke Hayaşa’nın fırtına tanrısı ile başlıyor. İlk korunan bölümün satırları, “ben [bu antlaşma tabletini] yaptım” ve “şimdi biz [1000 tanrıyı bu yemine meclise] çağırdık” şeklindedir. Daha sonra Hatti tanrıları sayılıyor, ki bunlar 23’-25’ satırlar arasında bir aradalar:

“Hatti ülkesinin bütün tanrıları, tanrıçaları, gök, yer, dağlar, nehirler, kaynaklar, yer altı su yolları⁵⁹⁰, büyük deniz.”

26'-34'. satırlar arasında da Hayaša tanrılarını sayıyor: “Hayaša şehrinin U.GUR'u, Pādeeo (bkz. yukardaki trans. ^{URU}*Pa-a-at-te-e*[š²-.]x) şehrinin İŠTAR'ı.” Bu iki tanrı Hayaša ülkesinin baş tanrılarıdır.”

E. Forrer, a.g.e. s. 9'da, en eski antlaşmalarda tanrıların çağrılmasının başta yer aldığını belirterek, Hayaša ile yapılan yukarıdaki devlet antlaşmasında tanrıların I. sütunun sonunda yer almasından dolayı, onun Šuppiluliuma'nın hükümdarlık döneminin sonuna ait olacağını vurgular. Huqqana ile yapılan antlaşmanın daha önceden bilindiğini ve söz konusu bu antlaşmanın ondan bir önceki ile yapıldığını, yani antlaşmanın III. Tuthalya ile Šuppiluliuma'nın birlikte Hayaša'ya karşı yaptığı savaşın sonunda barışa vesile olduğunu belirtmektedir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi, E. Forrer, günümüzde ay. IV olarak bahsedilen sütununa, I. sütun, I. sütununa ise IV. sütun yakıştırmasını yaptığı için, bu antlaşmada tanrıların I. sütunun sonunda yer almasından dolayı, onu Šuppiluliuma'nın hükümdarlık döneminin sonuna ait olacağını öne sürdüğü fikri öyle görünüyor ki geçerliliğini kaybetmiştir.

S. Košak, Konkordanz der hethitischen Keilschrifttafeln 0.2 (www.hethiter.net)'de, KUB 26.39 için, O. Carruba'nın FsOtten², 1988, 70'de bahsettiği KUB 40.41 (Bo 7795) ile birleşmesinin mümkün olmadığını, çünkü KUB 40.41'in “jung hethitisch” olduğunu açıklamaktadır. Ve S. Košak, KUB 26.39'un 1877/u ile birleşmesini daha olası görmektedir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan KUB 26.39'da yayınlanan tableti ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan, KUB 40.41 (Bo 7795) ile 1877/u nolu tabletleri inceledik. Yaptığımız inceleme sonucunda, O. Carruba'nın KUB 26.39'un KUB 40.41 ile birleşebileceği görüşüne biz de katılmıyoruz. Çünkü her iki tablette

⁵⁹⁰ D KASKAL.KUR için E. Forrer, *Caucasica* 9 (1931) s. 7'de “die Heerscharen” açıklamasını yaparken, H. Otten, *Die Bronzetafel aus Boğazköy* (1988) s. 11'de, “Quellbecken” anlamını vermiştir.

Müzesi'nde kollasyon için bakarken, kopyasında dikeylerin düz yapıldığını fark ettik. Oysa tablette bütün dikeylerin hafif sola yatık olduklarını gördük. Yazı sitilinin, Huqqana antlaşmasının ne A nüshası ne de B nüshası ile benzerlik göstermediği açıktır. KBo 19.57'nin transkripsiyonundaki tamamlamaları, Huqqana antlaşması § 4'e göre yaptık. Ancak tam bir uygunluk göstermeyen cümlelerin diziliş sırası ve paragrafların bölünüşü birbirini tutmamaktadır.

Oldukça küçük korunmuş olan bu antlaşma parçasında herhangi bir isim de bulunmadığı için, şimdilik hangi antlaşmaya ait olduğu belirsiz kalmaktadır.

c) KUB 40.41

Transkripsiyon

- x+1 [] x[-
 2' [IŠ-]TU KUR^{URU}[
 3' ^DUTU^{ŠI} pa-a[h-ha-aš-
 4' tu-uk-ma-ká[n
 5' mu ka-a-aš-ma[
 6' tu-li-ia[
 7' ^DUTU ŠA-ME-E[
 8' [Š]É-E-R[I
 9' []-x[

KUB 40.41 x+1. satırının kopyasında son korunan işaret olarak bir yatayın baş kısmı görülmektedir. Oysa yaptığımız kollasyona göre, bu yatayın baş kısmından sonra köşe çengeline ait bir kalıntıya da rastladık.

KUB 40.41 içindekiler kısmında s. 5'de, "belki Huqqana antlaşması I 37 vd. paraleli; yemin yükümlülüğü" notunu görmekteyiz. Bu nota dayanarak söz konusu metni, Huqqana antlaşması I 37 ile karşılaştırdığımızda şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Huqqana antlaşması I 37'de ^DUTU^{ŠI}-ma'dan sonra tu-uk "seni" yer

alırken, KUB 40.41 3'. satırda, ^DUTU^{Šr} den sonra *tu-uk* olmaksızın *pa-a[h-* işaretleri bulunmaktadır. Ancak cümlelerin diziliş sırası tam bir uygunluk göstermemektedir. KUB 40.41 8'. satırdaki korunan işaret kalıntılarını [*Š*]*É-E-R*[*I* şeklinde tamamlamak mümkündür. *šēru(m)* “kır” anlamına gelen bu Akadça kelime, Huqqana antlaşmasında kullanılmamış olmakla birlikte, I 49. satırda *LÍ L^RY* şeklinde Akadça ses tamamlaması ile karşılaşmaktayız.

Bizim fikrimize göre, fragman halinde olan KUB 40.41'in, Huqqana antlaşmasının I 37 ile paralel olması mümkün görünmüyor. Ayrıca KUB 40.41 ile ilgili olarak O. Carruba ve S. Koşak'ın görüşlerine dair düşüncelerimizi daha önce a)'da belirttik.

S. Koşak, Konkordanz der hethitischen Keilschrifttafeln 0.2 (www.hethiter.net) CTH 43 no altında, ayrıca 3 tablet parçasının daha yer aldığını görmekteyiz:

d) KBo 27.2⁵⁹¹

Transkripsiyon

x+1	]-mu x-[
2'	(-)B]AL-ni-x-[
3'	zi-ī]k ^m An-ni-ia-a[š?
4'	-ī]š-ga-tal-la-aš ha-x[-
5'	^D UTU] ^{Šr} -in I-NA EGIR U[D ^M
6'	]-x-ma-mu DUMU ^{MEŠ} -IA DUMU.DUMU ^{MEŠ} -IA
7'	aš-š]u-li pa-aḥ-ši
8'	]-x-za-kán i-ia[-
9'	a]r-ḥa da-[

⁵⁹¹ Transkripsiyon için krş. O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 71.

e) HT 85⁵⁹²

Transkripsiyon

- x+1]-x ^mAn-ni-ia[(-)
 2']-x A-BI A-BI-IA
 3']-x-KA-ia ^mMa-ri[-ia(-)
 4' SI]G₅-in iš-tén[?] x-[?][
 5']-x^{MEŠ}-ŠU-NU SIG₅-i[n
 6']-x-x-[

f) 905/z

Transkripsiyon (H. Otten, KBo 27, s. IV d.not 2'ye göre)

- 2 ...]nu zi-ik ^mAn-ni-ia-aš
 3 ... š/f]a-ni
 4 ...]^mMa-ri-ia-an

O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 71 vd.'da, Azzi-Hayaša ile savaşın Azzi kralı Anniya tarafından başlatıldığını, bu 3 fragmanda Anniya'nın, Hitit kralının antlaşma tarafı olabileceğini, ikisinde de (HT 85, 905/z) Mariya'nın geçtiğini ve bunların 4. (?) bir Mariya olamayacağını, 1 veya 2 olarak nitelenenlerden birisi olması gerektiğini belirtir. KBo 27.2 ile 905/z'nin içeriksel ve dilsel açıdan incelendiğinde (fiiller Pl.2.), bunları tek bir belgenin parçaları olarak değerlendirmek istiyor. Huqqana ve Hayaşalılar antlaşmaları ile ilişkili olmalarından dolayı da, aynı gruba yerleştirilebileceğini açıklar. Aynı yazar şöyle devam etmektedir : "Anniya ve Mariya ile birlikte, HT 85 2'deki A-BI A-BI-IA, bizi Murşili dönemine götürmektedir. Murşili aynı ifadeyi babası Šuppiluliuma'nın yıllıklarında büyükbabası III. Tuthalya için kullanmıştır, bundan biz onun (III. Tuthalya) Hayaşalılar antlaşmasını (A IV) (I. Mariya ile) yapmış olduğunu kabul ediyoruz. HT 85, tarihi girişin belki de bir kısmıdır ve I. Mariya'yı göstermektedir ; aynı şey 905/z

⁵⁹² Transkripsiyon için bkz. O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 71.

için de kabul edilebilir, ancak orada sadece iki isim bulunmaktadır. Mariya, Anniya ve *A-BI A-BI-IA*'nın aynı zamanda geçmesi, Hatti'nin Azzi-Hayaša ile bağlantısına bizi götürüyor ; bu bağlantı da III. Tuthalya'dan Šuppiluliuma, Huqqana, I. ve II. Mariya, Anniya ve Muršili'ye kadar uzanıyor ; böylece Muršili'nin 10. ve 11. hükümdarlığı döneminde Azzi-Hayaša ile yaptığı antlaşmaları elde etmiş olabiliriz.”

Ancak O. Carruba, a.g.e. s. 73'de, şu andaki tarihlendirme konusunda, bu parçaların bazı sorunlar yarattığını, KBo 27.2 5'de yer alan, ^DUTU-ši-in ve EGIR UD^M ifadelerine sadece Šuppiluliuma'nın metinlerinde rastlandığını, bunun da Muršili'nin ilk devlet belgelerini, geleneklere ve kurallara bağlı kalarak daha eski belgelere göre kaleme aldırtdığının göstergesi olduğunu belirtir.

Bu üç tablet parçasından sadece 905/z Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndedir; geriye kalan iki tablet parçası KBo 27.2 (Bo 77/29) Boğazköy Müzesi'nde, HT 85 British Museum'da bulunması nedeni ile yazı karakterleri konusunda bir kıyaslama yapmamız mümkün olamamaktadır.

VII. METİNLERİN TARİHLENDİRİLMESİ

O zamanlar, Huqqana antlaşması adı altında genellikle, I. Šuppiluliuma ile Huqqana ve Hayaša halkı arasında yapıldığı kabul edilen (şimdi ise I. Šuppiluliuma ile Huqqana ve daha önce (?) yapılmış olan, bilinmeyen Hitit kralının⁵⁹³ Hayaša halkı ve Mariya ile yaptığı antlaşmalar), Huqqana antlaşmasının dil yaşı ile ilgili olarak 1979 yılında, E. Neu⁵⁹⁴ detaylı bir araştırma yapmıştır. E. Neu'un, bu araştırmasına göre şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

- Elimizde A ve B olmak üzere iki nüsha vardır, bunların ikisi de kopyadır;
- Her iki nüsha farklı örneklerden kopya edilmiştir;
- A nüshası, yer yer modernize edilmiş hali ile M.Ö. 13. y.y.'a aittir; A nüshası orijinal belgenin aslını muhafaza ediyor, B nüshası ise M.Ö. 14. y.y.'a aittir;
- B nüshası, muhtemelen orijinal belgenin yazıldığı dönemden kalma bir nüshadır; fakat A nüshası için direkt bir örnek olamazdı.
- Kullanılan dil ise orta Hititçedir (Ph.H.J.Houwink ten Cate, The Records of the Early Hittite Empire (1970) adlı çalışmasında, bu dil basamağını M.Ö. 1450-1380'e tarihler.)

E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 65 vd.'da tarihlendirme ile ilgili olarak şunları belirtmektedir: "I. Šuppiluliuma, Huqqana ve Hayaša halkı ile hükümdarlığının erken döneminde bir antlaşma yaptı. Bununla ilgili olarak unvan da dikkat çekicidir: *"Šu-up-pí-lu-li-u-ma LUGAL KUR^{URU} Ha-at-ti* ("kral, büyük kral değil"). E. Neu, a.g.e. s. 82 vd.'da şöyle devam etmektedir: "Huqqana antlaşmasının dili, orta Hititçe dil özellikleri gösterdiğinden dolayı, orta Hititçe olarak nitelenmelidir. Her ne kadar II. Murşili metinlerinde kısmen belli edebî çeşitlere bağlı olarak, ara sıra şöyle ya da böyle "daha eski" olarak işaretlenen grafik ve dil formu bulunsa da, Huqqana antlaşması belgesi belli ki, Šuppiluliuma'nın saltanatı sırasında sona eren orta Hititçe dil döneminin bitişinde yer almaktadır.

⁵⁹³ O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 72'de, bu kralın III. Tuthalya olabileceğini ileri sürmektedir.

⁵⁹⁴ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 64-84.

Bu belirtilen durumlar, bugünkü bilgi ile şu sonuca götürüyor: Orta Hititçeden, yeni Hititçeye yavaş geçiş, M.Ö. 14. y.y.'ın ilk on yılında olmalı idi. Eğer daha eski olan B nüshası, o kadar parça halinde ulaşmamış olsa idi, Huqqana antlaşmasının dil formu hakkındaki karar, daha geniş sağlam temele dayanırdı; sonra A ve B hakkındaki karşılaştırmalar da daha verimli sonuç verirdi. Biraz modernize edilmişliği ile A oldukça düzgün bir nüsha sunuyor, fakat yer yer tahribe uğramış olması bu düzgünlüğü bozar; M.Ö. 13. y.y. kopisti bu tahrip olan yerleri ihtiyatlı bir şekilde işaretlemiştir.”

J. Friedrich⁵⁹⁵ de, A nüshasının orijinal belge olmadığına değinmiştir: “Esas metin olan A nüshası, Šuppiluliuma zamanında yazılan orijinal belge değildir, aksine daha yeni bir kopyadır; bu kopyayı yapan şahısta tahrip olmuş olan orijinali bulunmakta idi; bundan dolayı II 14-18, 20, 25, 26. satırların başlangıcı, orijinalinde tahrip olan yerlerin büyüklüğündeki parçaları belirtmek için eğri çapraz çivilerle doldurulmuştur ve ayrıca 15-16. satırlar arasına *har-ra-an* notu eklenmiştir.”

O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 60 vd.'da, A nüshasının IV. sütununun diğer üçünden bir çok özelliğinden dolayı ayrıldığına dikkati çekmektedir; en belirgin farklılığın da antlaşma tarafları arasında bulunduğunu, IV. sütunda bilinmeyen Hitit kralının taraflarının “Hayaša Halkı ve Mariya” olduğunu ve Huqqana'nın artık bahsedilmemesine değiniyor. Dilsel açıdan ise, IV. sütundaki –*wani* (*pāiwani* IV 28, 29 (44, 45)) ve eski bir Imp. Med. form –*i* (*kiddumati* IV 7 (23)) ile Abl. –(a)z yerine –*za*'nın kullanımının I-III. sütunlara göre daha eski olduğunun göstergesi şeklinde yorumluyor. A IV'ü, zaman açısından B nüshasından daha öncesine yerleştiriyor. O. Carruba'nın, a.g.e. s. 64'deki açıklaması şöyledir: “A IV. sütunun (daha eski ?) başka bir antlaşmayı içerdiğini düşünüyoruz.”

O. Carruba⁵⁹⁶, hanedan ve devlet politikası ile ilgili olan evliliklerde, evlenecek kişilerin yaşının dikkate alınmamış olduğundan bahsederek, antlaşma taraflarının zaman sırasını yaklaşık olarak şöyle vermiştir: “Šuppiluliuma,

⁵⁹⁵ J. Friedrich, SV II s. 105.

⁵⁹⁶ O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 68.

Huqqana'dan daha yaşlı ve Huqqana, üçüncü Mariya'dan daha yaşlı. Fakat bu da, olası üçüncü bir Mariya'ya ait Hayaşalılar antlaşmasının, II. Murşili tarafından yapılmış olduğu anlamına gelirdi." Devamında ise, Huqqana antlaşması ile olası III. Mariya antlaşması arasındaki zamansal farkın yaklaşık 40 yıl olacağını, bunun da dilsel belgeler bakımından oldukça uzun bir süre olduğunu, Murşili tarafından düzenlenen belgelerin (kendisi ve babası için düzenlenen yıllıklar, dualar vs.) tamamen değişik bir dil ve farklı cümle formları içerdiğini belirtir.

O. Carruba'nın⁵⁹⁷, "Huqqana antlaşmasına ait olması muhtemel diğer fragmanlar" adlı bölümümüzde açıklanan, HT 85'in incelenmesinden sonra, Hayaşalılar antlaşmasının (A IV) I. Mariya ile yapıldığını belirttiğini görmekteyiz: "Anniya ve Mariya ile birlikte, HT 85 2'deki *A-BI A-BI-IA*, bizi Murşili dönemine götürmektedir. Murşili aynı ifadeyi babası Šuppiluliuma'nın yıllığında, büyükbabası III. Tuthalya için kullanmıştır, bundan biz onun (III. Tuthalya) Hayaşalılar antlaşmasını (A IV) (I. Mariya ile) yapmış olabileceğini kabul ettik. HT 85, tarihi girişin belki de bir kısmıdır ve I. Mariya'yı göstermektedir."

Sonuç olarak O. Carruba⁵⁹⁸, Huqqana ve Hayaşa halkı-Mariya antlaşmaları ile diğer fragmanlar (bu fragmanlar "Huqqana antlaşmasına ait olması muhtemel diğer fragmanlar" adlı bölümde incelenmiştir) için şunları belirtmiş ve aşağıdaki şemayı yapmıştır (şemadaki kısaltmalar için bkz. H.G.Güterbock-H.A.Hoffner, CHD, Vol. 3, Fas. 1, XIV vd.):

1) Bilinmeyen Hitit kralının - III. Tuthalya olduğu neredeyse kesinleşmiştir - Hayaşa halkı ve Mariya (I.) ile yaptığı antlaşma A IV'dür.

2) I. Šuppiluliuma'nın Huqqana ile yaptığı antlaşma, CTH 42 (= KBo 5.3+) A I-III; Duplikatı B nüshası I ve II (üçüncü tablet herhalde yoktu).

3) KBo 27.2, HT 85 ve 905/z, tek bir belgeye ait fragmanlar gibi görünmektedir. Bunlar büyük bir olasılıkla Murşili zamanında, 10 yıllık anallerden Hayaşa/Azzi ile yeminin ya da daha önce yapılan bir antlaşmanın belgesi olmalıydı.

⁵⁹⁷ O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 72.

⁵⁹⁸ O. Carruba, a.g.e. s. 74.

4) CTH 43, KUB 26.39 (ve KUB 40.41?) belki bir Hayaša antlaşmasının fragmanıdır, bu fragman yapısı açısından olasılıkla II. Muršili zamanından kalmıştır (yani Hayaša'ya karşı yapılan savaşların sonunda düzenlenmiş bir antlaşma?).

III. Tuthalya	Šuppiluliuma		Muršili (?)	
W	X		Y	Z
“Huqqana” A IV (MHa/NSa)			KBo 27.2 HT 85, 905/z (MHa/NSa)	KUB 26.39, 40.41(?) (NSa?/NSj?)
	Huqqana A I-III (MHa/NSj/NSj)	Huqqana B (MHj/NSa)		

G. Beckman⁵⁹⁹, A nüshasının IV nolu sütununun başlangıç kısmındaki kayıp olan yaklaşık 18 satırlık bölümünde, Huqqana ile yapılan antlaşmanın bir sonuca bağlandığını, Mariya ve Hayaşalılar ile daha önce yapılan antlaşmadan bahsedilmeye başlandığını; IV nolu sütunun ilk 15 satırının tercüme açısından oldukça parçalı bir yapıya sahip olduğunu, fakat satırların 2 . Pl. olarak anılan bir grup adamın Hitit hanedanlığına sadakati ile ilişkili olduğunu açıklamaktadır.

Y. Cohen'in⁶⁰⁰ tarihlendirme hakkındaki görüşleri: “ Mariya'nın idam edilmesi ile ardılı Huqqana'nın imzaladığı antlaşma arasında kalan zaman diliminin birkaç yıldan daha uzun bir süre olmadığı düşünülmektedir. Hayaša'nın uzun bir süre kralsız kaldığı düşünülemez. Bu antlaşmanın (A I-III), Šuppiluliuma'nın hükümdarlığının ilk zamanlarında imzalanmış olması olasılığı yüksektir.”

E. Cavaignac, RHA 1, Fas. 1 (1930) s. 15'de, IV. sütunun, Huqqana ile yapılan antlaşma içine konmuş, daha önceki başka bir antlaşma olduğunu belirtmiştir.

⁵⁹⁹ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 32.

⁶⁰⁰ Y. Cohen, *THeth* 24 (2002) s. 86 d. not 396.

H.G. Güterbock, SBo (1940) s. 34'de, Cavaignac tarafından, Huqqana'nın Mariya'nın ardılı olduğunun kabul edildiğini; Mariya, Šuppiluliuma'nın babası tarafından idam edildiği için, Huqqana'nın, Šuppiluliuma tarafından atandığını ve Šuppiluliuma'nın babasından hemen sonra tahta geçmiş olacağını belirtmektedir. S. 35 vd.'da ise şu açıklamaları bulmaktayız: "Cavaignac'ın, Huqqana antlaşmasının IV. sütunundaki Mariya'nın Huqqana'nın bir önceli olduğunu, Mariya ve Hayaša halkı ile yapılan antlaşma bölümünün ise, kelimesi kelimesine daha eski bir antlaşmadan alıntı olduğunu düşünmektedir. Suçundan önce uyarılan ve bu yüzden ölümle cezalandırılan Mariya'nın, Huqqana'nın bir önceli olduğu konusu böylece kesinlik kazanmaktadır. Fakat bu, Huqqana'nın Mariya'dan hemen sonra tahta geçmiş olması gerektiği anlamına gelmez. Cavaignac, Tuthalya'nın ölümü ile Šuppiluliuma'nın tahta çıkışı arasında kısa bir ara dönemin yaşandığını düşünmektedir; söz konusu dönemi mümkün olduğunca kısa tutan Cavaignac, yeni antlaşmanın imzalandığı zamanı şöyle belirtir : "une des premières préoccupations du nouveau "Soleil" (RHA 1, s. 17)." Bu noktada olayların gelişimi konusundaki delili, antlaşmanın III 65 vd.'nın verdiği görülür. Antlaşmanın söz konusu kısmında, Huqqana'dan, kızının Mariya'dan alınması ve "erkek kardeşe", B nüshasında ise "bir adama" verilmesi talep edilir. Cavaignac, Huqqana antlaşmasının imzalandığı dönemde, daha önceden ölen sadece bir Mariyanın olduğunu kabul eder.

Hatti'deki hükümdar değişikliği ile oluşan kısa saltanat fasılasına karşın, Hayaša'dakinin biraz daha uzun olduğu kabul edilebilir ve hatta orada Mariya ve Huqqana arasında başka bir beyin hükmetmiş olma olasılığı da olabilir.

III. Tuthalya'nın komuta ettiği büyük savaşta, (üçüncü) oğlu Šuppiluliuma kendini göstermiştir. Tuthalya ve Šuppiluliuma, Hayaşalı Karanni ve diğerleri ile savaşmışlardır. Tuthalya bu zafer sonrasında, olasılıkla Mariya'yı Hayaša'ya atamıştır; ancak sonrasında saray kadınlarına olan merakı yüzünden, ölümle cezalandırmıştır. Tuthalya'dan sonra tahta (en büyük) oğlu I. Arnuvanda geçer. İkinci oğlu "genç" Tuthalya, ya III. Tuthalya ya da Arnuvanda zamanında *bēlu* ve *tuhkanti* olarak atanmıştır; Šuppiluliuma da dahil olmak üzere, bütün soylular ona yemin etmişlerdir. Arnuvanda döneminde devlet oldukça genişlemiştir, ancak çok

geçmeden bir felakete uğramıştır. Onun ölümünden sonra Šuppiluliuma kurtarıcı olarak ortaya çıkar: Kendine en yakın haklara sahip Tuthalya'yı ortadan kaldırmak sureti ile tahtı zorla ele geçirir, başkenti kurtarır ve devleti yeniden fetheder. İlk seferini Hurri, Karkamış ve Amurru üzerine yapar (KBo 6.28 öy. 19 vd.), daha sonra Hayaša'ya Huqqana'yı atamış olabilir.”

E. Forrer, *Caucasica* 9 (1931) s. 3vd.'da antlaşmanın tarihini kesin olarak vermektedir: “Antlaşmanın yapıldığı zaman Huqqana'nın yetişmiş bir kızı vardı. Huqqana'nın, Šuppiluliuma'nın hükümdarlığının başına denk gelen evliliği ile Huqqana'nın Hayaša'ya göreve atanması arasında 20 yıl bulunur; yani atanma, Šuppiluliuma'nın hükümdarlığının sonuna doğru oldu. “Forschungen” II s. 28'de ele aldığım mektup, M.Ö. 1351'e denk geliyor. Bu mektup Hayaša'dan, başka iki ülkeden ve Alziya'dan kaçak vatandaşların geri alınmasını övgü ile belirtiyor. Ayrıca Gaşkalıların aldıkları yerlerin geri alınmasını anlatıyor, ki bu da M.Ö. 1353'de oldu. Suriye'ye sefer M.Ö. 1354'de başladığı için Hayaša'dan kaçakların geri alınması, sadece birkaç yıl önce olabilirdi : M.Ö. 1355.

Bizim antlaşma metni A III 65 vd.'da, Hayaša ülkesine geçmiş olan Hatti ülkesinin bütün NAM.RA ve sınırlarının iadesini belirtiyor. Huqqana ile yapılan Hayaša antlaşması, yaklaşık M.Ö. 1355'de yapıldı, onun evliliği ve kabulü yaklaşık 20 sene önce oldu, yani M.Ö. 1375'de. Huqqana'nın daha önce Hayaša'ya yerleştirememesi, Hayaša'nın yabancı egemenliğinde olmasındandır. Yani Hayaša üzerindeki Tušratta'nın ve Mitanni ya da Harri imparatorluğunun egemenliği M.Ö. 1375'den 1355'e kadar devam etti.”

E. Forrer, a.g.e. s. 8 vd.'da şöyle devam etmektedir: “Muršili'nin ve ondan sonrakilerin bütün antlaşmaları, esas antlaşma şartlarından sonra antlaşmanın sonuna doğru tanrıların sayımını içerir. Buna karşı Huqqana ile Šuppiluliuma arasında yapılan, 4 sütunlu tabletin I. sütununun sonunda antlaşma şartlarından önce tanrıların sayımı yer aldığından ve onun en büyük oğlu Arnuwanda antlaşma partneri olarak onun yanında anılmadığından dolayı, bu antlaşma onun hükümdarlığının sonuna

denk gelmiyor. Tanrıların çağrılmasının başa konması, sadece en eski antlaşmalarda bulunur.”

Yukarıdaki görüşlere bakarak, IV. sütunun daha önce yapılan başka bir antlaşma olduğuna, 1915 yılında ilk değinen araştırmacı olarak E. Cavaignac’ı⁶⁰¹ görmekteyiz, fakat hangi kral döneminde yapıldığı konusunda bir yorumda bulunmamaktadır. Daha sonra 1988 yılında O. Carruba⁶⁰² bu konuya değiniyor ve IV. sütundaki antlaşmayı yapan kralın III. Tuthalya olabileceğini belirtiyor. Ve son olarak da G. Beckman’ın⁶⁰³, IV. sütundaki antlaşmanın herhangi bir kral adı vermeden daha önce yapılmış olduğuna değindiğini görmekteyiz.

I-III. sütunda yer alan Huqqana antlaşmasının tarihi konusuna, antlaşma metninin I. sütununun 1. satırı yeterince ışık tutmaktadır: “Hatti ülkesi kralı majeste Šuppiluliuma şöyle (der)”. Šuppiluliuma’nın “büyük kral” olmadığı dönemde, yani hükümdarlığının ilk yıllarında yapılmış bir antlaşmadır. Bu arada Šuppiluliuma’nın M.Ö. 1380-1340 yılları arasında hüküm sürdüğü kabul edilmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, I-III. sütunlar arasında I. Šuppiluliuma’nın Huqqana’ya hitabı söz konusu iken, IV. sütunda adı belirtilmemiş Hitit kralının, Pl.2. kullanarak Hayaša halkı ve Mariya’ya hitap ettiğini görmekteyiz. Kralın adının kırık olan IV. sütunun baş kısımlarında belirtilmiş olması gerekirdi. Fakat “Filolojik Yorum” Mariya altında incelediğimiz toplam olarak antlaşmalarımızda geçen 5 Mariya’nın muhtemelen aynı kişiye ait olması görüşünden yola çıktığımızda da, IV. sütunda yapılan antlaşmanın III. Tuthalya döneminde öldürülen Mariya olduğu görüşü ortaya çıkacağından, IV. sütunun III. Tuthalya ile yapılmış olması mümkün görünüyor. Fakat Mariyalar konusu yeterince aydınlığa kavuşmadığı için, IV. sütunun hangi kral zamanında yapılmış olduğu konusu da ne yazık ki kesinlik kazanamamaktadır.

B nüshasının tarihi ise, muhtemelen orijinal belgenin yazıldığı döneme ait olup, M.Ö. 14. y.y. olarak belirtilmiştir.⁶⁰⁴

⁶⁰¹ E. Cavaignac, RHA 1, Fas. 1 (1930) s. 15.

⁶⁰² O. Carruba, Fs H. Otten² (1988) s. 72.

⁶⁰³ G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 32.

⁶⁰⁴ E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 64-84.

VIII. SONUÇ

Huqqana antlaşması adı ile anılan iki antlaşma metnini ve nüshasını inceledikten sonra, filolojik ve kültürel yönden aşağıdaki sonuçlara varmış bulunuyoruz:

1) Kültürel yönden:

İncelediğimiz metin, iki antlaşmayı kapsamaktadır. Daha önceki yıllarda antlaşmaların, I. Šuppiluliuma ile Huqqana ve Hayaša halkı arasında yapıldığı kabul edilmekte idi.⁶⁰⁵ Oysa artık, A I-III. sütunlar arasının I. Šuppiluliuma ile Huqqana arasında yapılan antlaşmayı, A IV. sütunun da daha önce (?) yapılmış olan, bilinmeyen Hitit kralının⁶⁰⁶ Hayaša halkı ve Mariya ile yaptığı antlaşmaları içerdiği kabul edilmektedir.

Huqqana ile yapılan antlaşma, I. Šuppiluliuma'nın henüz "LUGAL" (kral) olarak belirtildiği (büyük kral değil), hükümdarlığının erken dönemine ait bir antlaşmadır ve bu antlaşma, o zamanın Anadolu'sunun doğusuna ışık tutmaktadır. Antlaşmadan, Šuppiluliuma'nın vasali Huqqana'yı, kız kardeşi ile evlendirerek kendisine bağladığını ve konumu tam olarak anlaşılamıyor olmasına rağmen, Hayaša'da önemli bir mevkiye getirdiğini öğrenmekteyiz. Antlaşma bugün, Erzurum-Erzincan civarına yerleştirilen Azzi-Hayaša ülkelerinden, (bkz. Levha XXIV) Hayaša'daki âdetlere değinmektedir.

Huqqana ile yapılan antlaşmanın tarihsel geçmişe bakış bölümü eksiktir, bu nedenledir ki Huqqana'nın tam olarak konumu hakkında bilgi edinilememektedir. A I. sütun 9. satırda, Šuppiluliuma'nın oğullarından birini ortada "ištarna" (belki imparatorluk büyüklerinin bir toplantısında) takdim ederek, Telipinu anayasasının uygulanışına dair küçük bir örnek görülmektedir.⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ J. Friedrich, SV II (1930) s. 104; E. Neu, ZVS 93 (1979) s. 65.

⁶⁰⁶ Bkz. Tezimiz s. 184 d.not 593.

⁶⁰⁷ V. Korošec, *Hethitische Staatsverträge* (1931) s. 38.

Vasalin esas görevi, büyük kralı ve Hatti ülkesini korumaktır. Vasal, büyük krala karşılıklı sadakat ilişkisi ile bağlıdır. Šuppiluliuma, Huqqana'dan kendisini korumasını ister, kendisinin de Huqqana'yı ve oğullarını koruyacağını belirtir.

Genelde antlaşma şartlarından sonra yer alan şahit tanrılar listesi, Huqqana ile yapılan antlaşmada, antlaşma şartlarından önce yer alır. Yine vasal antlaşmaların bölümlerinin sıralanmasında lânet- lütuf, son maddeler olmasına rağmen , Huqqana ile yapılan antlaşmada A II 1-9. satırlar arası lânet, A II 10-13. satırlar arasında da lütuf bulunmaktadır. Tanrılar antlaşmanın yapılmasında kefil olarak, antlaşmanın ihlâlinde ise cezalandırıcı olarak çağırılırlar. Antlaşmanın yerine getirilmesi durumunda yemin tanrıları, Huqqana'yı koruyacaklar ve Šuppiluliuma'dan da iyilik görecektir. Antlaşmanın ihlâlinde ise yemin tanrıları Huqqana'yı mahvedeceklerdir. Gördüğümüz gibi vasal antlaşmalarında lütuf ve lânet ifadeleri sadece vasal için kullanılır.

Asurlular, antlaşmaya olası bir sadakatsizliğin farkına varıldığında, ne olacağını göstermek için, bir koçu kesip parçalayarak vasale açıkça bir göz dağı vermeye çalışmışlardır.⁶⁰⁸ Oysa Hititler, antlaşmalara sadık kalınması için lütuf formülü eklemişlerdir ve sadakatsiz vasallerin ölüm ile cezalandırıldığına herhangi bir yerde rastlanmamıştır.

§ 28*'de, majestenin “en içteki gizli düşüncelerimi sana söylersem” cümlesinden, vasalin sadakati konusuna, kralın, vasale güvenip açıkladığı devlet sırlarının korunmasının da dahil olduğunu anlamaktayız.

Huqqana ile yapılan antlaşmada, Hayaša ile Hatti'deki cinsel âdetlere değinilmekte ve antlaşmada, evlilik ile ilgili maddeler de yer almaktadır. Bu antlaşmayı diğer antlaşmalardan ayıran en önemli özelliği de budur. Diğer antlaşmalarda, evlilik hakkında bazı hususlar varsa da, buradaki kadar ayrıntılı değildir. Šuppiluliuma, Huqqana'ya, antlaşmanın başında belirttiğimiz gibi kız

⁶⁰⁸ V. Korošec, *Orientalia* 45 (1976) s. 127.

kardeşini zevce olarak verir. Kız kardeşinin soyundan pek çok kız kardeşi olduğunu ve onları Huqqana'nın da kız kardeşleri olarak kabul etmesi gerektiğini belirterek, Hattuša'daki şu önemli âdeti açıklar: "Erkek kardeş, kız kardeşini veya kuzinini alamaz, bu doğru değildir." Bu işi Hattuša'da kim yaparsa öleceğine değinerek, Hayaša'nın cahil olması yüzünden, orada erkek kardeşin hanımının veya kuzinin alınması alışkanlığı olduğunu ve bunun Hattuša'da doğru olmadığını belirtir. Görüldüğü gibi, Huqqana ile yapılan antlaşmada, Hitit yasalarında bulunmayan erkek-kız kardeş arasındaki cinsel ilişkinin kesin olarak yasak olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.⁶⁰⁹

§ 29*'da yer alan şu cümle ile Hayaša'nın, Hatti ülkesinden kültür olarak daha aşağı seviyede olduğu ortaya çıkıyor: "*šu-me-en-za-an KUR-e dam-pu-u-pi ku-ir*" (sizin ülkeniz cahil olduğu için). Huqqana ile yapılan antlaşma, saray kadınına bakmanın, onunla konuşmanın veya herhangi bir şekilde ilişkiye girmenin yasak olduğunu açıklar. III. Tuthalya zamanında, Mariya adlı birinin saray kadınına bakması yüzünden öldürüldüğüne değinerek, Huqqana'nın bu konuda çok dikkatli olması istenir. Šuppiluliuma, Huqqana'dan, Azzi ülkesinden bir kadını zevce olarak almamasını ve daha önce aldığı kadını boşamasını ve onun usulen odalık olarak kabul göreceğini vurgular. Çünkü Huqqana, Hayaša'ya geldiğinde, o kadın, kız kardeşinin nezdinde daha önemsiz bir pozisyona girecek ve odalık olarak kabul görecektir; Šuppiluliuma, Huqqana'dan, Mariya'daki kızını almasını, onu erkek kardeşine vermesini istemektedir. Burada konu ile ilgili şöyle bir açıklama yapmak istiyoruz: Huqqana'nın birden fazla kızının olduğunu düşünelim ve Šuppiluliuma, onun kızının adını vermiyor. Her ne kadar Mariya daha önce ölmüş ise de Šuppiluliuma, Huqqana'nın hangi kızının söz konusu olduğunu belirtmek amacı ile "Mariya'daki kızını al" ifadesini kullanmış olmalıdır. Huqqana'nın daha önce öldürülen Mariya ile evlendirdiği kızını, Mariya'nın erkek kardeşine vermesi, Hitit yasalarındaki, ölmüş bir adamın karısının, o adamın erkek kardeşi ile evlenebileceğine dair maddeye (§ 193) uygun düşmektedir.⁶¹⁰

⁶⁰⁹ Y. Cohen, THeth 24 (2002) s. 91.

⁶¹⁰ Y. Cohen, a.g.e. s. 86.

Söz konusu antlaşmada, Šuppiluliuma, Hayaša ülkesine geçen, Hatti ülkesinin sivil savaş esirlerinin ve Hatti ülkesinin sınırlarının teslim edilmesini istemektedir.⁶¹¹

Daha sonra, A IV nolu sütunun başlangıç kısmındaki eksik olan yaklaşık 18 satırlık (bizim düzenlememizle 16 satır oldu) bölümde, Huqqana ile yapılan antlaşma bir sonuca bağlanmış, Hayaša halkı ve Mariya ile daha önceden (?) yapılan antlaşmadan bahsedilmeye başlanır.⁶¹²

İncelediğimiz metindeki ikinci antlaşma, A IV nolu sütunda yer alan, daha önce (?) yapılmış olan, bilinmeyen Hitit kralının⁶¹³ Hayaša halkı ve Mariya ile yaptığı antlaşmadır. A III. sütuna kadar Šuppiluliuma'nın, Huqqana'ya hitabı söz konusu iken, yani Sg.2. kullanılmış iken, A IV. sütundan itibaren Pl.2. kullanılır. A IV nolu sütunun eksik olan baş kısmında, antlaşmanın girişi olmalıydı ve bu kısım da korunamadığı için antlaşmanın tarihlendirilmesi ne yazık ki tam olarak yapılamamaktadır. Fakat diğer yandan, her iki antlaşmada toplam olarak 5 yerde geçen Mariyaların hepsinin aynı kişi olduğunu kabul ettiğimizde (bkz. "Filolojik Yorum" Mariya altına), A IV. sütundaki antlaşmanın III. Tuthalya ile yapılmış olması mümkün görünüyor. Fakat Mariyalar konusu yeterince aydınlığa kavuşmadığı için, A IV. sütunun hangi kral zamanında yapılmış olduğu da kesinlik kazanamamaktadır. Ve belki bütün Mariyaların aynı kişi olmasından dolayı, iki farklı antlaşma, bir tablet üzerine kaydedilmişti.

Bu antlaşmada da, Hitit hanedanına sadakat ile ilgili maddelerin yer aldığını görmekteyiz. § 41*'de, majesteye karşı girişilecek kötü eylemler söz konusu olduğunda, Hayaša halkı, yaya ve arabalı savaşçıları ile majesteyi desteklemek zorundadır. Devamında "eğer siz Hayaşalılar, Hattili birini tercih ederseniz ve beni terk ederseniz, onu desteklerseniz, böyle bir şeyi kim yaparsa, onu bu yemin tanrıları, hanımlarınız, çocuklarınız, evleriniz, ülkeniz ile birlikte mahvetsinler" yer

⁶¹¹ S. Alp, *Hitit Çağında Anadolu* (2000) s.100'de, "Hatti ülkesinin sınırlarını teslim edin" cümlesi ile "Hatti ülkesine ait toprakları da teslim edin" şeklinde bir düşüncenin anlaşılması gerektiği kanaatindedir.

⁶¹² G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (1999) s. 32.

⁶¹³ Bkz. tezimiz s. 191 d.not 606.

almaktadır. Burada da gördüğümüz gibi, antlaşma taraflarından ilki olarak Hayaşa halkı karşımıza çıkmaktadır.

Bu antlaşmada ilk önce lütuf, daha sonra lânet bölümü yer alırken, Huqqana ile yapılan antlaşmada ilk önce lânet, daha sonra ise lütuf bölümüne yer verilmiştir. Lütuf bölümünde, Hayaşalılar majesteyi iyilikle korurlarsa, majeste de Hayaşalıları, Mariya'yı, Hayaşalı hısımlarını iyilikle koruyacağını açıklar. Böylece antlaşma taraflarından ikincisi olarak Mariya'yı görmekteyiz. Bu antlaşmada, Mariya, daima ikinci sırada, Hayaşa halkından sonra adı geçer.

§ 45*'de, Hitit kralı, antlaşma taraflarının kendisine hain olması durumunda "tanrılar huzurunda bu yeminden muaf olmak" ifadesini kullanmıştır.

Lânet bölümünde yer alan "ve bak, yemin altına koyduğum bu sözleri, eğer siz Hayaşalılar ve Mariya korumazsanız" ifadesi ile yemin altına konan sözlerin korunmasından Hayaşa halkı ve Mariya'nın sorumlu tutulması, A IV. sütundaki antlaşmanın taraflarını bir kez daha açığa çıkarmış oluyor.

A nüshası "QA-TT" (bitmiştir) sözü ile son bulurken, 3 tabletli olması gereken ve sadece 2.'cisi korunmuş bulunan B nüshasının sol kenarında "Huqqana antlaşmasının 2. tableti" ifadesine rastlamaktayız.

2) Filolojik Yönden:

Huqqana antlaşmasının gerek A, gerekse B nüshasına ait 1930 yılından sonra ortaya çıkan fragmanlar, ilk defa bir bütün halinde tarafımızdan işlenmiştir.

A nüshasının kısmen kırık olan II 60-83. satırlar arası (83. satırda "ma" işaretinin sonuna ait olduğunu düşündüğümüz korunmuş olan tek işaret -m]a'dır) ile tamamen kırık olan II 84-92 ve III 1-5. satırlar arasını B öy.'ün yardımı ile tamamladık.

Yine kısmen kırık olan A III 6-(10) 29. satırlar arasını B öy.'den; A III (11) 30-(71) 90 ve tamamen kırık olan A IV 1-4. satırlar arasını B ay.'den tamamladık.

A II. sütunun 92 satır olması gerektiği sonucuna vardık. Böylece A II'nin sonuna 9 satır kazandırmış olduk.

A ay. III'ün kırık olan baş kısmını, B öy.'den aldığımız 4 satır ile tamamladık. Böylece J. Friedrich, SV II'nin (1930) basımından sonra bulunan ve 1933'de yayınlanan, antlaşmamıza join olan KUB 26.38'in 15 satırının da eklenmesi ile A ay. III'ün baş kısmına 19 satır daha kazandırılmış oldu. Ve yaptığımız yeni düzenleme ile ay. III 90 satır oldu.

B ay.'den tamamladığımız kırık olan A ay. IV'ün ilk 4 satırından sonra, takriben 9 satırlık kırık alan bulunduğunu ve 14. satırdaki metin kopyasında çok belli olmayan, korunmuş üst üste iki köşe çengeli şeklinde tespit ettiğimiz bir işaretin son kısmından sonra da, kırık olan arada 2 satırlık bir alan bulunduğunu tespit ettik. Böylece A ay. IV'ün kırık olan baş kısmında 16 satır olması gerektiği sonucuna vardık.

B öy.'ün daha önce hiçbir yerde yapılmamış olan Join Denemesinde bulunduk (bkz. Levha III - V - XI).

B öy.'e ait 1476/u (KBo 19.44) ile 59/w'yi (KBo 19.44 b) Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yapıştırdıktan sonra, iki tablet parçasının daha önce bulunmayan birleştirilmiş halinin kopyası tarafımızdan yapılarak sunulmuştur (bkz. Levha V).

Yaptığımız yeni düzenleme ile B öy. 39. satırdan sonra, metin kopyasında (KBo 19.44 ay. Rand) 1 satırın sığacağı boşluk bırakılmış, fakat tablet üzerinde 1 satırın sığamayacağı boşluk bulunmaktadır (bunun için bkz. tarafımızdan yapılan yeni kopyanın bulunduğu B öy. Join Denemesi Levha V).

B öy. 43. satır sonunda yayında (KBo 19.44 ay.) gözden kaçmış bir işaretin son kısmına ait korunmuş bir dikey ve yatay kalıntısı tarafımızdan yapılan kopyaya eklenmiştir (bkz. Levha V).

A ay. III 16. satır, B öy.'de kırık olan 46. satırın başına denk gelmektedir ve bu satırın sığacağı kadar boş alan yoktur, dolayısı ile bu satır B öy.'de bulunmamaktadır.

B öy.'ün 56. satırındaki dikey kalıntısı, 1970 yılında yapılan kopyasında gözden kaçmıştır ve tarafımızdan eklenmiştir (bkz. Levha V).

A ay. III 16. satır, B öy.'de kırık olan 46. satırın başına denk gelmektedir ve bu satırın sığacağı kadar boş alan yoktur, dolayısı ile bu satır B öy.'de bulunmamaktadır.

A ay. III (19) 38. satırda yayında (KBo 19.43 a) *iš-ta-a-i* şeklinde görülen *-ta-* işaretinin *-ša* olduğunu belirledik, zaten B ay. 8 de bunu destekler niteliktedir.

B ay. 34'de yayında (KUB 19.24) ARAD-KA-*ia-ua* şeklinde yapılmış olan işaretin, İst. Ark. Müz.'de tablet üzerinde yaptığımız kollasyona göre ARAD-KA-*ia-ši* olduğunu tespit ettik.

A ay. IV (2) 18. satırda, İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyonda, metin kopyasında (KUB 26.38 ay. IV 3) sunulan "x-at" şeklindeki kopyanın yanlış olup, bu işaretlerin *ku-it* olduğunu belirledik.

B öy.'de ait, KUB 26.37'de yayınlanan Bo 3552'nin 2. satırındaki kopya hatalıdır ([*ti-it-ta-nu-z[i* şeklinde, *-u[n* işareti yerine yanlışlıkla *z[i* işareti yapılmıştır ve ikinci bir *-nu* işareti gözden kaçmıştır. İst. Ark. Müz.'de yaptığımız kollasyona göre KUB 23.73'deki kopyanın *ti-it-ta-nu-nu-u[n* doğru olduğunu belirledik). Bunu, B öy. Join Denemesinde KUB 26.37'deki Bo 3552'nin hatalı olan kopyasının yerine KUB 23.73'deki doğru olan kopyasını ekleyerek düzelttik (bkz. Levha V).

Ayrıca, B öy. ve B ay.'ün transkripsiyonunu sunduk.

Transkripsiyon yaparken kırık olan yerlerin, A II 57, 81; III 13, 14, 15, 16, (2) 21. satırlarını tamamlama denemelerinde bulunduk.

S. Koşak'ın, Konkordanz der hethitischen Keilschrifttafeln 0.2 (www.hethiter.net)'de belirttiği ve daha olası gördüğü KUB 26.39 ile 1877/u'nun birleşebileceği fikrine ise, Huqqana Antlaşmasına ait olması muhtemel diğer fragmanlar adlı bölümümüzde de değindiğimiz gibi, her iki tabletteki “URU” ve “uś” işaretlerinin farklı yazılışlarından dolayı katılmıyoruz.

A ve B nüshalarına ait, Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan tablet - tablet parçalarının fotoğraflarını, bilgisayar yardımı ile bir araya getirdik, ayrıca çizimlerini yaptık (bkz. Levha I - II - III - IV - V - IX - X - XI - XII).

IX. SÖZLÜK

a) Hititçe kelimeler

-a-	“o”	
Sg.N.c.	-aš	II 24 (2 x), 33, [83], [84]; III 24, 50, 63, 64 (2 x), 67, 72, 76, [90]; IV 36 (2 x), 38 (2 x), 40 (2 x)
Sg.A.c.	-an	I 10, 30, 16; II 1 (2 x), 34, 35, 55 (2x), 68, 81, 85, 89; III 35, 38, 60, 73, 74, 84, 90; IV 48
Sg.N.-A.n.	-at	I 28 (2 x), 59; II 8, 20, 25, 29, 47, 52, 53, 54, 58, 61, 62, 65; III 7, 15, 18, 42, 49 (2 x), 51; 53, 57, 79; IV 39, 67
Pl.A.c.	- aš	I 13; IV 72
Pl.N.-A.n.	-at	II 50, 58(2x), 61; III 14, 43
-(i)a (Enk. Konj.) “ve, ve de, dahi”		
-a (konsonant. sonra)		I 12, 20, 26, 29, 31; II 5, 6, 11, 17, 48, 50, 89; III 15, 34, 60, 66, 82; IV 50?, 54, 58, 67
-ia (vokal ve ideog. sonra)		I 4, 6, 9, 16, 25, 33, 36, 37; II 26, 30, 46, 60, 62, 91; III 15,[20], 31, 38, 46, 63, 67, 78, 79, 80, 81?, 84, 87; IV 60, 62 (2 x), 64
ak(k)- “ölmek”		
Prs.Sg.3.	a-ki	III 50

It. *akkišk-*

Prs.Pl.3 *ak-ki-iš-kán-zi* (+ *arḥa*) III 58

^{MUNUS} *anninniḡami-* c. “kuzin”

Sg.N. ^{MUNUS} *a-a-an-ni-in-ni-ḡa-mi-iš* III 55

Sg.A. ^{MUNUS} *a-a-an-ni-in-ni-ḡa-mi-in* III 48, 52

anda (Adv., Postpos.) “için(d)e”

an-da I 27; II 12, 14

an-da (Prv. olarak, fiili kırık) II 1, 55

an-da (+ *au(š)-*) III 73, 75

an-da (+ *munnāi-*) I 30

an-da (+ *zah(h)-*) III 32

antuhša- c. “insan”

Sg.N. *an-tu-uh-ša-aš* II 33; III 77

an-tu-ua-aḥ-ḥa-aš III 30, 34; IV 34, 41

Sg.N.(?) *an-tu-uh-ḥa-aš* II 62

Sg.A. *an-tu-uh-ša-an* I 29; II 5, 41, 54; III [15],
29, 32

antuhšatar n. “insanlık, halk”

Sg.N.-A. *an-tu-uh-ša-a-tar* II 60

anturiḡa “içeride bulunan, dahili”

Pl.N.c. *an-tu-u-re[-e-e]š* I 7

-apa (*-pa*, *-ap*) (Enk.Partikel) “bunun üzerine, sonra (?)” III 50

apā- “o”

Sg.N.c. *a-pa-a-aš* II 23; III 73

Sg.A.c.	<i>a-pu-u-un</i>	I 11, 29; II 5, 6, 54; III 15, 32 (2 x), 36, 75, 82
Sg.N.-A.n.	<i>a-pa-a-at</i>	II [86 ²]; III 40,[81]; IV 48
Sg.G.	<i>a-pé-el</i>	II 42; III 20
Sg.D.-L.	<i>a-pé-e-da-ni</i>	II 2, 34; III 15, 36, 39, 76; IV 47
Sg.Abl.	<i>a-pé-e-ez-kán</i>	III 57; IV 64
	<i>a-pí-iz</i>	II 63
Pl.N.-A.n.	<i>a-pé-e</i>	III 46

apeniššunant-, (*apeneššunant-*) “böyle”

Sg.A.c.	<i>a-pí-ni-šu-ua-a[n-da-an</i>	II 40
Sg.N.-A.n.	<i>a-pí-ni-iš-šu-u-ua-an-na</i>	III 49
	<i>a-pí-ni-šu-ua-an-na</i>	II 48
Sg.D.-L.	<i>a-pí-ni-iš-šu-ua-an-ti</i>	III 59

apija (Adv.) “o zaman, orada”

<i>a-pí-ia</i>	II 17, 30; III [20]

appezzi-, *appezziia-* “arkadaki, değersiz(?)”

Sg.A.c.	<i>ap-pí-iz-zí-in</i>	I 2

ar- “gelmek, vasil olmak”

Prs.Sg.2.	<i>a-ar-ti</i>	II 28, 31, [82], [85]
Prs.Pl.2.	<i>e-er-te-ni</i>	IV 43, 53, 55

ar- “durmak, bulunmak”

Prs.Sg.2.	<i>EGIR-an ar-ta-ti</i>	II 11, [89/90]
Imp.Sg.3.	<i>EGIR-pa-an ar-ḫu-ut</i>	I 31/32

<i>āra-</i> , <i>ara-</i> n.	“doğru, uygun”	
Sg.N.-A.n.	<i>a-a-ra</i>	II 8, '50'; III 49, 53, 57, 79, 81, 83
<i>arahzanda</i> (Adv.)	“etrafında, çepeçevre”	
	<i>a-ra-aḥ-za-an-da</i>	I 23, 25
<i>arahzena-</i>	“dışarıdaki, etraftaki”	
Pl.N.c.	<i>a-ra-aḥ-ze-ne-eš</i>	I 7
<i>arḥa</i> (Adv.)	“dışarı, uzağa”	
	<i>ar-ḥa</i>	II 63
	<i>ar-ḥa</i> (+ <i>au(š)-</i>)	III 74
	<i>ar-ḥa</i> (+ <i>dā-</i>)	III 84
	<i>ar-ḥa</i> (+ <i>tiḫa-</i>)	II 3; III 13; IV 47
	<i>ar-ḥa</i> (+ <i>uatkunu-</i>)	III 12
<i>arnu-</i>	“ulaştırmak, götürmek”	
Imp.Pl.3.	<i>ar-nu-an-du</i>	II 9
<i>arum(m)a</i> (Adv.)	“çok fazla”	
	<i>a-ru-ma</i>	III 71
<i>aruna-</i> c.	“deniz”	
Sg.N.	<i>a-a-ru-na-aš</i>	I 59
<i>aši</i>	“söz konusu, adı geçen”	
	<i>a-ši</i>	II 38; III 30, 34

<i>aššu-</i>	“iyi”	
Sg.N.-A.n.	<i>a-aš-šu</i>	II 13
Adv.	<i>a-aš-šu</i>	III 37
<i>aššul- n.</i>	“iyilik, iyilikle”	
Sg.D.-L.	<i>aš-šu-li</i>	I 4, 13, 18, 31, 33, 35, 37; II 12, [89], [91]; III 29, 40; IV 21, 24, 57, 59, 62
<i>-ašta</i> (Partikel)	“sonra”	
	<i>-aš-ta</i>	II 12; III 69
<i>au(š)-</i>	“görmek, bakmak”	
Prs.Sg.2.	<i>a-ut-ti</i>	II 19; III 68
Prs.Sg.3.	<i>a-uš-zi</i> (+ <i>anda</i>)	III 73
	<i>a-uš-zi</i> (+ <i>arḥa</i>)	III 74
Prt.Sg.2.	<i>a-uš-ta</i> (+ <i>anda</i>)	III 75
Inf. II	<i>û-ua-an-tu¹-ia</i> (<i>û-ua-an-na-ia</i> yerine)	III 76; B ay. 42
It. <i>ušk-</i>		
Imp.Sg.2.	<i>uš-ki</i>	II 13
Med.Imp.Sg.2.	<i>uš-ga-aḥ-ḥu-ut</i>	III 63, 68, 71, 77
<i>aṣan</i> (Adv.)		
	<i>a-ua-an ar-ḥa</i> (+ <i>tiia-</i>)	II 3; III 13; IV 47
	<i>a-ua-an kat-ta</i>	III 28
<i>eku-</i>	“içmek”	
Imp.Pl.2.	<i>e-ku-ut-ten</i>	III 56
Inf. II.	<i>a-ku-ua-an-na</i>	III 56

<i>eni-</i>	“söz konusu”	
Sg.A.n.	<i>i-ni</i>	III 20

<i>ep(p)-, ap(p)-</i>	“girişmek, yakalamak, başlamak”	
Prs.Sg.2.	<i>e-ep-ši</i>	III 18
	<i>ep-ši</i>	III 59
Prs.Sg.3.	<i>e-ep-zi</i>	II 27
Imp.Sg.2.	<i>e-ep</i>	III 89

<i>eš-</i>	“olmak”	
Prs.Pl.3.	<i>a-ša-an-zi</i>	III 45; IV 18
Prt.Sg.3.	<i>e-eš-ta</i>	III 72
Imp.Sg.3.	<i>e-eš-du</i>	II 21 (2x), 23, 24, 25
Voluntativ Sg.1.	<i>e-eš-li-it</i>	IV 65

<i>ešša-</i>	“davranmak, yapmak, etki etmek”	
Prs.Sg.1.	<i>iš-ša-aḥ-ḥi</i>	IV 62
Prs.Sg.2.	<i>iš-ša-at-ti</i>	I 35
Prs.Sg.3.	<i>iš-ša-a-i</i>	III 38
	<i>iš-ša-i</i>	III 30
Prs.Pl.2.	<i>iš-ša-at-te-ni</i>	IV 61
It.Prs.Pl.3.	<i>e-eš-kān-zi</i>	III 83

<i>ed-</i>	“yemek yemek”	
Imp.Pl.2.	<i>e-za-at-ten</i>	III 56
Inf. II	<i>a-da-an-na</i>	III 55

<i>ḥalḥuāi-</i>	“tartışmak, kavga etmek”	
Imp.Sg.2	<i>ḥal-lu-u-ua-i</i>	III 89

<i>ḥalzāi-</i>	“çağırma”	
Prt.Pl.1.	<i>ḥal-zi-ú-en</i>	I 40

<i>har(k)-</i>	“tutmak, malik olmak”	
Prs.Sg.1.	<i>har-mi</i>	III [29], 33, 37, 41
Prs.Sg.2.	<i>har-ši</i>	I 23, 24; III 46, 83
Prs.Sg.3.	<i>har-zi</i>	I 21, 26
ŠU ^{BLA} <i>arahzanda har(k)-</i>	“elleri(ni) (koruyarak) etrafında tutmak”	
Prs.Sg.2.	ŠU ^{BLA} <i>-uš-za a-ra-aḥ-za-an-da har-ši</i>	I 23
	ŠU ^{BLA} <i>-KA-ja-mu a-ra-aḥ-za-an-da QA-TAM-MA Ú-UL har-ši</i>	I 25
<i>hark-</i>	“ölmek”	
Prt.Sg.3.	<i>har-ak-ta</i>	III 77
<i>harganu-</i>	“mahvetmek”	
<i>katta arḥa harganu-</i>	“tamamen mahvetmek”	
Imp.Pl.3.	<i>kat-ta-an ar-ḥa <har-ga-nu-ya-an-du?></i>	IV 72
<i>harnink-</i>	“mahvetmek, yok etmek”	
Imp.Pl.3.	<i>har-ni-in-kán-du</i>	II 6, 9, 31, 43, 49, 59, [88]; III 15, 16, 21; IV 49
<i>harr(a)-</i>	“tahrip olmak”	
Part.Sg.N.-A.n.	<i>har-ra-an</i>	II 15 ve 16 arası
<i>hašša hanzašša</i>	“torun (ve) torunun çocuğu”	
Pl.A.	<i>ḥa-aš-šu-uš [ḥa-an-za-aš-šu-uš]</i>	IV 25/26
<i>hatrāi-</i>	“yazmak”	
Prs.Sg.1.	<i>ḥa-at-ra-a-mi</i>	II 27, [86]; IV 50, 52, 54
Prs.Sg.2.	<i>ḥa-at-ra-a-ši</i>	II [81]
<i>ḥuišyāi-</i>	“hayatta kalmak, yaşamak”	
Prs.Sg.3.	<i>ḥu-u-iš-šu-u-iz-zi</i>	III 50

<i>huittiġa-</i>	“çekmek”	
Prs.Sg.2.	<i>ħu-it-ti-ġa-ši</i> (+ <i>parā</i>)	II 29
Prs.Sg.3.	<i>ħu-u-it-ti-ġa-az-zi</i> (+ <i>parā</i>)	IV 46
Part.Sg.N.-A.n.	<i>ħu-it-ti-ġa-an</i> (+ <i>parā</i>)	III [29], [33], [37], 41

<i>ħumant-</i>	“hepsi, her, bütün”	
Sg.N.c.	<i>ħu-u-ma-an-za</i>	I 6, 9
Sg.N.-A.n.	<i>ħu-u-ma-an</i>	II 21, 70
Pl.N.c.	<i>ħu-u-ma-an-te-eš</i>	I 7, 53, 57
Adv. “her bakımdan”	<i>ħu-u-ma-an-da-az</i>	II 22

ħūdāk (Adv.) “derhal, hemen”

ħu-u-da-a-ak IV 43, 52

<i>iġa-</i>	“yapmak”	
Prs.Sg.1.	<i>i-ġa-mi</i>	I 36; III 31, 38
	<i>i-e-mi</i>	III 20
Prs.Sg.2.	<i>i-ġa-ši</i>	II 45; III 61, 84
	<i>i-e-ši</i>	II 3, 49; III [13] (2x), 18
Prs.Sg.3.	<i>i-ġa-az-zi</i>	IV 48
	<i>i-e-zi</i>	II 63; III 49
Prs.Pl.2.	<i>i-ġa-at-te-ni</i>	IV 63
Prs.Pl.3.	<i>i-en-zi</i>	II 8, 44, [50]
Prt.Sg.1.	<i>i-ġa-nu-un</i>	I 3, 17; II 73
Imp.Sg.3.	<i>i-e-ed-du</i>	II 38

iġa- “gitmek, yürümek”

Prs.Sg.2.	<i>i-ġ[(a-at)]-ta-ti</i> (+ <i>šarā</i>)	III 80
Prt.Sg.3.	<i>i-ġa-at-ta-at</i>	III 73

-il(a) “bizzat, kendi”
 zikila “sen bizzat”
 zi-ki-la II 30; III 17

ilaliĵa- “arzu etmek, dilemek”
 Prs.Sg.2. i-la-li-ĵa-ŝi III 57

imma (Adv.) “hele, ancak”
 im-ma I 30; II 2, 29, 35, 56; III 74; IV
 28, 43; 56

iŝ-na-tal-la-aŝ-ŝa-aŝ-ta “?” IV 1

iŝtamaŝ(ŝ)- “duymak, işitmek”
 Prs.Sg.2. iŝ-ta-ma-aŝ-ti I 27; II 30, 34, 53, 80, 84; III 61
 Prt.Pl.3. iŝ-ta-ma-aŝ-ŝir (+ arĥa) I 7
 It. iŝtamaŝk-
 Prs.Sg.2. iŝ-ta-ma-aŝ-ki-ŝi III 25
 Prs.Pl.2. iŝ-ta-ma-aŝ-kat-te-ni IV 51

iŝtarna (Adv.) “ortasında, arasında”
 iŝ-tar-na I 4, 10
 iŝ-tar-na ar-ĥa II 74
 (Prv., fiili kıraktır)

idalu- “fena, kötü”
 Sg.N.c. i-da-a-lu-uŝ II 22, 23, [87]; III 34
 Sg.N.-A.n. i-da-a-lu I 27; II 32, 52; IV 32, 63, 75
 i-da-lu II 63
 Sg.A.c. i-da-lu-un II 40, [84]
 Sg. D.-L. i-da-a-lu-i III 41

idalaxaḥḥ- “kötülük yapmak, zarar vermek”

Prs.Sg.1. *i-da-la-u-ya-aḥ-mi* III 35; IV 64

Prs.Sg.3. *i-da-la-u-ya-aḥ-zi* III 34

idalaxatar n. “kötülük”

Sg.D.-L. *i-da-la-u-ya-an-ni* III 33

kā- “bu, şu”

Sg.A.c. *ku-u-un* I 9; III 44

Sg.N.-A.n. *ki-i* II 7; III 70

Sg.D.-L. *ke-e-da-ni* I 39, [61]

Sg.Abl. *ke-e-ez* III [80]

Pl.N.-A.n. *ke-e* I 38; II 4, 11, 31, 56, 59, [90]; III 14, 21; IV 66

ke-e-aš IV 48

^{LÚ}*kaena-* (^{LÚ}*gaena-*) c. “hısım”

Pl. A. ^{LÚ}^{MES}*ga-e-ne-eš* IV 59

-kán “yer partikeli”

-kán I 4, 10, 27; II 14, 53, 54, 58, 62, 65, [78], [88]; III 22, 23, 25, 27, 47, 52, 57, 59, 73, 74, 75, 80, 84, 85; IV 48, 72

karat- c. “iç, vücut içi”

ga-ra-ta[III 27

karū (Adv.) “eskiden, önceden

ka-ru-ú III 82

kāša (Interj.) “bak, işte, şimdi”

ka-a-ša

I 2, 38, 39; II [86]; III 22; IV 20, 66

katta (Adv.) “sonra”

kat-ta

I 33, 34, 36, 37

katta (Adv., Postpos.) “altında, beraber, yanında”

kat-ta

II 72; III 3

kat-ta-an (+ *uā-*)

III 55

kat-ta-an

II 17

katti “yanında”

kat-ti-mi

II 15

genzu-

“sevgi, dostluk”

Sg.N.-A.

ge-en-zu (+ *hark-*)

I 23

gi-im-zu (+ *hark-*)

I 24

ki-

“bulunmak, konmak”

Prs.Sg.3.

ki-it-ta-ri

II 62, 72

Imp.Sg.3.

ki-it-ta-ru

III 62

GAR ¹-*ru*

III 43

Imp.Pl.2.

ki-id-du-ma-ti

IV 23

kiš-

“olmak”

Prs.Sg.2.

ki-iš-ta-ti

II 43

Imp.Sg.3.

ki[-it-ta-ru]

B ay. 13

kiššan (Adv.) “şöyle”

ki-iš-ša-an

II 3, 19, 36, 45; III 13

kiššuant-

“böyle , bu şekilde”

ki-iš-šu-ua-an

III 17

<i>kui-</i>	“kim, ne, hangi”	
Sg.N.c.	<i>ku-iš</i>	II 22; III 30, 72, 85, 88; IV 48
Sg.A.c.	<i>ku-in</i>	I 9; III 25, 44, 83
Sg.N.-A.n.	<i>ku-it</i>	II [92]; III [45], 51; IV 18
Sg.D.-L.	<i>ku-e-da-ni</i>	I 27; II 6, 60 (2x); III 72
Pl.N.c.	<i>ku-i-e-eš</i>	I 12
Pl.N.-A.n.	<i>ku-e</i>	II 56

kuiš *kuiš* “her kim”
ku-i-e-ša-aš ku-iš I 14

kuiš imma kuiš “her kim ise”
ku-i-ša-aš im-ma kuiš II 33, [84 vd.]; III 63
kuiš im-ma kuiš IV 40 vd.
ku-it im-ma ku-it IV 50
ku-it ku-it II 20

<i>kuiški, kuitki</i>	“herhangi bir, herhangi bir kimse”	
Sg.N.c.	<i>ku-iš-ki</i>	II 26, 27, 32, 48, 64; III [1], [2] 60; IV 39 (2x), 53, 38
Sg.A.c.	<i>ku-in-ki</i>	I 15, 32; III 29, 37
Sg.N.-A.n.	<i>ku-it-ki</i>	II 37 (2x); III [18], 37; IV 40

kuit (Konj.) “için, çünkü”
ku-it II 60 (2x); III 23, 24, 46, 51

kuit imma kuit “her ne ise”
ku-it ku-it im-ma II 52

	^{KUŠ} <i>kurša-</i>	“av torbası?”	
Sg.G.	^{KUŠ} <i>kur-ša-aš</i>		I 49

<i>kurur</i>	“düşmanca”	
Sg.N.-A.n.	<i>ku-u-ru-ur</i>	II 27
<i>kuṽapi</i>	“olduğunda, iken”	
	<i>ku-ṽa-pi</i>	II 76, [78], [79]; III 68, 78; IV 52
<i>kuṽapi</i>	“herhangi bir zaman, bir kez, daima”	
	<i>ku-ṽa-pi</i>	I 35; II 14; III 54; IV 52
<i>kuṽapikki-</i>	“herhangi bir zaman”	
	<i>ku-ṽa-pi-ik-ki</i>	IV 28
<i>kuṽat</i> (Adv.)	“niçin”	
	<i>ku-ṽa-at</i>	III 75, 90
<i>kuṽatqa</i> (Adv.)	“herhangi bir şey (suretle)”	
	<i>ku-ṽa-at-qa</i>	IV 63
<i>lammar</i> n.	“an”	
Sg.D.-L.	<i>lam-ni-i</i>	II 35
Adv.	“derhal, hemen”	
	<i>lam-mar</i>	II 28, 31, [82], [85], [87]; IV (39) 55
<i>lē</i>	“olumsuzluk edatı”	
	<i>le-e</i>	I 15, 32; II 4, 5, 7, 8, 44, [50], 51, [81]; III [14], [15], 21, 26, 46, 57, 59, 61 (2x), 66 (2x), 67, 79, 82, 84; IV [4 ⁷]
<i>lingai-</i>	“yemin”	
Sg.G.	<i>li-in-ki-ṽa-aš</i>	II 61; B’nin sol kenarı

Sg.D.-L.	<i>li-in-ki-ja</i>	II 66
Sg.Abl.	<i>li-in-ki-ja-az</i>	IV 65

	<i>linganu-</i>	“yemin ettirmek”	
Prt.Sg.1.	<i>li-in-ga-mu-mu-un</i>		IV 21
Part.Sg.N.c.	<i>li-in-ga-nu-ua-an-za</i>		II 36

(𐎵) <i>lulu-</i> n.	“refah”	
Sg.N.-A.	<i>lu-ú-lu</i>	II 13

-ma (Enk.Konj.) “ve, fakat”

-ma

I 12, 14, 32, 33, 34, 37; II 9, 10, 11, 21, 38, 47, 60, 62, 64, [78], [83], [89], [90]; III 47, 49, 53, 57, 74, 80, 83, 84; IV 20, 44, 50, 53, 63, 72

mahhan (Adv. ve Konj.) “... dıǵı zaman, nasıl”

ma-aḥ-ḥa-an

I 16, 19, 22; III 24 (2x); IV 3, 44

mān “eğer, gibi, ... dıǵı zaman”

ma-a-an

I 17, 18, 19, 22, 23, 27, 28, 35;
II 3, 10, 14, 17, 18, 19, 24, 28, 30, 32, 34, 39, 53, 58, [81], [85], [87], [89]; III 13, 28, [31], 35, 39, 40, 42, 54, 59; IV 5, 51, 52, 55, 57, 61, 63, 67

mān – mān “ister – ister”

ma-a-n(a-aš) *ma-a-n(a<-aš>)*

III 64

ma-a-n(a-aš) *ma-a-n(a-aš)*

IV 35, 40

<i>maninkuuan</i> (Adv.) “yakın”		
	<i>ma-ni-in-ku-ua-an</i>	III 65 (2x), 67
<i>mekki-</i> “çok”		
Sg.N.-A.n.	<i>me-ek-ki</i>	III 63, 68, 69, 71, 77
Pl.N.c.	<i>me-eq-qa-e-eš</i>	III 45
<i>mema-</i> “söylemek”		
Prs.Sg.1.	<i>me-ma-aḥ-ḥi</i>	II 37, 67
Prs.Sg.2.	<i>me-ma-at-ti</i>	I 28; II 1, 35, 41, 54, 55; III 66
Prs.Sg.3.	<i>me-ma-i</i>	II [65]
EGIR- <i>pa mema-</i> “tekrar söylemek”		
Prs.Sg.2.	EGIR- <i>pa me-ma-at-ti</i>	III 32, 42, 36, 39
It. <i>memišk-</i>		
Prs.Sg.2.	<i>me-mi-iš-ki-ši</i>	II 20
<i>memiia(n)-</i> c./n. “söz”		
Sg.N.c.	<i>me-mi-aš</i>	II [85]
	<i>me-mi-ia-aš</i>	II [87]
Sg.A.c./n.	<i>me-mi-an</i>	II [80], [84]; III 36
	<i>me-mi-ia-an</i>	III 32, 66
Pl.A.	<i>me-mi-ia-nu-uš</i>	III 28
<i>menaḥḥanda</i> (Adv.) “karşı”		
	<i>me-na-aḥ-ḥa-an-da</i>	II 33, 46; III 1, 2; IV 29, 32
<i>-mi-</i> “benim”		
Sg.D.-L.	<i>kat-ti-mi</i> “benimle”	II 15
<i>-mu</i> (Enk.Pers.Pron.I.Sg.) “beni, bana”		
<i>-mu</i>		I 25, 28 (2x), 29; II 1, 15, 17 (2x), 22, 28, 30, 32, 34, 46, 53,

54, 55, 65, [81] (2x), [85], [87];
IV 20, 21, 22, 29, 50, 52, 53, 57

munnāi- “gizlemek, saklamak”
Prs.Sg.2. *mu-un-na-a-ši* (+ *anda*) I 30; II 55/56

nakki- “önemli, zor, ağır”
Sg.N.c. *na-ak-ki-iš* I 19, 20
na-ak-ki-ša-aš III 24

namma (Adv.) “ayrıca, sonra”
nam-ma I 12, 14, 32; II 32, 39; [91]; III
[18], 44, 78, 79, 81, [89]

našma (Konj.) “ya da”
na-aš-ma I 27; II 2, 16 (2x), 25, 27, 29, 32,
45, 47, 52, [79], [83], [86]; III
17, 18, 27, [32], 37, 39, 40, 41,
45, 51, 53, 54

naššu (Konj.) “ya da”
na-aš-šu II 78; III 8

nepiš- n. “gök”
Sg.N.-A. *ne-pí-iš* I 58

ninink- “yukarı kaldırmak”
šēr arḥa ninink- “üstüne atmak”
Imp.Pl.3. *šē-er ar-ḥa ni-ni-in-kán-du* IV 73

nu (Konj.) “ve”
nu(-) I 3, 4, 5, 6, 8, 10, 13, 16, 18, 19,
22, 23, 31, 33, 35(2x), 36, 37, 38,

39; II 3, 4(2x), 6, 7, 8(2x), 11, 14, 17, 18, 19, 20, 22(2x), 28, 29, 30, 31, 36, 37, 39, 42, 44, 46, 49, 53, [54], 55 (2x), 56, 58(2x), 59, 60, 61, 65, 72, [81](2x), [84], [85], [87], [88], [90]; III 11, 12, 13 (2x), 14, 16, 20, 23, 24, 25, 28, 30², 35(2x), 38, 40, 43, 45, 50, 54, 55, 56, 58, 61, 65(2x), 68, 69, 70(2x), 72, 74, 76(2x), 77, 78, [81], 85, 86, [88], 89, [90]; IV 20, 21, 22, 29, 47, 48, 50, 52, 54, 55, 57, 61(2x), 64(2x), 66, 68, 73

paḥš- “korumak”

Akt.Prs.Sg.1.	<i>pa-aḥ-ḥa-aš-ḥi</i>	I 33, 34 38; IV 43, 44
Prs.Sg.2.	<i>pa-aḥ-ḥa-aš-ti</i>	I 18, 35; II 10, 58, [89]
Prs.Pl.2.	<i>pa-aḥ-ḥa-aš-te-ni</i>	IV 26, 27, 58, 62, 68
Imp.Sg.2.	<i>pa-aḥ-ši</i>	I 16, 31; II 22
Med.Prs.Sg.3.	<i>pa-aḥ-ša-ri</i>	I 34, 37
Imp.Pl.3.	<i>pa-aḥ-ša-an-ta-ru</i>	II [91]
	<i>pa-aḥ-ša-an-da-ru</i>	II 12

pāi- “gitmek”

Prs.Sg.1.	<i>pa-a-i-mi</i>	II 15
Prs.Sg.2.	<i>pa-a-i-ši</i>	III [31], 66
	<i>pa-i-ši</i>	III 78
	<i>pa-it-ti</i>	III 35, 42
Prs.Sg.3.	<i>pa-iz-zi</i>	III 67
Prs.Pl.1.	<i>pa-a-i-ya-a-ni</i>	IV 45 ²
EGIR- <i>anda</i> <i>pāi-</i> “ardından gitmek”		
Prs.Pl.1.	EGIR- <i>an-da</i> <i>pa-a-i-ya-ni</i>	IV 44

Imp.Pl.3.	<i>pí-ja-an-du</i> (+ <i>parā</i>)	IV 2
<i>piran</i>	“ön, önde”	
	<i>pí-ra-an</i> (+ <i>uaḥnu-</i>)	I 20/21, 26
	<i>šak(k)-, šek(k)-</i> “tanımak, bilmek”	
Prs.Sg.2.	<i>ša-a-ak-ti</i>	I 15, 33
Prs.Pl.1.	<i>še-ek-ku-e-ni</i>	II 71
Imp.Sg.2.	<i>ša-a-ak</i>	I 8, 11, 14, 16
Imp.Sg.3.	<i>ša-a-ak-du</i>	I 9
<i>šaklai-</i>	“âdet, töre”	
Sg.N.	<i>ša-a-ak-la-iš</i>	III 47
<i>šalli-</i>	“büyük”	
Sg.N.c.	<i>šal-li-iš</i>	I 59
<i>šamenu-</i>	“ortadan kaybolmak”	
<i>parā šamenu-</i>	“uzaklaştırmak”	
Prs.Sg.2.	<i>ša-me-nu-ši</i> (+ <i>parā</i>)	II 35
Prs.Pl.2.	<i>ša-me-nu-ut-te-ni</i> (+ <i>parā</i>)	IV 43
	<i>ša-mi-nu-ut[-te-]ni</i> (+ <i>parā</i>)	IV 55
<i>-šan</i>	“yer partikeli”	
	<i>-ša-an</i>	II 9, 22, 28, 30, 42, 61, 63, 81, [85], [87]; III 11; IV 22, 52, 54, 73
	<i>-za-an</i>	II 18, 29; III 68; IV 55
<i>šanḫ-</i>	“elde etmeye çalışmak”	
Prs.Sg.2.	<i>ša-an-ḫa-at-ti</i>	III 19

	<i>šanna-</i>	“gizlemek”	
Prs.Sg.2.	<i>ša-an-na-at-ti</i>		I 28; II 53, 55, 65; III 26
Prs.Sg.3.	<i>ša-an-na-a-i</i>		III 89
	<i>šarā</i> (Adv., Prv.)	“yukarı, yukarıya”	
	<i>ša-ra-a</i> (+ <i>iā-</i>)		III 80
	<i>ša-ra-a</i> (+ <i>dā-</i>)		I 3; II 33, 46
	<i>ša-ra-a</i> (+ <i>uāte-</i>)		III 22
	<i>šarra-</i>	“bozmak, kırmak”	
Prs.Sg.2.	<i>šar-ra-at-ti</i>		II 58
	<i>šēr</i>	“için, dolayı, üzerine”	
	<i>še-er</i>		II 19 (2x); III 76, 77
	<i>-ši</i> (Enk.Pers.Pron.Sg.3.)	“ona”	
	<i>-ši</i>		III 45, 55, 65 (2x), 66, 67, 70
	<i>-šmaš</i> (Enk.Pers.Pron.Pl.2, 3.)	“sizi, size, onlara”	
	<i>-š-ma-aš</i>		II 7, 8 (2x); III 16, 42, 46; IV 20, 50, 51, 62, 64, 66, 68
	<i>šumeš</i> (Pers.Pron.Pl.2.)	“siz”	
N.	<i>šu-me-e-ša</i>		IV 50
	<i>šu-me-eš</i>		IV 57, 61, 63
A.	<i>šu-me-eš</i>		IV 45, 58
D.-L.	<i>šu-ma-a-aš</i>		IV 26, 54
G.	<i>šu-me-en-za-an</i>		III 51; IV 68
	<i>-ta</i> (Enk.Poss.Pron.Sg.2.)	“seni, sana”	
	<i>-ta</i>		I 3, 4, 5, 6, 18, 19, 20, 26,

33 (2x), 36, 38; II 4, 11, 31, 44,
50 (2x), 56, 59, [86], [88], [90],
[91]; III 14, 22, 43, 44, 54, 59,
62, 64

-du- *-za'*nın önünde, *-ta* yerine “sana, seni”

-du- III 27, 28, 40

dā- “almak”

Prs.Sg.2.	<i>da-at-ti</i>	III 82
Prs.Sg.3.	<i>da-a-i</i>	III [48]
Imp.Sg.3.	<i>da-a</i> (+ <i>ar-ḥa</i>)	III 84
<i>šarā dā-</i>	“yüceltmek, girişmek”	
Prs.Sg.2.	<i>da-at-ti</i> (+ <i>šarā</i>)	II 46
Prs.Sg.3.	<i>da-a-i</i> (+ <i>šarā</i>)	II 33
Prt.Sg.1.	<i>da-a-aḥ-ḥu-un</i> (+ <i>šarā</i>)	I 3
It. <i>dašk-</i>		
Prs.Sg.2.	<i>da-aš-ki-ši</i>	III 79
Prs.Pl.3.	<i>da-aš-kán-zi</i>	III 52
Inf. II	<i>da-an-na</i>	III 57

dāi-, tāi- “koymak, yerleştirmek”

Prt.Sg.1.	<i>te-eḥ-ḥu-un</i>	I 39; IV 67
Prt.Pl.1.	<i>[ti-ja-u]-en</i>	II 57

takš- “girişmek, yapmak”

Prs.Sg.1.	<i>tág-ga-aš-mi</i>	IV 75
Prs.Pl.2.	<i>ták-ke-eš-te-ni</i>	IV 30, 31

takšan (Adv.) “birlikte”

ták-ša-an II 8; III 16

dala-, daliġa- “bırakmak”

Prs.Pl.3.	<i>da-li-ġa-an-zi</i>	II 4, 5, 14; III 21
Imp.Sg.2.	<i>da-a-li (+ arġa)</i>	III 8

damai- “başka, diğer”

Sg.N.c.	<i>da-ma-iš</i>	III 60
	<i>ta-ma-iš</i>	II 47; IV 53
Sg.A.c.	<i>da-ma-in</i>	I 14
	<i>da-ma-a-in</i>	I 32
Sg.N.-A.n.	<i>da-ma-i</i>	III 19

dampūpi- “cahil, barbar”

Sg.N.-A.n.	<i>dam-pu-u-pí</i>	III 51

dankui- “karanlık”

Sg.Abl.	<i>da-an-ku-ġa-ġa-az</i>	IV 72

tarna- “bırakmak”

Prs.Pl.3.	<i>tar-na-an-zi</i>	III 15
EGIR-an <i>tarna-</i>	“arkada bırakmak, affetmek, peşini bırakmak”	
Prs.Pl.3	EGIR-an <i>tar-na-an-zi</i>	II 7, 68
	EGIR-pa-an <i>tar-na-an-zi</i>	II 50/51
<i>arġa tarna-</i>	“serbest bırakmak”	
Imp.Sg.2.	<i>tar-na (+arġa)</i>	III 70

te- “söylemek, bildirmek”

Prs.Sg.1.	<i>te-mi</i>	I 9
Prs.Sg.2.	<i>te-ši</i>	II 36

tekan- n. “yer”

Sg.N.-A.	<i>te-e-kán</i>	I 59
Sg.G.	<i>tág-na-a-aš</i>	I 53

Sg.Abl. *tág-na-az* IV 72

tekkuššāi- “tanıtmak”

Prs.Sg.1. *te-ek-ku-uš-ša-mi* I 10

tekkuššamu- “göstermek, tanıtmak”

Prs.Sg.2. *te-ek-ku-uš-ša-mu-ši* I 29

Prt.Sg.1. *te-ek-ku-uš-ša-mu-mu-un* I 5

tija- “yaklaşmak, geçmek”

Prs.Sg.2. *ti-ja-ši* III 65

Prs.Sg.3. *ti-i-e-ez-zi* II 26

(*aṭan*) *arḥa tija-* “terk etmek, sadık olmamak”

Prs.Sg.2. *ti-i-e-ši* (+*aṭan arḥa*) III 13

ti-ja-ši (+*aṭan arḥa*) II 3

Prs.Pl.2. *ti-ja-at-te-ni* (+*aṭan arḥa*) IV 47

EGIR-*an tija-* “desteklemek, destek olmak”

Prs.Sg.2. EGIR-*an ti-ja-ši* II 2, 6

Prs.Pl.2. EGIR-*an ti-ja-at-te-ni* IV 47/48

Imp.Sg.2. EGIR-*an ti-ja* III 10

tittanu- “yerleştirmek”

Prt.Sg.1. *ti-it-ta-nu-nu-un* II 75

parranda tittanu- “baştan çıkarmak, kandırmak”

Prs.Sg.3. *ti-it-ta-nu-uz-zi* (+ *parranda*) III 60

dug(g)- Med. “önemli olmak”

Prs.Sg.3. *du-uq-qa-ri* III 47

tuliia- “meclis”

Sg.D.-L. *tu-li-ia* I 40

<i>tuppi-</i> n.	“tablet”	
Sg.D.-L.	<i>tup-pí</i>	II 62
<i>dušk-</i>	“neşelenmek”	
It. <i>duškišk-</i>		
Imp.Pl.2.	<i>du-uš-ki-iš-ki-ten</i>	III 56
<i>tūua</i> (Adv.)	“uzak”	
	<i>tu-u-ua</i>	III 70
	<i>tu-u-ua-za</i>	III 76
<i>uk-, ug(g)a</i> (Pers.Pron.Sg.I.)	“ben”	
N.	<i>am-mu-uk</i>	II 36
	<i>am-mu-ga</i>	IV 58
A.	<i>am-mu-uk</i>	IV 47
G.	<i>am-me-el</i>	I 5, 12 (2 x), 34, 37; III 8
^{LÚ} <i>uškišgatala-</i>	“gözcü”	
Sg.N.	^{LÚ} <i>uš-ki-iš-ga-tal-la-aš</i>	II 18
<i>uuate-</i>	“getirmek”	
Prs.Pl.3	<i>ú-ua-da-an-zi</i> (+šarā)	III 22
<i>uttar</i> n.	“mesele, şey”	
Sg.N.-A.	<i>ut-tar</i>	II 3, 7, 48, 52, 61; III [13], [17], 49, 81; IV 48
Sg.D.-L.	<i>ud-da-ni-i</i>	I 39; III 59, 72, 76
Sg.Abl.	<i>ud-da-na-az</i>	III 58
Pl.N.-A.	<i>ud-da-a-ar</i>	I 38; II 57; IV 66
<i>uua-</i>	“gelmek”	
Prs.Sg.2.	<i>ú-ua-ši</i>	II 42

Prs.Sg.3.	<i>ú-iz-zi</i>	IV 54
	<i>ú-iz-zi</i> (+ <i>katta</i>)	III 55
<i>-ua(r)-</i>	“hitap partikeli”	
	<i>-ua</i>	I 9; II 20, 21, 36, 37 (2x), 38, 39; III 7, 9, 20, 30, 34, 38, 75; IV 44, 45
	<i>-uar-</i>	II 20; III 35, 38, 90
<i>uaḥmu-</i>	“çevirmek, döndürmek”	
<i>piran uaḥmu-</i>	“öncelikli olmak”	
Inf. II	<i>ua-aḥ-nu-an</i> (+ <i>piran</i>)	I 20/21
	<i>ua-aḥ-nu-ua-an</i> (+ <i>piran</i>)	I 26
<i>uarri-</i>	“yardım”	
Sg.N.-A.n.	<i>ua-ar-ri</i>	II 15; IV 55
<i>uaštul-</i>	“günah”	
Sg.N.-A.	<i>ua-aš-túl</i>	III 74
<i>uatku-</i>	“sıçramak”	
<i>arḥa uatku-</i>	“yoldan çekilmek, bir şeyden kaçmak”	
Med.Imp.Sg.2.	<i>ua-at-qa-aḥ-ḥu-ut</i> (+ <i>arḥa</i>)	III 69
<i>uatkumu-</i>	“kovmak, kaçırmak”	
Prs.Sg.3.	<i>ua-at-ku-nu-uz-zi</i> (+ <i>parā</i>)	III 12
<i>uemiḡa-</i>	“bulmak”	
Prt.Pl.1.	<i>ú-e-mi-ḡa-u-e-ni</i>	II 61

-za “reflexif partikel”

-za I 8, 9, 10, 13, 14, 22, 23, 32;
II 17 (2x), 32, 36, 39, 46; III
20, 27, 28, [32], 40, 46, 48, 52,
56, 57, 63, 70, 76, 77, [78], 82
(2x), 84; IV 20, 64

zah(h)- “bozmak, vurmak, (bir bayramın) kavga nedeniyle düzenini bozmak”

Part. *za-aḥ-ḥa-an* (+ *anda*) III 51

zahḥāi- c. “savaş”

Sg.D.-L. *zah-ḥi-ia* II 15

za-aḥ-ḥi-ia IV 54

zik, zigga “sen”

N. *zi-ik* I 8, 31; II 6, 10, 29, [81];

III 58, 75, 89

zi-ga II 15, 17, 34, 52; III 31, 39,
42, 46, 60

zi-ik-ka I 10

zi-iq-qa III 77

D. ve A. *tu-uk* I 2, 16, 38; III [90]

tu-ga II [63]

tu-ug-ga II 25

tu-uq-qa II 23, 24, 27

G. *tu-el* I 19, 22, 34, 58

zilatīia (Adv.) “gelecek”

zi-la-ti-ia I 17

b) Sumerogramlar

	A.ŠÀ	“tarla”	
Pl.		A.ŠÀ ^{HLA}	IV 70
	^{GIŠ} AB	“pencere”	
Sg.Abl.		^{GIŠ} AB-az	III 74
	ANŠE.KUR.RA ^{HLA}	“atlar, arabalı savaşçılar”	
Pl.N.		ANŠE.KUR.RA ^{HLA}	IV 42, 51
Pl.Instr		ANŠE.KUR.RA ^{HLA} -it	II 28
	ARAD	“erkek köle, hizmetçi, uşak”	
		ARAD	III 67; IV 37
	DAM	“zevce, hanım”	
Sg.N.		DAM ¹	III 52, 54
Sg.A.		DAM-an	III 84
Pl.		DAM ^{MEŠ}	IV 49, 69
	DAM ^{UT-TIM}	“zevcelik, zevce olarak”	
Sg.G.		DAM ^{UT-TIM}	I 5; III 81
		DAM ^{UT-TI}	III 44
	DINGIR	“tanrı”	
Pl.		DINGIR ^{MEŠ}	I 39, 52, 56 (2x), 57 (2x), 58 (2x); IV 65
	DU ₆	“harabe yer”	
		DU ₆	I 46

	DUB	“tablet”	
Sg.N.-A.	DUB		B’nin sol kenarı
	DUMU	“çocuk, oğul”	
Sg.N.	DUMU		I 34, 37
Sg.A.	DUMU		I 9
Pl.	DUMU ^{MEŠ}		I 12, 34 (2x), 36, 37; IV 25, 49, 69
	DUMU. DUMU	“torun”	
Pl.	DUMU. DUMU ^{MEŠ}		IV 25
	DUMU.MUNUS	“kız çocuk”	
	DUMU.MUNUS		III 84
	É	“ev”	
Pl.N.	É ^{MEŠ}		IV 49, 70
	É.GAL	“saray”	
Sg.G.Akk.tml.	É.GAL ^{LIM}		III 22, 23, [25], 63, 64, 68, 70, 80
	EGIR	“arkadan, geri, tekrar, sonra”	
	EGIR- <i>an</i>		II 11, [89]
	EGIR- <i>pa-an</i>		I 31
EGIR- <i>an ar-ḫa</i>	“arkadan”		I 15
EGIR UD ^{MI}	“gelecekte”		II 18; IV 24
EGIR UD.KAM	“gelecekte”		IV 57
	ÉRIN ^{MEŠ}	“yaya savaşçılar, birlik”	
Pl.	ÉRIN ^{MEŠ}		IV 37, 38, 42, 51
Pl.Inst.	ÉRIN ^{MEŠ} - <i>it</i>		II 28

	GÉME	“kadın köle”	
		GÉME	III 67
Sg.N.Akk.tml.		GÉME ^{TUM}	IV 37
	GIM	“... dıǵı zaman, nasıl, gibi”	
		GIM- <i>an</i>	II 34
	GU ₄	“sığır”	
Pl.		GU ₄ ^{BLA}	IV 71
	ḪUR.SAG	“dağ”	
Pl.N.		ḪUR.SAG ^{MEŠ}	I 58
	KAM	“ordinal sayılar ve zaman suffixi”	
		DUB II ^{KAM}	B’nin sol kenarı
	KARAŠ	“karargâh”	
		KARAŠ	I 44, 52; II 14, [79]
	KASKAL	“yol”	
Sg.A.		KASKAL- <i>an</i>	III 70
Sg.Abl.		KASKAL- <i>az</i>	III 69
	KI.LAM	“pazar yeri”	
		KI.LAM	I 44
	KI.BAL	“isyan”	
		KI.BAL	II 27
	GIŠKIRI ₆ .GEŠTIN	“bağ”	
		GIŠKIRI ₆ .GEŠTIN	IV 70

	KISLAḤ	“harman yeri”	
Pl.	KISLAḤ ^{ḤLA}		IV 71
	KUR	“ülke”	
	KUR		II 16; IV 49
Sg. N.-A.	KUR-e		II 25; III 36, 39, 40; III 51, IV 20, 39
Sg. G.	KUR-e-aš		I 57
Pl.	KUR.KUR ^{MEŠ}		I 6
	LÚKUR	“düşman”	
	LÚKUR		II 16 (2x), 24 (2x), 26; IV 53
	LÍL	“kır”	
	LÍL		I 50
Akk.tml.	[LÍL ^R] ^I		I 49
	LUGAL	“kral”	
	LUGAL		I 1
	MÁŠ	“aile”	
Pl.	MÁŠ ^{ḤLA}		IV 70
	ŠA MÁŠ	“akraba”	
			III 45
	MUNUS	“kadın”	
	MUNUS		III 64, 68, 71, 81
Sg.A.Akk.tml.	MUNUS ^{TUM}		III 63
Pl.	MUNUS ^{MEŠ}		III 78
	MUNUS.LUGAL	“kraliçe”	
	MUNUS.LUGAL		I 51

Sg.N.	MUNUS.LUGAL- <i>aš</i>	I 5
	NAM.RA “sivil savaş esiri”	
Pl.	NAM.RA ^{HLA}	III 85, 86, 88
	NIN “kız kardeş”	
	NIN	I 5; III 44, 46, 48, 54, [79]
Pl.	NIN ^{MEŠ}	III 45; IV 18, 69
	NUMUN “soy/sop”	
	NUMUN	III 45
	SIG ₅ -in (Adj.) “iyi”	
	SIG ₅ -in	I 35; II 21; II 30, 31, 38 (2x); IV 61, 62
	SIG ₅ -in <i>iġa-</i> “asalet unvanı vermek”(?)	
Prt.Sg.1.	SIG ₅ -in <i>i-ġa-nu-un</i>	I 3, 17
	SILIM.BI (Adv.) “iyi”	
	SILIM.BI	I 36
	MUNUS ^{SU} HUR.LÁ “hizmetçi kadın”	
	MUNUS ^{SU} HUR.LÁ	III 64, 73
	ŠEŠ “erkek kardeş”	
	ŠEŠ	III 52, 54, 78; IV 36
Sg.N.	ŠEŠ- <i>aš</i>	III 48
Sg.D.-L.	ŠEŠ- <i>ni</i>	III 85
Pl.	ŠEŠ ^{MEŠ}	I 12 (2x); IV 18
	ŠEŠ ^{UTTU} “kardeşlik”	
Sg.G.	ŠEŠ ^{UTTIM}	I 13

	ŠU	“el”	
Pl.	ŠU ^{HLA}		I 25
Pl.A.	ŠU ^{HLA} -uš		I 23
	LÚŠU.GÁL	“komutan?”	
	LÚŠU.GÁL		IV 35
	TUKU(.TUKU)-eš-	“kızmak”	
	[(TUKU [?] - [?] x)-(el)]		III 90
	UDU	“koyun”	
Pl.	UDU ^{HLA}		IV 71
	UR.SAG	“kahraman”	
Sg.A.	UR.SAG-an		I 2
	URU	“şehir”	
Sg.N.	URU-aš		II 25
Sg.A.	URU-an		III 37, 40
Sg.G.	URU		II 16
Sg.D.-L.	URU-ri		III 39
Pl.	U[RU ^{DIDL HLA}		IV 70
	ÚŠ	“ölmek”	
Prt.Sg.3.	BA.ÚŠ		III 72, 76
	^D UTU ^{Šr}	“majeste(m); güneşim”	
	^D UTU ^{Šr}		I 1, 8, 9, 15, 16 (2x), 17, 20, 21, 23, 24 (2x), 26, 27, 31, 32, 33, 36, 37; II 2, 9, 10, 11, 12, 14, 19, 21, 24, 25, 26, [41], [77], [89],

			[90]; III 7, 13, 27, 31, 35, 38, 44; IV [3], [24], 62, 64 (2x) I 15; IV 61
Sg.A.	^D UTU ^{ŠI} -in		
	ZAG	“sinir”	
Pl.	ZAG ^{MEŠ}		III 87
	ZAG ^{HLA}		III [88]
	ZI	“ruh, istek, can”	
Sg. N.	ZI		I 22, 24; II 63
Sg.G.	ZI-aš		II 9
Sg. Instr.	ZI-it		III 17, 58

c) Akkadogramlar

	<i>ABU</i>	“baba”	
Stat.const.	<i>A-BI</i>		III 74
	<i>ANA</i> (Prep.)	“e, a”	
	<i>A-NA</i>		I 4, 15, 22 (2x), 23, 32, 36; II 2, 11, 12, 14 (2x), 16 (2x), 19, 20, 21, 24, 25, 26, 79, 89; III 9, 13, 22, 44, 47, 81, 84, 86, [88]; IV 22, 51, 65, 74
	<i>ABI</i> ^D UTU ^{ŠI}	“majestemin babası”	
Gen. Sg.	<i>A-BI</i> ^D UTU ^{ŠI}		III 74
	<i>AŠŠUM</i>	“için, bakımından”	
	<i>AŠ-ŠUM</i>		I 5, 8, 13 (2x)
	<i>AÜĀTU</i>	“söz, konu”	
Stat.const.	<i>A-ÜA-AT</i>		III 71
	<i>BĒLU</i>	“bey”	
Sg.A.	<i>BE-LAM</i>		I 4
	<i>BĒLŪTU(M)</i>	“hakimiyet”	
Sg.G.	<i>BĒ-LŪ-TIM</i>		I 8
	<i>ELLU</i>	“özgür, hür, soylu”	
Sg.N.	<i>EL-LUM</i>		III 64

	- <i>IA</i> (Poss.Pron.Sg.1.) “benim”	
	- <i>IA</i>	I 5, 9, 12, 34, 37; III 44; IV 18 (2x), 22, 25 (2x)
	<i>INA</i> (Prep.) “de,da”	
	<i>I-NA</i>	I [18]; III 78, 80; IV 24, 57
	<i>IRŞITU</i> “yeryüzü, yer”	
Sg.G.	<i>IR-ŞI-TIM</i>	I 58
	<i>IŞTU</i> (Prep.) “den, dan, ile”	
	<i>IŞ-TU</i>	III 25; IV 42
	<i>ITTI</i> (Prep.) “ile”	
	<i>IT-TI</i>	II 77
	- <i>KA</i> (Poss.Pron.Sg.2.) “senin”	
	- <i>KA</i>	I 19, 22 (3x), 25, 34 (2x), 36, 37; II 19, 25, 63; III 12, 44, 54, 67 (2x), 78, 79, 84
	- <i>KU-NU</i> (Poss.Pron.Pl.2.) “sizin”	
	- <i>KU-NU</i>	IV 6, 49 (4x), 69 (5x), 70 (5x), 71 (3x)
	<i>LĪMU</i> “bin”	
Stat.constr.	<i>LI-IM</i>	I 39
	<i>NADĀNU</i> “vermek”	
Prt.Sg.1.	<i>AD-DIN</i>	I 5; III 44
	^{MUNUS} <i>NAPṬARTU(M)</i> “odalık”	
Sg.A.	^{MUNUS} <i>NAP-ṬIR₅!</i> -< <i>TI</i> >	III 83

<i>NĪŠ DINGIR</i> “yemin”		
<i>NI-IŠ DINGIR</i> ^{LIM}		I 38; II 57; III 43, 62; IV 66, 68
<i>NĪŠ DINGIR</i> ^{MEŠ} “yemin tanrıları”		
<i>NI-IŠ DINGIR</i> ^{MEŠ}		II 4, 7, 11, 31, 43, 59, [88], [90]; III [14], 21; IV 49
<i>NUKURTU(M)</i> “düşmanca”		
N. yerine Sg.A. <i>NU-KÚR-TA</i>		II 25 (2x)
<i>PANŪ</i> “ön, huzur”		
<i>PA-NI</i>		IV 65
<i>QADU</i> “ile birlikte”		
<i>QA-DU</i>		IV 49, 69
<i>QĀTU</i> “el”		
Sg.stat.constr. <i>QA-AT</i>		II 12
<i>QATŪ</i> “(bir şeyin) sonuna gelmek, bitirmek”		
<i>QA-TI</i>		IV 76
<i>QATAMMA</i> “aynı şekilde”		
<i>QA-TAM-MA</i>		I 20, 24, 25
- <i>SÚ</i> (Poss.Pron.Sg.3.) “onun”		
- <i>SÚ</i>		III [46], 48, 54 (2x)
<i>ŠABĀTU</i> “yakalamak, tutmak”		
Prt.Sg.3. <i>IŠ-BAT</i>		III 74

	<i>ŠA</i>	“nın” (G.)	
	<i>ŠA</i>		I 21, 26, 57; II [83] ² ; III 23, 45, 51, 54 (2x), 63, 64, 68, 70, 78, 81, 85, 87, 88; IV 59; B’nin sol kenarı
	<i>ŠAMŪ</i>	“gök”	
G.	<i>ŠA-ME-E</i>		I 41 (2x), 51, 58
	<i>ŠAPLU(M)</i>	“altında, altına”	
Stat.constr.	<i>ŠAPAL</i>		I 38; II 57; III 43, 62; IV 66
	<i>-ŠU</i> (Poss.Pron.Sg.3.)	“onun”	
	<i>-ŠU</i>		I 12; III 45 (3x), 52 (2x)
	<i>^{LŪ}TAPPŪTU</i>	“arkadaşlık”	
Sg.G.	<i>^{LŪ}TAP-PU-UT-TIM</i>		I 13
	<i>Ū</i>	“ve”	
	<i>Ū</i>		I 13, 22
	<i>UL</i>	“negation edatı”	
	<i>Ū-UL</i>		I 18, 20, 21, 24, 25, 26, 28, 29; II 1, 28, 31, 35, 37 (2x), 54, 55 ² , 58, 60, 62, 71, [82], [85], [87]; III 48, 49, 50, 53, 57, 73, 79, 81, 88, 90; IV 24, [26], 27, [43], 51, 53, 55, 68, 75
	<i>UMMA</i>	“şöyle”	
	<i>UM-MA</i>		I 1

d) Tanrı Adları

^D A-a		
^D A-a-aš	I 50	
^D ALLATUM		
^D AL-LA-TUM	I 53	
^D AMAR.UTU		
^D AMAR.UTU	I 53	
^D Ammamma		
^{URU} Ta-ḫur-p[a-aš ^D Ma-am-ma-aš	1 55	
^D Apara		
^{URU} Ša-mu-ḫa-aš ^D A-a-[pa-ra-aš]	I 54	
^D Hallara		
^{URU} Du-un-na-aš ^D Hal-la-ra-aš	I 56	
^D Hantitaššu		
^{URU} Hur-ma-aš ^{URU} Ḫa-an-ti-ta-aš-šu-uš	I 54	
^D Hapantaliia		
^D Ḫa-pa-an-da-li-ia-aš	I 49	
^D Hepat		
^D Ḫé-pát ^{URU} U-da	I 47	
^D Ḫé-pát ^{URU} Ki-iz-zu[-ya-at]-na	I 47	

^D*Hu_uaššanna*

^D*Hu-ua-aš-ša-an-na-aš* ^{URU}*Hu-pi-iš-na-aš* I 53/54

^D*IŠTAR*

^D*IŠTAR* I 50

^D[*IŠTAR* ^{URU}]*Ha-at-ta-ri-na* I 50

^D*IŠTAR LÍL* I 50

^D*IŠTAR* ^{URU}*Ni-mu-ua* I 50

^D*IŠTAR MUNUS.LUGAL ŠA-ME-E* I 51

^D*Karzi*

^D*Kar-zi-iš* I 48

^D*Kataḥḥa*

^{URU}*An-ku-ua-aš* ^D*Ka-taḥ-ḥa-aš* I 55

^D*Kulitta*

^D[*Ku-li-i*]*t-ta-aš* I 51

^D*LAMMA*

^D*LAMMA* I 48

^D*LAMMA* ^{URU}*Ha-at-ti* I 48

^D*LAMMA* ^{URU}*Ga-ra-aḥ-na* I 49

^D*LAMM[A LÍL ^R]^I* I 49

^D*LAMMA* ^{KUŠ}*kur-ša-aš* I 49

LI-IM DINGIR ^{MEŠ}

I 39

^D*MUNUS.LUGAL-aš*

MUNUS.LUGAL-aš ^{URU}*Ka-ta-pa-aš* I 55

^D*Ninatta*

^D*Ni-na-at-ta-aš* I 51

DINGIR^{MEŠ} *Ḫapíreš*

DINGIR^{MEŠ} *Ḫa-pí-ri-e-eš* I 56

DINGIR^{MEŠ} *IRŠITIM*

DINGIR^{MEŠ} *IR-ŠI-TIM* I 58

DINGIR^{MEŠ} *KARAŠ*

DINGIR^{MEŠ} *KARAŠ* I 52

DINGIR^{MEŠ} *Lulahheš*

DINGIR^{MEŠ} *Lu-la-aḫ-he-e-eš* I 56

DINGIR^{MEŠ} *ŠAMŪ*

DINGIR^{MEŠ} *ŠA-ME-E* I 58

^DIM ve ^DU

^DIM ^{URU}*PŪ-na* I 42

^DIM ^{URU}*Ḫa-la-ap* I 42

^DIM ^{URU}*Ḫa-at-ti* I 41

^DIM [^{URU}*Ḫi-i*]š-ša-aš-ḫa-pa I 43

^DU ^{URU}*Ḫu-ul-la-aš-ša* I 46

^DU ^{URU}*Ḫur-ma* I 45

^DU *KARAŠ* I 44

^DU *KI.LAM* I 44

^DU ^{URU}[*Ki-iz-z*]*u-ua-at-na* I 44

^DU ^{URU}*Li-iḫ-zi-na* I 46

^DIM ^{URU}*Ne-ri-ik* I 43

^DU ^{<URU>}*Pít-te-ia-ri-ik* I 45

^D U ^{URU} <i>Ša-ah-pí-na</i>	I 43
^D U <i>ŠA-ME-E</i>	I 41
^D U ^{URU} <i>Ša-[mu-ḥa</i>	I 45
^D IM ^{URU} <i>Ša-pí-nu-ua</i>	I 43
^D U ^{URU} <i>Ša-]ri-iš-ša</i>	I 45
^D U DU ₆	I 46
^D U ^{URU} <i>U-da</i>	I 44
^D IM ^{URU} <i>Z[i-i]p-pa-la-an-da</i>	I 42
 ^D UTU	
^D UTU ^{URU} <i>A-ri-in-na</i>	I 41
^D UTU <i>ŠA-ME-E</i>	I 41
<i>tág-na-a-[aš</i> ^D UTU- <i>uš</i>	I 53
 ^D ZA-BA ₄ -BA ₄	
^D ZA-BA ₄ -BA ₄ ^{URU} <i>A[r-zi-ia</i>	I 52
^D ZA-BA ₄ -BA ₄ ^{URU} <i>El-la-ia</i>	I 52
 ^D Zithari _{ia}	
^D Zi-it-ḥa-ri-ia-aš	I 48

e) Şahıs Adları

^mHuqqana

^mHu-uq-qa-na-a-aš I 8, 10, 31; II 10; III 89

^mHu-uq-na-a-aš I 17

^mHu-uq-qa-na-a II 20

^mHu-uq-qa-a-na-a B'nin sol kenarı

^mHu-uq-qa-na-a-an I 2

^mHu-uq-qa[-na-a]-an I 16

^mMarija

^mMa-ri-ja-aš III 72; IV 67

^mMa-ri-ja III 84; IV 74

^mMa-ri-ja-an IV 58

^mŠuppiluliuma

^mŠu-up-pí-lu-li-u-ma I 1

f) Coğrafya Adları

^{URU}*Ankuṣa*bkz. ^D*Kataḥḥa*^{URU}*Arinna*bkz. ^DUTUKUR ^{URU}*Azzi*KUR ^{URU}*Az<-zi>-ia-za*

III 81

KUR ^{URU}*Ḫaiaša*KUR ^{URU}*Ḫa-ia-ša*I 6; II [83], [91]; III 78,
86; IV 59, 60, 74LÚ^{MEŠ} ^{URU}*Ḫaiaša*LÚ^{MEŠ} ^{URU}*Ḫa-ia-ša*

I 4; IV 46, 57, 58, [67]

LÚ^{MEŠ} KUR ^{URU}*Ḫaiaša*LÚ^{<MEŠ>} KUR ^{URU}*Ḫa-ia-ša*

IV 74

^{URU}*Ḫalap*bkz. ^DIM^{URU}*Ḫattarina*bkz. ^DIŠTARKUR ^{URU}*Ḫatti*KUR ^{URU}*Ḫa-at-ti*I 1, 6; III 47, 85, 88; IV
62KUR ^{URU}KÙ.BABBARKUR ^{URU}KÙ.BABBAR

III 87

^{URU}*Ḫatti*^{URU}*Ḫa-at-ti*

I 57; II 32

LÚ^{URU}*Hatti*

LÚ^{URU}*Ha-at-ti*

II 32

LÚ^{URU}*KÙ.BABBAR-ti*

LÚ^{URU}*KÙ.BABBAR-ti*

IV 46

^{URU}*Hattuši*

Sg.D.-L. ^{URU}*Ha-at-tu-ši*

I 4; III 50, 53, 79

^{URU}*Hiššašhapa*

bkz. ^DIM

^{URU}*Hullašša*

bkz. ^DU

^{URU}*Hupišna*

bkz. ^D*Huṣaššanna*

^{URU}*Hurma*

bkz. ^D*Hantitaššu* ve ^DU

^{URU}*Karahna*

bkz. ^DLAMMA

^{URU}*Katapa*

bkz. ^DMUNUS.LUGAL-*aš*

^{URU}*Kizzuṣatna*

bkz. ^D*Hepat* ve ^DU

^{URU}*Lihzina*

bkz. ^DU

^{URU}*Nerik*

bkz. ^DIM

^{URU}*Nimṣa*

bkz. ^DIŠTAR

^{URU}*Pitteṣarik*

bkz. ^DU

^{URU}PŪ-na = ^{URU}Arinna bkz. ^DIM

^{URU}Šahpina bkz. ^DU

^{URU}Šamuḫa bkz. ^DApara ve ^DU

^{URU}Šapinuḫa bkz. ^DIM

^{URU}Šarišša bkz. ^DU

^{URU}Tahurpa bkz. ^DAmmamma

^{URU}Dunna bkz. ^DHallara

^{URU}Uda bkz. ^DHepat ve ^DU

^{URU}Zippalanda bkz. ^DIM

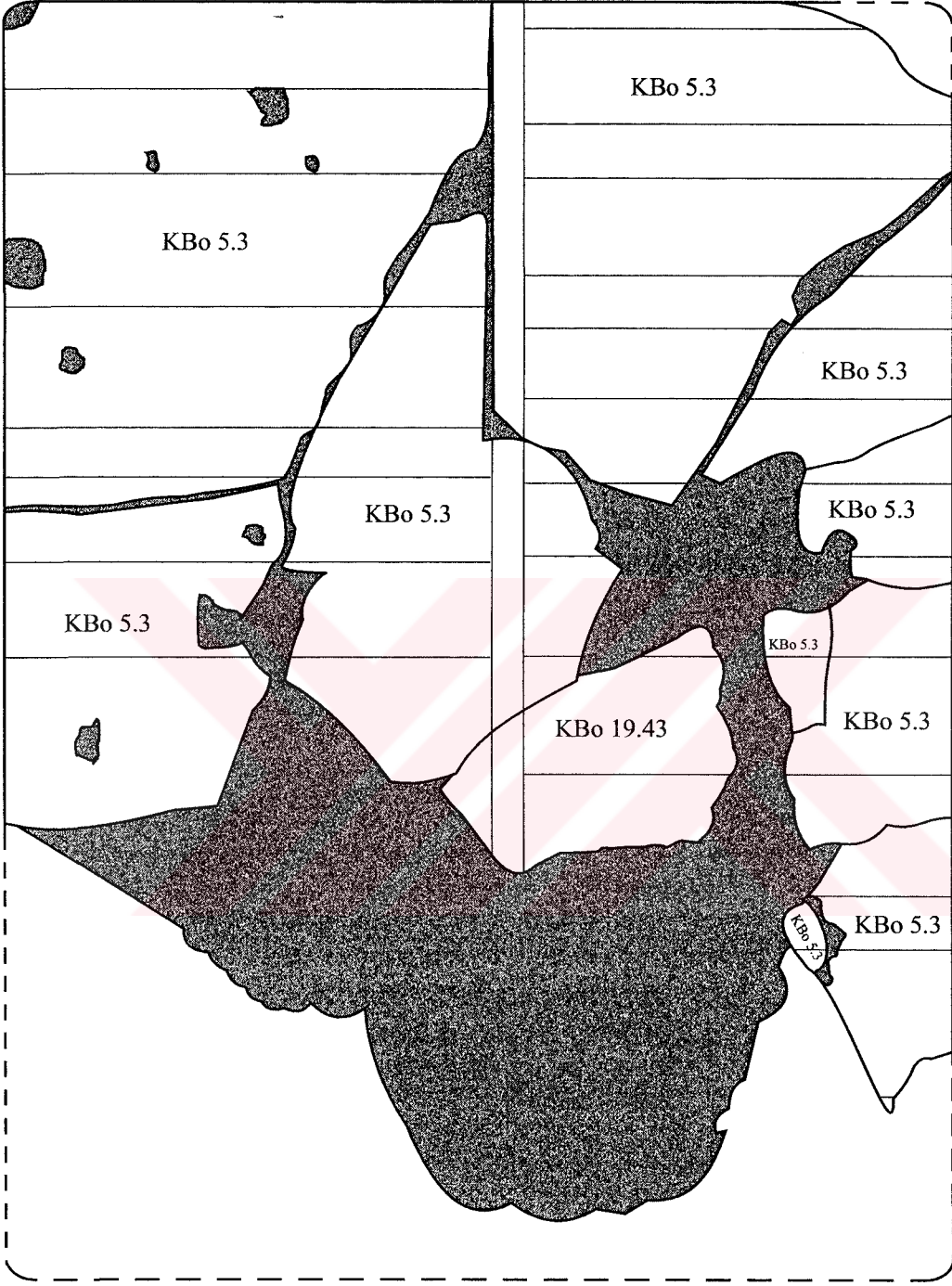
X. İŞLENMİŞ OLAN KELİMELEİN LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
<i>akipaššan</i>	121
<i>anda au(š)-</i>	131 vd.
<i>appizzin UR.SAG</i>	84
<i>āra-</i>	107 vd.
<i>arḫa ištamaš-</i>	91 vd.
<i>genzu-</i>	97 vd.
<i>ḫarra-</i>	110 vd.
<i>ḫašša ḫanzašša</i>	138 vd.
<i>ḫumandaz</i>	112
<i>^mḪuqqana</i>	83
<i>išnatallaššašta</i>	137
<i>ištarna</i>	87 vd.
<i>^{LÚ}kaena-, ^{LÚ}gaena-</i>	141
<i>karat-</i>	117
<i>katta</i>	100 vd.
<i>kiddumati</i>	137
<i>kūrur KI.BAL</i>	113
<i>lammar</i>	113
<i>^mMarija</i>	127 vd.
<i>memiia(n)-</i>	117 vd.
<i>mekki ušk-</i>	123 vd.
<i>nakki-</i>	96 vd.
<i>ninink-</i>	142
<i>parā ḫuittiia-</i>	113 vd.
<i>parā imma šamenu-</i>	115
<i>parranda tittanu-</i>	123
<i>šak(k)-, šek(k)-</i>	92 vd.

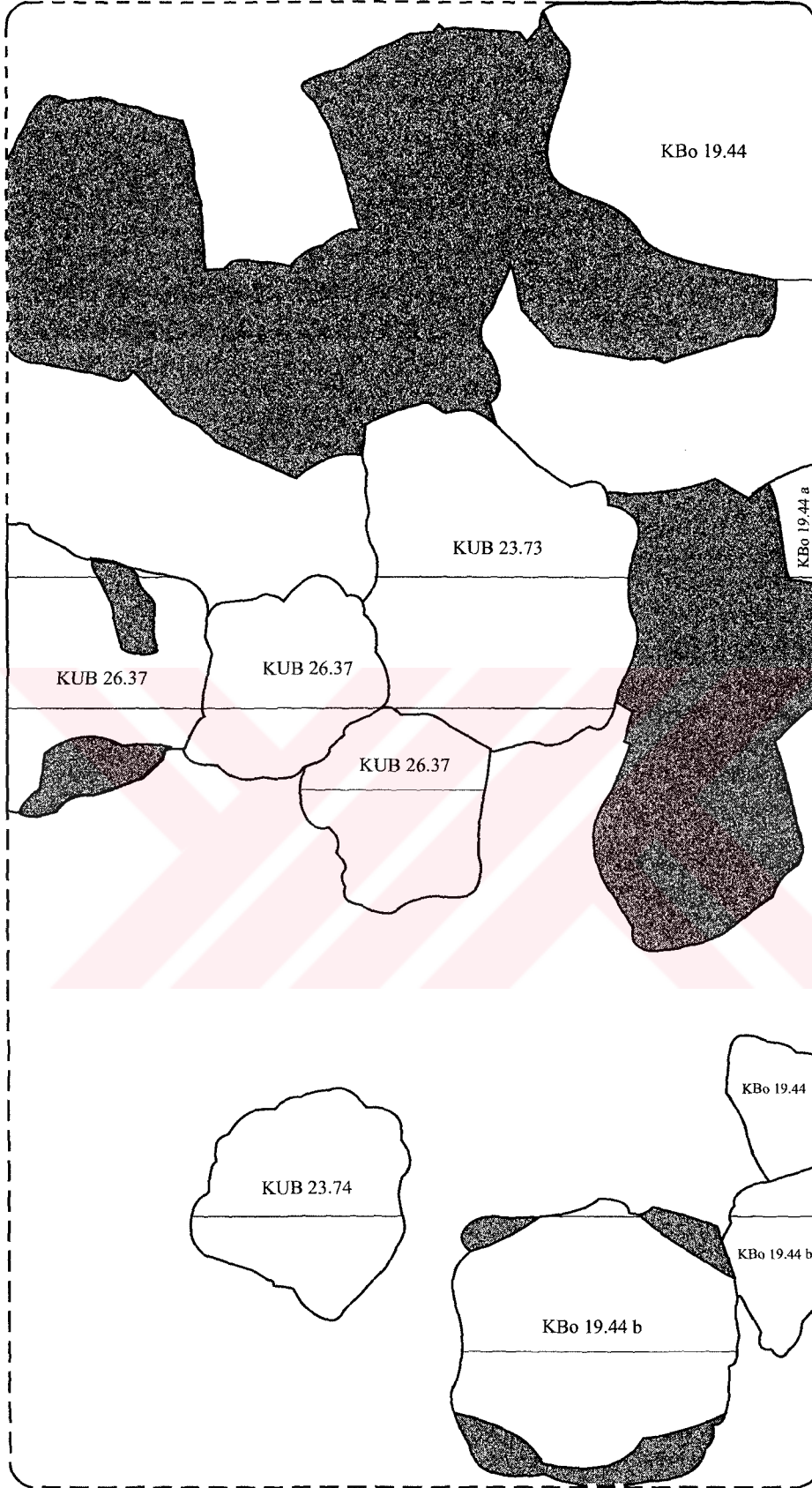
<i>šaklai-</i>	118 vd.
<i>šarā dā-</i>	84 vd.
<i>dā-</i>	120 vd.
<i>dampūpi-</i>	122
<i>dug(g)-</i>	120
^{LÚ} <i>uškišgatalla-</i>	111 vd.
<i>uttar</i>	104 vd.
<i>uatqahhut</i>	127
EGIR- <i>an tarna-</i>	106 vd.
KUR ^{URU} <i>Ḫajaša</i>	88 vd.
^D LAMMA ^{KUŠ} <i>kurša-</i>	103 vd.
NAM.RA	134 vd.
SIG ₅ - <i>in ija-</i>	86 vd.
^{MUNUS} SUḪUR.LÁ	124 vd.
^{ŠU} ^{HLA} <i>-uš-za araḫzanda ḫarši</i>	98 vd.
^{LÚ*} ŠU.GÁL	140
^D U DU ₆	102
^D U KI.LAM	101 vd.
^D UTU ^{ŠI} - <i>in</i>	95 vd.
ABI ^D UTU ^{ŠI}	132 vd.
ANA QA-AT ^D UTU ^{ŠI} <i>anda aššu lulu uški</i>	108 vd.
ḪALŠU LUGAL	139 vd.
^{LÚ} TAPPŪTU	94 vd.

XI. LEVHALAR

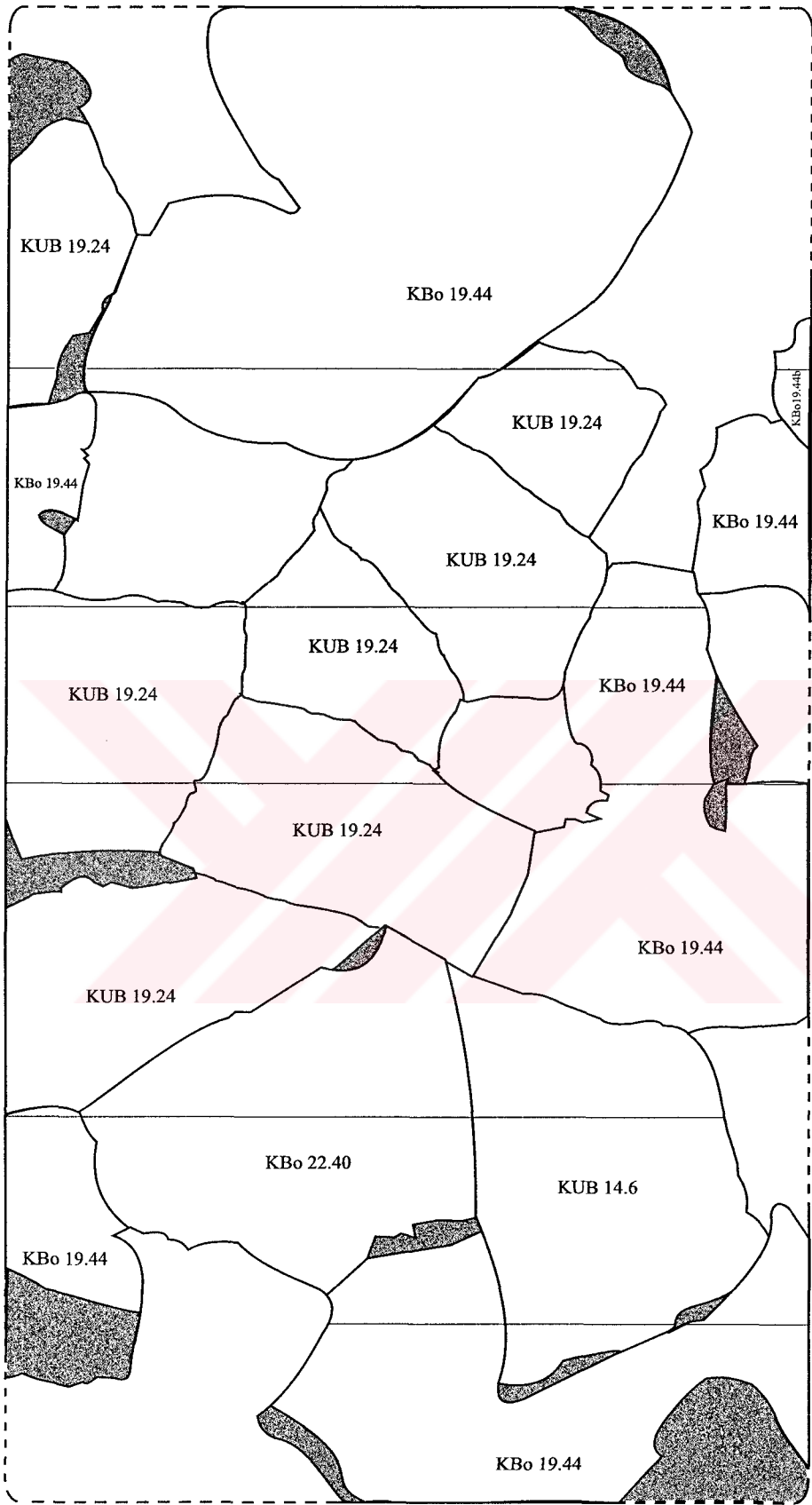
a) Tabletlerin Nasıl Birleştiklerini Gösteren Çizimler

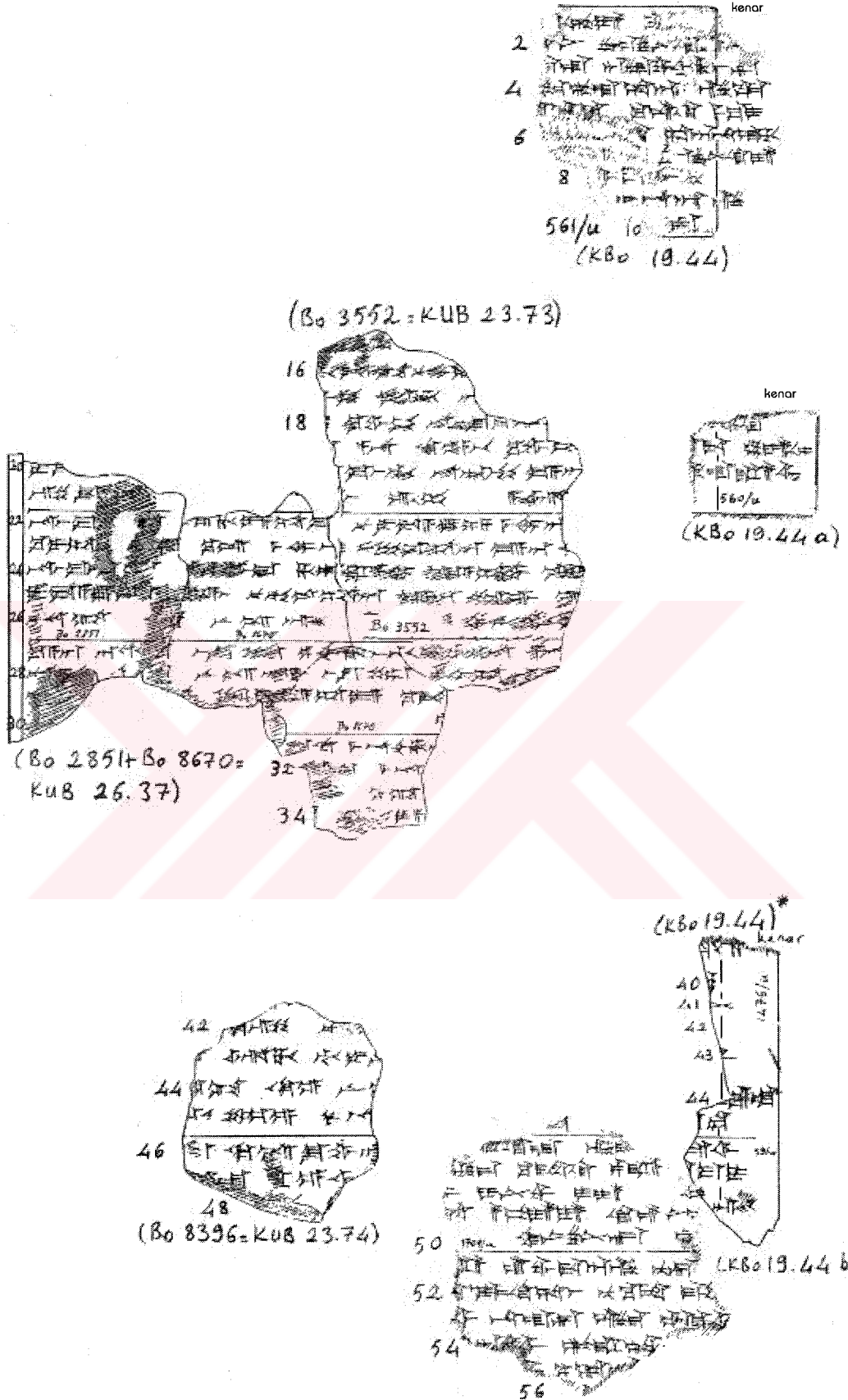

Levha III

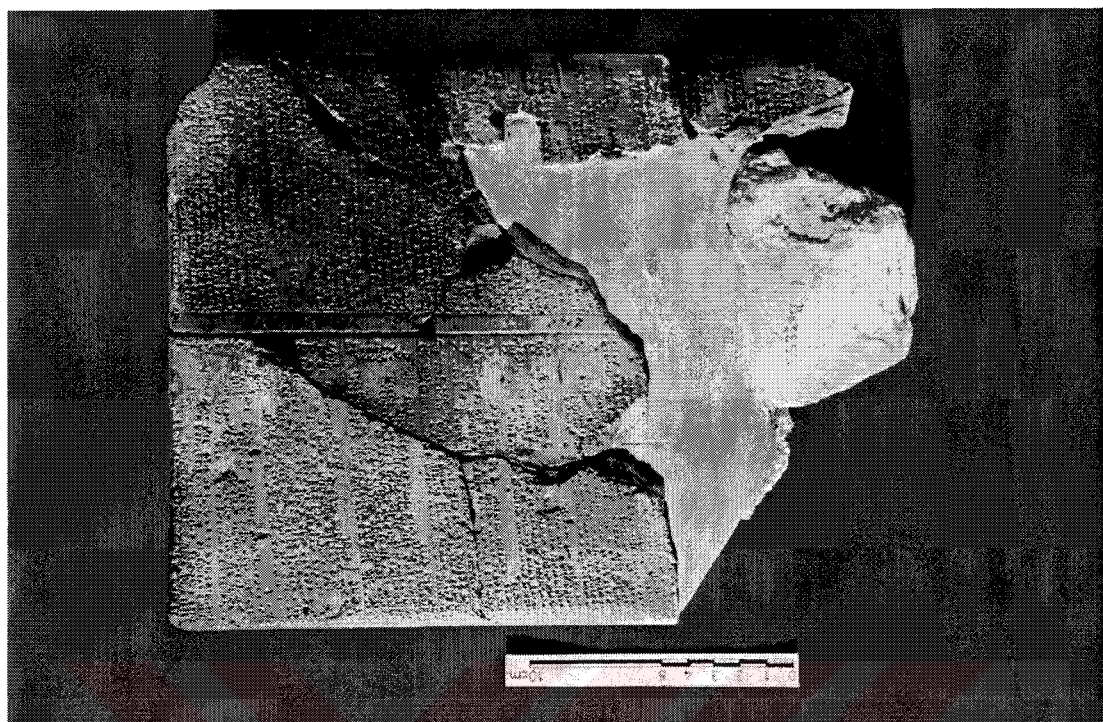
B Nüshası öy. Join Denemesi

* 1476/u ile 59/w'nin Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yapıştırdıktan sonra, tablet parçalarının tarafımızdan yapılan kopyası. 43. satır sonundaki işaret kalıntısı ile 56. satırdaki dikey kalıntısı, 1970 yılında yapılan kopyasında gözden kaçmıştır ve tarafımızdan eklenmiştir.

b) Tabletlerin Fotoğrafları

1 - A öy.
2 - A ay.

A öy.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Bulunan,
KBo 19.43' de Yayınlanan Tablet Parçasının Alçı Kopyasının,
İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan A Nüshasına Ait Tablete Join
Olmasını Gösteren Fotoğraf

A ay.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Bulunan, 2 Küçük Tablet Parçasının
(Üstteki parça = KBo 19.43 a, Alttaki Parça KUB 40.35) Alçı Kopyalarının,
İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan A Nüshasına Ait Tablete Join
Olmalarını Gösteren Fotoğraf

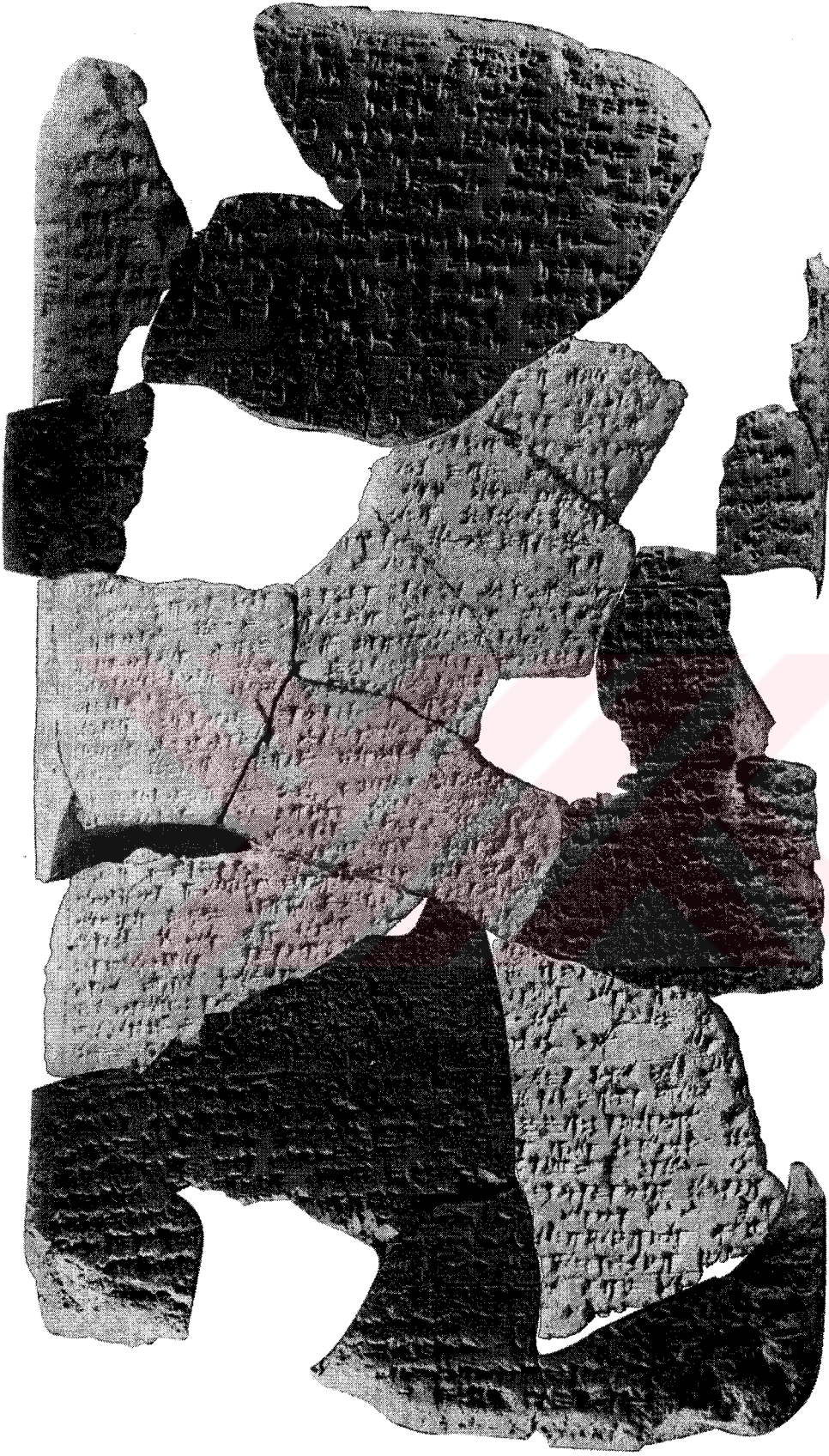
A öy.
İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan
A Nüshasına Ait Tablete, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde
Bulunan KBo 19.43 'de Yayınlanan Tablet Parçasının,
Fotoğraf Üzerinde Bilgisayar Yardımı ile Birleştirilmiş Hali

A ay.
İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan
A Nüshasına Ait Tablete, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde
Bulunan KBo 19.43 a ve KUB 40.35'de Yayınlanan Tablet Parçalarının,
Fotoğraf Üzerinde Bilgisayar Yardımı ile Birleştirilmiş Hali

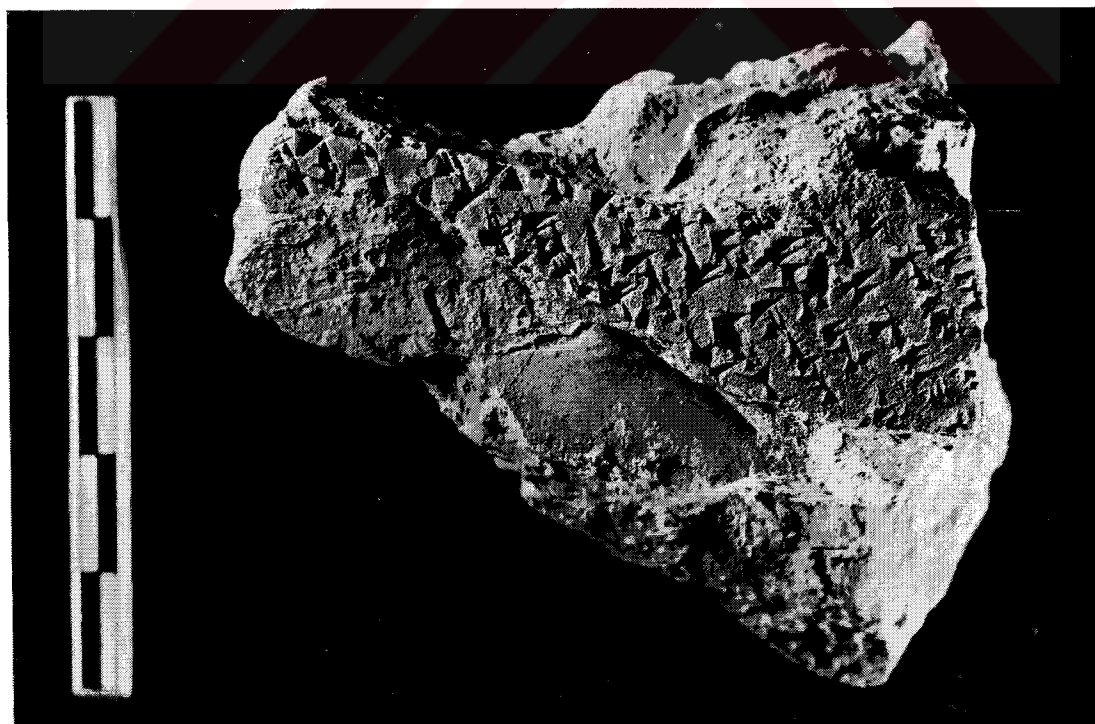

B öy. Join Denemesi
Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve
İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan Tablet Parçalarının,
Fotoğraf Üzerinde Bilgisayar Yardımı ile Birleştirilmiş Hali

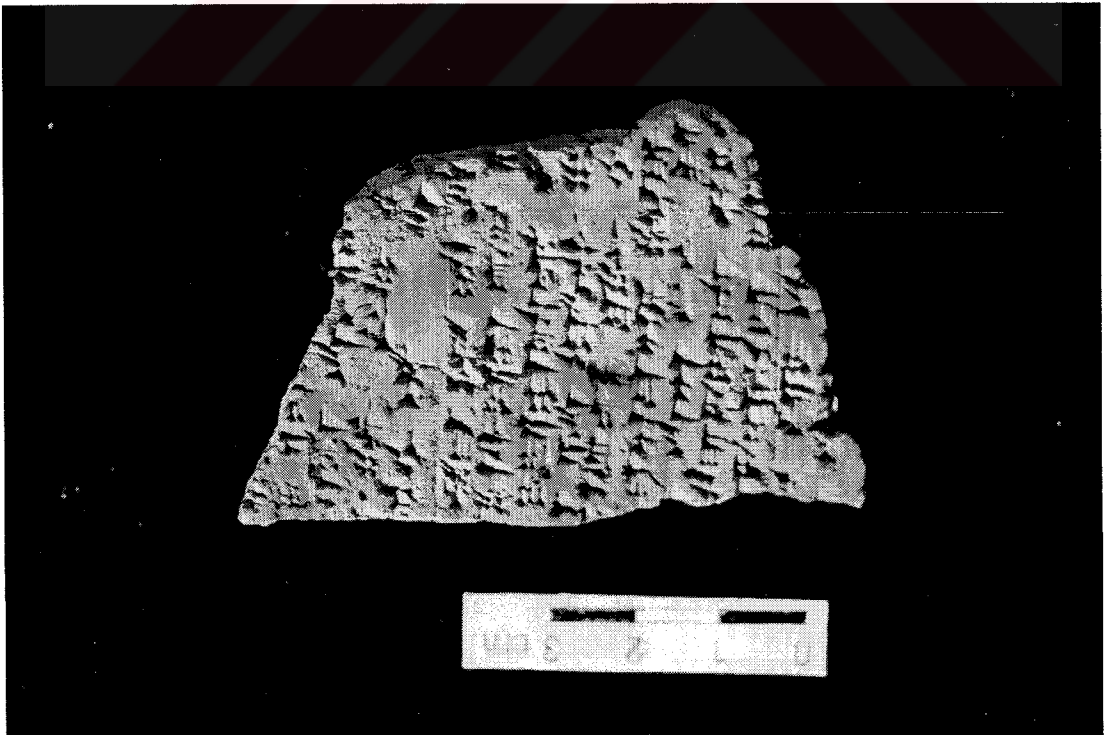
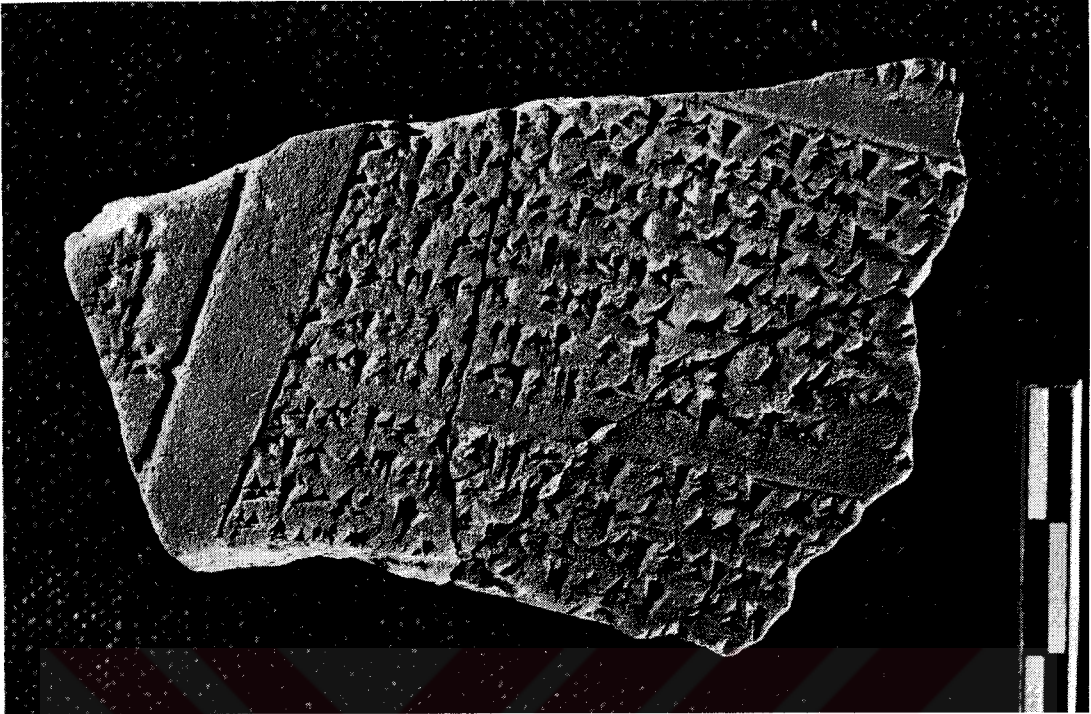

B ay.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve
İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan Tablet Parçalarının,
Fotograf Üzerinde Bilgisayar Yardımı ile Birleştirilmiş Hali

1 - KUB 40.35 ay. (A)
2 - KBo 19.43 a ay. (A)

1 - KBo 19.43 öy. (A)
2 - KUB 14.6 ay. (B)

1 - KUB 23.73 + KUB 26.37 öy. (B)
2 - KUB 26.37 öy. (B)

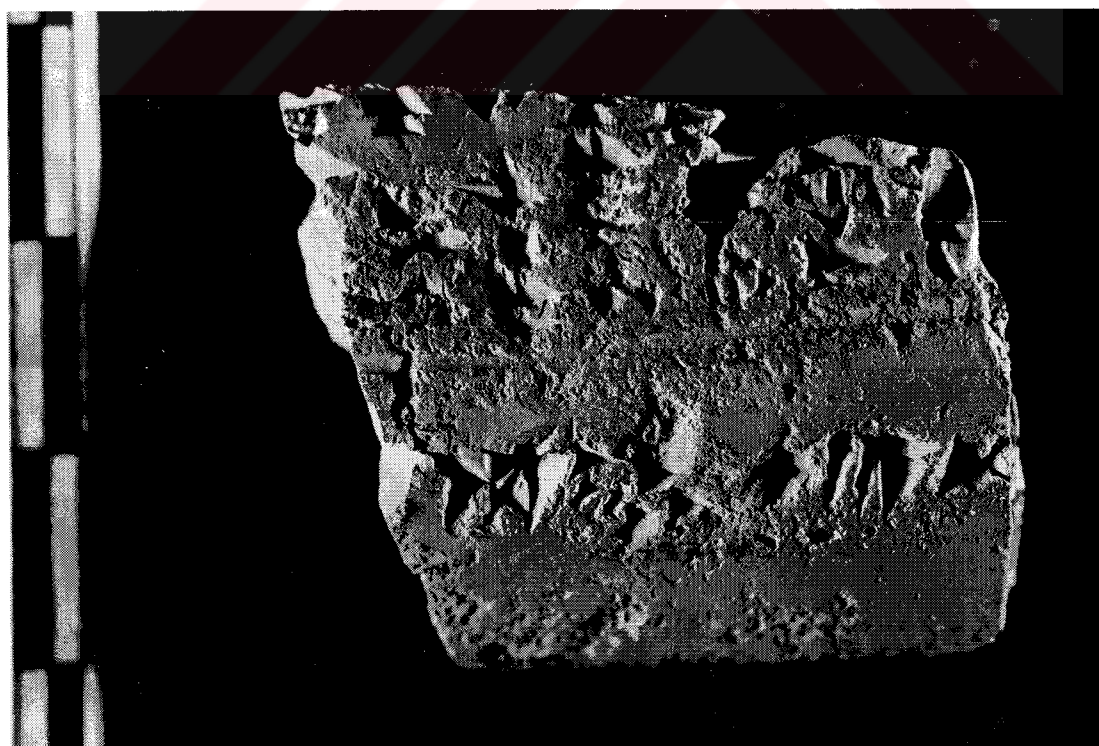

1 - KBo 19.44 öy. (B)
2 - KBo 19.44 b öy. (B)

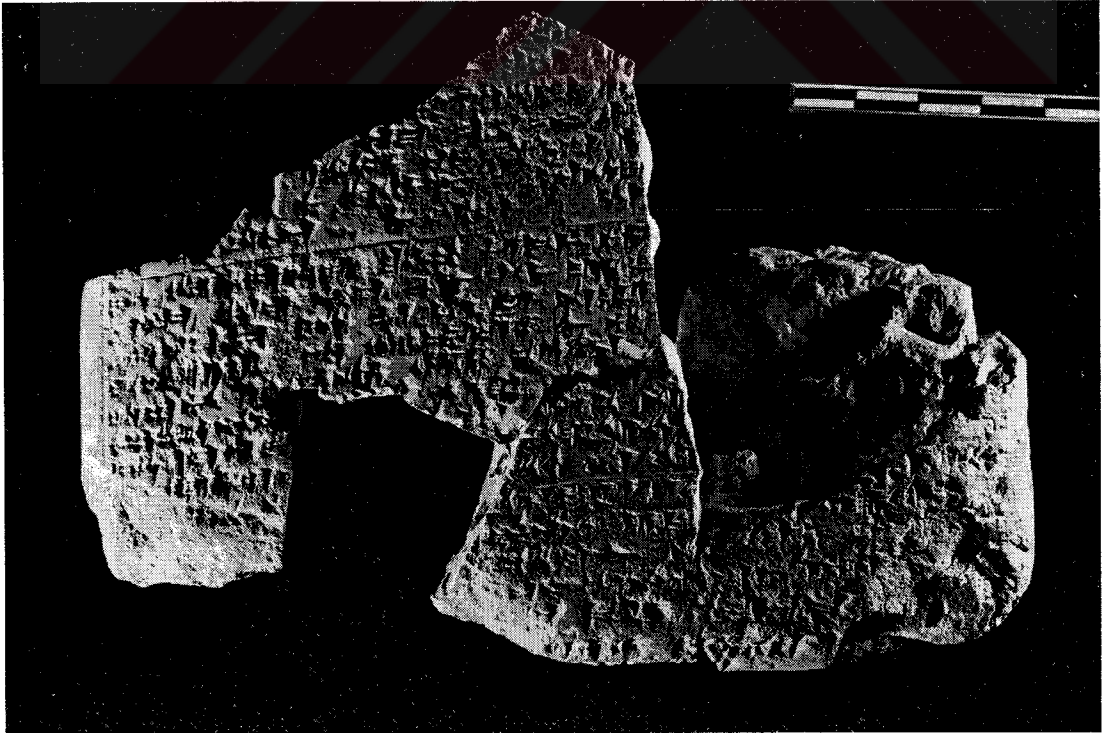
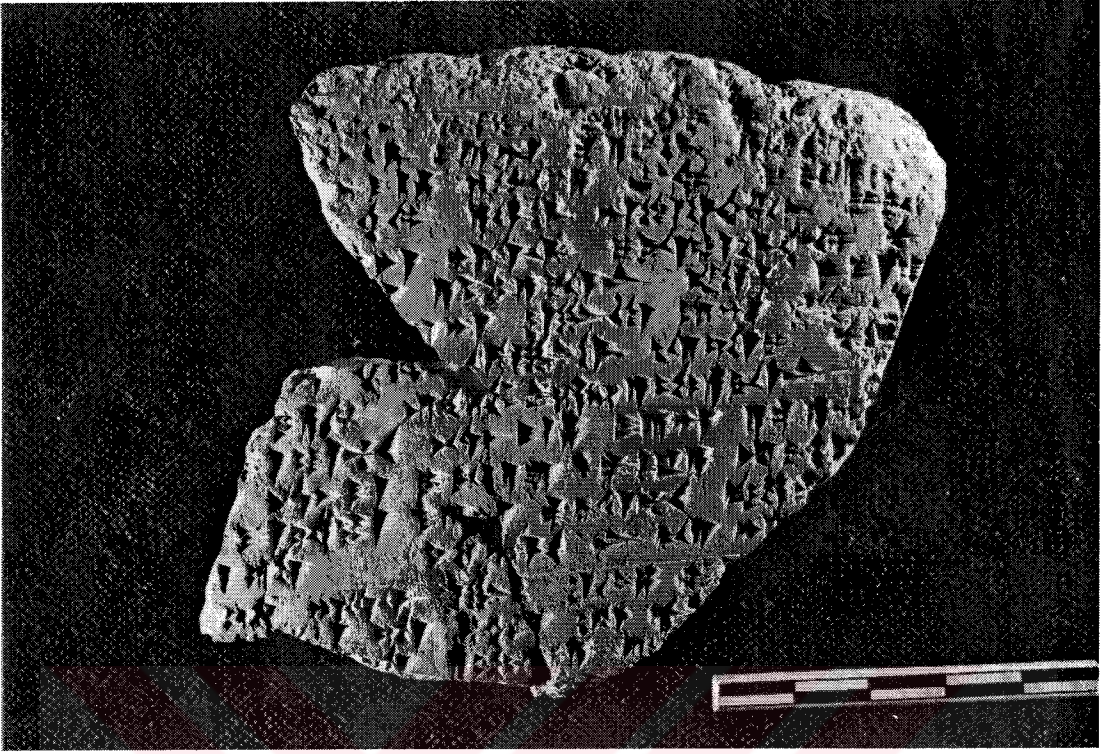

1 - KUB 23.74 öy. (B)

2 - KBo 19.44 + KBo 19.44 b öy. (B)

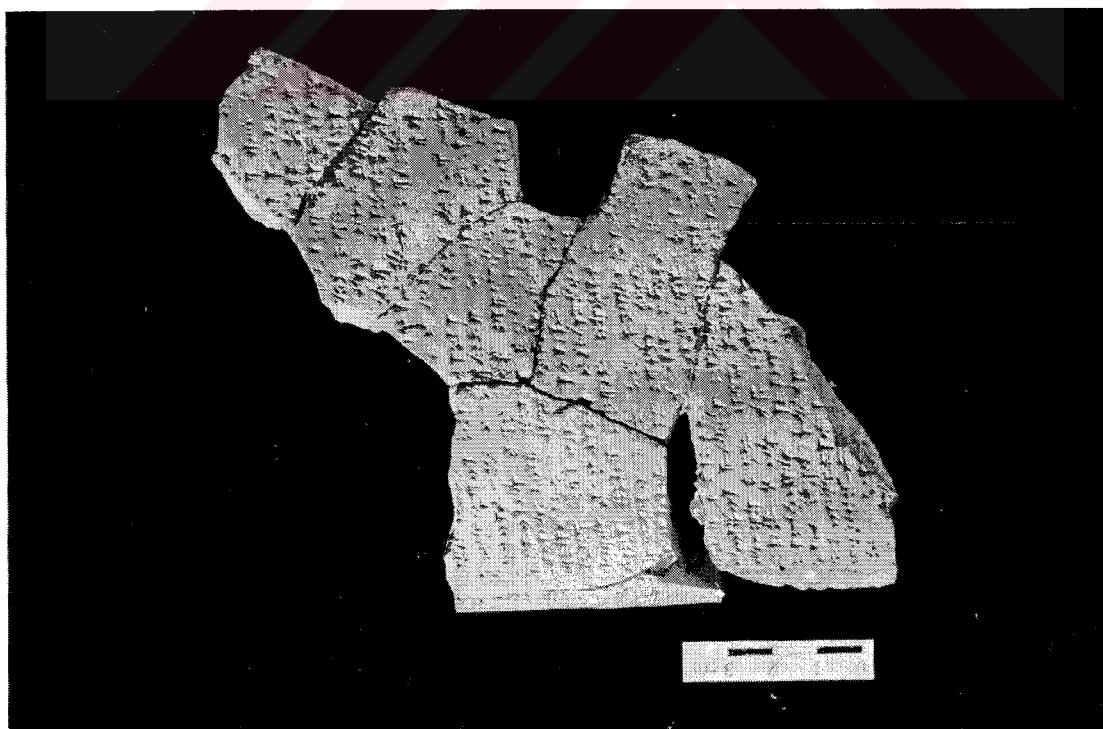
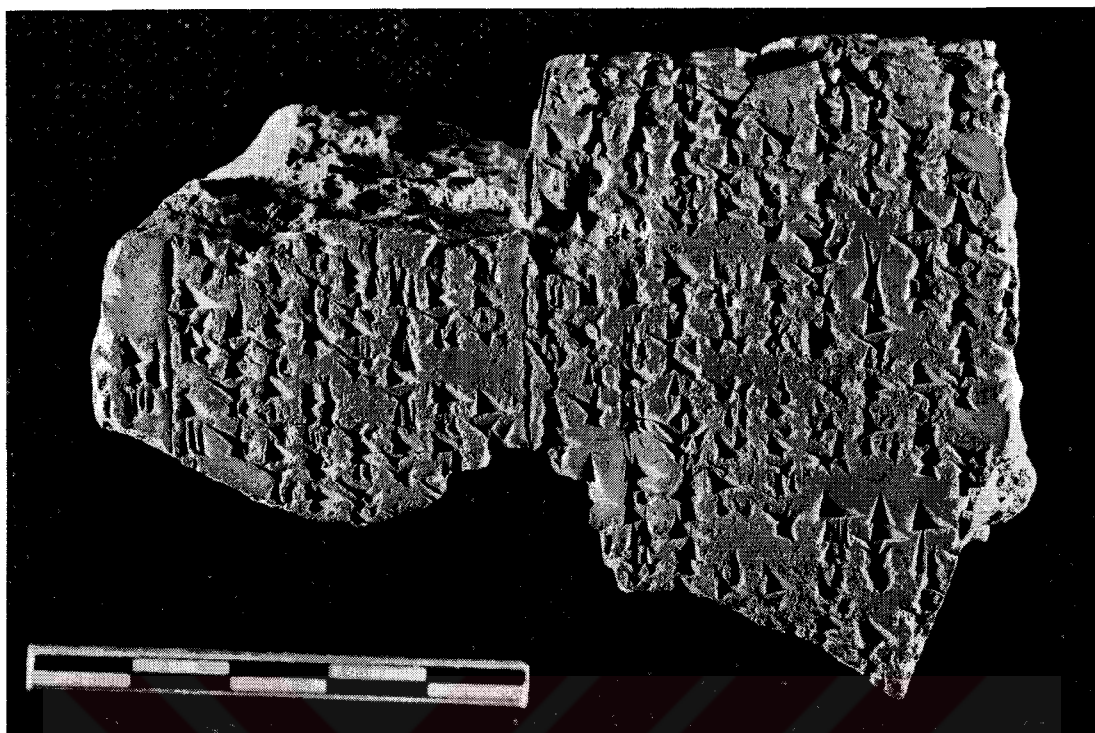

1 - KUB 19.24 ay. (B)
2 - KBo 19.44 ay. (B)

1 - KBo 19.44 ay. (B)

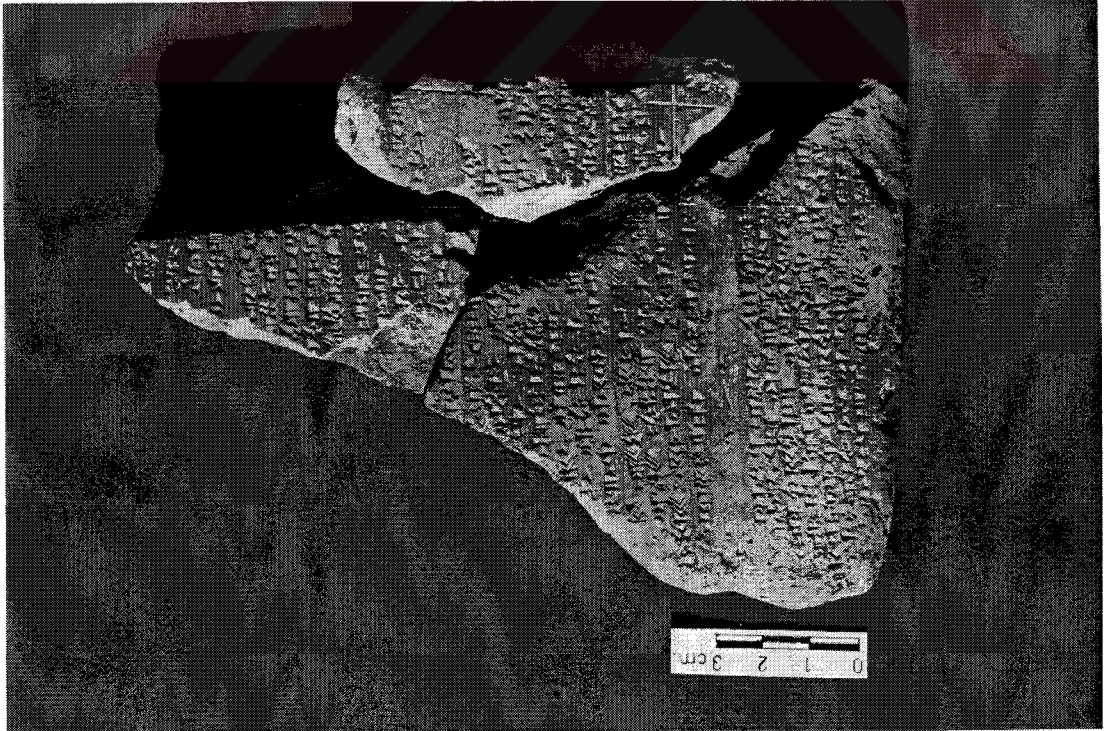
2 - KBo 19.44 + 22.40 ay. (B)

1 - KBo 19.44 ay. (B)
2 - KUB 19.24 ay. (B)

B Nüshası Sol Kenar
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde Bulunan Tablet Parçalarının,
Fotoğraf Üzerinde Bilgisayar Yardımı ile Birleştirilmiş Hali

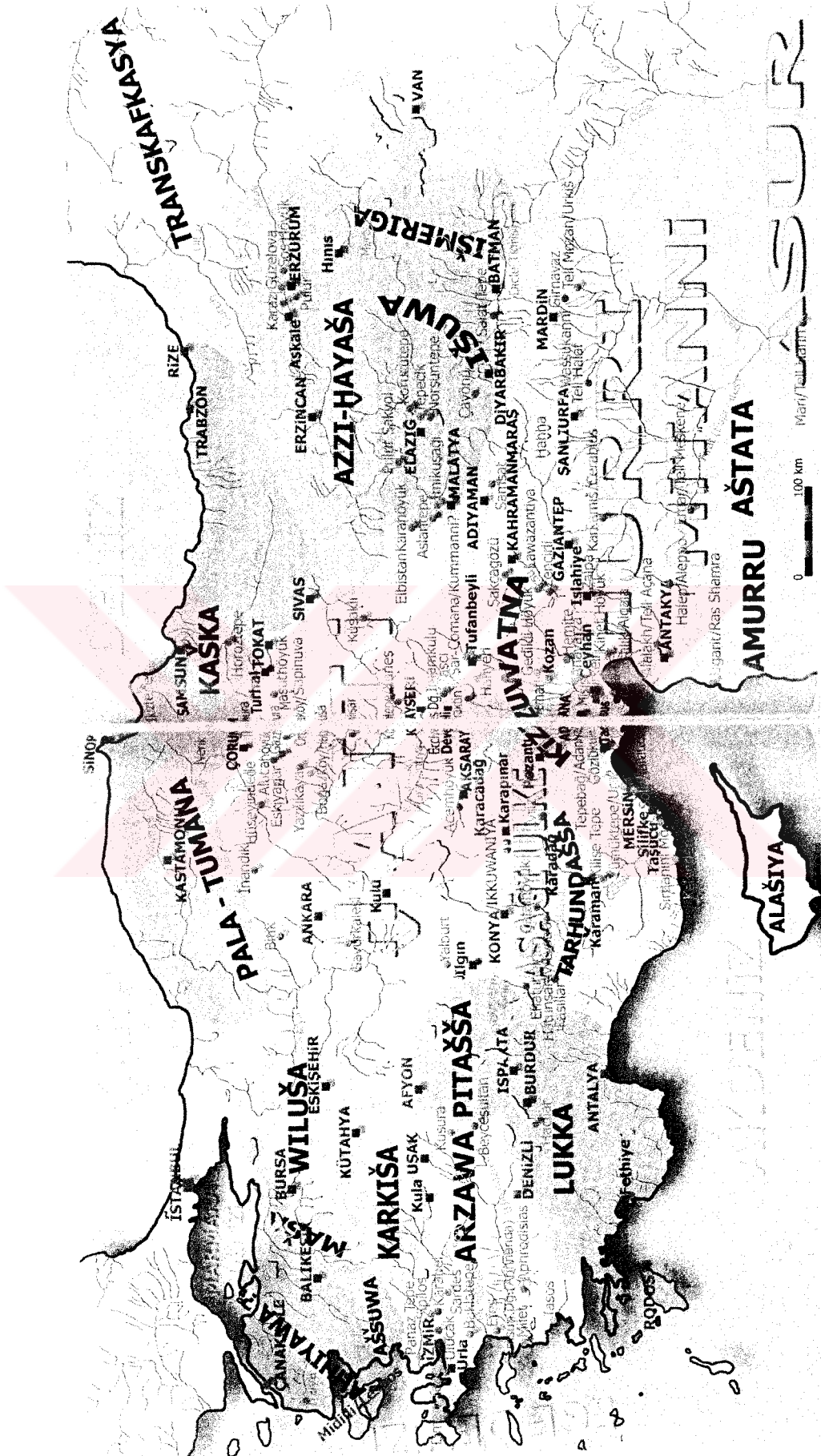

Huqqana Antlaşmasına ait olması muhtemel fragman
1 - KUB 26.39 öy.
1 - KUB 26.39 ay.

Huqqana Antlaşmasına ait olması muhtemel fragmanlar
1 - KBo 19.57
2 - KUB 40.41

c) Harita

ÖZET

Hatti ülkesinin başkenti, Hattuša'dan ele geçen çivi yazılı tabletler arasında antlaşma metinleri, Hitit devletinin siyasal ilişkilerini göstermesi bakımından, en önemli tarihî belgeler arasında yer alır.

Şimdiye kadar tespit edilen Hititlere ait en eski antlaşma, büyük kral ile Hitit devletine askeri hizmette bulunan Hapiri adamları arasında yapılmıştır. Hitit devlet antlaşmaları, genellikle siyasî olayların yoğun olarak yaşandığı büyük imparatorluk dönemine aittir. En eski devlet antlaşması olarak ise, Lagaşlı Eannatum ile Umma kent devleti arasında yapılan barış antlaşmasını görmekteyiz (yaklaşık M.Ö. 2400).

Pek çok Hitit antlaşması, Hititler tarafından da kullanılan, zamanın diplomasi dili Akadça ile kaleme alınmıştır. Genel bir kural olarak Anadolu sınırları içinde bulunan diplomatik partnerler, antlaşmaları Hititçe yazarken, Suriye ve ötesinde bulunan ülkeler Akadça yazmışlardır. Her iki dilde de bu belgeler, “antlaşma (bağlama) ve yemin” anlamına gelen bir sözcük çifti ile (H. *išhiul ve lingai-*, Akk. *rikiltu / rikištu / riksi ve māmītu*) anılmaktadır.

Devlet antlaşmalarını, Hitit krallarının kendileri ile aynı seviyede olan krallar ile yaptıkları paritetik (eşitlik prensibine dayanan) antlaşmalar ve vasalleri ile yaptıkları antlaşmalar şeklinde ikiye ayırabiliriz. Eşitlik prensibine dayanan antlaşmalarda taraflardan herhangi biri, diğeri üzerinde söz sahibi değildir ve her ikisinin özgür iradesi sonucu ortaya çıkan antlaşma söz konusudur. Hatti ülkesinde karşılaşılan en yaygın antlaşma türü, vasal antlaşmalardır. Bu antlaşmalar, Hitit kralı tarafından hazırlanıp vasale sunulurdu. Hitit çıkarlarının üstün tutulduğu ve vasalin hiçbir etkisinin bulunmadığı antlaşmaya, vasal sadece antlaşmada belirtilen şartlara uyacağına dair yemin ederdi.

Tez konumuzu oluşturan ve Huqqana antlaşması adı ile anılan metin iki antlaşmayı içermektedir: İlki, I. Šuppiluliuma ile Huqqana arasında yapılan antlaşmadır, ikincisi de, daha önce (?) yapılan, adı bilinmeyen bir Hitit kralının (O.

Carruba, Fs Otten² (1988) s. 72’de, bu kralın III. Tuthalya olabileceğini ileri sürmektedir) Hayaša halkı ve Mariya ile yapmış olduğu antlaşmadır.

Metin, B nüshasına ait bazı tablet parçaları ile birlikte günümüze kadar sadece, J. Friedrich tarafından (SV II, 1930) bütün olarak işlenmiştir. 1930 yılında yapılan bu çalışmadan sonra ortaya çıkan fragmanlar ile birlikte Huqqana antlaşmasının A ve B nüshalarına ait bütün fragmanlar, ilk defa olarak tarafımızdan bir bütün halinde işlenmiştir. A nüshasını, B nüshasının yardımı ile tamamladık; transkripsiyonunu ve filolojik yorumları ışığında tercümesini sunduk. B Öy. join denemesinde bulunduğumuz, B nüshasının transkripsiyonunu sunduk. Ayrıca içeriğe göre tarafımızdan yapılan tamamlamalara da yer verilmiştir. Aynı zamanda, B Öy.’e ait 1476/u (KBo 19.44) ile 59/w’yi (KBo 19.44 b) Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde yapıştırdıktan sonra, iki tablet parçasının daha önce bulunmayan birleştirilmiş halinin kopyası tarafımızdan yapılarak sunulmuştur. Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde bulunan Huqqana antlaşmasına ait, tablet ve tablet parçalarının fotoğrafları bilgisayar yardımı ile bir araya getirilmiştir.

ZUSAMMENFASSUNG

Auf den in der Hattuša, die Hauptstadt des Hethitischen Landes, gefundenen Fragmenten in Keilschrift verfassten Abkommenstexte sind, aus der Sicht die Vorlegung der politischen Beziehungen des Hethiter Staates, befinden sich unter der wichtigsten historischen Dokumenten.

Bisher festgestellter ältesten Hethiter gehörender, ein Abkommen wurde zwischen den großen König und unter den Hethiter Staat militärisch dienenden Hapiri Männer beschlossen. Die Hethiter Staatsverträge gehören im allgemein die große Imperium Periode, die in der die politischen Ereignisse sehr häufig vorkamen. Wir sehen den Friedensvertrag zwischen den Eannatum aus Lagaš und Stadtstaat Umma, als ältester Staatsvertrag (ca. 2400 v. Chr.).

Sehr viele Hethiter Abkommen wurden auf der diplomatische akkadische Sprache jener Zeit verfasst, die von dem Hethiter verwendet wurde. Während die innerhalb der anatolischen Grenzen befindlichen diplomatischen Partner grundsätzlich ihren Verträge auf hethitisch schrieben, haben die Länder in- und hinter Syrien auf akkadische geschrieben. Diese Urkunden werden in beiden Sprachen mit zwei Wörterpaar benannt, die als „Verbinden und Eid“ zu verstehen sind, nämlich (H. *išhiul* und *lingai-*, Akk. *rikiltu* / *rikištu* / *riksu* und *māmītu*).

Die staatlichen Verträge können wir in paritätische Verträge (nach dem Gleichstellungsprinzip stützend), die mit den Hethitische Könige gleichgestellten Königen abgeschlossen sind und in Vasallen Verträge in zwei Gruppen teilen. Bei den Gleichstellungsprinzip stützenden Verträgen sind die Parteien nicht einflussreicher als die Gegenpartei und hier ist von ein Vertrag zu Rede, der nach den Freienwillen beide Seiten entstanden sind. In hettisches Land waren verbreiteste Verträge, die Vasallen Verträge. Diese Verträge wurden durch den Hethiter König vorbereitet und die Vasallen vorgelegt. Bei diesen Verträgen, in den nur die Vorteile der Hethiter vorrangig waren und die Vasallen kein Einfluss hatten, beeideten die Vasallen nur, dass sie sich an diesen Bedingungen halten werden.

Unser Thesenthema bildender und als Huqqana Abkommen benannter Text, beinhaltet zwei Verträge: Der erste, der zwischen den Šuppiluliuma I. und Huqqana abgeschlossener und der zweite ist früher (?) zwischen einem unbekannten Namen Hethiter König (O. Carruba, Fs Otten² (1988) s. 72 wird behauptet, dass dieser König Tuthalya der III. ist) und Hayaša Volk und Mariya abgeschlossener Vertrag.

Der Text wurde bis heute mit einigen Fragmenten von B nur durch den J. Friedrich (SV II, 1930) vollkommen bearbeitet. Nach diesen Arbeiten in 1930 gefundenen Fragmente und alle Fragmente der A- und B- Ausfertigungen wurden nur durch uns, als Ganze bearbeitet worden. Die A- Ausfertigung haben wir mit der Hilfe der B- Ausfertigung vervollständigt, die Übersetzung unter der Transkription und die Philologische Kommentare vorgelegt. Die Transkription der B- Ausfertigung, die wir in B Vs. Joinskizze durchgeführt haben, haben wir vorgelegt. Außerdem wurden in dem Inhalt, durch uns zugefügten Vervollständigungen ihren Platz erhalten. Gleichzeitig wurden B Vs gehörende 1476/u (KBo 19.44) und 59/w (KBo 19.44 b) in dem Museum für anatolische Kulturen zusammengeklebt und die zwei Fragmenten Teile, die früher nicht gefunden wurden, wurden durch uns als Zusammensetzung kopiert und vorgelegt. Die Fotos der Tafeln - der Fragmente des Huqqana Vertrags im Museum zu Ankara und im Museum zu Istanbul wurden von uns mit einer Rekonstruktion durch Computer zusammengestellt.